

Одіссея
Гомер

ПІСНЯ ПЕРША

ЗМІСТ ПЕРШОЇ ПІСНІ

ДЕНЬ ПЕРШИЙ

Рада богів. Зібравшись на Олімпі, вони ухвалюють, щоб Одіссей, якого переслідує Посейдон і затримує німфа Каліпсо, повернувся нарешті у свою вітчизну, на острів Ітаку. Богиня Афіна, прибравши вигляд Мента, Одіссеевого друга, з'являється синові Одіссея Телемахові й дає пораду поїхати до Пілоса і Спарти, щоб розвідати про батькову долю, радить йому також повиганяти женихів своєї матері Пенелопи, що господарюють в Одіссеевим домі. Телемах після рішучої розмови з матір'ю і женихами лягає спати і мріє про подорож.

РАДА БОГІВ. АФІНА НАСТАВЛЯЄ ТЕЛЕМАХА

Музо, повідай мені про бувалого мужа, що довго
Світом блукав, священну столицю троян зруйнувавши,
Всяких людей надивився, міста їх і звичаї бачив,
В морі ж багато біди і тілом зазнав, і душею,
5] Щоб і себе врятувать, і друзів додому вернути.
Та не вберіг він свого товариства, хоч як того прагнув.
Марно загинули всі через власне зухвальство безтямне:

З'їли, безумні, волів вони Гелія Гіперіона,
Що понад нами, — за те дня повернення він їх позбавив.
10] Дещо, богине, і нам розкажи про них, Зевсова доню.
Інші, кому пощастило уникнуть загибелі злої,
Дома були вже, війни й небезпеки на морі позбувшись.

Тільки його, що так прагнув отчизни своєї й дружини,
Німфа Каліпсо, владарка, тримала, в богинях пресвітла,

15] В гроті глибокім, бажаючи мати його чоловіком.

В круговороті часу, коли рік надійшов відповідний
І ухвалили боги повернутись йому до Ітаки,
Навіть і там, серед близьких і рідних, не міг він уникнуть
Скрути тяжкої. Тоді всі богове йому співчували,

20] Крім Посейдона, — гнівом його Одіссей богорівний
Вічно був гнаний, аж поки до рідного краю дістався.

Сам Посейдон у далеких тоді пробував ефіопів, —
У протилежних кінцях простягались поселення їхні, —
Де Гіперіон заходить, і там, де він сходить щоденно.

25] Там з баранів і биків гекатомби приймав він жертвні,
Там веселився на учтах. Тим часом інші богове

В Зевса, у домі його на Олімпі, всі разом зібрались.

Першим батько людей і богів тут слово промовив, —

В пам'яті серця його постав-бо Егіст бездоганний,

30] Вбитий Орестом палким, Агамемнона сином преславним.

Це він згадавши, з такими словами звернувся до безсмертних:

"Горе! Як легко смертні тепер нас у всьому винують!

Зло — від богів, — вони кажуть, самі ж через власну зухвалість,
Всупереч долі, багато на себе нещастя накликають.

35] Так і Егіст проти долі дружину Атріда законну
Взяв за жону, а самого убив, щойно той повернувся.

Знав же й про згубу свою, бо завчасно до нього послали

Світлого ми дозорця Гермеса сказати, щоб не смів той

Ані Атріда вбивати, ні жони його брати за себе,

40] Бо за Атріда відомста відбудеться через Ореста,
Щойно змужніє й почне за рідним він краєм тужити.
Так йому мовив Гермес, та не зміг він на думку Егіста
Радою доброю вплинуть, — і той за все поплатився".
В відповідь мовить йому ясноока богиня Афіна:
45] "О Кроніде, наш батьку, ти наш володарю найвищий!
Справді, смертю такою поліг він цілком по заслuzі.
Хай же так кожен загине, хто мав би таке учинити.
Та розривається серце за тим Одиссеєм розумним.
Він-бо, нещасний, від любих далеко на хвилю митім
50] Острові терпить біду, на тім пупі широкого моря.
Острів той лісом поріс, і живе там богиня в домівці,
Згубного донька Атланта, що глиб увесь знає у морі
Й сам міцними плечима тримає стовпи височенні
Ті, що й небо навколо, і землю усю підпирають.
55] В смутку затримує там бідолаху Атлантова донька,
Повними ласки й облуди словами всечасно чарує,
Тільки б свою він Ітаку забув. Одиссей же невтішно
Прагне узріти хоч дим, що над рідним підноситься краєм,
Потім і вмерти готовий. Невже і твого, олімпійцю,
60] Серця ласкавого це не зворушить? Чи не годив-бо
Жертвами широко тобі Одиссей з кораблів аргів'янських
В Трої просторій? Чому ж одвертаєшся й досі од нього?"
Відповідаючи, Зевс, що хмари збирає, промовив:
"Що за слова в тебе линуць, дитя, крізь зубів огорожу?
65] Богоподібного як же забути мені Одиссея?
Найрозумніший з людей він, з усіх найщедріші приносив
Жертви безсмертним богам, що простором небес володіють!
Та Посейдон-земледержець до нього всечасно палає
Гнівом невпинним за те, що кіклоп Поліфем богорівний
70] Ока позбавлений ним, а той же із інших кіклопів
Був найсильніший; німфа його породила Фооса,
Форкіна донька, державця в пустинному морі шумливім.
В гроті глибокім вона з Посейдоном колись поєдналась.
З того часу Посейдон, могутній землі потрясатель,
75] Хоч не убив Одиссея, то гонить від рідного краю.
Отже, давайте усі поміркуємо разом уважно,
Як Одиссея додому вернуть. Посейдон хай вгамує
Гнів свій, — не може-бо він проти спільної волі безсмертних
Вперто змагатися сам і один з усіма сперечатись".
80] В відповідь мовить йому ясноока богиня Афіна:
"О Кроніде, наш батьку, ти наш володарю найвищий!
Як і напrawdę тепер до вподоби богам всеблаженим,
Щоб Одиссей велемудрий щасливо додому вернувся,
З вістю Гермеса, гінця світлосяйного, швидше пошлімо
85] Аж на Огігію, острів далекий, нехай там негайно
Німфі звістить пишнокосій ухвалу нашу незмінну,
Що Одиссей витривалий повинен додому вернутись.
Я ж до Ітаки пошу, щоб там в Одиссеевім сині
Більшу збудити бадьорість і прагнення вкласти у серце,
90] Скликати довговолосих ахеїв на збори народні
Й вигнати всіх женихів, які убивають у нього
Цілі отари овець і повільних волів круторогих.
Потім пошлю його в Спарту і в Пілос, пісками укритий, —

Може, почує він щось про повернення любого батька
95] Й сам між чужими людьми собі доброї слави набуде".
Мовила так і до ніг золоті підв'язала підшви.
Гожі й нетлінні, що всюди із подувом вітру найлегшим –
І по воді, й по безкраїх просторах землі – її носять,
Спис бойовий у руки взяла з наконечником мідним,
100] Гострий, міцний і важкий, що ним побивала героїв
Шереги гнівом охоплена донька всевладного батька.
Кинулась летом швидким із високих вершин олімпійських,
Стала в ітакськім краю, при самих Одиссеєвих дверях,
Перед порогом надвірним, із списом в руці мідногострим,
105] Вигляд чужинця прибравши, тафійського ватага Мента.
Там женихів гордовитих застала. Перед дверима
Грою в кості якраз утішали своє вони серце,
Сидячи долі на шкурах волів, що самі ж повбивали.
Слуги меткі та окличники з ними: одні у кратерах
110] Воду мішали з вином, а другі дірчатими мили
Губками довгі столи й на середину їх виставляли,
Інші ж – м'яса на них розкладали шматки незліченні.
Перший з усіх Телемах боговидий богиню помітив.
Серцем засмучений, мовчки сидів він поміж женихами
И думкою батька собі уявляв благородного, як він
З'явиться раптом і всіх женихів повигонить із дому,
Честь свою верне і стане господарем власних маєтків.
Мислячи так, він сидів з женихами й Афіну побачив.
Кинувсь до входу він, сором відчувши в душі, що чужинець
120] Мусить так довго стояти під дверима. Наблизивсь до нього,
Взяв за правицю його, прийняв мідногострого списа
І, промовляючи, з словом до нього звернувся крилатим:
"Щастен будь, гостю, в цім краї ти прийнятий будеш привітно!
Сядь, пообідай, а потім розкажеш, чого тобі треба".
125] Мовивши це, йде вперед, а за ним – Паллада Афіна.
Щойно обоє зайшли вони в дім Одиссея високий,
Списа узяв він у неї, відніс під колону велику,
Вставив у тесаний списник – туди, де багато стояло
Інших списів Одиссея, в біді витривалого мужа.
130] В крісло, привівши її, посадив, полотниною вкрите,
Крісло ж красиве, різьблене, з маленьким підніжжям при ньому.
Сам на стільці біля неї узорчатім сів якнайдалі
Від женихів, щоб криком своїм не завадили гостю
їжу спокійно вживати, хоча й до зухвальців потрапив,
135] Та наодинці про батька відсутнього щось розпитати.
Воду служниця внесла в золотому чудовому глеку –
Руки вмивати – й поволі над срібним цеберком зливала;
Потім поставила стіл перед ними, обструганий рівно.
Хліба і страв розмаїтих їм ключниця вносить поважна,
140] Радо і щедро черпнувши з домашніх запасів багатих;
Різного м'яса їм чашник на блюдах поклав дерев'яних
Купами, й келихи він золоті перед ними поставив;
Часто й окличник до них підходив вина доливати.
Шумно в кімнату зухвалі зайшли женихи й посідали
145] Поряд, один за одним, на стільцях і на кріслах високих;
Воду їм чисту на руки окличники стали зливати;
Свіжого хліба служниці наклали їм кошики повні;

Хлопчики аж по вінця напою влили у кратери,
Й руки до поданих страв одразу ж усі простягнули.
150] Потім, коли уже голод і спрагу вони вдовольнили,
Зразу ж і іншим серця женихів забуяли бажанням –
Співу і танців, адже найкраща то учти оздоба.
Фемію в руки окличник кіфару подав пречудову,
Мусив-бо він женихам і грати, й співать проти волі.
155] Пісню прекрасну почав він, по струнах ударивши злегка.
Саме тоді Телемах Афіні сказав ясноокій,
Голову близько схиливши, щоб інші його не почули:
"Гостю мій любий, не будеш гнівितись на те, що скажу я?
їм лиш одно на умі – самі лиш кіфари та співи.
160] Легко їм це, бо безкарно чужеє майно проїдають
Мужа, що білії кості його або десь під дощами
Тліють на суші, або їх десь хвиля морська коливає.
Тільки б узріли вони, що господар додому вернувся,
Всім би їм краще вже ноги прудкіші схотілося б мати,
165] Ніж на одіння коштовне чи золото тут багатіти.
Доля лиха загубила його, і ніякої втіхи
Нам вже немає, хоча й би сказав хто з живущих на світі,
Ніби він вернеться, – день повороту його вже загинув.
Отже, тепер мені ширі скажи і повідай одверто:
170] Хто ти і звідки? З якого ти міста й родини якої?
Як ти прибув, на яким кораблі? Яку до Ітаки
Путь із тобою пройшли мореплавці? І що то за люди?
Ти ж бо не пішки, гадаю, до нашого краю дістався.
Широ й одверто ще й те розкажи, щоб знав я напевно:
175] Вперше сюди ти приїхав чи гостем у батька мого
Ти вже бував? Бо немало вчащало до нашого дому
Всякого люду, широкі-бо мав із людьми він стосунки".
Мовить до нього тоді ясноока богиня Афіна:
"Широ й одверто на всі я тобі відповім запитання.
180] Ментом я звусь, Анхіала премудрого я величаюсь
Сином і правлю тафійським народом моїм веслолюбним.
Нині ж заїхав сюди кораблем із людьми я своїми,
Пливши по темному морю в країну людей іншомовних,
В місто Темесу, по мідь, а везу я залізо блискуче.
185] Свій корабель я поставив далеко від вашого міста,
В гавані Рейтрі, де поле під схилом Нейона лісистим.
Гордий я тим, що гістьми з твоїм батьком були ми взаємно
З давніх часів. Запитай у старого Лаерта-героя,
Якось зайшовши до нього. Та, кажуть, уже він до міста
190] Більше не ходить, а десь у полі далеко бідує,
Тільки служниця стара подає йому їсти і пити
В час, коли втомлені ноги додому він ледве дотягне,
Свій виноградник за день обходивши по схилах пологих.
Отже, прийшов я тепер, – чував-бо, що твій уже батько
195] Дома – боги його, видно, затримали десь у дорозі.
Ні, не вмер, ще живе на землі Одиссей богосвітлий!
Десь між живих він, лише забарився на морі широкім.
Дикі й жорстокі мужі десь на острові, хвилею митім,
Силою, мабуть, його проти волі тримають у себе.
:со Нині ж тобі провіщу, як на душу безсмертні поклали
Й як воно збутися має насправді усе, я гадаю,

Хоч не віщун я і з льоту пташок ворожити не вмію.
Отже, недовго йому від милої серцю вітчизни
Бути далеко, — й залізні його вже не втримають пута, —
205] Вмілий до всього, він знайде і спосіб додому вернутись.
Отже, тепер мені широ скажи і повідай одверто:
Справді рідним доводишся ти Одиссееві сином?
Дуже лицем ти на нього й очима прекрасними схожий.
Часто за давніх часів ми один зустрічалися з одним
210] Ще перед тим, як подався він до Трої, куди з ним і інші —
Вицвіт аргеїв — на суднах своїх попливли крутобоких.
З того часу ні мене він, ні я Одиссея не бачив".
Відповідаючи, мовив на це Телемах тямовитий:
"Щиро, мій гостю, на всі я тобі відповім запитання.
215] Мати мені говорила, що ніби я син Одиссеїв, —
Сам я не знаю. Та й хто ж бо те знає, від кого родивсь він?
Був би щасливий я, більше б мав користі, сином родившись
Мужа, який при добрі своїм жив би до старості мирно.
Та серед смертних людей найнещасніший той, що, як кажуть,
220] Я народився від нього, — якщо вже ти хочеш це знати".
Мовить до нього тоді ясноока богиня Афіна:
"Видно, в майбутнім боги не залишать твого без слави
Роду, коли породила такого, як ти, Пенелопа!
Отже, тепер мені широ скажи і повідай одверто:
225] Що за гуляння тут? І що то за зборище? Нащо тобі це?
Що це — весілля чи учта? Не в складчину ж тут розгулялись?
Тільки, здається, вони вже надто зухвало учтують
В домі твоєму. Обуриться кожна людина розумна,
Хто б то сюди не зайшов і на сором отой не поглянув".
Відповідаючи, мовив на це Телемах тямовитий:
"Гостю, якщо ти поставив таке запитання, то знай же:
Був бездоганний колись цей будинок і повен достатку
В час, коли муж той отут іще пробував поміж нами.
Нині ж інакше схвалили боги, замисливши злеє.
235] Поміж усіх-бо людей зробили його невидимим.
Я ж бо не так сумував би, коли б і справді умер він,
Чи у троянській землі серед інших героїв загинув,
Чи, закінчивши війну, на руках би сконав він у друзів.
Пагорб могильний над ним насипали б там всеахеї.
240] Синові славу велику тоді б він залишив навіки.
Гарпії ж нині його від нас одібрали безславно,
В безвість пішов він, без сліду пропав десь, мені залишивши
Сум і ридання. Та я не за ним лиш єдиним зітхаю
Й плачу, — боги мені й іншу печаль накинули злую:
245] Скільки на цих островах державців не є можновладних —
З Сами, Дуліхію й Закінту, густо укритого лісом,
Скільки їх тут не кермує, на цій кременистій Ітаці,
Всі мою сватають матір і дім мій нещадно грабують.
Шлюб ж бридкого вона ні відкинуть не сміє, ні краю
250] їх домаганням не може покласти; вони ж об'їдають
Весь мій маєток і скоро й самого мене пошматують!"
Повна обурення, мовить до нього Паллада Афіна:
"Леле! То й справді тобі Одиссей, і понині відсутній,
Конче потрібен, щоб руки на зайд безсоромних накласти.
255] О, якби він повернувся додому і в перших воротах

Став із своїми списками двома, із щитом і в шоломі,
Знову такий же, яким його я побачив уперше
В час, коли в домі у нас їдою й питвом утішався
Він, повернувшись з Ефіри, від їла, сина Мермера, –
260] їздив якимсь Одиссей на своїм кораблі швидкоплинним
Там смертоносного зілля шукати, щоб мідноокуті
Стріли намазувати ним. Та отрути не дав йому тої
Іл, бо боявся богів, одвічно над нами живущих.
Дав їй тільки мій батько йому, бо любив його дуже.
265] Хай би отак Одиссей зустрів женихів безсоромних,
Коротковічні усі б вони стали тоді й гіркошлюбні!
Тільки в безсмертних богів лежить іще це на колінах –
Стане він помсту чинити за себе чи ні, повернувшись
В рідну оселю. А зараз тобі вже подумати треба,
270] Як би отих женихів із власного дому прогнати.
Отже, послухай тепер і візьми ці слова до уваги:
Завтра на збори усіх поскликавши героїв ахейських,
Все розкажи їм, – боги ж тут нехай тобі свідками будуть.
Потім від всіх женихів зажадай по домах розійтися;
275] Мати ж твоя, якщо знов їй серце одруження прагне,
Хай повертається в дім до свого вельможного батька;
Там хай справлять весілля й багаті нехай приготують
Віно й дарунки, що любій належить одержати доньці.
Дам і тобі я пораду розумну, їй ти послухай:
280] Кращий візьми корабель і, дванадцять гребців спорядивши,
їдь розпитати про батька, якого так довго немає, –
Може, почуєш од смертних що-небудь чи з уст Погolosки,
Вісниці Зевса, що людям чуток щонайбільше приносить;
В Пілосі ради спитай в богосвітлого Нестора спершу,
28:1 Звідти у Спарту заїдь до русявого ти Менелая,
Він-бо останній приїхав із мідянозбройних ахеїв.
Тільки почуєш, що батько живий і вернутися має,
Жди цілий рік і терпляче усі оті знось неподобства;
А як почуєш, що вмер він, що більше його вже немає,
290] Швидше додому вертайся, до милої серцю вітчизни,
Пагорб могильний насип і похорон справ урочистий,
Все як годиться, й тоді вже віддай свою матінку заміж.
Потім, коли ти закінчиш і зробиш усе, як я радив,
В серці своєму розваж і в думках обміркуй неодмінно,
295] Як у господі твоїй женихів повинювати краще –
Підступом чи не ховаючись. Годі дитиною бути,
Виріс ти з цього давно, не в такому-бо ти уже віці.
Чи невідомо тобі, якої Орест богосвітлий
Слави зажив між людьми, помстившись на батькоубивці
100] Злому Егісті, що вбив славетного батька у нього?
Друже мій любий, я бачу, ти й рослий удався, і вродливий,
Будь же відважний, щоб доброї слави в потомках набути.
Я ж на швидкий корабель свій їти вже до друзів повинен, –
Мабуть, давно їм терпець уривається ждати на мене.
305] Ти ж подбай про своє й над моїми подумай словами".
Відповідаючи, мовив на це Телемах тямовитий:
"Так доброзичливо ти, мій гостю, до мене говориш,
Наче до сина отець, і поради твоїх не забуду.
Трохи зостанься ще тут, хоч і дуже ти в путь поспішаєш.

310] Добре помийся у мене, дай милому серцю утіху,
Потім, радіючи духом, на свій корабель з подарунком
Підеш почесним; на спогад я річ тобі гарну й коштовну
Дам, як другові-гостю господар гостинний дарує".
В відповідь мовить йому ясноока богиня Афіна:
315] "Ні, не затримуй мене, поспішаю-бо нині в дорогу.
Дар же, що серцем ласкавим хотів ти мені дарувати,
Ще віддаси, коли знов повернусь, — повезу я додому
Дар дорогий і щось гідне й тобі подарую взаємно".
І непомітно тоді відійшла ясноока богиня,
320] Зникла, мов чайка та, в отвір для диму, силу й відвагу
В груди вдихнувши йому, і про батька він більше, як завжди,
Мусив згадати. Думками своїми розмисливши добре,
Серцем жажнувсь Телемах, у гостеві бога пізнавши.
Зразу ж у гурт женихів повертається муж богорівний.
325] Пісню славетний співав їм післяр, а вони всі сиділи
Й слухали мовчки. Співав про сумне він повернення з Трої
Воїв ахейських, що їм призначила Паллада Афіна.
З верхніх покоїв своїх почула ті співи натхненні
Мудра Ікарія донька, багата умом Пенелопа.
330] Зверху по східцях високих зійшла вона вниз потихеньку,
Ще й не сама, з нею разом зійшли й дві служниці додолу.
До женихів увійшовши із ними, в жінках богосвітла,
Стала вона під одвірком, що дах підпирає надійно,
Лиця закрила собі білотканим, ясным покривалом;
335] В неї обабіч стояли обидві служниці дбайливі.
Вмившись сльозами, вона божественному мовить співцеві:
"Фемію, знаєш пісень ти багато, що смертних чарують,
Подвиги ними людей і богів уславляють аеди,
Сядь, заспівай нам одну з них, а гості послухають, мовчки
340] Чаші хилляючи. Тільки свою припини сумовиту
Пісню, вона-бо мені у грудях скорботою любе
Сповнює серце, — горе спіткало мене безутішне.
В вічному смутку спогадую голову я найдорожчу
Мужа, що слава його всю Елладу окрила і Аргос".
Відповідаючи, мовив на це Телемах тямовитий:
"Вірному, матінко любя, навіщо борониш співцеві
Тим нас втішати, до чого він прагне в думках? Не співці тут
Винні, а винен тут Зевс, що людям, які задля хліба
Тяжко працюють, те, що захоче, вкладає до серця.
350] Тож не дивуйся, коли він співа про недолю данаїв.
Смертні-бо люди звичайно таку вихваляють найбільше
Пісню, яка слухачів полонить найновішим звучанням.
Май же терпіння у серці й послухать наважся душею:
Справді, не сам Одиссей лише день повороту додому
355] Втратив у Трої, загинуло з ним іще й інших багато.
Краще до себе вертайся й пильнуй там своєї роботи,
Кросен своїх, веретен, та доглянь, щоб служниці у домі
Всі працювали як слід. А розмови вести — чоловіча
Справа, найбільше ж моя, бо єдиний я в домі господар".
360] Подиву повна, до себе вернулася тоді Пенелопа, —
Синове слово розумне їй глибоко в душу запало.
В горницю верхню вона із служницями разом ввійшовши,
За Одиссеєм, за мужем коханим, там плакала, доки

Сон їй солодкий на вії звела ясноока Афіна.
365] Галас тим часом зняли женихи в звечорілих покоях, —
Всі-бо жадали вони з Пенелопею ложе ділити.
Отже, почав Телемах тямовитий до них промовляти:
"Гей, женихи матусі моєї, занадто зухвалі!
Пиймо вино й досхочу веселімось, та нащо кричати
370] Голосно так! Чи не краще послухать чудової пісні
Мужа такого, як цей, що з богами рівняється в співах.
Завтра ми зранку, усі на міському зійшовшись майдані,
Збори почнем, і прямо я буду від вас вимагати
Дім мій покинуть. Про інші собі постарайтесь учти —
375] Власне майно проїдайте у кожного в домі по черзі.
А догідніше і краще здається вам тут залишатись,
Щоб лиш в одній людини добро марнувати безкарно, —
Все пожеріть! До богів я волатиму вічно живущих,
Поки сам Зевс на тім стане, щоб мали ви мзду по заслугі, —
380] Тут же, в цім домі, тоді загинете ви без відомсти!"
Так він сказав. А вони — аж губи погризли зубами,
Лиш дивувались, як сміливо став Телемах промовляти.
Саме тоді Антіной, син Евпейтів, озвався до нього:
"Мабуть, самі вже боги навчили тебе, Телемаху,
385] Звисока так розмовляти й зухвало поводитись з нами.
Тільки б не дав нам Кроніон державцем тебе на Ітаці,
Морем омитій, хоч маєш на неї з народження право!"
Відповідаючи, мовив на це Телемах тямовитий:
"Ти не гнівись, Антіною, на мене за те, що скажу я:
390] Я не від того, як зволив би Зевс мені це дарувати.
Ти ж не назвеш це найгіршим, що трапитись може людині?
Бути державцем — то зовсім не зле: відразу-бо в нього
Й дім багатіє, і сам набуває він більшої шани.
Тільки ж у нас, між ахеїв, на морем омитій Ітаці,
395] Інших державців багато ще є — і старих, і молодших, —
З них комусь влада перейде, як вмер Одиссей богосвітлий.
В себе ж один тільки я повновладним господарем буду
Дому і слуг, що для мене придбав Одиссей богосвітлий".
Тут Еврімах, син Поліба, у відповідь мовив до нього:
400] "В лоні богів, Телемаху, від нас ще заховано, мабуть,
Хто володарити буде на морем омитій Ітаці.
В домі ж своєму єдиний над власним добром ти господар.
Хто б це посмів силоміць у тебе майно одібрати,
Поки Ітака стоїть і люди на ній проживають!
405] Хтів би я, мій найдорожчий, спитати у тебе про гостя:
Звідки отой чоловік? Яку він отчизною славить
Землю? Якого він роду і де його нива отецька?
Звістку тобі він привіз про повернення батька чи, може,
Справи його особисті прибути сюди спонукали?
410] Надто раптово-бо зник він, знайомства із нами не ждавши.
З вигляду ж він на людину низького коліна не схожий".
Відповідаючи, мовив на це Телемах тямовитий:
"Ні, Еврімаху, на батька мені уже, мабуть, не ждати.
Я ні чуткам вже не вірю, що ніби він має вернутись,
415] Ні в віщуваннях не тішусь, яким довіряється мати,
Безліч провісників різних скликаючи в нашу оселю.
Гість же оцей — то приятель батьків, із Тафоса родом,

Мент на ім'я, назвався премудрого він Анхіала
Сином і править тафійським народом своїм веслолюбним".
420] Так відповів Телемах, хоч безсмертну впізнав він богиню.
Тішитись танцями знов почали вони й співом, що млостю
Сповнював їх, і так вечорової ждали години.

Поки вони веселились, то й вечір насунувся темний.
Тільки аж спати схотівши, вони розійшлись по домівках.
425] Гарним подвір'ям тоді й Телемах до високих подався
Спальних покоїв, що їх збудував він на видному місці, —
З серцем, повним думок, до свого він наблизився ложа.
Вслід йому з факелом в кожній руці увійшла домовита
Опсова донька, стара Евріклея, Пейсенора внука.

430] Власним коштом Лаерт відкупив її в час, коли зовсім
Юна була вона, двадцять за неї волів заплативши;
В домі так само її шанував, як і жінку дбайливу.
Ложа її не ділив, проте, щоб не гнівити дружину.

Йшла вона з факелом в кожній руці. Телемаха ж любила
435] Більше, ніж інші служниці, бо змалку його доглядала.
Двері тоді відчинив він в доладно збудовану спальню,
Сів на постелі і, знявши хітон м'якотканий із себе,
Кинув цю одіж на руки послужливій няні старенькій.
Склавши старанно хітон і розгладивши, де він зібгався,
440] Няня його на кілок при різьбленім повісила ліжку.
Вийшла із спальні, узявши за срібне кільце, причинила
Двері і ременем засув знадвору засунула тихо.

Руном овечим укритий, всю ніч Телемах, на постелі
Лежачи, думав про путь, в яку закликала Афіна.

ПІСНЯ ДРУГА

ЗМІСТ ДРУГОЇ ПІСНІ

ДЕНЬ ДРУГИЙ І РАНОК ТРЕТЬОГО ДНЯ

Вранці Телемах наказує скликати ітакійських громадян на міську площу і
всенародно вимагає на зборах, щоб женихи покинули його дім. Антіной
зухвало з ним сперечається. Віще з'явлення орлів тлумачить Аліферс, якому
грубо заперечує Еврімах. Телемах вимагає корабля, щоб їхати до Пілоса.
Ментор дорікає громадянам за байдужість до Одиссеєвого сина. Після зборів,
які свавільно розпустив Леокріт, Афіна у вигляді Ментора обіцяє Телемахові
дати корабель і веслярів, а ключниця Евріклея споряджає його в дорогу.
Телемах з уявним Ментором без відома матері відпливає до Пілоса.

ЗБОРИ ІТАКІЙЦІВ. ТЕЛЕМАХІВ ОД'ЇЗД

Ледве з досвітньої мли заясніла Еос розоперста,
З ложа свого підвівся улюблений син Одиссеїв,
В одяг убрався, черезпліч нагострений меч перевісив
І, до намащених ніг підв'язавши сандалії гарні,
5] Вийшов зі спальні своєї, достоту на бога подібний.
Дзвінкоголосих гукнувши окличників, він наказав їм
Довговолосих на збори негайно скликать ахеїв.
Ці їх скликали, а ті — на площу збиралися швидко.
Щойно посходився люд і натовп зібрався великий,
10] Вийшов на площу і він, тримаючи спис мідногострий.
Був він не сам — услід йому бігли два пси прудконогі.
Чаром божистим його опромінила з неба Афіна, —
Всі зачудовано люди дивились, коли він проходив.
Сів він на батьківським місці, старшина ж уся розступилась.
15] Першим Єгиптій, герой, до громади почав промовляти.

Зігнутий старістю був і знав у житті він багато.
Син-бо коханий його з Одиссеєм поплив богорівним
В суднах просторих у той Іліон, що славиться кіньми, —
Звався він Антиф-списоборець. В печері глибокій убивши,
20] З'їв його лютий кіклоп останнім шматком на вечері.
Трое синів ще лишалось, — один, Евріном, з женихами
Гурту тримався, два інші у батька в полях працювали.
Тільки й того не забув він, весь час ним журився і плакав.
Тож із сльозами Єгиптії почав говорити й промовив:
"Слухайте, всі ітакійці, що маю вам нині сказати!
В нас ні нарад не було, ні зборів на нашім майдані
З дня, як на суднах просторих одплив Одиссей богосвітлий.
Хто ж бо нас нині зібрав? Де виникла в цьому потреба —
В когось з молодших чи, може, в людей поважнішого віку?
Може, хто звістку почув, що додому вертається військо,
Ясно нехай оповість нам, про що він довідався перше.
Може, щось інше у справі народній звістить і розкаже?
Благословенним мені він здається й відважним! Нехай же і
Зевс на добро йому все, що він серцем замислив, оберне!"
35] Так він сказав, і, зрадивши, улюблений син Одиссеїв
Всидіти довше не міг. Надумав і він говорити.
Став посередині зборів. Тоді йому берло у руки
Вклав окличник Пейсенор, в порадах розумних умілий.
Спершу до старця звернувся Телемах і промовив до нього:
40] "Старче, той муж недалеко, — ти зараз і сам це побачиш.:
Я цих людей позбирав, у великім-бо смутку я нині.
Звістки ніде я не чув, що додому вертається військо,
Мовити ясно не можу, щоб я десь довідався перше, —
Нічого в справі народній мені сповістити й сказати.
45] Йдеться про мене самого й про лиха, що впали на дім мій.:
Два їх: одно — що загинув мій батько всечесний, який вам
Був владарем і ставивсь до вас, як той батько ласкавий;
Друге — ще гірше то лихо, що дім мій увесь незабаром
Зовсім зруйнує й увесь мій набуток дощенту погубить.
50] Матір мою женихи проти волі її обсідають,
Всі оті милі сини тутешніх мужів щонайкращих.
В дім до І карія-батька вони не посміли звернутись
Прямо, щоб викуп належний він визначив сам за дочкою
Й видав її за того, кого схоче, хто буде їй любий.
55] В дім наш унадившись, день вони в день учащують до нього,
Ріжуть нещадно воли в нас, і вівці, й годовані кози,
П'ють наші вина іскристі, без міри й без краю справляють!
Учти свої, — витрат не злічити! Немає-бо в домі
Мужа, як був Одиссей, щоб нещастя оте відвернути.
60] Ми ж боронитись тепер не здоласмо, й навіть пізніше
Будем безпомічні ми, захистити себе неспроможні.
Я б заступився і сам — була б тільки сила у мене!
Діються речі, яких уже стерпіть не можна, — ганебно
Гине мій дім. Нехай і самих вас обурення пройме,
65] Й інших людей посоромтесь, сусідів своїх, що навколо
Тут проживають. Бійтесь хоч гніву богів ви безсмертних,
Щоб і до вас не змінились, уражені кривдами тими.
Я заклинаю вас Зевса ім'ям олімпійця й Феміди,
Тої, що збори скликає народні та їх розпускає, —

70] Годі вам, друзі, дозвольте мені вже самому терзатись
Горем болючим! Хіба Одіссей, мій батько всечасний,
Скривдив ворожо ахеїв отих в наголінниках мідних,
Що в ворожнечі мститесь на мені ви і платите лихом,
Цим потураючи людям? То краще, якби вже самі ви
75] Всі поз'їдали у мене маетки, стада і отари.
З'їли б самі ви усе, то й оплату я мав би скоріше.
Ми-бо ходили б по місту й чіплялись до вас із благанням
Наше віддати добро, аж поки всього б не вернули.
Нині ж лише нездоланий ви серцеві жаль завдаєте".
Гнівню слова ці він вигукнув, берло відкинув на землю,
Сліз не тамуючи, й жалість до нього людей охопила.
Мовчки сиділи всі інші, й ніхто з-поміж них не насмівсь
В відповідь прикре сказати Телемахові слово образи.
Тільки один Антіной озвався до нього й промовив:
85] "Що ти сказав, Телемаху, шаленцю ти високомовний!
Нащо ганьбиш нас? Ти хочеш неславою нас заплямити?
Не женихи-бо у смутку й печалях твоїх завинили.
Тільки матуся твоя, що на хитрощах знається добре.
Третій минає вже рік і четвертий небавом настане
90] З дня, як ахейським синам серця вона в грудях морочить,
Всім-бо надію дає, обіцянками кожного тішить,
Кожному вість посилає, в думках замишляючи інше.
Підступ ще й інший вона в лукавих задумала мислях:
Кросна великі в покоях поставивши, вміть заходилась
95] Ткати велику тканину тонку і так нам сказала:
"Юні мої женихи! Хоч і вмер Одіссей богосвітлий,
Не спонукайте до шлюбу мене, аж поки скінчу я
Покрив погребний, – щоб марно прядіння моє не пропало, –
Славному старцю Лаерту на час, коли доля нещадно
100] В повен зріст покладе його смерті в обійми скорботні,
Щоб не корили мене ахеянки в цілій окрузі,
Що залишився без савану той, хто надбав так багато".
Мовила це і дух наш відважний у грудях скорила.
З того часу вона ткала удень полотнину велику
105] Й потім, при факельнім світлі, її уночі розпускала.
Цілих три роки вона лукавством морочить ахеїв.
Аж на четвертому році, як знову весна наступила,
Нам розказала одна із жінок, що знала цю тайну,
Й вгледіли ми, як чудову вона розпускала тканину.
110] Тут довелося вже їй хоч-не-хоч, а ткання докінчити.
Ось що кажуть тобі женихи, щоб і сам ти душею
Добре збагнув і щоб інші ахеї усі оте знали:
Матір свою відішли і умов, щоб стала до шлюбу
З тим, кого батько укаже й хто буде самій до вподоби.
115] А як ахейських синів відсилать вона буде й надалі,
Горда із того, чим щедро її наділила Афіна, –
Розумом світлим, умілістю в різних роботах прегарних,
Хитрістю витівок тих, що про них не чували раніше
В давніх ахеянок ми, таких, як оті пишнокосі
120] В гарнім віночку Мікена, Тіро і Алкмена ошатна, –
Жодна із них не могла б з Пенелопею навіть рівнятись
Розумом; нині ж їй краще тих хитрощів не замишляти.
Доти худобу й маетки вони поїдатимуть в тебе,

Доки триватиме марно у мислях вона, що боги їй
125] В груди вкладають. Для себе вона цим велику здобуде
Славу, тебе ж призведе до значних лише втрат і видатків.
Ми ж ні вернемось до справ, ні до іншої ми не поїдем,
Поки не вийде вона за котрого захоче з ахеїв".
Відповідаючи, мовив на це Телемах тямовитий:
130] "Як же б то міг, Антіною, я з дому прогнать проти волі
Ту, що зродила мене й згодувала? На чужині десь
Батько мій — вмер чи живий він? Нелегко було б і сплатити
Віно Ікарію, матір до нього самому пославши.
Дав би за те мені батько! Мене й божество покарає
Грізно, якщо до жакливих Ерінній взиватиме мати,
З дому виходячи, тяжко упав би на мене богівський
Осуд. Отож-бо я й слова про це не скажу їй ніколи.
Ну, а якщо це у вас тільки гнів у серцях викликає,
Йдіть з мого дому! Про інші собі постарайтесь учти —
Власне майно прощайте у кожного в домі по черзі.
А догідніше і краще здається вам тут залишатись,
Щоб лиш в одній людини добро марнувати безкарно, —
Все пожеріть! До богів я волатиму вічно живущих —
Поки сам Зевс на тім стане, щоб мали ви мзду по заслугі, —
145] Тут же, в цім домі, тоді загинете ви без відомсти!"
Так їм сказав Телемах, а Зевс громозвучний тим часом
Випустив з верху гори двох орлів, щоб додому летіли.
Легко за подувом вітру вони подалися обое,
Близько простерши один біля одного крила широкі,
150] А опинившись якраз над майданом багатоголосим,
Стали кружляти вони і крилами часто махати.
Голови всім оглядали, загибель вішуючи близьку;
Кігтями потім лоби взаємно подряпали й шиї
І над домами направо й над містом кудись полетіли.
155] Всі аж жахнулись, тих птахів на власні побачивши очі,
Й думали нишком про себе: на чому це може скінчитись?
З словом звернувся до них Аліферс — герой сивочолий,
Масторів син; він один визначався з його покоління
Тим, що знався на птахів і віщо умів промовляти.
160] З наміром добрим до них він почав говорити й промовив:
"Слухайте, всі ітакійці, що маю вам нині сказати!
До женихів щонайбільше із цим я звертаюся словом.
Лихо велике на них насувається: вже-бо недовго
Бути від друзів своїх оддалік Одиссеєві; десь він
165] Близько відціль, і усім женихам він убивство готує
Й смерть невідхильну; погано іще й багатьом доведеться
Нам, що на здалеку видній Ітаці живемо. Порадьмось,
Поки не пізно, як женихів нам приборкати; краще
Хай би самі вгамувались, було б це й для них корисніше.
170] Я-бо не вперше вішую — на цьому вже знаюся добре
Отже, і з ним, я кажу, все точнісінько так відбулося,
Як оповів я тоді ще, коли в Іліон вирушали
Люди аргейські і з ними поплив Одиссей велемудрий.
Горя зазнає багато, супутців утратить, казав я,
175] Й, як незнайомий, лише на двадцятому році додому
Вернеться він, — і справді усе це збувається нині".
Тут Еврімах, син Поліба, у відповідь мовив до нього:

"Йшов би ти краще додому, старий, і там ворожив би дітям своїм, щоб лихо яке не спіткало їх часом.
180] уут же і я віщувати без тебе ще краще зумію.
Птахів у небі літає без ліку під ясним промінням Сонця, — не всі ж вони мають про щось віщувати; Одиссей же згинув далеко, — було б і тобі вже загинути разом з ним, щоб нікому із нас ти нещастя не пророчив прилюдно
185] Й не намовляв проти нас Телемаха, що й так вже лютує, —
Мабуть, ти ждеш, щоб тобі подарунок послав він додому?
Ось що скажу я тепер, і це збутися конче повинно:
Будеш при давніх, великих знаннях своїх ти підбивати Юного мужа цього балачками своїми на сварку,
190] Все тільки вийде самому ж йому найперше на шкоду, —
Навіть і з поміччю птахів отих він нічого не зробить.
Ну, а на тебе, старий, ми пеню накладемо, що добре Дасться взнаки тобі, — буде для серця тяжка та гризота.
А Телемахові от що я перед всіма тут пораджу:
Матір нехай він прихилить до батька свого повернутись —
Там їй хай справлять весілля і щедре нехай приготують Віно й дарунки, що любій належить одержати доньці.
Певен-бо я, що ахейські сини не раніше відстануть з прикритим отим жениханням. Нікого ми не боїмося:
200] Ні Телемаха самого, який би не був велемовний,
Ні віщуванням твоїм ми не журимось, старче, що марно Ти виголошував, — цим лиш ненависть до себе ти збільшив,
Буде так само усе поїдатися тут, і оплати їм не діждать, поки з шлюбом вона, зволікаючи, буде
205] Зводить ахеїв. Скільки-бо часу прогаяли досі Ми у змаганні за неї й не ходим, проте, наречених Інших шукати, щоб кожному з нас одружитися гідно".
Відповідаючи, мовив на це Телемах тямовитий:
"Досить уже, Еврімах і всі женихи благородні,
210] Слів витрачати на те, щоб вас умовляти й просити, —
Все це відоме богам, і ахеї усі про те знають.
Дайте швидкий ви мені корабель і супутників двадцять,
Щоб і туди, і назад пропливли всю дорогу зі мною.
Маю-бо в Спарту пливати і в Пілос, пісками укритий,
215] Там розпитати про батька, якого так довго немає,
Може, від смертних почую що-небудь чи з уст Погolosки, Вісниці Зевса, що людям чуток щонайбільше приносить.
Вчую, що батько живий і додому вернутися має, —
Ждатиму ще рік, терпляче ті зносячи всі неподобства.
220] А як почую, що вмер він, що більше його вже немає,
Швидко додому вернуся, до милої серцю вітчизни,
Пагорб могильний насиплю і похорон справлю врочистий,
Все як годиться, й тоді вже віддам свою матінку заміж".
Так він промовив і сів; з присутніх підвівся натомість
225] Ментор, — товаришем був бездоганному він Одиссею,
Той, відпливавши на судах, увесь йому дім свій довірив,
Слухатъ старого звелів і добра пильнувати ретельно.
З наміром добрим до них він почав говорити й промовив:
"Слухайте, всі ітакійці, що маю вам нині сказати!
230] Хай ні один володар берлоносний не буде ласкавий,
Лагідний, добрий, нехай, справедливості в серці не знавши,

Завжди жорстокий, вчиняє неправду злочинну, якщо вже
Не пам'ятає ніхто Одиссея божистого в бідних
Людях, що ними колись він правив, як батько ласкавий!
235] Зовсім не заздрю отим женихам я зухвалим, що й досі
Тут учиняють насильство, лиш підступи маючи в серці.
Голови власні вони підставляють, плюндруючи гвалтом
Дім Одиссея в надії, що вже він не вернеться більше.
Іншими теж усіма я обурений, що сидите ви
240] Мовчки й не зважтесь навіть і словом яким втихомирить
Жменьку отих женихів, хоч вас проти них так багато".
В відповідь мовив тоді Леокріт йому, син Евенора:
"Менторе, згубний шаленче! То ти весь народ підбиваєш
Нас втихомирювать тут? А було б таки, мабуть, нелегко
245] Навіть і многим мужам змагатися з нами на учті!
Хай би вже раптом і сам Одиссей ітакійський з'явився
Й вигнати звідси хотів би усіх женихів благородних,
Що в цьому домі і зараз на учті сидять, то, напевно,
Втіхи було б небагато дружині його, хоч і довго
Ждала на нього вона, — гірка б його доля спіткала
З багатьома в непосильнім змаганні. Дурниці ти кажеш!
Ну, а тепер розходьтеся кожен до справи своєї!
Цього ж хай Ментор уже з Аліферсом у путь виряджають —
Товариші його батька обидва були вони здавна.
Тільки, гадаю, ще довго сидітиме він на Ітаці,
Вісті вчуваючи, — мабуть, мандрівці отій не бувати!"
Мовивши це, розпустив він негайно зібрання ахеїв.
Кожен до дому свого — усі порозходились люди,
А женихи в Одиссея божистого дім повернулись.
360] Берегом моря піщаним пішов Телемах далеченько,
Сивою руки водою омив і звернувся до Афіни:
"Вислухай, о божество, що вчора в наш дім завітало
І кораблем наказало мені по туманному морю
Іхати питати вістей, чи додому так довго відсутній
265] Батько не вернеться. Та заважають у цьому ахеї,
Більше ж усіх — женихи, що зухвальству їх краю немає".
Так він молився. До нього наблизилась тихо Афіна,
Ментора вигляд прибравши, з ним постаттю й голосом схожа,
І, промовляючи, з словом звернулась до нього крилатим:
270] "Ні слабодухим, ані нерозумним не будь, Телемаху,
Силу й відвагу міцну від батька свого перейнявши, —
Те, чим всього досягав і ділом він завжди, і словом;
Буде й для тебе тоді твоя путь не безплідна й не марна.
А як не син ти його і не з лона родивсь Пенелопи,
275] То я не певен, щоб ти досягнути здолав, чого прагнеш.
Рідко, проте, до батьків бувають подібними діти.
Гірші здебільша вони, а кращих таки небагато.
Отже, якщо слабодухим ані нерозумним не будеш
І Одиссеєва тьма ще зовсім тебе не покине,
280] Є цілковита надія, що сповниш своє ти завдання.
А про дурних женихів, про їх каверзи, їх забаганки
Ти не турбуйся, — цілком нерозумні вони і неправі.
Навіть не знають, нещасні, що смерть і чорна їх доля
Близько за ними стоїть і в день їх єдиний загубить.
285] Зовсім недовго триватиме путь, якої жадаєш, —

Буду-бо другом твоїм так само, як батькові був я,
Бистрий тобі корабель споряджу й сам поїду з тобою.
Ти ж повертайся додому і трохи побудь з женихами
Та приготуй у дорогу припаси в судині належній:
290] В амфорах — вина, а борошно ячне, цей мозок людини, —
В грубих міхах шкіряних. Гребців добровільних я швидко
Сам між народом зберу. У морем омитій Ітаці
Знайдеться тих кораблів — і нових і старих — ще багато.
Я придивлюся до них, який поміж ними найкращий, —
295] Швидко його спорядивши, поплинемо в море широке".
Так Афіна промовила, Зевсова донька. Почувши
Голос богині, не став Телемах тут баритися довго, —
Милим зажурений серцем, додому поспішно подався,
Дома застав женихів він зухвалих: одні у покоях
300] Патрала кіз, а інші свиней на подвір'ї смалили.
З сміхом тоді Антіной Телемахові рушив назустріч,
Руку узявши, назвав на ім'я його й слово промовив:
"Що ж, Телемаху, шаленцю ти високомовний, надалі
Викинь з грудей своїх намір нам шкодити словом і ділом,
305] Краще поїсти і випить ходім, як раніше бувало.
Те, що потрібне тобі, усе приготують ахеї:
І корабель, і добірних гребців, щоб доїхав ти швидше
В Піл ос священний чуток про славетного батька почути".
Відповідаючи, мовив на це Телемах тямовитий:
"Не випадає мені між зухвальців таких, Антіною,
Учти справляти спокійно й безжурно отут веселитись.
Що, вам не досить хіба, що усякого скарбу багато
В мене понижили ви, женихи, коли був ще дитям я?
Нині ж дорослий я став і чую, що мовлять навколо.
315] Все розумію цілком, і в грудях відвага міцніє, —
Тим-то жакливих на вас і спробую Кер я наслати,
В Пілос приїхавши, може, чи й тут ще, між нашим народом.
Я від'їжджаю, і буде не марною путь, що кажу я, —
Щасною буде; тож їду, хоч ні корабля, ні гребців я
320] Власних не маю, — як видно, здавалось це вам вигіднішим".
Мовив це й руку свою він із рук Антіноевих вирвав
Легко; в той час женихи клопоталися учтою в домі.
З нього знущались вони і словами із глузом ганьбили.
Дехто отак говорив із тих юнаків велемудрих:
325] "Мабуть, таки Телемах убивство на нас замишляє!
Месників він привезти чи з піщаного Піл оса хоче,
Чи аж із самої Спарти, бо прагне туди він страшенно!
Може, в Ефіру, на ниви родючі, він їхати хоче,
Щоб відтіля привезти душогубного зілля-отрути,
330] В чаші насипати нам і усіх нас нараз погубити".
Інший ще так говорив із тих юнаків велемудрих:
"Хто зна, а може, і він із своїм кораблем крутобоким,
Як Одиссей, заблукає й далеко від рідних загине.
Клопоту це ж і для нас могло б іще більше додати:
335] Ми його скарб між собою повинні були б поділити,
Дім тільки цей залишили б ми матері з мужем майбутнім".
Так говорили. А він у батькову, з дахом високим,
Сходить комору широку, де золота й міді лежали
Купи, і в скринях одежа, й оливи запаси пахучі;

340] В глиняних амфорах, в ряд опертих о мури, старее
Чисте вино зберігалось — солодкий напій божественний,
Днини чекаючи тої, коли Одиссей, у блуканнях
Горя зазнавши багато, усе ж би вернувся додому.
З засувом двері двійчаті, міцні і пригнані щільно,
345] Вхід замикали. Днями й ночами сумлінно й старанно
Ключниця пильно усе стереже, вельмидосвідна жінка,
Опсова донька, стара Евріклея, Пейсенора внука.
Кличе в комору її Телемах і мовить до неї:
"Влий-но до амфор для мене вина солодкого, неню,
350] Щонайсмачнішого, крім диш того, що отут стережеш ти
Для нещасливця, ждучи, чи вернеться все ж він додому,
Смерті уникнувши й Кер, — мій отець, Одиссей богорідний.
Амфор дванадцять наповни й накривками щільно прикрий їх,
Ячного борошна всип у міхи, що із шкури пошиті,
335] Двадцять мірок муки, що змелена дрібно на жорнах.
Знай це сама лиш, одна приготуй і зberi все до купи,
Ввечері все забери я, коли до верхніх покоїв
Матінка піде, про сон помишляючи свій і спочинок.
їхати в Спарту я маю і в Пілос, пісками укритий, —
Може, де вість про повернення милого батька почую".
Так він сказав. Заридала старенька тоді Евріклея
І, лементуючи гірко, промовила слово крилате:
"Звідки у тебе, дитя моє любе, ця думка на серці
Виникла? Як ти наваживсь у сторону їхати дальню,
Наш ти єдиний, коханий? Пропав од вітчизни далеко,
Десь у незнанім краю, і сам Одиссей богорідний!
Ці ж, як од'їаеш, у слід тобі лихо негайно замислять,
Занапастьять тебе підло і все тут між себе поділять.
Дома, з своїми лишайся! Навіщо тобі десь блукати
370] В морі пустинному й тяжко усяку терпіти недолю?"
Відповідаючи, мовив на це Телемах тямовитий:
"Ти не журись, моя неню! Тож не без богів отой задум.
Лиш поклянись, що про все це ти матері любій не скажеш,
Поки аж днів одинадцять мине чи навіть дванадцять,
375] Чи як почує сама про від'їзд мій і стане тужити, —
Тільки б не плакала дуже й сльозами краси не сушила".
Так він сказав, і старенька велику богів йому клятву
Щиро дала, а скінчила клястися вона й присягатись,
В амфори зразу ж вино почала наливати солодке,
380] Борошно ячне всипати в міхи, із шкури пошиті.
А Телемах до господи у гурт женихів повернувся.
Інше замислила тут ясноока богиня Афіна:
Місто оббігала скрізь, Телемаха прибравши подобу,
Кожного мужа спиняла і мовила кожному слово,
385] Щоб на швидкий корабель усі позбирались надвечір.
Світлому Фронія сину, Ноемону, потім сказала
Дати швидкий корабель, і радо він те обіцяв їй.
Сонце тим часом зайшло, і тінями вкрились дороги;
Спущено в море швидкий корабель, всі укладено в нього
390] Снасті, що їх на собі кораблі добропалубні носять.
В гавані скраю стояв він, до нього супутники гідні
Вже позбирались, богиня ж відваги усім додавала.
Інше замислила тут ясноока богиня Афіна:

До Одиссея божистого в дім увійшла вона швидко,
395] В очі усім женихам солодкого сну повливала,
Розум питцям помутила і келихи вибила з рук їх.
Довше сидіти несла було їм, і спати до міста
Всі подалися, бо сон їм солодкий упав на повіки.
Тут Телемах з покоїв, збудованих зручно й вигідно,
400] Кличе до себе ізнов ясноока богиня Афіна,
Ментора вигляд прибравши, з ним постаттю й голосом схожа:
"Товариші, Телемаху, твої в наголінниках мідних
Вже посідали за весла й твого дожидають від'їзду.
Отже, ходімо, не треба вже довше із цим зволікати".
405] Мовивши так, уперед вирушає Паллада Афіна
Кроком швидким, а за нею і він по слідах божественних.
Вийшли до моря вони, де стояв корабель бистрохідний,
На узбережжі піщаним супутців знайшли кучерявих.
З словом звернулась до них Телемахова сила священна:
410] "Друзі, ходім принесімо припаси, — усе вже готове
В домі лежить. Про від'їзд ані мати не знає нічого,
Ані служниці, окрім однієї, яка про це чула".
Мовив це й вирушив він, і всі тут же за ним поспішили.
На корабель добропалубний всі перенісши припаси,
Склали їх так, як звелів улюблений син Одиссеїв.
На корабель Телемах тоді вслід за Афіною вийшов;
Сіла богиня тоді на кормі, а поряд із нею
Сів Телемах. Відв'язали гребці корабельні причали,
На корабель увійшли і за весла громадою сіли.
420] Вітер попутний для них ясноока послала Афіна —
Бистрий Зефір зашумів, винно-темним шугаючи морем.
А Телемах уже наглив супутців, звелівши їм швидше
Снасті кріпити, й вони наказу послухали радо.
Щоглу соснову піднявши, в гніздо посередині, в кінсель,
425] Вставили міцно й до переду линвами враз прив'язали
Та натягнули ремінням заплетеним біле вітрило.
Вітер надув полотно, і враз зашуміла обабіч
Хвиля пурпурна під кілем судна, що плинуло легко, —
Плавна по хвилях шумливих верстав свою путь корабель той.
430] Снасті усі закріпивши на чорнім судні бистрохіднім,
Повні по вінця вина мореплавці поставили чаші
Й вічноживущим, безсмертним богам з них лили узливання,
Більше ж від інших усіх — ясноокій Зевсовій доньці.
Так цілу ніч, цілий ранок верстав свою путь корабель той.

ПІСНЯ ТРЕТЯ

ЗМІСТ ТРЕТЬОЇ ПІСНІ

ДЕНЬ ТРЕТІЙ І ЧЕТВЕРТИЙ ДО ВЕЧОРА П'ЯТОГО ДНЯ

Прибувши до Пілоса, Телемах зустрічається з Нестором, який разом із своїм народом на березі моря приносить жертву Посейдонові. Нестор розповідає йому про пригоди ахеян після зруйнування Трої і радить Телемахові довідатись про свого батька у лакедемонського владаря Менелая. Переночувавши у Нестора, Телемах з його сином Пісістратом вирушають кіньми в путь і після двох днів дороги ввечері прибувають до Лакедемону.

В ПІЛОСІ

Впливло сонце, прекрасну покинувши моря затоку,
В неба твердінь мідяну, щоб безсмертних богів осявати
И смертних людей по широких землі плодородної нивах.

В Пілос, Нелееве гарно збудоване місто, мандрівці
В'їхали. Чорних биків пілосяни на березі моря
Різали в жертву землі потрясателю в кучерях темних.
Лав було дев'ять рядів, по п'ятсот їх сідало у кожному,
Дев'ять лежало биків для кожного ряду забитих, —
їли утроби вони, а богові стегна палили.

10] В гавань мандрівці ввійшли, з корабля тою ж миттю вітрило
Вверх потягнули і, ставши на якорі, вийшли на берег.
Стежкою йшов Телемах, а попереду нього Афіна.
Перша озвалась тоді ясноока богиня Афіна:
"Годі уже, Телемаху, не будь же такий соромливий!

15] Чи не для батька ти море оце переплив, щоб дізнатись,
Де його криє земля, яка його доля спіткала?
Просто ж до Нестора йди, баских упокірника коней, —
Треба нам знати, яку він думку ховає у грудях.
Ти його сам попроси, щоб сказав він усю тобі правду, —

20] Він не злукавить, занадто-бо щирий він є і розумний".
Відповідаючи, мовив на це Телемах тямовитий:
"Менторе, як я піду? І як я до нього звернуся?
Навіть і досвіду я в розмовах розумних не маю, —
Сором мені, юнакові, розпитувати старшу людину".

25] В відповідь мовить йому ясноока богиня Афіна:
"Дешо ти сам, Телемаху, у власнім надумаш серці,
Дешо вкладе тобі бог, — гадаю-бо я, що не проти
Волі безсмертних богів на світ ти родився і виріс".
Мовивши так, уперед вирушає Паллада Афіна

30] Кроком швидким, а за нею і він по слідах божественних.
Так до громади дійшли пілосян, що на лавах сиділи;
Там же і Нестор сидів із синами; навкруг готували
Учту — ті смажили м'ясо, а ті на рожен настромляли.
Вгледівши щойно гостей, назустріч юрбою побігли,

35] Руки піднявши, вітали і сісти за стіл запросили.
Перший Несторів син Пісістрат підійшов до них близько,
Взявши за руки, привітно обох запросив їх до гурту
Сісти на руна овечі м'які на піску прибережнім
Поряд із батьком старим і братом своїм Фрасімедом,
" Дав по куску їм утроби й налив їм вина в золотії
Келихи, потім з вітанням звернувся до Паллади Афіні,
Зевса-егідодержавця дочки, і промовив до неї:
"Гостю-чужинче, тепер поклонись Посейдону-владиці,
Ви-бо, прибувши до нас, на честь його учту застали.

45] Потім, з молитвою сам узливання як слід сотворивши,
Дай і супутнику келих з вином, наче мед той, солодким,
Щоб узливання і він сотворив, — безсмертним, гадаю,
Молиться й він, — у богах-бо є кожній людині потреба.
Він і молодший за тебе, мені ж він неначе ровесник, —

50] Тим-то тобі золотий і подам я першому кубок".
Так він сказав і вручив вина їй солодкого келих.
Втішив богиню Афіну розсудливий муж справедливий
Тим, що їй першій подав з золотого напитися кубка.
Потім вона почала Посейдона-владику благати:

35] "Вислухай нас, Посейдон-землевладче, й молитви цієї
Не відкидай, щоб усе, чого просимо в тебе, здійснилось.
Нестору передусім і синам його щастя пошли ти

Й іншим подай пілоссянам ласкаву свою нагороду
За гекатомби розкішні, для тебе принесені широко.
Дай ще мені й Телемаху вернутись щасливо, здійснивши
Те, по що їхали ми на швидкім кораблі чорнобокім".
Так помолилась вона й узливання сама сотворила,
Потім чудовий дала Телемахові келих дводонний,
І помолився так само улюблений син Одиссеїв.

65] М'ясо найкраще тим часом спекли і з рожен познімали,
Кожному пайку дали, й почалась у них учта розкішна.
Потім, коли уже голод і спрагу вони вдовольнили,
Нестор, іздець староденний, з таким до них словом звернувся:
"Саме тепер нам найкраще гостей розпитати й дізнатись,

70] Хто вони, — після того як в їді уже втіхи зазнали.
Хто ви, чужинці? Відкіль шляхом ви пливете вологим?
В справі якій чи так, навмання, ви блукаєте морем,
Наче розбійники ті, що гасяють по водних просторах,
Важачи власним життям і біду несучи іноземцям?"

75] В відповідь мовити сміло почав Телемах тямовитий, —
В груди сама-бо Афіна відваги йому доложила,
Щоб розпитати старого він міг про відсутнього батька,
Щоб між людей і для себе міг доброї слави набути:
"Несторе, сину Нелеїв, велика ахеїв пошано!

80] Звідки ми, нас ти питаєш? Тож зараз тобі відповім я.
Ми прибули із Итаки, з-під схилів Нейону лісистих.
Те ж, про що маю сказати, — не громадська то річ, особиста.
Іхав сюди про свого я батька вістей розпитати,
Про Одиссея, в біді витривалого, — він-бо з тобою

85] Трою колись воював і зовсім спустошив те місто.
А щодо інших усіх, що з троянцями бились, то добре
Знаємо ми, де і хто з них загинув печальною смертю,
Тільки загибель його невідомою робить Кротон.
Ясно ніхто ще не міг розказати нам, де він загинув —

90] На суходолі упав, переможений десь ворогами,
Чи у безодні морській потонував він між хвиль Амфітріти.
Отже, тепер до твоїх припадаю колін, чи не зволиш
Розповісти про печальну загибель його: чи на власні
Очі ти бачив її, чи, може, від іншого чув ти

95] Мандрівника, — на недолю-бо мати його породила.
Тож не шкодуй, і не жалуй мене, й не пом'якшуй нічого,
А розкажи все докладно, що бачить тобі довелося.
Широ благаю: якщо Одиссей, мій отець благородний,
Виконав слово яке, тобі обіцявши, чи діло

100] В краї троянським, де стільки, ахеї, ви горя зазнали,
Все це сьогодні згадай і широко скажи мені правду".
В відповідь Нестор, іздець староденний, промовив до нього:
"Друже мій, ти нагадав про напасті мені, що їх стільки
В краї ми тому, ахеїв сини нездоланні, зазнали

105] В час, коли гнались по морю туманному із кораблями
В мандрах за здобиччю скрізь, куди вів нас Ахілл за собою,
Чи коли місто велике Пріама-вождя переможно
Ми воювали, — із нас-бо найкращі в той час полягли там.
Там Еант войовничий лежить, поліг і Ахілл там,

110] Там і Патрокл, лише до безсмертних подібний порадник,
Там же і любий мій син, Антілох безстрашний і дужий,

Неперевершений в гонах швидких і в боях неутомний.
Крім того, ми ще немало там іншого лиха зазнали –
Хто-бо із смертних людей здолав би те все розказати?
Навіть якби років п'ять або шість ти у нас залишався,
Щоб розпитать, скільки лих богосвітлі зазнали ахеї,
Втомлений цим, ти б раніше до рідного краю вернувся.
Років аж дев'ять загибель ми їм готували, вживавши
Хитрощів різних, аж поки їх дав довершити Кроніон.
120] Розумом ще-бо ніхто з Одиссеєм не міг богосвітлим
Там порівнятись ніколи; усіх перевищував завжди
В хитрощах різних твій батько, якщо таки справді ти рідний
Син його. З подивом щирим я нині дивлюся на тебе:
Тож і в розмові настільки ти схожий на нього, що навіть
125] Важко повірить, щоб міг щось подібне юнак говорити!
Ще не бували ніколи ми – я й Одиссей богосвітлий –
Різної думки ані у зібраннях народних, ні в раді, –
Мислями завжди єдині й душею, розумні поради
Ми подавали аргеям, щоб вийшло усе якнайкраще.
130] Тільки як ми зруйнували високе Пріамове місто
Й на кораблях одпливли, то бог нас розкидав, ахеїв, –
Зевс тоді в серці своїм поворот нещасливий замислив
Людам аргейським, не всі-бо між ними бували розумні
І справедливі. Лиха багатьох із них доля спіткала,
135] Згубний-бо гнів збудили вони в ясноокої доньки
Батька всевладного, й розбрат вчинила вона між Атрідів.
Вдвох необачно вони поскликали на збори ахеїв
Проти звичаю, тоді, як за обрій вже сонце сідало.
Вийшли на площу з вина обважнілі синове ахейські
140] Й мовили мовно до них, навіщо людей поскликали.
Тут Менелай зажадав, щоб швидше згадали ахеї
Про поворот до вітчизни по лону широкого моря.
Не до вподоби було Агамемнону це, бо він радив
Людам затриматись тут і священні зложить гекатомби,
145] Щоб заспокоїти гнів богині Афін жохливий.
Дурень! Не знав він того, що схилити її вже не вдасться.
Вічноживущі боги так швидко думок не міняють.
Так от обидва стояли і прикрими лайки словами
Перекидалися; враз в наголінниках мідних ахеї
150] З криком страшенним схопились, між двох поділившись гадок.
Спали ми ніч неспокійно, один проти одного в серці
Зле умишляючи, – Зевс готував нам великі нещастя.
Вранці свої кораблі на священне ми зсунули море,
Здобич забравши усю й ошатно одягнених бранок.
155] Друга ж людей половина, не рушивши з місця, лишилась
При Агамемноні, сині Атрея, людей вожаєві.
Ми ж, половина, на судна зішли, й одпливли, і помчали
Швидко, – морську широчінь розстелив тоді бог перед нами.
В Тенед приїхавши, жертви богам принесли ми, вітчизни
160] Прагнучи серцем. Та Зевс не дозволив, жорстокий, додому
Нам повернутись, – він вдруге між нас розпалив ворожнечу.
На кораблях крутобоких одні вже назад повертали
Із владарем Одиссеєм досвідченим, ще й хитродумним,
Щоб догодити цілком Агамемнону, сину Атрея.
165] Я ж з усіма кораблями, які прямували за мною,

Плив собі далі, бо знав, що біду божество нам готує.
Плив син Тідея хоробрий за нами з своїм товариством.
Згодом до нас до обох приєднавсь Менелай русокудрий,
В Лесбосі нас він нагнав, — там про дальшу ми путь міркували:
170] З півночі скелі Хіосу урвистого нам обминути,
Маючи Псірію, острів, ліворуч, чи з півдня Хіосу,
Поуз Мімант прямувати, вітрам буревійним відкритий.
Бога благали ми певну нам дати ознаку. Дорогу
Він показав і звелів нам прорізати впрост до Евбеї
175] Моря середину, щоб небезпеки уникнути швидше.
Вітер попутний повіяв шумливо, і легко побігли
Рибним шляхом кораблі, й уночі аж до мису Гереста
Ми прибули. Посейдону, що дав стільки моря одмірять,
Стегна численних биків принесли ми у жертву подячну.
180] День був четвертий, коли з Діомедом, впокірником коней,
Сином Тідея, супутці ввели кораблі рівнобокі
В гавань аргоську, а я плив до Пілоса, й ні на хвилину
Вітер не вщухнув попутний, що бог ще спочатку послав нам.
Так, моє любе дитя, без вістей я прибув, і не знаю
185] Й досі я, хто врятувався з ахеїв, а хто з них загинув.
Те ж, що почути я міг, у власному сидючи домі,
Знатимеш все ти як слід, не втаю-бо від тебе нічого.
Кажуть, вернулись тоді мірмідоняни всі списоборні, —
Світлий-бо син Ахілла, великого духом, їх вивів;
190] Цілий додому вернувсь Філоктет, син Поянта славетний;
Ідомей всіх до Кріту довів із свого товариства,
Що зацілили в боях, — з них нікого не викрало море.
А про Атріда й самі ви чували, хоч одаль живете,
Як він вернувсь, як Егіст лиху йому згубу підстроїв.
195] Правда, ганебної той покути зазнав незабаром.
Як воно добре, коли, загинувши, муж залишає
Сина! Помстився-бо він на підступному батькоубивці,
Злому Егісті, що вбив славетного батька у нього.
Друже мій любий, я бачу, ти й рослий удавсь, і вродливий.
200] Будь же відважний, щоб доброї слави в потомках набути".
Відповідаючи, мовив на це Телемах тямовитий:
"Несторе, сину Нелеїв, велика ахеїв пошано!
Так, він помстився на нім по заслuzі, й широко ахеї
Славу його рознесуть, щоб знали й потомки майбутні.
О, якби силою тою богове й мене наділили,
Щоб за зухвалість болючу я міг женихам відплатити, —
Кривди-бо їх і знування занадто уже допікають!
Щастя такого, проте, нам боги не судили послати —
Батьку моему й мені, — і доводиться тільки терпіти".
210] Нестор, іздець староденний, у відповідь мовив до нього:
"Друже, якщо вже про це нагадав ти й розмову провадиш, —
Чув я, багато в твій дім женихів учає незваних
Задля твоєї матусі і кривду тобі учиняють.
Отже, скажи, добровільно ти зносиш оце чи до тебе
215] Ставляться люди вороже, керовані голосом божим?
Хто зна, можливо, ще прийде за їхні насильства помститись
Батько твій сам чи всі, із ним разом зібравшись, ахеї.
О, якби так полюбила й тебе ясноока Афіна,
Як Одиссеєм славетним дбайливо вона піклувалась

220] В краї троянським, де стільки, ахеї, ми горя зазнали, —
Я-бо не бачив, щоб смертного мужа боги так любили,
Як Одиссеєві явно сприяла Паллада Афіна, —
Зволила б так і тебе любити вона й піклуватись.
То не було б уже в них і згадки про те женихання".

225] Відповідаючи, мовив на це Телемах тямовитий:
"Старче, не думаю я, що це слово справдитися може.
Надто багато сказав ти, аж дивно мені! І надії
В мене нема, щоб те сталось, хоч би і боги так бажали!"
В відповідь мовить йому ясноока богиня Афіна:

230] "Що за слова, Телемах, ти пустив крізь зубів огорожу?
Легко і здалеку бог порятує людину, як схоче.
Краще волів би й багато я стерпіти горя тяжкого,
Тільки б вернутись додому й побачити день повороту,
Ніж, повернувшись, загибель спіткати при вогнищі ріднім,

235] Як Агамемнон, дружини й Егіста підступністю вбитий.
Навіть боги від однаково всім неминучої смерті
Й любого їм врятувать не могли б, коли доля нещадна
В повен зріст покладе його смерті в обійми скорботні".

Відповідаючи, мовив на це Телемах тямовитий:

240] "Менторе, як нам не гірко, облишмо про це говорити.
Не повернутись додому ніколи йому, бо безсмертні
Смерть йому й чорної Керн обійми давно присудили.
Нині про інше хотів би розвідати я й розпитати
Нестора, — від багатьох справедливіший він і мудріший;

245] Трьом поколінням людським він, кажуть, владар був незмінний.
Глянути тільки на нього — мені він безсмертним здається.
Несторе, сину Нелеїв, скажи-бо усю мені правду,
Як Агамемнон Атрід загинув широкодержавний?
Де Менелай був? Яку для Атріда загибель придумав

250] Хитрий Егіст, що убити здолав він сильнішого мужа?
Може, не в Аргосі був Менелай тоді, десь заблукавши
Поміж чужими людьми, а той і відваживсь на вбивство?"

Нестор, іздець староденний, у відповідь мовив до нього:
"Зараз, дитя моє любе, всю правду тобі розповім я,
Зм Сталосся все саме так, як і ти вже собі уявляєш.
Справді, якби, повернувшись із Трої, Егіста живого
В братовім домі Атрід Менелай захопив русокудрий,
То не насипали б пагорб могильний тоді над померлим, —
Птахи і пси розтерзали б далеко за містом у полі
Кинуте тіло його, і ніхто б із ахеянок навіть
Смерті його не оплакав, — страшно-бо замислив він діло:
В час, коли ми за троянські твердині змагались завзято,
В Аргосі, кіньми багатому, він преспокійно ховався
Й чаром облесливих слів Агамемнона зводив дружину.
Спершу, проте, Клітемнестра пресвітла ніяк не давала
Згоди на справу негідну, була вона в помислах чиста.
Був біля неї співець, що йому, вирушаючи в Трою,
Син Атрея свою доручив доглядати дружину.
Згодом, коли її воля богів спонукала скоритись,

270] Висланий був той од неї співець аж на острів пустинний,
Де для хижих птахів він у здобич лишився й поживу.
В дім свій бажану привів її він, бо й сама так бажала.
Безліч стегон богам попалив на святих вівтарях він,

Безліч оздоб, і тканин, і речей золотих їм навішав,
275] Справу здійснивши велику, на що вже й не міг сподіватись.
З Трої від'їхавши разом, пливли ми поволі додому –
Син Атрея і я, один одному приятні друзі.
Ми пропливали повз Суній священний, Афін передгір'я, –
Раптом Феб-Аполлон, що ласкавими з неба сягає
280] Стрілами, вмить стерника русокудруму вбив Менелаю –
Фронтія Онеторіда, що свій корабель мореплавний
Вправно стерном направляв; з-між усіх поколінь він найкраще
Вмів кораблем керувати, коли розбушується буря.
Там забаривсь Менелай, хоч і як поспішав у дорогу, –
285] Мусив товариша він поховати і похорон справить.
Потім, коли в винно-темнее море поплинув ізнову
На кораблях він доладних і скель стрімковерхих Малей
Швидко досяг, страшну йому визначив Зевс громозвучний
Далі дорогу: вітру наслав він бурхливе дихання
290] Й хвилі навколо бурунні підняв величезні, як гори.
Кріту дісталася тих розпорошених суден частина, –
Там, над Ярданом струмистим, кідони жили споконвіку.
Гола, стрімка, над водою звисає там скеля висока,
З самого краю Гортіни, в імристо-туманному морі.
295] З лівого боку, до Фесту, велику там кидає хвилю
Нот, і той камінь малий затримує хвилю велику.
Саме туди їх загнало, і ледве unikнули люди
Гибелі, всі ж кораблі о скелі підводні розбито
Хвилями вщент. Із них тільки п'ять кораблів синьоносих
300] Аж до самого Єгипту водою і вітром загнало.
Поки, збираючи золота й всякого скарбу багато,
Із кораблями блукав Менелай між людей чужомовних,
Дома тим часом Егіст свій злочин великий замислив:
Сина Атрея убив, і народ йому мовчки скорився.
305] Так він сім років владарив у злотобагатих Мікенах,
Тільки на восьмий з Афін на згубу йому повернувся
Світлий Орест, і Егіста, підступного батькоубивцю,
Вбив він того, що колись умертвив його славного батька.
Потім, проте, поминальну для всіх він справив аргеїв
310] Учту по матері ницій і тим боягузі Егісті.
Дня цього самого вже й Менелай гучномовний приїхав,
Стільки привізши скарбів, скільки їх в кораблях уміщалося.
Ти ж не барися, мій друже, в блуканнях від дому далеко,
Скарб залишаючи весь у господі своїй на поталу
Людям зухвалим; усе-бо вони пожеруть і між себе
Скарб твій поділять, – даремно й було б тоді в путь вирушати.
До Менелая ж раджу я широко тобі й закликаю
їхати; зовсім недавно в отчизну свою повернувся
Він од людей, від яких вже не мав і надії у серці
виїхати він, коли бурі загнали його на простори
Моря широкого, звідки і птиця крилата не зможе
Навіть за рік долетіти, – таке-бо страшне й величезне.
Нині ж рушай на своїм кораблі із гребцями своїми
Чи суходелом, як хочеш, – стоять он і повіз, і коні;
325] їдуть сини мої разом, вони-бо тебе й запровадять
Аж в Лакедемон ясний, де живе Менелай русокудрий.
Ти його сам попроси, щоб сказав він усю тобі правду, –

Він не злукавить, занадто-бо щирий він є і розумний".
Так він сказав. А сонце зайшло, й почало вже смеркатись.
330] Знову озвалась тоді ясноока богиня Афіна:
"Старче, усе, як належить, по правді мені розповів ти.
Отже, відріжте бикам язика і вина намішайте,
Щоб Посейдонові й іншим безсмертним створить узливання,
Ну, а тоді й про постелю подумати слід, бо пора вже!
335] Світло давно уже зникло в пітьму, й не годиться так довго
Тут нам сидіти на учті богів, — пора розійтись".
Зевсова донька сказала, і всі улягли її слову:
Воду їм чисту на руки окличники стали зливати,
Чаші вином юнаки наповнили всім аж по вінця
340] Й пороздавали навколо їм келихи для узливання.
Кинувши в жар язика, вони стоячи так узливали.
По узливанні й самі вони випили, скільки схотіли;
Разом з Афіною встав Телемах боговидий від столу,
На корабель крутобокий бажаючи разом вернутись.
345] Нестор затримав обох, із такими звернувшись словами:
"Хай мене Зевс і інші богове безсмертні боронять,
Щоб на швидкий корабель вам дозволив я йти ночувати,
Начебто зовсім уже я злидень якийсь, голодранець,
Наче нема килимів з покривалами в домі моему,
з5о Щоб і самому, і гостям було на чім м'яко поспати.
Є в мене ще й килими, й покривал є чудових багато!
Мужа славетного парость, улюблений син Одиссеїв
Спати не ляже у мене на палубі на корабельній,
Поки живу, після мене ж у домі зостануться діти,
355] Щоб пригостити гостей, які у мій дім завітають".
Мовить до нього тоді ясноока богиня Афіна:
"Добре сказав ти, мій старче коханий, і ради твоєї
Слід Телемахові слухать, бо так воно буде найкраще.
Разом з тобою нехай він іде, хай спати лягає
360] В домі твоїм, я ж подамся на свій корабель чорнобокий
Товаришів підбадьорити, кожному слово сказати.
Можу-бо я похвалитись, що віком я старший між ними;
Решта — молодші усе, що поїхали приязні ради,
Духом великому всі Телемаху ровесники й друзі.
365] Там ночувати сьогодні в своїм кораблі чорнобокiм
Я залишуся, а вранці уже до кавконів відважних
Вирушу, — треба у них мені борг одержати давній
Та й не малий. А ти юнака, що гостює у тебе,
Повозом виряди з сином; звели запрягти йому в повіз
Коней, ходюю найшвидших і силою самих найкращих".
Мовивши це, відійшла ясноока богиня Афіна,
Вигляд прибравши морського орла, — всі жажнулись присутні,
И Нестор старий дивувався, на власні це бачивши очі;
Взяв Телемаха за руку, назвав на ім'я і промовив:
"Друже, нікчемою ти й боягузом, я певен, не будеш,
Раз вже тебе, юнака, богове самі супроводять,
Бо не хто інший отут із осельників був олімпійських —
Зевсова донька була, найславетніша Трітогеня,
Що між аргеїв усіх твого батька найбільш вирізняла.
380] Будь же, владарко, ласкава й до мене, і доброї слави
Дай і мені, і дітям моїм, і дружині поважній;

Широколобу в жертву тобі принесу однорічну
Ялівку я, що в ярмо ще ніколи її не впрягали, —
Позолотивши їй роги, тобі принесу її в жертву".
385] Так він молився, й слова ті почула Паллада Афіна.
Попрямував тоді Нестор, їздець староденний, із почтом
Власних синів і зятів до свого прегарного дому.
А позаходили всі у прославлений дім можновладця,
То посідали рядком на стільцях вони всі та на кріслах.
390] В чашах тоді намішав господар старий для прибулих
Добропитного вина, що стояло вже літ одинадцять, —
Ключниця те їм відкрила вино, з нього покришку знявши,
В чаші його намішавши, він довго молився Афіні,
Зевса-егідодержавця дочці, і чинив узливання.
395] По узливанні й самі вони випили, скільки схотіли,
Й кожен в оселю свою спочивати усі розійшлися.
А Телемаха, любе дитя Одиссееве, на ніч
Нестор, їздець староденний, просив до своєї господи,
Ліжко різьблене йому в передсінку лункім постеливши
400] Поряд з метким списоборцем, мужів владарем Пісістратом,
Що не жонатим один ще у батьковім домі лишався.
Ліг тоді й Нестор в середніх покоях високого дому,
Де господиня дружина з ним ложе й постелю ділила.
Ледве з досвітньої мли заясніла Еос розоперста,
405] Нестор, їздець староденний, підвівся з м'якої постелі,
Вийшов із дому і сів на камінні, обтесанім рівно,
Що перед домом його при дверях високих лежало,
Біле, до блиску натерте оливою; здавна на ньому
Мудрий Нелей спочивав, до безсмертних подібний порадник, —
410] Керою скорений, він давно вже зійшов до Аїду.
Нині тут Нестор старезний сидів, оборона ахеїв,
З берлом в руках; а навколо, з своїх повиходивши спалень,
Разом сини його всі позбирались — Ехефрон, і Стратій,
Далі Персей, і Арет, та ще й Фрасімед богорівний;
415] Шостим, за ними услід, і герой Пісістрат появився;
Богopodobного з ним Телемаха також посадили.
Отже, почав промовлять до них Нестор, їздець староденний:
"Дітоньки любі! Здійсніть якнайшвидше моє ви бажання,
Передусім хотів би я ласки бламати в Афіни,
420] Явно вона-бо на щедру гостину до нас завітала.
В поле один по телицю біжи, щоб додому пригнати
Встиг її швидше пастух, що бики там пасе і корови.
Другий нехай на чорний біжить корабель Телемахів —
Товаришів приведе, лиш двох на борту залишивши.
425] Золотаря хтось, Лаерка, сюди хай покличе негайно, —
Щоб у телиці тієї він роги прийшов золотити.
Інші ж усі залишіться зі мною й скажіть, щоб служниці
В домі там учту скоріш готували багату і пишну,
Дрова і чистую воду несли і стільці розставляли".
430] Так він сказав, і усі почали метушитись. Телицю
З поля пригнали; прийшли з корабля рівнобокого разом
Товариші Телемаха відважного; майстер з'явився
З мідним приладдям в руках, потрібним у справі ковальській:
Кліщі міцні, і ковадло, і молот приніс він, якими
435] Золото звик оброблять. Прийшла і Афіна в тій жертві

Долю прийняти свою. А Нестор, комонник старезний,
Золота дав, — золотар ним старанно оздобив телиці
Роги криві, щоб красою їх втішити очі богині.
Світлий Ехефрон і Стратій вели ту за роги телицю.
440] Воду в квітчастому глеку Арет однією рукою
Виніс із дому, а в другій тримав із ячменем жертовним
Короба. Тут же стояв Фрасімед, прославлений в битвах, —
Гостру сокиру тримав він, ударить телицю готовий.
Чашу підставив Персей. А Нестор, комонник старезний,
445] Руки помивши, молився Афіні й посипав телицю
Зерном і, шерсті з чола її зрізавши, в полум'я кинув.
А як усі помолились і зерном посипали жертву,
Несторів син, Фрасімед, відвагою славний, до неї
Раптом наблизивсь, ударив сокирою й, м'язи на карку
450] їй розрубавши, знесилив. І радісно всі закричали —
Дочки, й невістки, і навіть сама Еввідіка поважна,
Нестора вірна дружина, найстарша з Кліменових дочок,
Жертву тоді над землею широкодорожньою разом
Всі підняли, й Пісістрат заколов її, вождь мужовладний.
455] Кров з неї чорна побігла, й дихання покинуло кості;
Швидко на частки її поділили й відрізали стегна
Так, як наказує звичай, і жиром обабіч обклали,
Згорнутим вдвоє, а зверху сирих іще м'ясом накрили.
Старець палив на вогні їх, вином окропивши іскристим,
460] А молоді біля нього в руках п'ятизубці тримали.
Стегна спаливши телиці й утроби її скуштувавши,
Решту усю на шматки порубали й, рожнами проткнувши,
Смажити стали, рожни над вогнем повертаючи гострі.
А Телемаха тим часом купала тоді Полікаста,
465] Нестора Нелеїада прекрасна дочка наймолодша.
Вимивши, тіло йому оливою добре натерла,
Потім хітон полотняний і плащ надягнула на нього —
Вийшов з купелі юнак, до безсмертних на вигляд подібний,
І, підійшовши, близ Нестора сів, керманича люду.
470] М'ясо тим часом засмажили вже і з рожен поздіймали.
Сіли до учти вони. А навколо стола метушились
Слуги дбайливі, вина в золоті доливаючи кубки.
Потім, коли уже голод і спрагу вони вдовольнили,
Знову почав промовлять до них Нестор, їздець староденний:
475] "Діти мої, пишногрових ведіть Телемахові коней
І запряжіть їх у повіз, щоб їхати міг він в дорогу".
Так він сказав, і, слухняно скорившись батьковій волі,
Зразу ж, негайно впрягли в колісницю баских вони коней,
Ключниця хліба й вина їм дала та печеної страви,
480] Ласощів тих, що їдять владарі їх, небес вихованці.
Вийшов тоді Телемах на запряжений повіз прекрасний;
Поруч і Несторів син, Пісістрат, проводар мужовладний,
На колісницю зійшов і, віжки тримаючи міцно,
Хльоснув по конях бичем, і вони залюбки полетіли
Полею, і Пілос високий далеко позаду лишився.
Ярмами так цілий день своїми вони потрясали.
Сонце тим часом зайшло, і тінями вкрились дороги,
Поки у Фери вони прибули, у дім до Діокла, —
Сином він був Ортілоха, що сам народивсь од Алфея;

490] Там вони ніч пробули, і гостинно прийняв він прибулих.
Ледве з досвітньої мли заясніла Еос розоперста,
Коней баских запрягли і, на повіз оздоблений ставши,
Швидко помчали од брами вони й передсінку лункого,
Хльоснув по конях один, і ті залюбки полетіли.

495] На рівнину прибули вони, всю пшеницями укриту,
Там свою й путь завершили, – так швидко домчали їх коні
Сонце тим часом зайшло, і тінями вкрились дороги.

ПІСНЯ ЧЕТВЕРТА

ЗМІСТ ЧЕТВЕРТОЇ ПІСНІ

ВЕЧІР П'ЯТОГО ДНЯ І ДЕНЬ ШОСТИЙ

Прибулих до Лакедемону Телемаха і Пісістрата Менелай запрошує на весілля своїх сина й дочки, що саме відбуваються в його домі. Менелай і дружина його Єлена пізнають Телемаха і розповідають про пригоди під Троєю і наступну долю ахейських вождів, про подвиги Одиссея та затримання його у німфи Каліпсо на острові Огігії. Тим часом женихи, довідавшись про відплиття Телемаха, замишляють убити його, коли він повертатиметься. Пенелопа тяжко сумує, довідавшись про від'їзд сина і замах на його життя. Зворушена ч молитвою, Афіна підбадьорює Пенелопу віщим сном. Женихи на чолі з Тіноєм вирушають у море, щоб перестріти Телемаха біля острова Астеріди.

В ЛАКЕДЕМОНІ

Так в Лакедемон дістались, в глибоку між урвищ долину,
И до Менелая славетного в дім свою путь спрямували.

Пишно справляв у той час він в численному родичів колі
Разом весілля і синові свому, й незайманій доньці:

5] Сину Ахілла, мужів переборця, її відсилав він.

Дав ще у Трої він згоду йому, обіцявши за нього
Видать її, і боги це одруження нині здійснили.

До мірмідонян із кіньми й возами її виряджав він,
В місто прославлене їх, де владу посів наречений.

10] Синові ж юну Алектора доньку привіз він із Спарти, –
Звався Мегапентом міцним той улюблений син; народився

Він од рабині; Єлені ж дітей вже боги не послали,
Після того як дочку породила вона, Герміону,

Милу й прекрасну, немовби сама золота Афродіта.

15] В високоверхому домі на учті весільній сиділи

Всі Менелая славетного родичі, друзі й сусіди

І розважались. Співець божественний співав під формінгу

Пісні чудової, й два скоморохи, – лише починав він

Грати й співати, – танок посередині вже витинали.

20] Під ворітьми Менелая обидва супутники з кіньми –

Юний герой Телемах і Несторів син світловидий –

Стали. Проходячи, їх Етеон, управитель, побачив,

Вірний слуга й помічник Менелая славетного бистрий.

Через госпуду пройшов він людей вожая сповістити,

25] Став біля нього близьенько і слово промовив крилате:

"Люди якісь там, паростку Зевсів, ясний Менелаю,

Двоє чужинців, здається, із роду великого Зевса.

Як ти накажеш: чи коней у них розпрягти вітроногих,

Чи відіслати до інших, хто радо в гостину їх прийме?"

30] З гнівним обуренням мовив йому Менелай русокудрий:

"Дурнем не був ти раніш, Етеоне, сину Боетів,

Що ж це тепер ти дурниці плетеш, мов дитя нерозумне?"

Досить в чужих ми людей гостинного хліба поїли,
Поки вернулись додому! І хай нас надалі рятує
35] Зевс од неолі такої! Жвавіш розпрягай тим чужинцям
Коней, самих же їх прямо сюди, на учту, запрошуй".
Так він сказав, і побіг Етеон із покоїв скликати
Слуг тямовитих, щоб швидше до нього усі поспішали.
Зразу ж із ярем вони замилених випрягли коней
40] Та за оброті до жолоба їх прив'язали у стайні,
В жолоб засипали полби, із білим ячменем змішавши,
Повіз прибулих о мур обіперли ясний та блискучий,
їх же самих до божистого дому ввели. Дивувались
Дуже вони на дім владаря, того паростка Зевса, –
45] Все-бо, як сонце яскраве, як місячне сяйво, блищало
В високоверхім, стрункім Менелая славетного домі.
Потім, коли там удосталь свої вже натішили очі,
Митись пішли вони в гладко обтесану, чисту купелю.
Добре помивши, служниці оливою їх намастили,
50] Свіжі хітони на них надягнули й кереї вовняні.
В ряд з Менеласом Атрідом у крісла вони посідали.
Воду служниця внесла в золотому чудовому глеку
Руки вмивати й поволі над срібним цеберком зливала;
Потім поставила стіл перед ними, обструганий рівно.
Ключниця хліба внесла їм поважна і страв розмаїтих,
Радо і щедро черпнувши з домашніх запасів численних;
Високо чашник на блюдах поклав дерев'яних їм м'яса
Різного, й келихи він золоті перед ними поставив.
Слово привітне промовив до них Менелай русокудрий:
60] "Хліба мого споживіть на здоров'я! А потім, коли вже
Підживитеся, почну я розпитувати, що ви за люди.
Вами продовжений гідно, батьків ваших рід не загинув, –
З роду державців, як видно, походите ви берлоносних,
Зевса годованців: прості таких би, як ви, не вродили".
65] Так він промовив, у руки телячої взяв хребтовини
Й жирні шматки їм поклав із своєї почесної пайки.
Руки до страв приготованих зразу ж усі простягнули.
Потім, коли уже голод і спрагу вони вдовольнили,
Нестора синові мовив тоді Телемах тямовитий,
70] Голову близько схиливши, щоб інші його не почули:
"Глянь, Несторіде, мій друже, для серця мого найлюбіший,
Як в цих покоях лунких все виблискує міддю яскраво,
Золотом, сріблом, та ще ж і слоновою кістю, й електром!
Тільки у Зевса, мабуть, оселя така на Олімпі!
75] Скільки скарбів тут коштовних! Дивлюся – і дивом дивуюсь".
Слів його тихих, проте, дочув Менелай русокудрий
І, промовляючи, з словом до них звернувся крилатим:
"Дітоньки любі! Із Зевсом нікому з людей не рівнятись,
Все-бо у нього нетлінне: скарби і будівлі численні.
80] Може б, з людей хто зі мною й помірявся достатком, а може,
Й ні; та багато блукавши і лиха зазнавши багато,
Все це привіз в кораблях я й на восьмому році вернувся,
Кіпр, Фінікію й Єгипет відвідавши в довгих блуканнях.
Був я також в ефіопів, сидонян, в країні ерембів,
85] В Лівії був, де рогатими родяться зразу ж ягнята,
Де по три рази щороку котяться і вівці, і кози;

Там ні господар, ні навіть пастух ще не відав нестатку
Ні в молоці у солодкім, ні в м'ясі та свіжому сирі,
Цілий-бо рік молока удосталь там можна доїти.

• я Поки блукав по чужих я краях і всякого скарбу
Там набував, тут інший неждано й негадано, нишком,
Підступом злої дружини убив мого брата ганебно.
Тим-то й не тішить мене те багатство, що ним володію.
Мабуть, уже від батьків своїх, хто б не були вони, досі
95] Чули й самі ви, скільки зазнав я, як дім я утратив,
Повний добра і усім для життя устаткований добре.
Краще б третину я мав із того, що в домі моєму
Надбано, тільки б живими лишилися ті, що в широкій
Трої загинули, одаль від Аргоса, славного кіньми.
100] Часто журюсь я за ними всіма, їх оплакую гірко,
На самоті у покоях просторого сидючи дому, –
То утішаю собі я риданнями серце, а то їх
Стримую, – швидко насичує горе, що душу морозить.
Та ні за ким з них усіх не сумую я так і не плачу,
105] Як за одним; згадаєш про нього, стають осоружні
їжа і сон, – ніхто-бо з ахеїв не витерпів стільки,
Скільки зазнав і стерпів Одиссей. Самі-бо нещастя
Долею стали його, а моєю – весь час безутішна
Туга, що так його довго нема і не знаємо навіть,
Вмер чи живий він де-небудь. По ньому, звичайно, сумують
Батько старенький Лаерт, і розважна його Пенелопа,
І Телемах, що дома покинув його в сповиточку".
Так він сказав, і плакати збудив він у сина бажання:
Сльози на землю закапали з вій, як про батька почув він;
Щоб приховати їх, підніс до очей обома він руками
Плащ свій пурпурний. Але Менелай спостеріг це відразу,
І міркувати почав він у мислях і в серці своєму:
Виждати, поки той сам про батька в розмові згадає,
Чи розпитати вперед, щоб про все докладніше дізнатись.
120] Поки отак міркував він у мислях і в серці своєму,
З високоверхої спальні пахучої вийшла Єлена, |
Мовби сама Артеміда з'явилася золотострільна;
З нею ввійшовши, Адреста вигідне підсунула крісло,
З вовни м'якої внесла килимок їй під ноги Алкіппа,
125] Срібну шкатулку Філо подала їй, яку тій Алкандра
Подарувала, дружина Поліба, що жив у Єгипті,
В Фівах, де в кожному домі скарбів є коштовних багато.
Подарував Менелаєві й сам він дві срібні купелі.
Гарні триножки два і золота десять талантів.
130] Крім того, красні дала і дружина дарунки Єлені:
Із золотим веретеном округлу із срібла шкатулку
На коліщатах, з країв облямовану золотом чистим.
Ставить служниця Філо ту шкатулку своїй господині,
Повну куделі тонкої, – лежало у ній веретено
135] В темно-фіалковій шерсті, що пасмами вниз обвисала.
Сіла у крісло вона, на підніжок поставивши ноги,
І почала чоловіка розпитувати жінка докладно:
"Чи не довідався ти, Менелаю, паростку Зевсів,
Що то за люди, які завітали до нашого дому?
140] Чи помиляюсь, чи правду повім, а підказує серце:

Ще я нікого, здається, як муж цей, не бачила досі
Ні із мужчин, ні з жінок, — дивлюся — і дивом дивуюсь! —
Хто б так на сина скидавсь Одиссея, відважного серцем,
На Телемаха, що дома покинув його в сповиточку
і*? в час той, коли через мене, безстидну, ахеїв загони
В Трою далеку походом военним усі вирушали".
Відповідаючи, мовив тоді Менелай русокудрий:
"Думаю й сам я тепер, як і ти, дружино, вважаєш.
Все-бо точнісінько в нього — і руки ті самі, і ноги,
130] Й погляд очей, і чоло, і волосся таке ж кучеряве.
От і сьогодні, коли я згадав у розмові з гостями
Про Одиссея, якої біди він зазнав задля мене,
В нього ж гіркі із-під брів на землю закапали сльози;
Щоб приховать їх, свій плащ до очей він підніс пурпуровий".
155] Несторів син Пісістрат у відповідь мовив до нього:
"Паростку Зевсів, владарю людей, Менелаю Атріде,
Справді доводиться сином того він, про кого ти кажеш.
Тільки він скромний юнак і соромиться в серці своєму,
Щойно ввійшовши, уже й словами отут розкидатись
160] Перед тобою, що голос твій тішив нас так, наче божий.
Вирядив з ним і мене уже Нестор, іздець староденний,
Проводирем йому бути. Побачитись хотів він з тобою,
Щоб ти порадив його, чи словом то буде, чи ділом.
Синові, втративши батька, багато доводиться в домі
165] Лиха терпіти, якщо оборонників інших немає,
От як тепер Телемах залишився, й немає в народі
Більше нікого, хто б міг від нещастя його захистити".
Відповідаючи, мовив тоді Менелай русокудрий:
"От дивина! То невже ж завітав до господи моєї
170] Син мого друга, що стільки вже витерпів він задля мене!
Краще з усіх я аргеїв його сподівався привітати,
Тільки в швидких кораблях нам по бурному морю б дозволив
Зевс громозвучний, Олімпу владика, додому вернутись:
В Аргосі дав би я місто йому для життя, збудував би
175] Дім і з Ітаки його з багатством усім перевіз би
З сином і всіми людьми, якесь увільнивши для нього
Місто околишне — з тих, що владі моїй підлягають.
Близько ми з ним живучи, зустрічались би часто, й ніщо нас
Не розділяло б у приязні нашій і радості спільній,
180] Поки когось із нас чорною хмарою смерть не окриє.
Хтось із безсмертних богів, як видно, позаздрив на нього,
Й він, бідолашний, один повороту додому не має".
Так він сказав, і заплакати у всіх розбудив він бажання.
Плакала гірко Єлена аргейська, народжена Зевсом,
185] Плакати став Телемах, і сам Менелай, син Атрея;
Навіть і Несторів син тоді сльози почав проливати:
З тугою в серці згадав бездоганного він Антілоха,
Брата, що світлий убив його син Зоряниці ясної,
А спогадавши, звернувся до нього із словом крилатим:
190] "Сину Атреїв, смертних ти розумом всіх перевищив,
Нестор нам сивий не раз це говорить, коли ми про тебе,
В домі своєму зібравшись, згадаємо часом в розмові.
Нині ж мене ти, будь ласка, послухай. Не дуже я радий
В жаль по вечері вдаватись, ще прийде на те Зоряниця,

195] Рано народжена. Не боронитиму все ж над своїми
Ближкими плакати, коли вже недоля і смерть їх настигла.
Тільки й пошани для смертних нещасних, коли на їх пам'ять
Кучері ми острижем чи з очей своїх зронимо сльози.
Втратив і я свого брата, не гіршим він був із аргейських
200] Воїв, — повинен ти знати його, — я ж не знав його досі
Й навіть не бачив; кажуть, проте, із усіх визначався
Брат Антілох і в борні бойовій, і в швидких перегонах".
Відповідаючи, мовив йому Менелай русокудрий:
"Друже мій, кажеш ти так, як могла б лиш людина статечна,
205] Старша від тебе роками, сказати розумно й зробити, —
Батька такого ти син, тому так розумно й говориш.
Легко поріддя впізнати чоловіка, якому Кроніон
Випряв у шлюбі його чи іще при народженні щастя,
Так-от як Нестору дав він життя свого дні всі незмінно
210] В домі своєму прожити в достатку й постарітись дома,
Маючи добрих розумних синів, списоборців найкращих.
Ну-бо, облишмо цей плач жалібний, що так раптом почався,
Краще про учту згадаймо і руки омиймо водою
Чистою. Досить і вранці нам буде часу для розмови,
215] Встигнемо, я й Телемах, перемовитись ще між собою".
Так він сказав, і воду на руки їм злив Асфаліон,
Вірний слуга й помічник Менелая славетного бистрий.
Руки до страв приготованих зразу ж вони простягнули.
Інше надумала тут народжена Зевсом Єлена:
220] В келихи й чаші з вином, що пили вони, вкинула раптом
Зілля, що й біль погамує, і горе дозволить забути.
Хто його вип'є, хоч трохи в кратеру з вином домішавши,
Той цілий день на лице й однієї не зронить сльозини,
Хоч би умер навіть батько у нього чи матінка рідна,
Хоч би упрост перед ним і брата чи любого сина
Гострою міддю убили й на власні це очі він бачив.
Зевсова донька ті ліки цілющі, для всіх позиточні,
Від Полідамни, Фтона дружини, придбала в Єгипті,
Де плодоносна земля розмаїтого родить багато
230] Зілля корисного людям, багато й шкідливого дуже.
Кожен там — лікар, що всіх перевищить знаннями й умінням
Інших людей, усі-бо в краю тім із роду Пеана.
Вкинувши зілля в вино і звелівши його розливати,
Враз до присутніх з такими словами звернулась Єлена:
235] "Паростку Зевсів, ясний Менелаю Атріде, і всі ви,
Діти відважних мужів! У житті кому як посилає
Зевс і добра і недолі, бо все в його владі і силі.
Сидячи тут, у покоях на учті, усі призволяйтесь,
Бавтесь розмовами, я ж розповім вам що-небудь до речі.
240] Ні розказати до ладу не могла б я, ні навіть згадати
Подвигів всіх Одиссея, в біді витривалого мужа,
Та розповім про один, що так мужньо його учинив він
В краї троянським, де стільки, ахеї, ви горя зазнали.
Сам собі тіло ганебно ударами пуги побивши,
245] Дране лахміття на плечі напнувши, він, ніби челядник,
Зваживсь пройти уздовж вулиць широких ворожого міста.
Так приховавши себе, до вбогого став він подібний, —
Досі ніхто ще таким не бачив його при ахейських

Суднах. Отак він у Трою пробрався, й ніхто Одиссея
250] Не впізнавав, лиш одна і таким я його упізнала
Й стала розпитувать; він же весь час ухилявся лукаво.
Тільки тоді, як його я помила і маслом натерла,
В свіже одіння прибрала й велику дала йому клятву,
Що не раніше троянцям я виявлю в нім Одиссея,
255] Ніж він до шатер ахейських і бистрих повернеться суден,
Тільки тоді він увесь одкрив мені задум ахеїв.
Мідним мечем тонколезим багато убивши троянців,
Він до аргеїв вернувся, відомостей досить зібравши.
Лемент великий троянки зняли, а у мене раділо
2"о Серце, давно-бо сама я жадала вернутись додому
І над засліпленням тим жалкувала, в яке Афродіта
Ввергла мене, забравши із любої серцю вітчизни,
Де я дочку залишила, й покої подружні, і мужа,
Що красою й умом не поступиться ні перед ким він".
265] Відповідаючи, мовив тоді Менелай русокудрий:
"Слушно усе це ти, жінко, й по правді цілком розказала.
Прагнення й думи героїв-мужів багатьох дослідити
Мав я нагоду, країн об'їздивши дальніх багато,
Але ніколи й ніде ще мої не нагляділи очі
270] Мужа такого, як той Одиссей, у біді витривалий,
Мужнього подвигу, що учинив він його так відважно
У дерев'янім коні, де всі ми засіли, з аргеїв
Найхоробріші, готуючи смерть і загибель троянцям.
Ти ж до коня підійшла тоді. Мабуть, якийсь-то ворожий
275] Бог спонукав тебе, слави троянцям волівши додати:
Разом з тобою тоді підійшов Деїфоб боговидий.
Тричі кругом обійшовши, ти схованку мацала утлу
1. почала визначних на ім'я викликати данаїв,
Голос дружин їх, аргейських жінок, вдаючи достеменно.
280] Я й Діомед, син Тідея, та ще Одиссей богосвітлий.
Сидячи разом всередині, чули, як їх ти гукала.
Скочили з місця обидва, схвильовані, ми вже готові
Вийти з коня чи й відтіль озватися раптом до тебе,
Та Одиссей зупинив нас, і стримавши ті поривання,
інші ахейські сини всі мовчки тим часом сиділи,
Тільки Антікл поривався словами на твій обізватись
Голос. Але Одиссей міцними руками затиснув
Рота йому і тримав так, аж поки Паллада Афіна
Геть відвела тебе, й цим врятував од біди він ахеїв".
290] Відповідаючи, мовив на це Телемах тямовитий:
"Паростку Зевсів, владарю людей, Менелаю Атріде!
Тим-то й смутніше, що хоч і залізне в грудях у нього
Билося серце, але не уник він лихого загину.
Та чи не час нам обом іти на спочинок, щоб, лігши,
295] Сном найсолодшим могли вже утішитись ми на постелях?"
Так він сказав, і Єлена аргейська звеліла служницям
Ліжка стелить в передсінку, пурпурними їх подушками
Викласти, ще й килимами чудовими постіль заслати,
І покривала вовняні подать їм укритися зверху.
300] Вийшли із світлом ясным у руках із покоїв служниці
І постелили постелі, й гостей туди вивів окличник.
Там, у переднім покої, вони і лягли спочивати —

Ліг там герой Телемах і Несторів син світлосяйний;
Сам же Атрід ліг в середніх покоях високого дому,
305] Поруч лягла й довгошатна Єлена, в жінках богосвітла.
Ледве з досвітньої мли заясніла Еос розоперста,
З ложа свого підвівся уже Менелай гучномовний,
В одяг убрався, черезпліч нагострений меч перевісив,
Знизу сандалії гарні до ніг підв'язав мускулястих,
310] Вийшов із спальні своєї, на бога достоту подібний.
До Телемаха підсів, назвав на ім'я і промовив:
"Що спонукало тебе, Телемаху-герою, прибути
У Лакедемон наш світлий по лону широкого моря?
Справа своя чи громадська? Ти, може, одверто розкажеш?"
315] Відповідаючи, мовив на це Телемах тямовитий:
"Паростку Зевсів, владарю людей, Менелаю Атріде!
Я розпитати прибув, — чи про батька вістей не розкажеш?
Дім пожирають у мене, і гинуть багаті маєтки.
Повен мій дім зловорожих мужів, що ріжуть у мене
"° Цілі отари овець, ще й повільних биків круторогих, —
Так мою сватають матір оті женихи презухвалі!
Отже, тепер до твоїх припадаю колін, чи не зволиш
Розповісти про печальну загибель його: чи на власні
Очі ти бачив її, чи, може, від іншого чув ти
325] Мандрівника, — на недолю-бо мати його народила.
Тож не шкодуй, і не жалуй мене, й не пом'якшуй нічого,
А розкажи все докладно, що бачить тобі довелося.
Щиро благаю, якщо Одиссей, мій отець благородний,
Виконав слово яке, тобі обіцявши, чи діло
330] В краї троянським, де стільки, ахеї, ви горя зазнали,
Все це сьогодні згадай і щиро скажи мені правду".
З гнівним обуренням мовив йому Менелай русокудрий:
"Ну ж і ганьба! На шлюбному ложі лягти у такого
Мужа могутнього враз заманулось отим боягузам!
335] Це все одно, якби лань, у лігво могутнього лева
Новонароджених, ще сосунців, оленяток поклавши,
Вийшла б на травами рясно укриті узгір'я й долини
Пастись, а він би тим часом, до лігва свого повернувшись,
Приготував оленятам і лані загибель ганебну, —
Так Одиссей і для них приготує загибель ганебну.
О, якби, Зевсе, наш батьку, й Афіно, і ти, Аполлоне,
Він залишався таким, яким ще колись на Лесбосі,
Ставши на герць, завзято із Філомелідом змагався
Й кинув з усеї ним сили об землю на радість ахеям.
345] Хай би отак Одиссей зустрів женихів безсоромних,
Коротковічні усі б вони стали тоді й гіркошлюбні!
Ну, а про те, що мене ти питаєш і просиш, будь певен,
Не ухиляючись, правду скажу я тобі, не злукавлю, —
З того всього, що морський оповів мені старець правдивий,
350] Не приховаю нічого й слівця не втаю я від тебе.
Я поривався додому, мене ж у Єгипті тримали
Вічні боги, бо святої я їм не приніс гекатомби, —
Хочуть-бо завжди вони, щоб накази ми їх пам'ятали.
Острів там є невеликий у вічнобурхливому морі,
355] Перед самим він Єгиптом лежить, а зовуть його Фарос;
Стільки віддалений острів від берега, скільки проплине

З вітром попутним іззаду за день корабель крутобокий.
Є там затока чудова, і зручно із неї просторі
В море вести кораблі, водою запасшись питною.
360] Двадцять днів нас боги там тримали, й за час той ні разу
Вітер не віяв морський, що супутником нам супроводить
Всі кораблі по лону безмежно широкого моря.
Виснаги ми вже зазнали і в силі людей, і в припасах,
Поки одна із богинь не зглянулась, не врятувала –
365] Донька старого Протея, могутнього бога морського,
Ейдотея, – найбільше-бо душу її зворушив я.
Від товариства далеко блукавши, я стрів її раптом,
Товариші ж у той час кривими гачками ловили
Рибу вздовж берега, – шлунки-бо голод їм мучив страшенний.
370] Близько спинившись, з таким вона словом до мене звернулась:
"Чи нерозумний ти зовсім, чужинче, а чи легковажний,
Чи не навмисно ти дляєш, знаходячи втіху в стражданні?
Надто на острові цім забарився й знайти вже не можеш
Виходу, товариші ж твої духом цілком занепали".
з" Так говорила вона, а я їй у відповідь мовив:
"Зараз тобі відповім я, котра б із богинь не була ти.
Ні, я не з власної волі затримався тут, а, як видно,
Чимось образив богів, що простором небес володіють.
Може, хоч ти мені скажеш, бо все вам відомо, богове,
звo Хто із безсмертних затримав мене й заступає дорогу
В путь поворотну по хвилях багатого рибою моря?"
Так говорив я, й мені відказала в богинях пресвітла:
"Щиро й одверто всю правду, чужинче, тобі розкажу я.
Часто старець морський заїжджає сюди непомильний,
385] Бог невмирущий, Протей із Єгипту, що добре безодні
Знає морські, владаря тих глибин, Посейдона, підданець;
Кажуть, він батько мені, я від нього на світ народилась.
Може, тобі пощастить, підстерігши, його захопити, –
Все тобі він розповів би про віддаль дороги твоєї
390] Й путь поворотну по хвилях багатого рибою моря.
Скаже він, паростку Зевсів, усе, як того побажаєш,
Що там лихого чи доброго сталося у домі твоєму
З того часу, як у довгу й тяжку ти подався дорогу".
Так говорила вона, а ж у відповідь мовив до неї:
"Краще придумай сама на божистого старця засаду
Так, щоб не вимкнувся він, як побачить мене і впізнає.
Важко-бо смертній людині з безсмертним управитись богом".
Так говорив я, й мені відказала в богинях пресвітла:
"Все це по правді, одверто і щиро тобі розкажу я.
400] Щойно докотиться сонце середини неба ясного,
Старець морський непомильний із подувом першим Зефіра
Раптом з глибин виринає, у темну закутаний хвилю, –
Вийде на берег і спати лягає в глибокій печері.
Впливши з сивого моря, тюленів стада ногоплавних
405] Сплять навкруги, поріддя прекрасної доньки морської,
І видихають терпкий глибини океанської запах.
Тож на світанку туди приведу я тебе і влаштую
Ложе між ними, а ти з кораблів добропалубних візьмеш
На допомогу собі супутників трьох найвірніших.
410] Все я тобі розповім і про хитрощі діда старого.

Спершу тюленів усіх обійде він і всіх перелічить;
Потім, усіх по п'яти полічивши й оглянувши пильно,
Ляже всередині й сам, мов чабан ув отарі овечій.
Тільки-но вгледите ви, що сном уже першим заснув він,
415] Всю свою силу й відвагу зібравши, хапайте старого
Й цупко держіть, хоч би й як вислизав він тоді й виривався.
Вигляду всяких істот, що по лону земному плазують,
Він прибиратиме, в воду обернеться й племінь пекучий.
Ви ж його міцно тримайте і тисніть як можна сильніше.
420] Тільки тоді, як до тебе він звернеться сам із словами,
Ставши таким, як і був, коли перед вами заснув він,
Силою більш не тримайте старого, і ти розпитати
Зможеш, герою, хто із безсмертних тобі заступає
Путь поворотну по хвилях багатого рибою моря".
425] Мовила це — та й зникла у хвилях бурхливого моря.
Я ж до своїх кораблів, що стояли в пісках прибережних,
Знову пішов, і тяжко моє хвилювалося серце.
Потім, коли до свого корабля і до моря дійшов я,
Ми зготували вечерю, і ніч божественна настала.
430 Спати лягли ми тоді на березі моря шумливім.
Ледве з досвітньої мли заясніла Еос розоперста,
Берегом йшов я піщаним широкодорожного моря
Й щиро молився богам. Супутників вів я з собою
Трьох, на яких у кожній би справі поклавсь цілковито.
435] В лоно широкого моря полинувши, світла богиня
Із глибини принесла нам чотири тюленячі шкури,
Тільки-но здерті, — підступ на батька вона замишляла.
Виривши лігва для нас у піску прибережнім, тим часом
Сіла вона і чекала, аж поки прийшли ми до неї;
440] Покотом всіх нас поклала вона і шкурами вкрила.
Прикрою засідка та нам здалася. І прикро вражав нас
Запах убивчий тюленів, що живляться тванню морською.
Хто б це улежати міг із морською потворою поряд?
Та порятунок і поміч велику вона подала нам:
445] Кожному в ніздрі поклала амбросії трохи, що пахла
Солодко так і запах огидний отой забивала.
Так ми, терпіння набравшись, цілий пролежали ранок.
Зграєю впливли з моря тюлені і в ряд полягали
Покотом всі спочивати на березі моря шумливім.
450] Вплив опівдні із моря й старий і оглянув навколо
Жирних тюленів своїх, усіх обійшов, полічив їх.
Легшими нас між потвор полічив він, про підступи наші
Й гадки у серці не мавши; приліг тут на березі й сам він.
З криком тоді ми напали на старця й руками своїми
Міцно схопили його. Та мистецтва свого не забув він.
Спершу у лютого він обернувся буйногривого лева,
Потім в дракона, у барса та ще в величезного вепра;
Плинною став він водою, розложистим деревом потім.
Ми ж, терпіння набравшись, старого безстрашно тримали.
460] Тільки як витівки ці і самому йому вже набридли,
Врешті з питанням звернувся він до мене й словами промовив:
"Хто із безсмертних богів навчив тебе, сину Атреїв,
Підступом взяти мене проти волі? Й чого тобі треба?"
Так говорив він, а я у відповідь мовив до нього:

465] "Знаєш ти, старче, і сам, — чого ж ти питаєш лукаво? — Як я на острові цім забаривсь і знайти не здолаю Виходу, навіть і сам уже духом цілком занепав я. Може, хоч ти мені скажеш, бо все вам відоме, богове, Хто із безсмертних затримав мене й заступає дорогу
470] В путь поворотну по хвилях багатого рибою моря?" Так говорив я, а він у відповідь мовив до мене: "Передусім ти повинен був жертви священні й прекрасні Зевсові й іншим богам принести, якщо хтів якнайшвидше На батьківщину свою винно-темним доплинути морем,
475] Бо не раніш тобі рідних побачити доля судила, В високоверхий свій дім і в рідну країну вернутись, Ніж до Єгипту доїдеш, ріки, що ллє з неба потоки, Зевсом напоєні, й там священні складеш гекатомби В жертву безсмертним богам, що простором небес володіють,
480] І подадуть тобі шлях вони той, якого ти прагнеш". Так говорив він, і любим тоді зажурился я серцем, Він-бо загадував знову мені по імлистому морю В довгу й важку до Єгипту дорогу назад повертати. В відповідь все ж я з такими звернувся до нього словами:
485] "Все це я так і зроблю, як мені ти наказуєш, старче, Тільки всю правду тепер розкажи і повідай одверто, Чи повернулись додому тоді з кораблями ахеї, Що, вирушавши з-під Трої, їх Нестор і я залишили, Чи з кораблем своїм разом хто смертю гіркою загинув,
490] Чи на руках хто у друзів умер, війну закінчивши". Так говорив я, а він у відповідь мовив до мене: "Нашо, Атрїде, запитуєш? Краще б не знав ти нічого Й думки моєї не відав про це, — гадаю, недовго Втерпиш без сліз ти, про все те дізнавшись од мене докладно.
495] Впало багато із них, а багато й живими лишилось. Двое лише з ватажків міднолатного війська ахеїв При повороті загинули, — сам ти в бою тїм брав участь. Ще одного десь живого широке затримало море. З довговесельними десь кораблями й Еант там намучивсь:
500] Спершу-бо кинув його Посейдон з кораблем на великі Скелі Гїрейські, проте врятував самого з безодні. Смерті unikнув би він, хоч і був ненависний Афїні, В зарозумінні якби він зухвалого слова не кинув, Що проти волі богів unikне морської безодні.
505] Чув Посейдон, як гукав він слова оті високодумні, І, ухопивши тризубець руками потужними, гнївно Вдарив об скелю Гїрейську, й надвое вона розкололась, Тільки уламок зостався, а другий у море звалився — Той, що на ньому тримався Еант і блюзнив так зухвало, —
510] Він за собою й потяг його в хвилі безмежного моря. Так і загинув Еант, водою солоною впившись. Брату ж своєму від Кер пощастило втекти і в доладних Суднах умкнути, — Гера-владарка його врятувала. Тільки коли стрімкової кручі Малєї вже близько
515] Він допливав, налетїла на нього страшна хуртовина Й, скорбного, знов понесла по багатому рибою морю Аж на край світу — туди, де раніше Фїєст мав оселю З давніх-давен, а тепер там Егїст домував, син Фїєстів,

Та й відтіля йому путь поворотна знайшлася щасливо:
520] Вітер назад вже боги повернули, й прибув він додому,
Радісно вийшов на рідну він землю отчизни своєї,
І припадав до землі, й цілував її, й сльози гарячі
Бігли з очей, щасливих, що бачать ізнов батьківщину.
Та спостеріг із чатівні його чатівник, що поставив
525] Хитрий Егіст його там, обіцявши йому два таланти
Золота дати в нагороду; вже рік він чекав на Атріда,
Щоб не пройшов непомітно й про буйну не згадував силу.
Звістку цю швидко поніс він в оселю провідця народу,
Й тут же відразу Егіст лукавство задумав підступне:
530] Двадцять мужів хоробріших з народу обравши, у схові
Він посадив, готувати звелівши у домі вечерю.
Сам же стрічать Агамемнона вийшов, провідця народу,
Із колісницями й кіньми, ганебне замисливши діло.
Ввів він в оселю його, що не знав про той підступ, і раптом
535] Вбив за вечерю так, як бика біля ясел вбивають.
Не залишилось нікого в живих ні з супутців Атріда,
Ані з Егістових слуг, — усі в тім загинули домі".
Так говорив він, і любим тоді зажурився я серцем,
Сів на піску і заплакав, і серцю моєму у грудях
540] Жити не хотілося більше й на сонячне світло дивитись.
А як наплакався я досхоchu і в піску навалявся,
Старець морський непомільний тоді лиш до мене промовив:
"Годі-бо, сину Атреїв, тобі стільки часу невітінно
Плакати, нічого ми цим не доб'ємось. А ти постарайся
545] Краще про те, як би швидше до рідного краю вернутись.
Може, Егіста живим ти застанеш, а може, й раніше
Вбитий Орестом він буде, й ти саме на похорон встигнеш".
Так він сказав, і серце у грудях і дух мій відважний
Радість умить обняла, хоч і як перед тим сумував я, —
550] Голосно мовив я, з словом до нього звернувшись крилатим:
"Отже, я знаю про них, назви ж мені й третього мужа,
Що десь живого широке ще й досі затримало море.
Чи не загинув і він? Як не гірко, я слухать готовий".
Так говорив я, а він у відповідь мовив до мене:
555] "Славний Лаєртів то син, що вітчизною має Ітаку, —
Бачив на острові я, як сльози рясні проливав він
В домі у німфи Каліпсо, яка силоміць його й досі
Держить у себе, й не може він в рідну країну вернутись.
Ні кораблів веслохідних не має він там, ні супутців,
360] Що допомогли б йому їхати лоном широкого моря.
Зевс не призначив тобі, Менелаю, паростку Зевсів,
В Аргосі, кіньми багатім, застигнутим смертю лишитись, —
На рівнину Елісійську пошлють тебе згодом безсмертні,
Аж на край світу, туди, де живе Радамант русокудрий,
565] Де лиш приємне, найлегше життя дожидає людину.
Там ані снігу, ні бурі, ні навіть дощу не буває,
Тільки дзвінкого Зефіра туди долітає зітхання
Від Океану-ріки, щоб од спеки людей освіжити,
Ти-бо Єлени є муж і доводишся Зевсові зятем".
Мовивши так, у море хвилясте він знову поринув.
Я ж і супутці мої богорівні до суден доладних
Разом пішли, і тяжко моє хвилювалося серце.

Потім, коли до свого корабля і до моря дійшли ми,
То зготували вечерю, і ніч божественна настала.
575] Спати лягли ми тоді на березі моря шумливім.
Ледве з досвітньої мли заясніла Еос розоперста,
Знову свої кораблі на священне ми зсунули море,
Щогли поставили міцно й вітрила на них розпустили,
Потім самі увійшли та громадою сіли на лави, —
580] І під ударами весел запінилось сивеє море.
Стали ми знов близ Єгипту, ріки, що ллє з неба потоки,
Зевсом напоєні, й там я священні приніс гекатомби.
Жертвою гнів я богам заспокоївши вічноживущим,
Пагорб насипав на славу і честь Агамемнону вічну.
585] А закінчивши, вернувся, й дали мені знову безсмертні
Вітер попутний і швидко у рідну доставили землю.
Ну, а тепер залишайся, юначе, у домі моєму
Погостювати — на днів одинадцять чи навіть дванадцять.
Виряджу добре я потім і щедро тебе обдарую:
590] Коней дам трьох, колісницю чудову, та ще й у додачу
Келих коштовний я дам, щоб, безсмертним богам узливання
Творячи, кожного разу спогадував ти і про мене".
Відповідаючи, мовив на це Телемах тямовитий:
"Сину Атреїв, занадто вже довго мене не затримуй.
595] Рад би і цілий я рік, тут сидячи, в тебе лишатись;
1. не журивсь ні за домом своїм би я, ні за батьками,
Стільки, слова і розмови твої я вчуваючи, маю
Втіхи безмежної, та у священному Пілосі журно
Товариші мене ждуть, поки тут мене ти ось тримаєш.
600] Кожен від тебе дарунок повік дорогий мені буде,
Не поведу лише коней в Ітаку, тобі їх залишу,
Хай покрасуються тут: навколо ти маєш рівнини
Широкополі, росте ситнику й конюшини багато,
Полби й пшениці та білого з буйним колоссям ячменю.
605] А на Ітаці ні лук, ані вигонів ширших немає,
Кіз лиш ситить, а миліша, ніж коней вона б насичала.
На островах, що на морі лежать, немає для коней
Ані розгону, ні лук — особливо ж на нашій Ітаці".
Так говорив він, але усміхнувсь Менелай гучномовний,
610] Хлопця рукою погладив, назвав на ім'я і промовив:
"Доброї крові ти, любя дитино, якщо так говориш.
Я подарунок тобі заміню, це можна зробити.
З дорогоцінних скарбів, що в моїм зберігаються домі,
Дам найпочесніший я, найкращий тобі подарунок:
615] Дам дорогої роботи кратеру — уся вона з срібла
Вилита, вінця ж у неї оздоблені золотом чистим.
Твір то Гефеста, мені ж дарував її Федім славетний,
Владар сидонян, коли я, вертавшись до рідного краю,
В домі його гостював, — тобі її хочу я дати".
620] Довго удвох між собою тоді вони так розмовляли.
В дім до державця божистого гості тим часом збирались,
Гнали овець, готували вино, що підносить бадьорість,
Хліб доставляли жінки їх ошатні, пов'язані гарно.
Так готувались до учти усі в Менелаєвім домі.
625] А женихи, що тим часом під домом зійшлись Одіссея,
Дисків і списів метанням на втоптанім добре майданку

Бавились і розважалися, як і раніше, зухвалі.
Лиш Антіной з Еврімахом, подібним на бога, сиділи,
Два женихів ватажки, відвагою й родом знатніші.
630] Фроніїв син, Ноемон, близенько до них підійшовши,
До Антіноя з такими словами звернувшись, промовив:
"Чи, Антіною, відомо, чи ні, — коли повернутись
Знову сюди Телемах з піскуватого Пілоса має?
Взяв корабель він у мене, мені ж і самому потрібно
635] їхати в Еліді простору, бо там аж дванадцять пасеться
В мене кобил і мули, придатні уже до роботи,
Тільки ще дикі. Хочу впіймать одного та об'їздить".
Так він сказав, а вони аж жажнулись, бо й гадки не мали,
Що аж у Пілос поїхав він міг од Неліда, — загаявсь
640] В полі з отарою десь він, або в свинопаса, гадали.
Саме тоді Антіной, син Евпейта, озвався до нього:
"Правду повідай, коли він поїхав, які попливли з ним
Хлопці добірні з Итаки? Чи, може, невільників власних
Та наймитів назбирав? Адже міг би й так він зробити.
645] Ще розкажи мені правду й про те, щоб знав я напевно:
Силою чорний він взяв корабель, проти волі твоєї
Чи добровільно ти дав, коли попросив він гарненько?"
Фроніїв син, Ноемон, у відповідь мовив до нього:
"Сам добровільно я дав, та й хто ж учинив би інакше,
650] Якби людина така, з турботою в серці такою,
Щиро просила? Важко було б їй відмовити в цьому.
Разом із ним попливли найвідважніші в нашій народі
Хлопці, і став на чолі їх громади, як я зауважив,
Ментор чи, може, то й бог якийсь, дуже до нього подібний.
655] Тільки дивуюсь я: вчора ще зранку мені тут зустрівся
Ментор ясний, хоч він з кораблем тоді в Пілос поїхав".
Мовивши це, навпростець він подався до отчого дому.
Та хвилювання обом серця обняло їм відважні:
Сісти звеліли вони женихам, припинивши їх ігри.
660] Саме тоді Антіной, син Евпейтів, до них обізвався
В гніві страшному, — люттю великою сповнилось чорне
Серце його, і очі вогнем запалали жажливим.
"От яке горе нам! Справді щасливо вдалася зухвала
Подорож ця Телемаху! А ми ж були певні, не вдасться!
665] Зовсім дитина ще, він проти волі стількох нас поїхав,
Взявши собі й корабель, і супутців з народу найкращих.
Він і в майбутньому лиха завдасть нам! Хай його силу
Виснажить Зевс, поки міри змужнілості ще не дійшов він.
Дайте-но бистрий мені корабель і супутників двадцять,
670] Щоб влаштувати засаду йому по дорозі, в протоці
Підстерегти його — поміж Итаки й скелястої Сами, —
Ох, і гірке ж йому буде загиблого батька шукання!"
Так він сказав, і схвалили це всі і дали свою згоду.
Зразу ж вони повставали й у дім подались Одиссеїв.
675] Та Пенелопі недовго лишалося те невідомим,
Що в глибині своїх серць женихи замишляли підступно.
їй про їх змову окличник Медонт розповів, що іззаду
Чув за двором, на якому вони свої задуми ткали.
Всі перейшовши покої, приніс він цю вість Пенелопі.
680] Щойно ступив на поріг він, спитала його Пенелопа:

"З чим, окличнику, від женихів ти прийшов благородних?
Чи не сказать Одиссея божистого вірним служницям
Всю залишити роботу й вечерю для них готувати?
Краще б не сватались більше до мене і тут не збирались,
685] Хай би востаннє вони тут вечеряли в мене сьогодні!
Надто сюди ви вчащаєте, спадщину всю, весь достаток
Нищите ви в Телемаха розумного! Видно, ніколи,
З часу, як дітьми були, від батьків ви своїх не чували,
Як Одиссей богорівний до ваших поставився рідних,
690] Як не вчинив він і навіть не мовив лихого нікому
В цілім народі, хоч це й властиво державцям божистим,
Що одного зненавидять, а другого милують надто.
Він же нікому з людей аніякої кривди не вдіяв.
Ви ж тут і дух свій, і ваші діла недостойні вже ясно
695] Всім показали, — нема за колишнє добро в вас подяки!"
Відповідаючи, мовив до неї Медонт тямовитий:
"О володарко, якби ж тільки це було лихо найбільше!
Гірших, страшніших нещасть багато іще замишляють
Ті женихи, — бодай би цього не дозволив Кроніон!
700 Гострою міддю гадають вони Телемаха убити
Десь по дорозі додому. Вістей про батька питати
В Пілос священний поїхав він та в Лакедемон преславний"
Так він сказав, а в неї і серце, й коліна зомліли,
Довго безмовна була вона, очі рясними сльозами
705] Сповнилися їй, і голос немов перервався дзвонистий.
Врешті такими вона озвалась до нього словами:
"Де ж мій, окличнику, син? І чого десь було йому їхать
На кораблях бистрохідних, що в морі за коней дорослим
Правлять мужам і по водних блукають просторах безкраїх?
710] Чи не на те, щоб і ймення його між людьми не лишилось?"
Відповідаючи, мовив до неї Медонт тямовитий:
"Я вже не знаю, чи бог то його напоумив, чи сам він
Зваживсь душею до Пілоса їхать, щоб там розпитати —
Вернеться батько додому, чи, може, він зовсім загинув".
715] Мовивши це, пішов він назад через дім Одиссеїв.
Смуток обняв її, серцю нестерпний; їй навіть несила
В кріслі сидіти було, а багато стояло їх в домі.
Сіла вона на порозі затишної спальні своєї
Й гірко заплакала, з нею й служниці усі заквалили,
720] Скільки було їх у домі цілому, старих з молодими.
Ревно голосячи, мовить крізь сльози до них Пенелопа:
"Слухайте, любі! Послав мені горя й журби Олімпієць
Так, як нікому з жінок, що родились зі мною й зростали:
Спершу загинув мій муж благородний із серцем левиним,
725] Найвидатніший з данаїв у доблестях різноманітних,
Слава якого в Елладі і в Аргосі широко лине.
Нині ж і сина коханого бурі кудись в невідоме
З дому забрали, — я навіть не чула, коли він зібрався.
З вас же ні жодна, жорстокі, і в думку собі не поклала
730] З ліжка збудити мене, хоч знали усі ви напевно
Час, коли з дому на той корабель він пішов крутобокий.
Знала б тоді я, що він у далеку зібрався дорогу,
Дома, проте б, залишивсь, хоч і як би в ту путь поривався,
Чи неживою мене у своїй би покинув оселі.

731 Швидше гукніть-но до мене сюди служника ви старого,
Долія, з тих, що дав батько мені, коли йшла я ще заміж;
Сад він багатодеревний мені стереже, — тож негайно
Десь із Лаертом хай сяде і все хай розкаже докладно, —
Може, той серцем своїм придумає якось нагоду
740] З скаргою вийти до люду, мовляв, женихи замишляють
Підступом сина убити в нащадка богів Одиссея".
Лагідно мовить стара годувальниця їй, Евріклея:
"Доню кохана! Хочеш — безжальною вбий мене міддю,
Вижени з дому мене, — не втаю я від тебе ні слова.
745] онала усе я тоді і всього принесла, що звелів він, —
Хліба й напоїв солодких. Та взяв він із мене велику
Клятву — про це не раніш дванадцяти днів розказати,
Як не спитаєш сама чи від інших про це не почуєш,
Щоб не псувала плачем ти прекрасної вроди своєї.
750] Краще умийся і, стан свій у чисте прибравши одіння,
Вийди у верхні покої з своїми служницями разом
І помолися Афіні там, Зевса могутнього доньці, —
Сина твого від смерті здолає вона врятувати, —
Та не труди вже ти старця тружденного. Бо не гадаю,
755] Щоб у блаженних богів лиш ненависть була до нащадків
Аркесіада, хтось з них залишиться й власником буде
Високоверхого дому й далеких ланів плодоносних".
Мовила — й плач вгамувала, й від сліз їй утримала очі.
Вмилась вона і, стан свій у чисте прибравши одіння,
760] Вийшла у верхні покої з своїми служницями разом,
Всипала в кошик ячменю і стала молитись Афіні:
"Зглянься, незборена Зевса егідодержавного доню!
Як коли-небудь у домі своїм Одиссей велемудрий
Жирні палив тобі стегна биків чи овечок жертовних,
765] То спогадай про це нині й врятуй мого любого сина —
Від женихів захисти, що в підступах так знахабніли".
Мовила й заголосила. Та вчула молитви богиня.
Галас тим часом зняли женихи в звечорілих покоях,
Хтось і таке говорив уже з тих юнаків знахабнілих:
770] "Дуже старанно готує свій шлюб багатьом нам жадана
Владарка й гадки не має, що синові вбивство готують".
Хтось говорив це й не знав, що й їм незабаром зготують.
Голос підвищив тоді Антіной і так до них мовив:
"От навіжені! Остерігайтеся високодумних
775] Слів, щоб туди усередину хтось не доніс би їх часом.
Мовчки вставаймо тепер і почнімо тихенько здійснити
Замір, який нам усім сьогодні припав до вподоби".
Мовивши це, він обрав із них двадцять мужів найсміліших
І до швидкого повів корабля на узмор'я пішане.
780] Зсунули чорний вони корабель свій на воду глибоку,
Потім і щоглу, й вітрила на ньому як слід приладнали,
Стропками весла усі в кочетах закріпили рядами,
Все як належить, і білі вітрила вгорі розпустили;
Зброю також бойову служники принесли їм ретельні;
785] Свій корабель на котві закріпивши, на берег всі вийшли,
Сіли вечеряти й там аж до пізнього вечора ждали.
А Пенелопа розумна у верхніх покоях тим часом
Все без питва та їства, сумна і голодна, лежала

Й думала тільки, чи смерті уміє її син бездоганний,
790] Чи від руки женихів отих високодумних загине,
Наче зацькований лев, що мечеться поміж мисливців,
Бачачи з жахом, як швидко підступне їх вужчає коло,
Так хвилювалась вона, поки сон не прилинув солодкий, —
Тілом ослабла, на ложе схилилась і тихо заснула.
795] Інше замислила тут ясноока богиня Афін:
Привид створила вона, подобою схожий на жінку —
Мужнього серцем старого Ікарія доньку Іфтіму,
Що за Евмела пішла, який проживає у Ферах.
До Одиссея божистого в дім вона привид послала,
800] Щоб Пенелопі скорботній, яка умлівала сльозами,
Плач припинити невтішний, і сльози, й гіркі вболівання.
В спальню примара ввійшла, не зрушивши засув ремінний,
Стала у голови сплячій і слово таке їй сказала:
"Спиш, Пенелопо, скорботою любе намучивши серце!
805] Вічні боги, що безжурно у небі живуть, не дозволять
Плакати тобі і журитись, — повернеться скоро додому
Любий твій син, нічим-бо не винний він перед богами".
В відповідь мовила так багата умом Пенелопа,
Сном оповита солодким за брамою марень сновидних:
810] "Як ти прийшла сюди, сестро? Адже ти не часто раніше
В мене бувала, бо надто далеко від нас проживаєш.
Як же ти радиш тепер вгамувати ці сльози й ридання
Журні, що тугою серце і душу мені огортають?
Спершу загинув мій муж благородний із серцем левиним,
815] Найвидатніший з данаїв у доблестях різноманітних,
Слава якого в Елладі і в Аргосі широко лине.
Нині ж улюблений син з кораблем десь поплив крутобоким,
Юний, без досвіду ще, ні до праці він, ні до поради.
Ним іще більше тепер я журюся, ніж чоловіком, —
820] Вся аж тремчу я за нього й боюсь, щоб не сталося лиха
З ним ні між тими людьми, до яких він поїхав, ні в морі.
Має-бо він ворогів, що лихе умишляють на нього
Й хочуть раніше убить, ніж до рідного вернеться краю".
Відповідаючи, мовить до неї ледь видна примара:
825] "Більше сміливості, сестро, нічого не бійся душею!
Подорожує усюди супутниця з сином, якої
Кожен бажав би собі чоловік, бо усе вона може,
Діва Паллада Афін, й твоїй співчуває скорботі.
Отже, й послала мене вона все це тобі розказати".
830] В відповідь мовила знов багата умом Пенелопа:
"О, як богиня ти справді і голос ти чула божистий,
То й про того нещасливого всю мені правду повідай:
Ще він живий і досі десь бачить він сонячне світло,
А чи загинув і в темній домує Аїда оселі?"
"35] Відповідаючи, мовить до неї ледь видна примара:
"Ні, я про нього не можу напевне тобі розповісти,
Ще він живий чи умер, а на вітер казати не годиться".
Мовивши це, вона зникла крізь засув на дверях ремінний
Подувом вітру. І зразу від сонних прокинулась марень
840] Донька Ікарія, й любе зігрілось їй радістю серце,
Так їй примріявся ясно весь сон цей у темряві ночі.
А женихи кораблем своїм путь вже верстали вологу,

В задумах злобних готуючи смерть Телемахові близьку.
Є невеликий в просторах морських острівець кам'янистий,
845] Він у протоці лежить між Ітаки й скелястої Сами
І Астерідою зветься; обабіч там пристані зручні
Для кораблів, — отам-то й засіли в засаду ахеї.

ПІСНЯ П'ЯТА

ЗМІСТ П'ЯТОЇ ПІСНІ

ДЕНЬ СЬОМИЙ І ДАЛІ ДО КІНЦЯ ТРИДЦЯТЬ ПЕРШОГО ДНЯ

Рада богів. Вони посилають Гермеса до німфи Каліпсо з наказом негайно відпустити Одиссея. Каліпсо дає Одиссеєві знаряддя, потрібні для побудови плоту. За чотири дні судно готове, і на п'ятий день Одиссей відпливає, одержавши від Каліпсо все потрібне в дорозі. Сімнадцять днів плавання триває благополучно. На вісімнадцятий день Посейдон, повертаючись від ефіопів, упізнає в морі Одиссея, що плив на легкому своєму плоті; він насилає бурю, яка руйнує пліт; але Одиссей одержує від Левкотеї намітку, яка рятує його від затоплення; цілих три дні носять Одиссея бурхливі хвилі; нарешті надвечір третього дня він виходить на берег феакійського острова Схерії.

ПЛІТ ОДИССЕЇВ

Щойно проснувшись, Еос із постелі Тіфона ясного
Встала, щоб світло нести і смертним усім, і безсмертним.
Вже на нараду зібрались боги, і сидів поміж ними
Зевс громовладний, що всіх перевищує міццю своєю.

5] їм не забула Афіна про всі Одиссеєві лиха

Розповісти, — турбувалась, що в німфи він так забарився.

"Зевсе, наш батьку, і всі ви, одвічні боги всеблаженні!

Хай ні один володар берлоносний не буде ласкавий,

Лагідний, добрий; нехай, справедливості в серці не знавши,

10] Завжди жорстокий, вчиняє неправду злочинну, якщо вже

Не пам'ятає ніхто Одиссея божистого в бідних

Людях, що ними колись він правив, як батько ласкавий.

Терплячи лихо тяжке, на острові нині сидить він

В домі у німфи Каліпсо, яка силоміць його й досі

15] Держить у себе, й не може він в рідну країну вернутись.

Ні кораблів веслохідних не має він там, ні супутців,

Щоб допомогли йому їхати лоном широкого моря.

Любого сина його вороги замишляють убити

Десь по дорозі додому, — вістей про батька питати

20] В Пілос священний поїхав він та в Лакедемон преславний".

Відповідаючи, Зевс, що хмари збирає, промовив:

"Що за слова в тебе линуть, дитя, крізь зубів огорожу?

Чи не сама-бо ти думку колись подала і пораду,

Як Одиссею, вернувшись додому, за себе помститись?

25] Ти проводи Телемаха уміло, адже ти це можеш,

Щоб неушкоджений він до своєї прибув батьківщини,

А женихи щоб ні з чим на своїм кораблі повернулись".

Мовивши це, Гермеса гукнув він, коханого сина:

"Знов, як і завжди, ти нашим, Гермесе, провісником будеш;

Німфі скажи пишнокосій про вирок ти наш непохитний:

Щоб повернувся до дому свого Одиссей витривалий,

Тільки б не смів його хтось із богів чи людей супроводить,

Хай на плоту, міцно збитім, пливе і, хоч лиха зазнає,

В Схерію широкоскибу на день аж двадцятий прибуде,

35] В землю феаків, що їх ріднею вважають безсмертним.

Серцем вони і його, як безсмертного бога, вшанують
І кораблем відішлють у рідну його батьківщину,
Золота стільки, і міді, й одержавши надававши,
Скільки з-під Трої, свою одержавши здобичі пайку,
40] Він не привіз би ніколи, хоч би й повернувся щасливо.
Доля судила і рідних побачить йому, і вернутись
В високоверху оселю і в рідну свою батьківщину".
Так він сказав, і гонець послухав його світлосяйний:
Зразу ж до ніг золоті підв'язав він ізнизу підошви,
45] Гожі й нетлінні, що всюди із подувом вітру найлегшим
І по воді, й по безкраїх просторах землі його носять.
Жезл він у руки узяв, що ним, коли схоче, то людям
Склеплює втомлені очі, а інколи будить поснулик.
Швидко з жезлом тим полинув могутній гонець світлосяйний
50] І, обминувши Перею, на море з етеру спустився
Та понад хвилями низько літав, мов чайка крилата,
Що, в буйнохвильному морі безкрайому ловлячи рибу,
Крила потужні свої оббризкує в піні солоній, —
Наче та чайка, Гермес по хвилях ширяв незліченних.
55] Щойно до острова він у просторах далеких дістався,
На суходіл тоді вийшов Гермес з фіалкового моря
Й далі пішов до печери великої, де пишнокоса
Німфа жила, — на ту пору якраз він застав її дома.
Полум'я в неї велике палало на вогнищі, й запах
60] Кедра сухого й пахучої туї далеко по всьому
Острові линув. Вона ж виводила пісні дзвінкої
І, золотим на кроснах керуючи човником, ткала.
Ліс зеленів густолистий навколо печери тієї —
Вільха росла, і тополі стрункі, й запашні кипариси;
65] Птахи у вітті густому гніздилися ширококрилі —
Яструби й сови, а з ними іще й прибережні ворони
Довгоязикі, що з моря прожиток собі здобувають.
Там же, навколо печери глибокої, скрізь винограду
Порозросталися лози, дозрілими фонами пишні.
70] І недалеко одне біля одного воду прозору
Чисті чотири джерела струмили у сторони різні.
А навкруги килимами м'якими з селери й фіалок
Луки стелилися. Навіть безсмертний, сюди надійшовши
Й глянувши, зачудувався б і в серці відчув насолоду.
75] В захваті щирому тут зупинився гонець світлосяйний.
Потім, коли надивився і тим свою душу натішив,
Він увійшов у простору печеру. Глянувши тільки,
Зразу ж його упізнала Каліпсо, в богинях пресвітла,
Бо один одного вічні не можуть богове не знати,
80] Навіть коли б між собою й ніколи вони не стрічались.
Та не знайшов Одиссея, відважного серцем, в печері, —
Як і раніш, той на скелі сидів прибережній, і плакав,
Смутком, слізьми і риданням свою розриваючи душу,
І в неозору морську далечинь крізь сльози дивився.
85] І запитала в Гермеса Каліпсо, в богинях пресвітла,
В крісло чудове, блискуче його посадивши гостинно:
"З чим же то, золотожезлий Гермесе, до мене прийшов ти,
Гостю мій любий та гожий? Не часто буваєш ти в мене.
Що тобі треба, скажи, — спонукає-бо серце зробити

Все, що я в силі зробить, усе, що зробити можливо.
Прощу, заходь, щоб могла як гостя тебе я прийняти".
Мовивши це, богиня поставила стіл перед гостем,
Повний амбросій, червоний нектар із водою змішала;
Із задоволенням їв і пив тут гонець світлосяйний,
95] А як уволу поснідав і їжею дух підкріпив свій,
То до богині звернувся і в відповідь мовив до неї:
"Ти мене, бога, питаєш, богине, чого завітав я, —
Щиро тобі розповім, як сама ти того побажала.
Зевс наказав мені йти сюди, йшов я не з власної волі.
100] Хто б це хотів добровільно пробігти солоного моря
Простір безкрайній? То й близько тут місця не видно, де люди
Жертви священні богам в текатомбах приносили щедрих.
Та неможливо веління егідодержавного Зевса
Переступати й богам або ухилятися від нього.
105] Мовить він, муж найнещасніший тут пробуває у тебе
З тих, що Пріамове місто колись дев'ять літ воювали,
А на десятий, в руїну його обернувши, додому
їхали; та, повертавшись, Афіну вони прогнівили,
Й вітер вона лиховійний і хвилю страшну їм наслала.
110] Товариші його славні усі там загинули марно,
Тільки його сюди вітер заніс і хвиля пригнала.
Отже, велить тобі Зевс якнайшвидше його відпустити,
Бо не загинути десь від рідних і любих далеко —
Доля судила і рідних побачить йому, і вернутись
115] В високоверху оселю і в милу його батьківщину".
Так він сказав, і жажнулась Каліпсо, в богинях пресвітла,
Та, до Гермеса звернувшись, промовила слово крилате:
"О, які заздрі, які ви, богове, над міру жорстокі!
Як вас гнівить, коли явно богиня із смертним розділить
120] Ложе і любого їй за свого визнаватиме мужа!
Так, коли мужем взяла Оріона Еос розоперста,
Дуже їй заздрили ви, що в небі живете безжурно,
Поки, здогнавши в Ортигії, ніжними стрілами з лука
Золотошатна убила його Артеміда пречиста.
125] Так, коли, серця послухавши, пишноволоса Деметра
На цілині, уже ораній тричі, кохання і ложе
Стала ділити з Ясіоном, — недовго було невідомо
Зевсові це, і блискучим його поразив він перуном.
Задрите нині й мені ви, що смертного маю за мужа.
130] Я ж врятувала його, коли на розбитому кілі
Він опинивсь, — корабель його бистрий перуном блискучим
Зевс ушент розтрошив серед винно-пурпурного моря.
Товариші його знатні загинули всі в тій дорозі,
Тільки його сюди вітер приніс і хвиля пригнала.
135] Я ж і кохала його, й годувала, й безсмертним зробити
Пообіцяла, щоб він уже зовсім не старів ніколи.
Та неможливо веління егідодержавного Зевса
Переступати й богам або ухилятися від нього.
Раз того Зевс вимагає й наказує, — хай уже їде
140] В море пустинне, мені ж — нема його як виряджати:
Ні кораблів веслохідних у мене нема, ні супутців,
Щоб допомогли йому їхати лоном широкого моря.
Все ж я готова порадить його, не таївши нічого,

Як йому цілим-здоровим до рідного краю вернутись".
145] Відповідаючи, мовив тоді їй гонець світлосяйний:
"Тож відпусти його швидше, побійся ти Зевса гнівити,
Щоб і тобі його гніву зазнати не прийшлося незабаром".
Мовивши це, віддалився могутній гонець світлосяйний.
Зевсову волю від нього почувши, німфа-владарка
До Одиссея, відважного серцем, відразу ж побігла.
На прибережній він скелі сидів, і від сліз його очі
Не висихали, солодке життя по краплині стікало
В тузі по дому, й до німфи душа його вже не лежала,
Ночі, проте, мимоволі проводити з нею він мусив
155] В гроті глибокім, хоч сам не бажав, а вона лиш бажала.
Вдень же на скелі стрімкій над берегом моря сидів він,
Смутком, слізьми і риданням свою розриваючи душу,
І в неозору морську далечинь крізь сльози дивився.
Близько до нього підходить і мовить в богинях пресвітла:
160] "Годі тобі, бідолашний, журитися так і весь вік свій
Тут марнувати! Я вже тебе й відпустити готова.
Йди ж бо великі дерева рубай та міддю збивай з них
Пліт широкий; а потім помостом із брусся його ти
Високо встелиш, щоб виніс тебе він крізь море імлисте.
Хліба, й води, і вина червоного дам я доволі,
165] Щоб у дорозі голод свій мав би ти чим вдовольнити,
В шати тебе одягну і пошлю тобі вітер попутний,
Тільки б ти цілий-здоровий до рідного краю вернувся,
Як побажали боги, що простором небес володіють,
170] Значно сильніші від мене як розумом, так і ділами".
Мовила – й світлий жажнувся Одиссей, у нещастях незламний,
І, обізвавшись до неї, він слово промовив крилате:
"Не поворот мій, богине, щось інше ти маєш на думці!
Перепливти на плоту мені кажеш страшну й небезпечну
175] Моря глибинь, що нелегко й швидкі кораблі рівнобокі
Перепливають її, утішені Зевсовим вітром!
Наперекір тобі, я на пліт той не вийду нізащо,
Поки не зважися клятву велику, богине, зложити,
Що не замислиш ти більше мені аніякого лиха".
"° Так він сказав, і всміхнулась Каліпсо, в богинях пресвітла,
Й, гладячи руку, назвала його на ім'я, і сказала:
"Хитрий же ти, Одиссею, тямущий ти, не легковажний,
Раз ти до мене з таким надумав звернутися словом!
Будьте ж ви свідками, земле і небо широке над нами,
185] І під землею Стіксові води, – це клятва страшенна,
Більшої клятви уже й між богів не буває блаженних, –
Що не замислю тобі я ніякого іншого лиха.
Думаю й мовлю я так, як самій би собі я бажала
Радить, коли б і мені яка трапилась в тому потреба.
190] Маю-бо розум і я справедливий, і в грудях у мене
Дух не залізний, а здатний до жалощів та милосердя".
Мовивши це, вперед вирушає в богинях пресвітла
Кроком швидким, а за нею і він по слідах божественних.
Так у печеру глибоку ввійшли – богиня і смертний;
195] Сів він у крісло чудове, з якого підвівся недавно
Вісник Гермес, – а німфа на стіл перед ним становила
Їжу всіляку й напої, що люди їх смертні вживають.

Поряд сідає й сама з божистим вона Одиссеєм,
Вносять амбросію їм із нектаром солодким служниці,
200] Й руки до поданих страв одразу ж вони простягнули.
Потім, коли уже голод і спрагу вони вдовольнили,
Перша озвалась до нього Каліпсо, в богинях пресвітла:
"О Лаертід богорідний, удатний на все Одиссею!
Отже, ти справді бажаєш на рідну свою батьківщину
205] Зараз же їхати? Що ж, хай щастя тобі усміхнеться!
Все ж якби серцем довідався ти, скільки недолі зазнати
Ще тобі суджено, поки дістанешся рідного краю,
То залишився б зі мною оселю ти цю пильнувати
Й став би безсмертним. Та ні, ти водно лише бачити прагнеш
210] Власну дружину, всі дні за нею ти серцем нудьгуєш,
Тільки ж ні вродю я, ні станом своїм перед нею
Наче нітрохи не гірша. Ніяк-бо воно й неможливо
Смертній з безсмертними зростом своїм чи красою змагатись".
В відповідь знову до неї озвався Одиссей велемудрий:
215] "Ти не гнівися, владарко богине! І сам-бо я добре
Знаю, наскільки і постаттю, й зростом своїм, і красою
Гірш виглядає від тебе розумна моя Пенелопа.
Смертна вона, ти ж безсмертна, і старість тобі невідома.
Та лиш до неї я прагну й цілісінькі дні пориваюсь
220] Все ж повернутись додому й побачити день повороту.
А як з богів мене хтось розіб'є в винно-темному морі –
Стерплю я, маю-бо в грудях бідою гартоване серце.
Стільки я досі намучився, стільки біди натерпівся
В хвилях морських, що нехай тепер станеться й це вже зі мною".
225] Так говорив він, а сонце зайшло, й потемніло навколо.
Вдвох під склепіння печери глибокої разом зайшовши,
Розкошували коханням вони, сам на сам залишившись.
Ледве з досвітньої мли заясніла Еос розоперста,
Зразу свій плащ і хітон Одиссей тут накинув на себе,
230] Вбралась і німфа у довге сріблясто-блискуче одіння,
Ніжне й тонке, золотим пояском пречудовим ошатний
Стан свій стягнула, й ясною наміткою голову вкрила,
І почала Одиссея відважного в путь виряджати.
Мідну велику сокиру дала, до рук відповідну,
235] З лезом, обабіч нагостреним добре й насадженим міцно
На топорище з оливного дерева, гарне на вигляд.
Потім, подавши тесло, обточене гладко, у дальній
Острова край повела, де великі зростають дерева –
Вільха, й тополі стрункі, і сосни, до неба високі,
з"" Давній отой сухостій, для плавби особливо придатний.
Тож показавши йому, де великі зростають дерева,
Знову додому вернулась Каліпсо, в богинях пресвітла.
Став він дерева рубати, і вмить закипіла робота:
Двадцять дерев він зрубав, обчистив сокирою віття,
245] Гладко усе обтесавши, бруси по шнуру обривняв він.
Свердел тим часом принесла Каліпсо, в богинях пресвітла,
Балки усі просвердлив ним і злагодив він їх докупі:
Шворнями їх позбивав та ще й закріпив їх скобами.
Розміру саме такого, яким досвідчений тесля
250] Вшир та уздовж окреслює суден вантажних основу, –
Саме таким і зробив Одиссей той пліт свій завбільшки.

Палубу зверху уклав він, рядами з боків приладнавши,
Густо підпори і дошки великі на них настеливши.
Щоглу поставив і рею на ній прикріпив для вітрила,
255] Потім стерно приладнав, щоб плотом тим зручніш керувати.
Огородив його далі він віттям вербовим навколо,
Щоб захищатись од хвиль, і гілля ще наклав для баласту.
Німфа внесла для вітрил полотна, у богинях пресвітла.
Взявся й за цю він роботу і добре упорався з нею.
260] Линви до рей прив'язав, а до низу — канати й кодоли,
Й пліт свій підоймою врешті спустив він у море священне.
День аж четвертий минув, поки всю докінчив він роботу.
П'ятого дня відпустила його богосвітла Каліпсо,
В шати пахучі вдягнувши й скупавши його на дорогу.
Міх йому з гарним вином у запас положила богиня,
Другий — з водою міх величезний, із їжею — третій
Шкурятяник, а в ньому ще й ласощів різних багато.
Теплий вітрець попутний услід йому німфа послала,
Й радісно вітру віддав паруси Одиссей богосвітлий.
270] Сів за стерно він і зразу ж плотом заходивсь керувати
Вправно, і сон дрімотний йому не спадав на повіки, —
Він у Плеяди вдивлявся, у пізній захід Волопаса
Та у Ведмедицю, — інші ще Возом її називають.
Крутиться Віз той на місці й лише вигляда Орiona,
275] Тільки один до купань в Океані-ріці не причетний.
Отже, Каліпсо йому наказала, в богинях пресвітла,
Віз той ліворуч од себе, прямуючи морем, лишати.
Плив уже днів він сімнадцять, широким прямуючи морем.
На вісімнадцятий день показалися гори тінисті
280] Краю феаків, і зовсім туди вже було недалеко, —
В морі туманнім, як щит бойовий, їх земля виглядала.
Від ефіопів вертався тим часом землі потрясатель, —
Він ще від пагір Солімських здаля Одиссея побачив,
Як той по морю пливе, і розгнівався серцем ще дужче;
285] Грізно мотнув головою і так сам до себе промовив:
"Лишенько! Мабуть, щось інше уже ухвалили безсмертні
Про Одиссея за час, поки був я в землі ефіопській.
Ось він вже близько країни феаків, де вирватись має
З зашморгу лиха й нещастя, що його настигають невпинно.
290] Ні, ще немало, кажу, йому горя належить набратись!"
Мовивши це, він хмари зігнав і, у руки тризубець
Свій ухопивши, море розбурхав, вітрів усіх буйні
Подуви враз розбудив і чорними хмарами землю
Й море усе оповив, — ніч темна із неба нависла.
295] Східний Евр і Зефір противійний, народжений ясним
Небом Борей і Нот полуденний вже хвиль назганяли.
Серце й коліна тоді Одиссеєві враз затремтіли, —
Повен тривоги, озвався до свого він одважного духа:
"Ох, і нещасний же я! І що тепер буде зі мною?"
300] Дуже боюсь, що правду богиня мені вішувала,
Як говорила, що, перше ніж рідного краю дістатись,
В морі біди натерплюся, — усе це збувається нині.
Скільки-бо хмар назганявши, безкрає вповив ними небо
Зевс, і море розбурхав глибоке, й вітрів усіх буйні
305] Подуви враз розбудив, — це, напевно, моя вже загибель!

Втрое і вчетверо ви щасливіші, данаї, що смертю
На рівнині полягли біля Трої, в догоду Атрідам!
Краще б убили й мене, і долю свою я прийняв би
В день той, коли незліченні троянці мене закидали
310] Мідними списами біля убитого сина Пелея, –
З честю й мене поховали б, і славу я мав би в ахеїв.
Нині ж печальною смертю загинуть мені доведеться".
Щойно він вимовив це – із шумом страшним величезн"
Хвиля згори налетіла на пліт і у вир закрутила.
315] Сам він далеко від плоту упав і стерно із ослаблих
Випустив рук; у жахливій завії вітрів протилежних
Переламало якраз посередині щоглу високу;
Рею з вітрилом зірвало й далеко закинуло в море.
Сам, захлинаючись, довго тримавсь він, проте, під водою.
320] Виринуть швидко хвиля велика йому заважала
Й одяг обтяжував той, що дала богосвітла Каліпсо.
Зрештою виринув він, плюючись безустанно водою
Гірко-солоною, що з голови його звільна струмила.
Змучений тяжко, про пліт свій розбитий, проте, не забув він,
325] Кинувся в хвилю за ним і, швидко його наздогнавши,
Сів посередині саме, уникнувши смерті близької.
Хвиля й туди і сюди той пліт течією носила.
Наче північний Борея восени по рівнині ганяє
Всохлі терни й будяки, що разом сплелись колючками,
330] Так і вітри над морською пучиною пліт той носили:
То його Нот перекине Борею, щоб гнав кудись далі,
То його Евр віддає Зефірові знов на поталу.
Кадма дочка, Левкотея, узріла його, струнконога;
Смертна раніш, називалась Іно й говорила по-людськи,
335] Нині ж в глибинах морських вона божеські почесті має.
Зглянувшись над Одиссеєм, що так бідував серед моря,
Мовби та чайка, злетіла вона над простором безкраїм,
Сіла з ним поруч на пліт і так почала говорити:
"Бідний, чого ж Посейдон, землі потрясатель, страшенно
340] Так розлютився, що стільки оце надіслав тобі лиха?
Та не погубить тебе, хоч і дуже того він бажає.
От що тепер ти зроби, – не здаєшся-бо ти нерозумним.
Скинь усю одіж із себе й віддай тоді пліт свій по хвилях
Вітру носити, а сам, гребучи руками уперто,
В землю феаків пливи, де судилось тобі врятуватись.
На, розгорни під своїми грудьми цю намітку нетлінну, –
З нею ні злої біди, ні загибелі ти вже не бійся.
Тільки, коли суходолу руками своїми торкнешся,
Зразу ж зніми цю намітку і в море закинь винно-темне,
Далі від суші, а сам повернися та йди собі прямо".
Мовивши це, віддала богиня йому ту намітку;
Чайкою в море широке, що так хвилювалось навколо,
Знову поринула, й чорна умить її хвиля покрила.
Світлий замисливсь тоді Одиссей, у нещастях незламний;
355] Повен тривоги, озвався до свого він одважного серця:
"Горе мені! Чи не знову пряде якийсь підступ на мене
Хтось із безсмертних, лукаво мій радячи пліт залишити?
Та не послухаюсь я, бо, як бачу на власні я очі,
Ще та далеко земля, де, казала вона, мій рятунок.

360] От як зроблю я, й, здається мені, це буде найкраще:
Поки оці деревини ще купи триматися будуть,
Доти сидітиму тут і терпітиму всякі напасті;
Тільки тоді, як пліт мені хвиля дощенту розтрощить,
Кинуся вплав, — нічого вже кращого тут не придумать".

365] Поки отак він серцем своїм і думками вагався,
Хвилю велику підняв Посейдон, землі потрясатель,
Страшно високу, важку, крутоверху, і кинув на нього.
Так от, як скирту соломи сухої той вихор бурхливий
Раптом підхопить і всю її в різні розкидає боки, —

370] Порозкидало так хвилю пліт. На одній деревині
Верхи вчепивсь Одіссей, немов на коні скаковому,
Одяг увесь поскидав, що дала йому світла Каліпсо,
Потім собі під грудьми розгорнувши намітку нетлінну,
Кинувсь у хвилю він сторч головою й, розкинувши руки,

375] Мав уже плинути. Знов це побачив землі потрясатель,
Грізно мотнув головою і так сам до себе промовив:
"Лиха на суші зазнавши, тепер ще поплавай по морю,
Поки дістанешся ти до людей, годованців Зевса.
Лаять, надіюсь, не будеш, що мало завдав тобі лиха".

380] Мовивши це, батогом він по конях шмагнув буйногрових
І аж у Еги помчав, де була його славна оселя.
Інше замислила тут ясноока Зевсова донька:
Всім піднебесним вітрам вона вільні шляхи зав'язала,
Стихнуть звеліла усім і спокійно лягти спочивати,

385] Бистрого тільки Борея лишила і згладила хвилі,
Щоб до самої землі веслолюбних феаків дістатись
Міг Одіссей богорідний і Кер там і смерті уникнуть.
Так він два дні і дві ночі по хвилі бурхливій носився,
Серце йому віщувало не раз недалеко загибель.

390] Тільки як третю осяяла днину Еос пишнокоса,
Всхував поривчастий вітер, і море безмежне окрила
Тиша безвітряна. Вгору піднісшись на хвилі високій,
Глянув він пильно, і от — недалеко вже землю побачив.
Так наче діти радіють, коли вже одужує хворий

395] Батько, що довго лежав, виснажливі терплячи болі,
Й чахнув дедалі все більш, божеством замучений лютим,
Врешті ж боги їм на радість його увільнили з недуги, —
Так же зрадів Одіссей, як дерева і землю побачив.
Кинувсь пливати він, щоб швидше на сушу ногами ступити.

400] А на таку вже наблизившись віддаль, щоб поклики чути,
Гомін прибою почув він, що в скелях шумів прибережних, —
З ревом оглушливим хвиля страшенна об берег високий
Билася там і солоною піною все заливала.
Пристані там не було, ні затоки, де б суднам ховатись;

405] Всюди лиш кручі, та скелі суворі, та рифи стирчали.
Серце й коліна тоді Одісееві враз затремтіли —
Повен тривоги, озвався до свого він одважного духа:
"Горенько! Нащо оцю несподівано землю побачить
Дав мені Зевс і стільки зорав я пучини морської,

410] Як за поріг я моря пінистого вийти не можу!
Скрізь лише гостре каміння, і хвиля бушує навколо
З ревом невпинним, і всюди лиш скелі здіймаються голі.
Море при березі дуже глибоке, і ніяк ногами

Дна досягнути у ньому й уникнуть загибелі злої.
415] Тільки-но вилізти схочу, а хвиля мене о стрімчасті
Скелі із силою вдарить, і спроба та марною буде.
А попливу я уздовж узбережжя, можливо, знайду там
Берег пологий де-небудь чи тиху, спокійну затоку, –
Страшно, якщо понесе мене вітер бурхливий в багате
420] Рибою море і знову стогнатиму важко я в ньому;
Чи не нашла якийсь бог злоумисний на мене велику
З моря потвору, що їх Амфітріта годує преславна;
Знаю-бо – лютий на мене преславний землі потрясатель".
Поки отак він серцем своїм і думками вагався,
425] Хвиля страшенна його понесла вже на берег скелястий.
Шкіру зірвало б із нього і кості б йому потрощило,
Та положила на серце йому ясноока Афіна –
Скочить на скелю й двома ухопитись за неї руками;
Стогнути, виснув на ній, аж поки відхлинула хвиля.
430] Так він уникнув її, та друга, набігши неждано,
Геть його збила зі скелі й відкинула в море далеко.
Як у поліпа морського, коли із нори його вирвать,
В щупальцях вогких дрібні камінці ще тримаються густо,
Так і на скелі стрімчастій з долонь його смілих лишилась
Клаптями шкіра, а сам він під хвилею зник гомінкою.
Всупереч долі загинув би так Одиссей бідолашний,
Та напоумити встигла його ясноока Афіна:
Вирнувши з хвилі, що з ревом на кручі стрімкі набігала,
Вздовж узбережжя поплив, поглядаючи, може, ще знайде
440] Берег пологий де-небудь чи тиху, спокійну затоку.
Так пливучи, аж у гирлі ріки яснохвильної раптом
Він опинився, – те місце здалося йому найзручнішим:
Вільне від скель, воно й захист од вітру давало надійний.
Гирло потоку впізнавши, почав він у серці молитись:
445] "Зглянься, хто б ти не був, володарю! До тебе з благанням
Щирим вдаюсь, від погроз Посейдона тікаючи з моря.
Навіть в очах у безсмертних богів заслуговує шани,
Хто у них захисту просить, як я, що, біди натерпівшись,
Нині твою течію і коліна твої обнімаю!
450] Змилуйсь, володарю! Бути твоїм прохачем я волію!"
Так він благав, і затримав той бог течію невгамовну,
Хвилю вповільнив і, тишу створивши навкруг, Одиссея
В гирлі ріки врятував. Уже-бо й коліна у нього,
Й руки міцні задубіли, і серце у морі охляло;
455] Тіло набрякло усе, струмками вода виливалась
З рота і з ніздрів, а сам він без слова лежав, без дихання,
Ледве живий, – бідолаху знеслила втома страшенна.
А як уже опритомнів і дух в його серці зібрався,
Зняв він із себе оту нетлінну намітку богині
460] Й кинув далеко у річку, що плинула в море безкрає.
Швидко її понесла течія, і Іно підхопила
В милі долоні тканину. Він вийшов із річки нарешті,
Ліг в очереті і землю родючу почав цілувати.
Повен тривоги, озвався до свого він одважного духа:
465] "Ох, як я витерплю це? І що тепер буде зі мною?
Тільки-но я біля річки цю ніч проведу небезпечну,
То на холодній росі та під інеем лютим я змерзну,

Зморений, кволий, тут можу і зовсім я дух свій віддати –
Вітром-бо дуже різким повіває з ріки на світанку.
470] А як на пагорок вийду я цей до тінистого гаю,
Ляжу в гушавині спати, й покинуть мене в ту хвилину
Втома й озноб, і сон мені очі заплющить солодкий, –
Все ж я боюся, щоб звірам за здобич не стати й поживу".
Поміркувавши отак, він вирішив зрештою краще
475] В гай затишний прямувать, що на пагорку ріс недалеко
Тої ріки. До подвійних кущів він пробрався оливних,
Що позростались докупи, з родючими, плідними – дикі.
їх не проймала ні вогка вітрів буревійних потужність,
Ані сягало їх сонця яскравого світле проміння,
480] Не проникали й дощі поміж них, – гущиною такою
Переплелось їх віття. До них Одиссей і подався
Поповзом, вимостив милими там він своїми руками
Ложе широке, бо всюди лежали опалого листя
Купи такі, що під ними і двоє, і троє укритись
485] Взимку могли, яка б не була тоді стужа навколо.
Глянувши, світлий зрадів Одиссей, у нещастях незламний,
Ліг посередині, й зверху ще купу нагрів він на себе.
Як головешку пастух у попелі чорнім ховає
Серед далекого поля, де й близько немає нікого,
490] Сім'я б вогню зберегти й не ходити по нього до інших, –
Так Одиссей заховався у листя. Солодкий Афіна
Сон йому в очі влила і милі зімкнула повіки,
Щоб від тяжкої утоми звільнити його якнайшвидше.

ПІСНЯ ШОСТА

ЗМІСТ ШОСТОЇ ПІСНІ

ТРИДЦЯТЬ ДРУГИЙ ДЕНЬ

Афіна уві сні спонукає Навсікаю, дочку феакійського владаря Алкіноя, йти разом з подругами й служницями прати білизну у струмку. Вони ладнаються з пранням біля того місця, де Одиссей лежить у глибокому сні. Прокинувшись від їх голосів, він наближається до Навсікаї і просить її дати йому одяг та пристанище; владарівна запрошує його йти слідом за нею до міста і дає потрібні поради. Він супроводить Навсікаю до Палладиного гаю, що був недалеко від міста.

ПРИБУТТЯ ОДИССЕЯ ДО ФЕАКІВ

Так незламний в біді спочивав Одиссей богосвітлий,
Сном оповитий глибоким. От саме в ту пору Афіна
В землю племен феакійських прийшла, у їх місто славетне.
Здавна жили вони десь в Гіперей широкопросторій,
5] Близько країни диких і буйних кіклопів, що часто
З ними до бою ставали, потужнішу маючи силу.
Тим-то відтіль Навсітой боговидий і переселив їх,
В Схерії їх обсадив, від людей промислових далеко,
Муром навколо все місто обвів і оселі поставив,
10] Храми богам збудував і поля поділив на ділянки.
Керою здоланий, вже відійшов він в оселю Аїда, –
Тож керував Алкіной, тямовитістю богу подібний.
В дім Алкіноя ввійшла ясноока богиня Афіна,
Про поворот Одиссея відважного дбаючи в мислях.
15] В спальню проникла, майстерно обладнану, де спочивала
Дівчина, вродою й станом струнким до богині подібна, –
Мужнього то Алкіноя прекрасна дочка Навсікая.

Дві біля неї служниці, красою з харитами рівні,
Спали обаполи світлик дверей, зачинених міцно.
20] Подувам вітру вона до дівочої лине постелі,
В головах стала над нею й розмову свою починає,
Вигляд прибравши дочки мореплавця Діманта, з якою,
Бувши однолітком, змалку та дівчина подругувала.
В вигляді цьому відтак ясноока їй мовить Афіна:
25] "Чи породила тебе, Навсікає, недбалою мати?
Світлі одіння лежать без жодної в тебе уваги.
Близько твій шлюб, то належить самій одягнутися гарно
Й тих наділити усім, хто тебе на весілля вестиме.
Тим-то й сама між людьми набудеш ти доброї слави
30] Й радістю батька свого і матір поважну потішиш.
Отже, удосвіта прати білизну ми підемо разом.
Я із тобою піду помічницею, щоб якнайшвидше
Впоратись з платтям. Адже недовго тобі діувати –
Кращі-бо з-поміж феаків тебе уже сватають люди,
15] Ти-бо й сама, і рід твій – найкращі у нашій народі.
Тож на світанку збуди славетного батька, хай в повіз
Мулів велить запрягти, щоб могли одвезти ви на ньому
Всяке вбрання, й пояси, й покривала усі білоткані.
Краще й для тебе самої не пішки до пралень ходити,
40] Надто далеко-бо їх влаштували за стінами міста".
Так оповівши їй все, пішла ясноока Афіна
Знов на Олімп, де – кажуть – свою непохитну богове
Мають оселю; ні вітер не зрушить її, не зволожить
Повіддю злива, ні сніг не окрие, лиш чисте повітря
45] Ллється безхмарне і світле навколо прозориться сяйво.
Так цілі дні там боги в утіхах проводять щасливі.
Дівчині давши пораду, туди відійшла ясноока.
Встала Еос ясношатна й збудила від сну Навсікаю,
Гарно убрану. Своім здивована сном незвичайним,
30] Швидко в покої батьків побігла вона сповістити
Любого батька і матір. Обох вона дома застала:
Мати з служницями вже над вогнищем хатнім сиділа
Й пряжу сукала пурпурну, а батька перед дверима
Стріла вона, – на нараду керманичів люду славетних
55] Він уже йшов, видатними феаками кликаний рано.
Близько до любого батька вона підійшла і сказала:
"Таточку любий, звели запрягти для мене високий
Міцноколісний віз, щоб могла одвезти я на річку
Прати добротне вбрання, що у мене лежить забрудніле.
60] Треба й тобі, що в раді буваєш між радників перших,
Завжди чистому тілом, в одежі охайній ходити.
П'ятеро любих синів зростив у своїй ти оселі:
Двое – одружені, три – юнаки у квітучому віці,
В вимитій чисто одежі бажають вони в хороводи
65] Наші ходити. Про все це сама я подбати повинна".
Мовила так, про жадане ж весілля ще сором було їй
Батькові мовити. Сам здогадався і так відповів він:
"Доню, ні мулів тобі, ні іншого я не відмовлю,
Йди собі, – зараз тобі запряжуть мої слуги високий
70] Міцноколісний віз, приладнають і короба зверху".
Мовивши це, служників він покликав. Служняно зійшлися

Й воза для мулів на добрих колесах вони спорядили,
Мулів сюди ж привели і зразу впрягли у той повіз.
Дівчина світлі вбрання принесла, із комори забравши,
75] Й склала у коробі зверху, на добре гембльованім возі;
Мати ж у кошику їй поживну поставила їжу,
Ласощів всяких поклала й вина налила їй до того
В козячий міх. От зрештою дівчина сіла на повіз.
Масла пахучого мати їй тут подала в золотому
80] Слоїку — після купання себе і служниць намастити.
Віжки блискучі й батіг у руки взяла Навсікая,
Лунко хльоснула ним, і з тупотом мули побігли.
Дівчину з платтям тоді повезли вони кроком невтомним,
Ще й не саму — гуртом поспішали за нею служниці.
85] Так досягли вони всі течії повноводої річки;
Пралень було там багато, і стільки води протікало
В струменях світлих, що можна вбрання найбрудніше попрати.
Ставши на місці, вони із повозу випрягли мулів,
Вздовж вировного потоку їх далі погнали й пустили
90] Пастися в луках медяних. Із повозу потім обіруч
Плаття вони поздіймали і в темну їх кинули воду,
В ямах топтали, старанно змагаючись поміж собою.
Бруд весь одмивши, білизну вони почали полоскати
І на піску розстелили уздовж узбережжя морського
95] Там, де хвиля на сушу дрібні камінці викидає.
Потім скупались самі і, до блиску намазавшись маслом,
Тут же, на березі річки, обід споживать посідали,
Вогку ж білизну лишили на ясному сохнущім відсонні.
Вволю поївши сама, і служебниці разом із нею,
100] В м'яч почали вони грати, пов'язки з голів поскидавши;
Перед у ігрищах білораменна вела Навсікая.
Так стрілоносна, на ловах блукавши між гір, Артеміда
Високоверхий Тайгет і стрімкий Ерімант оббігає, —
Тішиться, диких полюючи вепрів і оленів бистрих;
105] З нею там німфи гуртом польові забавляються, доньки
Зевса-егідодержавця, і серцем Лето звеселилась.
Вища за всіх головою й чолом Артеміда; між ними
Легко богиню впізнати, хоч всі вони рівно прекрасні, —
Так поміж юних служниць вирізнялась незаймана діва.
110] Врешті коли уже час настав їм додому вертатись,
Мулів вони запрягли й поскладали одержу помиту, —
Спосіб надумала знов ясноока богиня Афіна,
Як Одиссея збудить, щоб побачив він діву прекрасну
І провела б його в місто вона до людей феакійських.
115] Кинула м'яч у служницю вождева дочка Навсікая,
Тільки не влучила — він у виручку хвилю потрапив.
Голосно скрикнули всі — й Одиссей богосвітлий прокинувся.
Сівши, так у душі і думках він почав міркувати:
"Горе мені! До кого, в яку я країну потрапив?
120] Чи непривітні і дикі тут люди, що правди не знають,
Чи доброзичливі серцем, гостинні і богобоязні?
Лагідний гомін дівочий, здається, до мене долинув.
Хто це — німфи, що в горах живуть, на бескетях стрімчастих,
Чи при джерелах річок та встелених травами луках?
125] Може, нарешті я — близько оселі людей ясномовних?"

Треба самому мені побачити це й дослідити".
Мовивши так, виповзає з кущів Одиссей богосвітлий,
В хащах густих відломивши рукою м'язистою гілку
З листям зеленим, щоб тіла прикрить наготу соромітну.
130] Вийшов він, мовби той лев, що виріс у горах і, сили
Певен своєї, крізь бурю і дощ із блиском огнистим
В хтивих очах на биків і овець поривається в полі
Й оленів диких полює, — утроба його спонукає
Навіть в обори міцні по дрібну пробиватись худобу.
135] Зважився так Одиссей до дівчат підійти пишнокосих,
Бувши нагим, — до цього його приневолила скрута.
Був він жакликий на вигляд, обліплений тванню морською;
В трепеті врозтіч усі по берегу порозбігались,
Лиш Алкіноева донька одна зосталася — Афіна
140] Мужність їй вклала у серце і страх із суглобів прогнала.
Сміло стояла вона перед ним, Одиссей же вагався —
Краще коліна обняти прекрасної дівки чи краще,
Стоячи одаль, у неї зворушливим словом благати
Одіж йому принести і шлях показати до міста.
145] Так він, міркуючи, визнав нарешті, що буде найкраще,
Стоячи одаль, її зворушливим словом благати,
Але колін не торкатись і дівчину тим не гнівити.
Отже, розсудливо він і зворушливо мовив до неї:
"Хто ти — богиня чи смертна, — тебе на колінах благаю!
150] В разі одна ти з богинь, що простором небес володіють,
То з Артемідою тільки, великого Зевса дочкою,
Виглядом, постаттю, величчю можу тебе порівняти!
В разі ж одна ти із смертних, що нашу заселяють землю,
Тричі щасливі тоді твій батько і мати поважна,
155] Тричі щасливі й брати твої, — широко радістю завжди
їм зогрівається серце тоді, як тебе вони бачать,
Парость квітучу свою, в танку хоровадного кола.
Але за всіх буде той щасливіший у серці своєму,
Хто, перевищивши інших дарами, введе тебе в дім свій.
161] Досі ніде-бо між смертних мої ще не бачили очі
Мужа чи жінки такої; дивлюсь я на тебе й дивуюсь.
В Делосі тільки колись, поблизу вівтаря Аполлона,
Бачив таку ж прекрасну я пальми квітучої парость.
Я там бував і багато супутників вірних зі мною,
165] ідучи в путь, що на ній зазнали ми стільки нещастя.
Глянувши тільки, тоді, зачудований серцем, стояв я
Довго, — таких-бо дерев ще ніколи земля не ростила.
Так і на тебе дивлюся я з подивом, жінко, колін же
Страшно твоїх доторкнутись. Тяжке мене лихо спіткало.
170] Вчора, на день лиш двадцятий, умкнув я з багрового моря,
Де під поривами бур від Огігії-острова хвиля
Гнала так довго мене. Сюди ж якийсь бог мене кинув
Нині, щоб нових напастей зазнав я. Бо ще, я гадаю,
їм не кінець, ще багато боги їх мені призначили.
175] Зглянься ж, владарко; тебе, перетерпівши стільки нещастя,
Першу зустрів я, з інших людей я нікого не знаю,
Хто в цьому місті живе й володіє цією землею,
Шлях до міста мені покажи й обгорнутись дай клаптем
З ряден, що ними ти одіж, сюди везучи, накривала.

і"0] Вічні боги віддадуть тобі всім, чого прагнеш душею, —
Мужа, й домівку тобі подарують, і згоду в родині
Повну; нічого немає певнішого й кращого в світі,
Тільки б у злагоді повній жили і домівку тримали
Муж із жоною, одним ворогам лиш — на заздрощі злісні,
185] Приязним людям — на радість, найбільше ж — собі на утіху.
В відповідь білораменна сказала йому Навсікая:
"Ти ні на дурня, чужинне, ані на лукавця не схожий,
Щастям-бо всіх наділяє однаково Зевс олімпійський —
Гідних людей і поганих, вже як кого сам побажає.
190] Те, що тобі подає він, тобі й перетерпіти треба.
Нині до нашого міста і в нашу країну прибув ти, —
Отже, ні в одіжі ти і ні в чому нужди не зазнаєш,
Що потерпілому треба, коли допомоги він просить;
Місто тобі покажу і назву тобі ймення народу:
195] Городом цим і землею феаки давно володіють,
Я ж — дочка Алкіноя, відважного їх можновладця,
Має-бо він у феаків і силу, і владу велику".
Мовивши так, до служниць пишнокосих вона показала:
"Стійте, служниці! Куди-бо тікаєте, мужа уздрівши,
200] Наче вважаєте ви, що він — чоловік злоумисний?
Ще не було між живущих, ще смертний такий не родився,
Хто б до країни цієї прийшов, несучи до феаків
Злу ворожнечу, — велика-бо ласка до нас у безсмертних.
Одаль від інших людей, на краю многшумного моря
Ми живемо, і чужі поміж нас не мішаються люди.
Нині ж до нас заблукав блуденник оцей бідолашний, —
Треба про нього подбати; під захистом Зевса самого
Всі подорожні і вбогі; й найменший дарунок їм любий.
Дайте ж но швидше, служниці, чужинцеві їсти і пити
210] Та покупайте у річці його, де од вітру затишно".
Так вона мовила, й всі одна одну вони поскликали.
В затишку там Одиссея вони садовлять, де сказала
їм Навсікая, дочка Алкіноя, відважного серцем,
Плащ і хітон вони й інше кладуть біля нього одіння,
215] Масла рідкого йому у дзбаночку дають золотому,
Митись проводять його у хвилі потоку ясного.
Відповідає служницям на це Одиссей богосвітлий:
"Станьте-но одаль, дівчата, щоб сам міг обмити я з себе
Твані солоний намул і маслом собі намастити
220] Тіло, — давно-бо його запашна не торкалась олія.
Але відкрито при вас я купатись не буду, бо голим
Сором мені між дівчат пишнокосих тут показатись".
Мовив він так, і пішли вони й це Навсікаї сказали.
З тіла тоді у потоці почав Одиссей богосвітлий
225] Твань обмивати, що спину і плечі укрила широкі,
Піну обтер з голови, нанесену морем невтомним;
Начисто потім обмивсь і, до блиску намазавшись маслом,
Одіж нову надягнув, що дала йому дівчина юна.
Зевсова донька Афіна тоді Одиссея відразу
230] Вищим зробила на зріст і повнішим і кучері пишні,
Мовби вінок з гіацинтів, йому над чолом спорядила.
Наче тямущий митець, що золотом срібло вкриває,
Різних умінь від Гефеста й Паллади Афіни навчений,

Радуге око тонкими утворами свого мистецтва,
235] Так вона вродю плечі й чоло йому гоже окрила.
Берегом моря пройшов він і сів віддаля, чарівною
Сяючи вроди своєї красою. Здивована діва
З словом таким до своїх служниць пишнокосих звернулась
"Слухайте, білораменні дівчата, що я скажу вам:
240] Цей чоловік не без волі богів, що живуть на Олімпі,
В землю феаків прибув богорівних. Раніше-бо справді
Він і мені таким неподобним здавався, а зараз
Схожий він став на богів, що простором небес володіють.
О, якби зволив такий чоловіком моїм називатись,
245] уу, . оселитись схотів би й назавжди у нас залишився!
Дайте ж, служебниці, швидше чужинцеві їсти і пити".
Так говорила вона; це почувши, вони їй скорились
І Одиссееві зразу поносили їсти і пити.
Жадібно світлий почав Одиссей, у нещастях незламний,
250] їсти і пити, давно-бо не знав він ніякої їжі.
Білораменна ізнову намислила щось Навсікая:
Випрану одіж зібравши, на повіз її поскладала,
Мулів міцнокопитних впрягла і, зійшовши на повіз,
Так Одиссея просила і словом таким умовляла:
255] "Встань-бо, чужинче, ми ідем до міста, — тебе проведу я
В дім премудрого батька мого. Кажу тобі, там ми
Всіх найкращих людей феакійських побачимо разом.
Тільки-но он як зроби, — ти, здається мені, не безтямний:
Поки ітиме нам путь крізь поля і оброблені ниви,
260] Ззаду за мулами й повозом ти із служницями разом
Швидко прямуй, а я по шляху перед вами поїду.
Згодом прибудем до міста — із муром високим навколо,
Гавань чудова обабіч його обмиває вигідно,
Вхід же до неї вузький; ставні кораблі крутобокі
265] Вхід стережуть той, і кожен із них стоїть під наметом.
Там же і площа з прекрасним на ній Посейдоновим храмом.
Ледве донесене, в землю там врито каміння навколо.
Снасті для чорних там суден ладнають і пристрої всякі,
Линви з лози, ще й вітрила готують, і весла стругають.
70] Не сагайдак-бо й не лук з тятивою в феаків на мислі,
А корабельне кермо, і весло, й кораблі рівнобокі,
В них-бо красуючись, море вони переходили сиве.
Тільки пересудів тих я уникнути хочу, щоб з мене
Хтось не сміявся, багато-бо є у народі зухвальців, —
!75] Щоб не посмів нам услід негідник якийсь говорити:
"Що за чужинець вродливий, ставний проводжав Навсікаю?
Де вона стріла його? Чи не буде він їй чоловіком?
Може, в розбитім човні сюди занесла його буря
З дальніх країн, бо близьких в нас немає сусідів ніяких?
280] Може, на щирі її молитви із високого неба
Бог то зійшов і назавжди тепер він залишиться з нею?
Краще, як ходячи десь, для себе знайде чоловіка,
Бо між людей феакійських нікого вона не вважає
Гідним себе, хоч до неї вже сватались люди найкращі".
ж Можуть-бо так говорити, для мене ж це вийде огуда.
Кожну й сама я знеславлю, яка б отаке учинила —
Супроти волі своїх улюблених матері й батька

Вільно б з мужчинами зналась раніше відкритого шлюбу.
Отже, поради моєї послухай, чужинче, і швидше
Поміч дістанеш від батька мого і додому вернешся.
Близько дороги ти гай там Афіни побачиш чудовий
З чорних тополь; струмочок біжить там у луках зелених.
Там же і батька мого ділянка із садом квітучим
Так недалеко від міста, що голос долинути може.
295] Там ти часинку посидь, почекай, поки ми аж до міста
Встигнем доїхати і в дім до батька мого увійдемо.
Скоро ж упевнишся ти, що ми вже дістались додому,
Йди тоді в місто феаків і всіх по дорозі розпитуй,
Де Алкіной проживає, мій батечко великодушний.
300] Дім його легко впізнати, — до нього й дитя нерозумне
Вкаже дорогу, ніхто-бо з феаків іще не поставив
Дому такого собі, як дім Алкіноя, героя
Нашого. Отже, в подвір'я і в дім увійшовши до нього,
Швидко пройди по покоях, щоб зразу увійти до моєї
305] Матінки. Там при яскраво палаючим вогнищі, злегка
Стан на колоду оперши, сидить вона й пряжу сукає
Пурпурну — любо й дивитись, — за нею сидять і служниці.
Там же до вогнища того присунуто й батькове крісло.
Сидячи в ньому, вином він втішається, наче безсмертний.
310] Крісло його обійшовши, матусі моєї коліна
Ти обійми і проси, щоб радісний день повороту
В край свій побачити швидше, хоч ти ще від нього й далеко.
Щойно до тебе вона з прихильним поставиться серцем,
Буде надія тобі побачити рідних, вернувшись
315] В дім, побудований гарно, на милу свою батьківщину".
Отже, промовивши так, блискучим бичем Навсіка
Хльоснула мулів, і зразу, ріки покидаючи берег,
Швидко побігли вони із тупотом ніг дріботливим.
Гнала їх звільна вона, щоб услід Одиссей і служниці
320] Пішки встигали за нею, й батіг уживала обачно.
Сонце зайшло вже, коли до священного гаю Афіни
Разом дістались вони. Одиссей там лишивсь богосвітлий,
І розпочав він дочку великого Зевса благати:
"Вислухай, Зевса-егідодержавця дитя нездоланне!
325] Зглянься хоч нині на мене, якого раніш не почула
В час, коли в морі я гинув, землі потрясателем гнаний,
Дай мені приязнь і ласку знайти у людей феакійських".
Так він молився. Його почула Паллада Афіна,
Але сама не з'явилась — боялась вона свого дядька
330] Славного, що у кипучому гніві гонив Одиссея
Богоподібного, доки в свою не вернувсь він отчизну.

ПІСНЯ СЬОМА

ЗМІСТ СЬОМОЇ ПІСНІ

ВЕЧІР ТРИДЦЯТЬ ДРУГОГО ДНЯ

Одиссей входить до міста; біля воріт з ним зустрічається Афіна у вигляді феакійської діви; вона огортає його млою, і він, ніким не помічений, наближається до Алкіноевого дому. Опис владаревого дому й саду. Увійшовши до господи, де в той час володар бенкетував з гостями, Одиссей підходить до владаревої дружини Арети, і мла, що його оточувала, зникає. Він благає Арету дарувати йому засіб повернутися на батьківщину. Алкіной запрошує його до столу. Після бенкету гості розходяться. Одиссей, залишившись один

з Алкіноєм і Аретою, розповідає їм, як він відплив з острова Огігії, як буря викинула його на береги Схерії і як він одержав одяг Від владарівни Навсікаї. Алкіною дає обіцянку вирядити його на фсакійському кораблі до Ітаки.

ОДІССЕЇВ ПРИХІД ДО АЛКІНОЯ

Так богосвітлий моливсь Одиссей, у нещастях незламний,
Дівчину ж мули міцні тим часом доставили в місто.

Дому славетного батька свого Алкіноя дійшовши,
В брамі вона залишилась. Навколо її оточили

5] Богоподібні брати і, з повозу випрягши мулів,
Випрану чисто білизну усю занесли до покоїв.

В спальню свою Навсікая пройшла, де вогонь розвела їй
Еврімедуса стара, покоївка її з Апіреї.

На кораблі її звідти колись привезли крутобокiм,

10] Для Алкіноя дарунок обравши із здобичі, був-бо
Він у феаків вождем, і як бога його шанували.

В домі цім білораменну зростила вона Навсікаю

Й зараз для неї вогонь розвела і вечерю внесла їй.

Встав Одиссей тим часом і в місто подався. Афіна ж,

15] Дбаючи про Одиссея, в густій його хмарі сховала,

Щоб із феаків зухвалець якийсь, його перестрівши,

Словом плумливим не скривдив і щоб не запитував, хто він.

Тільки-но до чарівного вже мав уступити він міста,

Як перестріла його сама ясноока Афіна

20] В вигляді юної діви, що з глеком ішла поуз нього.

Стала вона перед ним, і спитав Одиссей богосвітлий:

"Чи не могла б ти, доню, дорогу мені показати

До Алкіноя, що в краї оцім над людьми владарює?

Я-бо чужинець, що горя багато зазнав, і сюди я

25] З дальнього краю прибув, і нікого з людей я не знаю

Тих, що в вашому місті й країні оцій проживають".

В відповідь мовить йому ясноока богиня Афіна:

"Зараз той дім, якого ти, батьку-чужинче, питаєш,

Я покажу, — поблизу там мій батько живе бездоганний.

Йди собі мовчки, а я тобі стежку показувать буду,

Не оглядайсь на людей і нічого у них не розпитуй, —

Люди тутешні не дуже-то люблять чужинців захожих,

Гостем не приймуть того, хто з іншого краю прибуде.

На кораблі свої бистрі цілком покладаючись, завжди

35] Плавають в морі вони, — їм дав це землі потрясатель.

Бистрі у них кораблі, мов крила, мов думка в людини".

Мовивши це, уперед виступає Паллада Афіна

Кроком швидким, а за нею і він по слідах божественних.

І не помітив ніхто із феаків, у плаванні славних,

40] Як він по місту ішов поуз них, — пишнокоса Афіна,

Діва-богиня могутня, піклуючись в серці своєму

Про Одиссея, сховала його у хмарині чудесній.

З гавані там Одиссей дивувався — з однакових суден,

З площ, де звичайно збирались мужі, із високих та довгих

45] Стін, частоколом обведених, — любо було й подивитись.

Як підійшли вони до владарєвого славного дому,

Так говорить почала ясноока богиня Афіна:

"Ось він, батьку-чужинче, той дім, що його тобі мала

Я показати: владарів ти там знайдеш, годованців Зевса;

зо учту справляють вони. Заходь до середини й серцем
Ти не тривожся, — відважній людині щастить якнайкраще
В справі усякій, хоча й із чужої прибуде країни.
Спершу знайди господиню, коли до покоїв ти зайдеш.
Зветься Арета вона на ім'я; від батьків тих же самих
55] Родом вона, що від них і владар Алкіной народився.
Сина колись народив Навсітоя землі потрясатель
Від Перібої, найкращої виглядом поміж жінками
І наймолодшої з дочок відважного Еврімедонта,
Що володарив колись над плем'ям гігантів зухвалих,
60] Та погубив і себе він, і плем'я оте нечестиве.
З нею з'єднався Посейдон і сина родив Навсітоя,
Мужнього духом, що став вождем над народом феаків.
У Навсітоя ж сини Рексенор з Алкіноєм вродились.
Першого молодожоном убив Аполлон срібнолукий,
65] І залишив після себе єдину він доньку Арету
В домі своїм. Її Алкіной собі взяв за дружину
І шанував, як ніхто в цілім світі жінок не шанує,
Що господарство провадять в домах у своїх чоловіків.
Мала і зараз таку ж вона має пошану сердечну
70] І від дітей своїх любих, і від Алкіноя самого,
І від людей, що на неї всі дивляться, наче на бога,
Й широко вітають її, коли вона вийде на місто.
Не бракувало-бо їй ясного ума й благородства,
Вміла й порадить вона, й суперечки мужів розв'язати.
75] Як і до тебе вона сердечну проявить прихильність,
Буде надія тобі побачити рідних, вернувшись
В дім, побудований гарно, на милу свою батьківщину".
Мовивши це, відійшла ясноока Афіна від нього
Моря пустинним шляхом і, покинувши Схерію гошу,
80] У Марафон прибула й на широкі дороги афінські,
В дім Ерехтея міцний увійшла; Одиссей же тим часом
До Алкіноя пішов у славетні покої і серцем
Затрепетав, перед мідним порогом його зупинившись.
Все-бо, як сонце яскраве, як місячне сяйво, блищало
В високоверхім стрункім Алкіноя відважного домі.
Стіни, міддю оббиті, тягнулися вправо і вліво,
Вглиб від порога, з карнизом вгорі з темно-синьої сталі.
З золота двері зсередини в домі міцнім зачинялись,
Срібні одвірки над мідним порогом підносились струнко,
90] Срібний одвірок — вгорі й золотее на дверях окільце.
З золота й срібла обабіч при вході собаки стояли,
Виробив їх надзвичайно майстерно Гефест кривоногий,
Щоб Алкіноєві, серцем відважному, дім пильнували, —
Пси ті безсмертні були і ніколи й не старіли навіть.
95] А від порога в глиб дому при стінах і справа, і зліва
Крісла рядами стрункими стояли; на них тонкоткані
Скрізь покривала м'які позастелено — витвір жіночий.
Знатні феаків вожді у тих кріслах звичайно сиділи,
їли й пили — удосталь всього цілий рік тут бувало.
100] Ще й золоті юнаки там стояли на гарних підставках,
Факелів племін'я яскравий в руках вони дужих тримали,
Щоб для гостей у покоях освітлювать темряву ночі.
Аж п'ятдесят служебних жінок було в домі у нього;

Зерно на жорнах ручних мололи одні золотаве,
105] Інші ткали на кроснах ретельно чи прядиво пряли,
Сидячи тісно гуртом, мов листя тополі стрункої;
Ткались так густо полотна, що з них і олива збігала.
Як перевищують всіх мужі феакійські умінням
Бистрі на морі водить кораблі, так само й жінки їх –
110] Ткацькою вмілістю, хист дарувала їм щедро Афіна
До рукоділля прекрасного й розум ясний та розважний.
А за подвір'ям – од брами вхідної – був сад плодоносний,
В оранку денну завбільшки, обведений тином навколо.
Віттям розкішним великі дерева там скрізь зеленіли –
115] Груші дорідні, гранати і яблунь ряди рясноплідні,
В фігах солодких смоковниці й пишно-зелені оливи.
Та без плодів ніколи гілля тих дерев не лишалось –
Влітку то будь чи взимі – цілорічно. Віє там завжди
Теплий Зефір, і одні лиш зав'яжуться – другі вже спіють.
і" Яблуко стигне за яблуком там, за грушею – груша,
Гроно там зріє за фоном, за смоквою – смоква солодка.
Далі – в розкішних плодах виноградник розкинувся рясно, –
Тут ось, під вільним осонням, на зрівняній гладко площадці
Грона сушилися на сонці, а там виноград ще збирали;
125] Тут же й давили його; цвітіння скінчивши, отут він
Щойно лише наливався, а там починав червоніти.
За виноградника рядом останнім оброблені грядки,
Повні городини всякої, очі весь рік веселили.
Два джерела там було – одне ручаєм кучерявим
130] Сад орошало, а з другого струмись двором до порога
Дому високого біг, – городяни там воду черпали.
Щедро був так од богів обдарований дім Алкіноя.
З подиву світлий спинивсь Одиссей, у нещастях незламний.
Надивувавшись доволі на все в глибині свого серця,
135] Швидко ступив на поріг і ввійшов він всередину дому.
Радників зібраних там і вождів він застав феакійських,
Що осяйному дозорцеві там узливання творили, –
Тож наостанку, про ложе згадавши, вони узливали.
Світлий пройшов через дім Одиссей, у нещастях незламний,
140] Хмаркою вкритий, що в неї Афіна його заховала,
І наврог до Арети й державця дійшов Алкіноя.
Зразу ж руками обняв Одиссей коліна Арети –
І божественна розвіялась мла, що його окривала.
Всі оніміли, мужа побачивши перед собою,
Тільки зорили із подивом, як він благає уклінно:
"Гідна пошани жоно Алкіноя, відважного серцем!
Горя зазнавши й біди, до колін я твоїх припадаю,
До чоловіка й гостей. Хай щасливе життя їм дарують
Вічні боги, хай кожен у спадщину дітям залишить
150] В домі майно і пошану, даровану їм від народу.
Допоможіть мені виїхати звідси й до рідного краю
Швидше вернутись, – черпнув-бо я лиха далеко від рідних".
Мовивши це, край вогнища хатнього сів він на попіл,
Близько вогню. Всі навкруг зберігали глибоке мовчання.
155] Та обізвався нарешті старий Ехеней благородний, –
Серед мужів феакійських він був найстаріший літами
Й гарним порадником був, багато-бо здавна він бачив;

З наміром добрим до них він почав говорити й промовив:
"Ні, Алкіною, недобре й негоже, щоб гість перед нами
160] Впрост на землі тут сідав біля вогнища в попіл гарячий.
Тож зволікають вони, лиш твого дожидаючи слова.
Ну-бо, підводь свого гостя і в срібноцвяховане крісло
Поруч себе посади, а окличники хай приготують
Воду з вином — узливання обряд учинить громовержцю
165] Зевсові, що сподорожує тим, хто щиро благає.
Ключниця хай із запасів чужинцеві дасть повечерять".
Мову почувши оцю, Алкіноева сила священна
Руку бере Одиссея розумного й хитрого дуже.
З попелу гостя підводить і в крісло садить блискуче,
170] Синові встати звелівши, хороброму Лаодаманту,
Що біля нього сидів, улюбленець батьків коханий.
Воду служниця внесла в золотому чудовому глеку —
Руки вмивати — й поволі над срібним цеберком зливала,
Потім поставила стіл перед ними, обструганий рівно.
і" Хліба і страв розмаїтих їм ключниця вносить поважна,
Радо і щедро черпнувши з домашніх запасів численних.
ів тут і пив Одиссей богосвітлий, в нещастях незламний.
Тож до окличника мовить тоді Алкіноева сила:
"Влий у кратеру води до вина, Понтоною, й навколо
1110 Всім піднеси — узливання обряд учинить громовержцю
Зевсові, що сподорожує тим, хто щиро благає".
Мовив він так, і вино розмішав Понтоной медоплинне,
Порозливав і роздав його всім, що сиділи на учті.
По узливанні й самі вони випили, скільки схотіли.
185] З словом звернувся до них Алкіной, і так він промовив:
"Слухайте, люду вожді і правителі всі феакійські!
Висловлю те я, до чого у грудях мій дух спонукає.
Учту скінчивши, спокійно тепер по домах розійдіться.
Завтра ж уранці, ще більше старійшин сюди наскликавши,
190] Гостя в покоях отут пригостимо й богам принесемо
Жертви прекрасні, а потім пора й про виправу подумать,
Щоб без турбот цей чужинець, без зайвого клопоту й горя
З нашою поміччю міг до рідного краю дістатись
Радісно й швидко, хоч як не було б ще до нього далеко,
195] Лиха й недолі щоб він не зазнав уже більше в дорозі,
Поки не стане на землю він рідну. Хай там уже терпить
Все він, що доля і пряті суворі для нього направили
З ниттю життя відтоді, як мати його породила.
А як з безсмертних це хтось із неба високого злинув,
То, очевидно, могутні боги щось замислили інше.
Завжди-бо людям вони відкрито свій вигляд являють
В час той, коли ми преславні приносимо їм гекатомби,
Тут же до учти сідають і з нами частуються разом.
Навіть як стрінеться нам хтось із них, як мандрівець самотній,
205] То не ховається він перед нами, бо ми для них кривні,
Так як кіклопи або як те дике плем'я гігантів".
Відповідаючи, мовив йому Одиссей велемудрий:
"Геть ці думки, Алкіною! Ні постаттю, ані красою
Все ж на безсмертних богів, що простором небес володіють,
210] Я анітрохи не схожий, — звичайна я смертна людина.
Серед людей ви нікого не знали, хто б витерпів горя

Стільки, як я, і з ким би недолею мав я рівнятись.
Міг би багато я більше про лихо своє розказати,
Скільки всього, призволенням богів, перетерпів я досі.
215] Та хоч в якій я журбі, а дозвольте мені повечерять, –
Гіршого, мабуть, нічого нема за ненавидний шлунок,
Що нас гризе, як той пес, і про себе велить пам'ятати,
Хоч би й не знати як мучився хто і болів своїм серцем.
Як же я серцем болю! А він все одно спонукає
220] їсти і пити і те, що я витерпів досі, забути
Силує, лиш одного – наповнить його вимагає.
Ви ж бо, як тільки світанок настане, мене, нещасливця,
Вирядить все ж постарайтесь у рідну мою батьківщину,
Хай ще й багато зазнаю і навіть загину, аби лиш
225] Дім свій високий побачить, і челядь свою, і маєтки".
Так говорив він, вони ж ту мову схвалили й поклали
Вирядить гостя додому, сказав-бо таки до ладу він.
По узливанні й самі вони випили, скільки схотіли,
І по домівках своїх спочивати усі розійшлися.
23(1 Сам у господі тим часом zostавсь Одіссей богосвітлий,
З ним і Арета, іще й Алкіной боговидий сиділи
Поряд, тим часом служниці вже посуд по учті прибрали.
Словом до нього озвалася білораменна Арета, –
Зразу-бо глянувши, плащ упізнала, й хітон, і прегарні
23' Шати, що виткала їх із своїми служницями разом, –
Отже, озвалась до нього і мовила слово крилате:
"Передусім я, чужинче, тебе запитати хотіла б:
Хто ти і звідки є родом? І хто тобі дав це одіння?
Чи не казав-бо ти сам, що, блукаючи морем, приїхав?"
240] Відповідаючи, мовив тоді Одіссей велемудрий:
"Важко тобі, володарко, докладно про всі розказати
Лиха, що стільки богове небесні мені їх послали;
Та розкажу тобі те, що спитала і хочеш ти знати.
В морі, далеко відсіль, лежить десь Огігія-острів.
245] Там проживає Каліпсо, Атлантова донька підступна,
Пишноволоса, дивна богиня, – із нею в єднання
Ані з богів, ані з смертних людей ніхто не вступає.
Тільки мене із богів хтось на вогнище це, бідолаху,
Вивів тоді, як, на мій корабель блискавицю сліпучу
250] Кинувши, Зевс розтрошив його геть в винно-темному морі.
Товариші мої славні усі там загинули марно,
Я ж, за кіль корабля крутобокого міцно вхопившись,
Дев'ять днів так тримався, у пільмі нічній на десятій
Кинутий був на Огігію-острів богами. Каліпсо
*" Там пишнокоса живе, ця дивна богиня. Приймавши,
Гойно мене годувала, й кохала вона, і безсмертним
Пообіцяла зробить, щоб не старів уже я ніколи.
Духа ж у грудях моїх не здолала вона прихилити.
Сім безперервних я років у неї лишався, сльозами
Кроплячи одіж нетлінну, даровану тою ж Каліпсо.
А як, наблизившись, рік надійшов уже й восьмий до мене,
Раптом додому пливати вона пильно мені наказала –
Зевса велінням чи, може, й сама свою думку змінила.
Швидко на збитому міцно плоту відпустила, багато
265] Хліба й солодкого давши вина, ще й одіж нетлінну.

Німфа теплий услід мені вітер попутний послала;
Плив уже днів я сімнадцять, широким прямуючи морем.
На вісімнадцятий день показалися гори тіністі
Вашого краю, і в грудях у мене, нещасного, любе
270] Серце раділо. Та лиха усякого мав ще багато
Стерпіти я, що наслав Посейдон, землі потрясатель.
Буйні вітри розбудивши, мені заступив він дорогу,
Море безкрає розбурхав; і голосно, тяжко стогнав я,
Та на плотові триматися хвиля мені не давала.
275] Зрештою вщент його буря розбила, і вплав я, пустившись,
Моря глибинь перерізав, аж поки до вашого краю
Вітер і хвилі, з собою мене несучи, не пригнали.
Мав я вже вийти на берег, та хвиля б мене подолала,
Кинувши мною об скелі страшні на безрадіснім місці.
280] Знову одплинув я вбік, аж поки у гирлі річному
Я опинився, — те місце здалося мені найзручнішим:
Вільне від скель, воно й захист од вітру давало надійний.
Сили зібравши останні, я там і упав. Насувалась
Ніч божественна. Убік од ріки, що з неба спадає,
285] Я відійшов і заліг у кущах, загорнувшись в опале
Листя, а бог тоді сон навів мені безтурботний.
Так серед листя того з журбою у милому серці
Спав я цілісіньку ніч до світанку і аж до полудня.
Сонце до заходу йшло, й від солодкого сну я прокинувся.
290] На узбережжі в забавах побачив служниць я твоєї
Доньки й між ними й саму її — наче богиню. До неї
Я із благанням звернувся. Благородний не звів її розум, —
Так мене стріла, що я й сподіватись не міг від такої
Юної дівчини, бо найчастіш нерозсудлива молодь.
2'5] їжі дала мені щедро й вина променистого вдосталь,
В річці помила мене і одіж оцю дарувала.
Хоч і засмучений тяжко, всю правду тобі розповів я".
Знову тоді Алкіной до нього у відповідь мовив:
"Не до ладу учинила з тобою дочка моя, гостю,
300] Що із служницями разом тебе до нашого дому
Не запросила, — до неї до першої ти-бо звернувся".
Відповідаючи, мовив тоді Одиссей велемудрий:
"Дівчину ти безневинну не лай через мене, герою.
Пропонувала мені вона йти із служницями разом,
305] Та не схотів уже сам я, бо сором було і боявся я,
Щоб не розгнівав ти серця свого, нас побачивши вкупі.
Надто-бо всі запальні на землі ми цій, плем'я людськеє".
Знову тоді Алкіной до нього у відповідь мовив:
"В грудях, чужинче, моїх не таке уже серце, щоб мало
310] Гніватись марно, — краще в усьому дотримувать міри.
Свідки — батько наш Зевс, Аполлон і Паллада Афін,
Що отакий, як ти є, та ще й думки зі мною одної,
Мав би дочку мою, тут залишившись, і звався б жаданим
Зятем моїм! Якби хтів ти лишитись, то дав би тобі я
315] Дім і маєтки свої. Проти волі ж ніхто із феаків
Тут не затримає, — Зевсові-батьку було б це нелюбо.
Твій же від'їзд відціля, щоб знав ти це добре, на завтра
Я призначаю. Лежатимеш ти, оповитий глибоким
Сном, а інші гребтимуть у тиші спокійного моря,

320] Поки в вітчизну і в дім свій, чи де тобі любо, прибудеш,
Навіть коли б це й далі було ще за острів Евбею;

Він же край світу лежить, як розказують це очевидці
З наших людей, що возили русявого раз Радаманта
В краї тім Тітія, Геї могутнього сина, провідать.

325] Наші тоді без труда дістались туди мореплавці,
Й дня того ж самого легко вони повернулись додому.
Скоро побачиш ти сам, що мої кораблі найбистріші, —
Веслами наші гребці уміють по хвилі вдаряти".

Так він сказав, і незламний зрадів Одіссей богосвітлий,

330] І молитовно звернувся, й назвав на імення, й промовив:

"Зевсе, наш батьку, якби ж то слова Алкіноя збулися
Справді! Мав би навек він тоді на землі хлібодатній
Славу невгасну. А я б до вітчизни своєї вернувся!"

Так між собою удвох про все це вони розмовляли.

335] Білораменна Арета служницям звеліла тим часом
Ліжко йому в передсінок внести й подушками заслати,
З пурпуру гарного зверху покрити його килимами
Й ковдру покласти пухку, щоб було йому чим укриватись.

Зараз же вийшли з світцем у руках із покоїв служниці.

340] А як м'яке вони ложе старанно йому постелили,
До Одиссея тоді підійшли і його запросили:

"Йди спочивати, чужинче, — постеля тобі вже готова".

Так говорили вони, і з радістю ліг він заснути.

Так незламний в біді спочивав Одіссей богосвітлий,

345] В ліжко різьблене поринувши зразу в лункім передсінку.

Ліг Алкіной у середніх покоях високого дому,

Де господиня дружина з ним ложе й постелю ділила.

ПІСНЯ ВОСЬМА

ЗМІСТ ВОСЬМОЇ ПІСНІ

ДЕНЬ ТРИДЦЯТЬ ТРЕТІЙ

Алкіной, запропонувавши усім громадянам, що зібрались на площі, допомогти
вирядити Одиссея на його батьківщину, запрошує вельмож і корабельників до
себе на обід. Спів Демодока під час обіду. Потім розваги: біг, кидання
диска, боротьба, бій навкулачки. Одіссей, ображений Евріалом, кидає камінь
і всіх вражає своєю силою. Танок, під час якого Демодок співає про Арея й
Афродіту. Всі повертаються до господи. Одиссея щедро обдаровано. За
вечерею Демодок співає про дерев'яного коня і подвиги вождів ахейських.
Його пісня викликає в очах Одиссея сльози; Алкіной розпитує про причини
його скорботи і просить розповісти про свої пригоди.

ОДІССЕЄВЕ ПЕРЕБУВАННЯ У ФЕАКІВ

Ледве з досвітньої мли заясніла Еос розоперста,
З ложа свого підвелась Алкіноева сила священна,
Встав уже й городоборець тоді, Одіссей богорідний.
Гостя тоді повела Алкіноева сила священна

5] Прямо на площу феаків, од їх кораблів недалеко.

Разом дійшовши, вони на камінні обтесанім сіли

Поруч. Паллада ж Афіна, окличника вигляд прибравши,

Що у розумного був Алкіноя, пішла через місто,

Щоб Одиссеєві мужньому швидше від'їзд влаштувати,

10] І, перед кожним мужем спиняючись, так говорила:

"Ну-бо, всі люду вожді і правителі всі феакійські, :

Швидше на площу збирайтесь чужинця послухати, котрий

До Алкіноя розумного в дім прибув ось недавно,

В морі зазнавши біди, — на безсмертних він виглядом схожий".

15] Мовлячи так, вона в кожному бажанні й цікавості будила:

Швидко усі позбиралися люди й заповнили площу

Й лави на ній. Розумного з подивом всі розглядали

Сина Лаерта, — в той час-бо Афіна йому ясноока

Дивну на голову й плечі красу пролила божественну,

20] Вищим зробила на зріст і на вигляд багато ставнішим,

Щоб феакійським мужам і любий він став, і приємний,

Подив у них викликав і пошану, здобув би звитягу

В іграх, якщо Одиссея схотять перевірити феаки.

А як посходились всі і велика зібралась громада,

25] З словом звернувся до них Алкіной, і так він промовив:

"Слухайте, люду вожді і правителі всі феакійські!

Висловлю те я, до чого у грудях мій дух спонукає:

Цей от чужинець, а хто він — не знаю, в блуканнях у дім мій

З заходу сонця прибув чи, може, зі сходу недавно,

30] Просить відправити додому й запевнення в тому благає.

Ми, як звичайно, від'їзд той готові йому влаштувати,

Бо ані він, ані інший, хто в дім завітає до мене,

Тут не благатиме довго свого повороту додому.

Отже, чорний спустім корабель, що на море священне

35] Плине уперше. Два й п'ятдесят юнаків йому в поміч

Виберіть ви щонайкращих, які у нас є у народі.

До кочетів хай прив'яжуть вони свої весла й на берег

Вийдуть; у дім наш прийшовши по тому, нехай приготують

Швидше обід, — всього я удосталь до нього постачу.

40] Це я наказую хлопцям. А ви, берлоносні державці,

Разом усі до мого приходьте прегарного дому

Гостя в покоях моїх у щирості дружній приймати.

Не відмовляйтесь ніхто. Запросіть і співця Демодока

Богонатхненного — має-бо дар од богів він піснями

45] Радувать нас, якої б не кликало серце співати".

Мовивши це, він пішов уперед, а за ним поспішили

Всі берловладці; пішов і окличник — співця запросити.

А п'ятдесят два гребці молоді, що звелів їх обрати,

Вийшли, як він наказав, на берег невтомного моря,

50] До корабля підійшли уздовж узбережжя морського,

Зсунули чорний вони корабель на воду глибоку,

Потім і щоглу, й вітрила на ньому як слід приладнали,

Стропками весла усі в кочетах закріпили рядами,

Все як належить, і білі вітрила вгорі розпустили;

55] Свій корабель на котві закріпивши, на берег всі вийшли

Й до Алкіноя розумного в дім подалися високий.

Повно людей тоді в двір, передсінок і в самий будинок

Понабивалось; було молодих і старих там багато.

Разом дванадцять овець Алкіной для учти зарізав,

Вісім свиней білоіклих і пару волів круторогих,

Шкуру із них поздирали й обід спорядили жаданий.

Любого всім співомовця привів тим часом окличник, —

Муза любила його, але злом і добром наділила:

Світло очей погасила, та спів дарувала солодкий.

65] Крісло окличник йому Понтоной срібнокуте поставив,

Спиною серед гостей до колони його притуливши;

Потім формінгу дзвінку на кілку дерев'яним повісив

Над головою його й показав, як дістати рукою
Струни; кошика з хлібом на гарнім столі він поставив,
70] Тут же і келих з вином, щоб пив, коли серце запрагне.
Руки до поданих страв одразу ж усі простягнули.
Потім, коли уже голод і спрагу вони вдовольнили,
Муза співця надихнула мужів оспівати славетних
Співом, що слава його до широкого неба сягала,
75] Про Одиссеєву сварку з Ахіллом, Пелеевим сином,
Як на розкішній учті богів вони злими словами
Лаялись несамовито й мужів володар Агамемнон
Нишком радів, що знатні ахеї отак посварились.
Бо як ознаку добра провістив йому в храмі Піфійським
80] Феб-Аполлон, коли в бога спитати поради ступив він
Через поріг кам'яний, — то з волі великого Зевса
Був лиш початок нещастя, що найшли на троян і данаїв.
Отже, про це і співав славетний співець. Одиссей же,
Довгу керею пурпурну міцними піднявши руками,
^ Голову нею закрит і обличчя прекрасне сховав в ній, —
Сором-бо перед феаками сльози було проливати.
А як кінчав свою пісню співець божественний, то, сльози
Витерши, стягував знов Одиссей з голови ту керею,
Й, келих дводонний узявши, богам узливання творив він.
90] А як ізнову співати аед починав на прохання
Знатних феаків, що мали від співу його насолоду,
Знову тоді Одиссей, з головою укрившись, плакав.
Так удавалось од інших йому свої сльози ховати,
Тільки один Алкіной догадався й таки їх помітив,
9— Бо біля нього сидів і чув його тяжкі зітхання.
До веслолюбних феаків одразу ж тоді він озвався:
"Слухайте, люду вожді і правителі всі феакійські!
Вдосталь ми наші серця вдовольнили як ситним обідом,
Так і формінги звучанням, що з учтою завжди супутня.
100] Вийдімо звідси тепер, щоб участь узяти в змаганнях
Різних, — нехай, до своєї рідні повернувшись, розкаже
Гість наш удома, наскільки отут переважимо інших
Ми у бою навкулачки, в стрибанні, борні й перегонах".
Так він сказав і пішов уперед, а за ним і всі інші.
105] Зразу й окличник формінгу дзвінку на кілок дерев'яний
Зверху повісив, узяв Демодока за руку й з покоїв
Вивів на стежку ту саму, якою усі подалися
Знатні феаки, що ігри й змагання хотіли дивитись.
Вийшли на площу вони, а за ними слідом величезний
'" Сунувся натовп. Спинилися там юнаки благородні.
Першими вийшли тоді Акроней, Окіал з Елатреем,
Потім Навтей і Прімней, а тоді Еретмей з Анхіалом,
Далі Понтей і Прорей і Анабесіней із Фтооном
Та Амфіал, Полінея шановного син Тектоніда;
'| Вийшов іще Евріал, Навболід, на Арєя подібний,
Людодубивцю, — на зріст і на вроду був самий найкращий
Він із усіх юнаків феакійських по Лаодаманті.
Вийшли нарешті і троє синів Алкіноя самого —
Лаодамант, і Галій, і з ним Клітонея богорівний.
Дух мені в грудях укоханих ти схвилював надзвичайно,
Мовлячи так непристойно. Не неук-бо я і в змаганнях,

180] Як говорив ти, а завжди, здається мені, серед перших
Був я на них, поки юність в руках моїх дужих буяла.
Нині ж я в горі й нещасті, — багато-бо я перетерпів
Від ворогів на війні і від лютої хвилі на морі.
Все ж я і так, стільки лиха зазнавши, вступаю в змагання.
185] В'їдливе слово твоє, роз'ятрив мене ним ти до краю!"
Так він промовив і прямо в одежі за диск, набагато
Більший, вхопився, товстіший і тяжчий, ніж той, що феаки
Ним між собою звичайно змагалися в дискометанні,
І, розмахнувшись, його він дужою кинув рукою, —
190] Камінь той аж задзвенів. До землі мимоволі присіли,
Лет його вчувши дзвонистий, славетні мужі мореплавці,
Довговеслі феаки. Могутньою пущений п'ястю,
Перелетів він усі їх познаки. У вигляді мужа
Місце падіння Афіна сама позначила й сказала:
195] "Навіть сліпий одрізнув би напوماцки знак твій, чужинче,
Не замішався, не впав з усіма-бо він іншими вкупі,
А від усіх попереду. Пишайся, ти виграв змагання!
Далі чи врівень з тобою ніхто із феаків не кине".
Мовила так, і незламний зрадів Одиссей богосвітлий,
200] Рад, що на зборах знайшовся товариш, до нього прихильний,
З легшим він серцем тоді до феаків озвався й промовив:
"Киньте до знаку мого, юнаки! І зразу ж за вами
Кину я знов — чи так само, чи навіть, надіюся, й далі.
Спробуйте, вийдіть і в інших ви іграх зі мною змагатись,
205] В чому хто серцем бажає, бо надто ж мене роздражнили.
В гонах, в борні чи в бою навкулачки — ні з ким із феаків
Я не відмовлюсь боротися, крім лише Лаодаманта.
Гість-бо я в нього, а хто ж із господарем б'ється гостинним?
Дурень хіба чи нікчема якийсь викликав би змагатись
210] Саме того, хто виявив щирю до нього гостинність
Поміж чужими людьми, — собі лише цим він пошкодить.
Інших же я не відкину й змагатися не відмовляюсь, —
Виступить я проти кожного згоден і сили помірять.
Тож на змаганнях, відомих мужам, я не зле почуваюсь, —
215] Вмію поводитись я і з добре обточеним луком,
Перший улучу стрілою у постать намічену навіть
Серед загону ворожого, хоч би і ближче до нього
Товариші націлялись численні і влучно стріляли.
Перемагав мене лиш Філоктет, коли біля Трої
220] Всі ми, ахейські мужі, у стрілянні із лука змагались.
Що ж до всіх інших, то, певен я, кращих від мене немає
Нині між смертних, що тут, на землі оцій, хліб споживають.
Проти колишніх мужів не посмів би, проте, я змагатись, —
Проти Геракла чи проти Евріта, вождя Ехалії;
225] Навіть з богами на луках вони свої міряли сили.
Тим-то й загинув великий Евріт, не діждавши своєї
Старості вдома, — убив Аполлон його в гніві страшному.
Він-бо його викликав у стрілянні із лука змагатись.
Далі я списа метну, ніж інший із лука устрелить,
210] Тільки боюся, щоб часом у гонах мене не здолав би
Хтось із феаків, — занадто свої я виснажив сили
В хвилях морських, не всю-бо дорогу сюди я проїхав
На кораблі, і любі ослабили у мене коліна".

Так говорив він, і всі у глибокім сиділи мовчанні.
Тільки один Алкіной у відповідь мовив до нього:
"Гостю, нічого для нас неприємного ти не говориш,
Ти захотів лише доблесть, властиву тобі, показати
В гніві на мужа цього, що образив тебе у зібранні,
Як не посмів би ніхто із людей зневажати твою доблесть,
240] В кого є розум, хто здатний доречно промовити слово.
Тільки й моєї мови послухай, щоб іншим героям
Міг ти усе розказати в той час, як у власному домі
Учту справлятимеш разом з своєю дружиною й дітьми,
Щоб спогадав тоді й доблесті наші, в яких відзначитись
245] Зевс дарував нам не раз ще із батьківських днів стародавніх.
В нас ні борців нема видатних, ні бійців навкулачки,
В гонах ми спритні зате й мореплавці найкращі у світі.
Любимо завжди ми учти з кіфарою, співи і танці,
Теплі купелі, і ложе м'яке, й свіжозмінені шати.
250] Та підійдіть-но, уміння своє покажіть нам, найкращі
Танцівники феакійські, щоб гість наш, додому вернувшись,
Друзям своїм розповів, наскільки за інших ми вищі
І в мореплавстві, і в гонах швидких, і в співах, і в танці.
Та побіжіть-но хто-будь принесть дзвінкострунну формінгу
255] Для Демодока, — вона десь у нашому домі лишилась".
Так Алкіной боговидий промовив, і зараз окличник
Встав, щоб формінгу дзвінку принести сюди з дому державця.
Дев'ять тоді розпорядників, обраних з-поміж народу,
Теж підвелися, щоб все влаштувати, до змагання належне.
260] Ґрунт урівняли вони і розширили площу навколо.
Швидко окличник вернувся й приніс дзвінкострунну формінгу
Для Демодока. І той на середину вийшов, довкола ж
Юні зібралися хлопці, досвідчені в танцях добірних,
І почали тупотіти на рівній площадці; мелькання
265] Ніг споглядаючи їхніх, в душі Одиссей дивувався.
От під формінгу почав Демодок пречудової пісні
Про Афродіту завітчану, що із Ареєм кохалась,
Як вони в домі Гефеста уперше з'єднались таємно
В любовях, як їй дарунки приносив Арей, як збезчестив
270] Ложе Гефеста-державця. Цю звістку приніс йому зразу
Гелій: побачив він їх у обіймах палкого кохання.
Щойно Гефестових вух доторкнулась ця звістка болюча,
В кузню свою він пішов, злу думку плекаючи в серці.
І на колоді ковадло поставивши, викував пута
275] Він нерозривні й незламні, щоб кожного міцно тримали.
Хитро зробивши цю вигадку й дуже лихий на Арея,
В спальню свою він пішов, де любе їх ложе стояло,
Путами ніжки його він навколо обвинув старанно.
Потім зі стелі ще сіті тонкі він із сволюка звисив,
280] Мов павутиння легке, ніхто їх побачить не міг би,
Навіть безсмертні боги, — так майстерно усе те скував він.
А заснувавши підступно круг ложа усі свої сіті,
Вдав, ніби в Лемнос іде, у прегарно збудоване місто,
Що із усіх йому міст на землі цій було найлюбіше.
285] Був не сліпий, того ждавши, й Арей з золотавим повіддям, —
Щойно із дому Гефест одлучився, митець славнозвісний,
Зразу ж пішов до Гефеста славетного він у домівку,

Спраглий жагою в коханні обнять Кітерею квітчану.
Та ж, вщ Кроніона, батька могутнього, щойно вернувшись,
290] Дома сиділа сама. А він, увійшовши в господу,
Взяв Афродіту за руку, назвав на ім'я і промовив:
"Ляжмо спочить, моя люба, заживмо розкошів кохання!
Дома ж Гефеста нема, десть, видно, давно він в дорозі,
До сінтіян дикомовних, на Лемнос, напевно, подався".
295] Так він сказав, і радо лягла вона з ним спочивати.
Скоро й заснули на ложі вони. І раптом над ними
Сіті підступні Гефеста премудрого зверху спустились,
Так що ні встати ніяк не могли вони, ні повернутись,
І зрозуміли тоді, що нема уже як їм тікати.
300] Зовсім до них тоді близько кульгавець надходить славетний, —
Перше ніж в Лемнос прибути, назад він з дороги вернувся.
Гелій-бо сам чатував і звістку подав йому вчасно,
То й поспішив він, зажурений серцем, до милого дому.
Вбігши, спинивсь на порозі він, лютим охоплений гнівом,
305] І заволав на весь голос, богів закликаючи в свідки:
"Зевсе, наш батьку, і всі ви, одвічні боги всеблаженні!
Ну-бо, гляньте на вчинок оцей — і смішний, і нестерпний.
Як тут мене, кривоногого, тяжко ганьбить Афродіта,
Зевсова донька, Арея безстидного люблячи потай.
310] Ноги-бо в нього міцні, і на вроду він гарний, тоді як
Я народився калікою. Та не моя то провина,
Тільки батьків моїх, — краще бодай би мене й не родили!
Ви подивіться, як оці двоє в обіймах кохання
Сплять на постелі моїй, а я лиш дивлюся й катуюсь.
315] Та сподіваюся, більше не схочеться так їм лежати,
Хоч би й кохалися дуже, — не скоро їм прийде бажання
Разом поспати. І доти триматимуть хитрі їх сіті,
Доки усіх її батько дарунків мені не поверне,
Тих, що за дівку оцю безсоромну йому надавав я.
320] Гарна у нього дочка, та занадто уже легковажна".
Так говорив він, боги ж позбиралися в дім міднокутий:
Сам Посейдон-земледержець прийшов, і Гермес, що розносить
Блага для нас, і владар Аполлон, що сягає далеко.
Через стидливість жіночу богині удома лишилися.
325] Благоподавці боги зупинились юрбою при вході:
Сміхом лунким почали всеблаженні боги реготатись,
Глянувши, що змайструвать умудрився Гефест хитромудрий.
Перезираючись, так говорили вони між собою:
"Злом не дійти до пуття — швидкого повільний обгонить.
330] Так от кульгавий Гефест Арея впіймав, що на швидкість
Всіх подолає богів, які на Олімпі домують, —
Вмілістю взяв і його він, хай платить пеню за блудливість".
Так один одному вічні боги у гурті говорили.
Зевсів же син, Аполлон-володар, до Гермеса озвався:
335] "Сину й провіснику Зевсів, Гермесе благоподавче!
Чи не хотів би і ти, міцною обплутаний сіттю,
Із золотою лягти Афродітою в постіль принадну?"
В відповідь мовив до нього провісник, гонець світлосяйний:
"Тільки б мені це вдалось, володарю мій далекосяжний,
Хай би оплутаний був я і втриє міцнішою сіттю
Й ви всі, боги і богині, отак би дивились на мене,

Із золотою лягти Афродітою був би я радий!"
Так він сказав, і безсмертні від реготу знов аж лягали.
Сміх той лише Посейдона не брав. Блавав він Гефеста,
Майстра славетного, з пут нерозривних звільнити Арея, —
Він обізвався до нього і слово промовив крилате:
"О, відпусти його! Я поручусь тобі, чим побажаєш. —
Сплатить усю він пеню, — безсмертні хай свідками будуть".
Відповідаючи, так славетний промовив кульгавець:
350] "Ні, Посейдоне, про це й не проси ти мене, земледержцю.
Лихо, коли за лихого поруку дає поручитель.
Як же тебе та до чогось я перед богами примушу,
В разі умкнув би Арей і боргу, і сіті моєї?"
Знову на це відповів Посейдон, землі потрясатель:
355] "В разі Арей, умкнувши і боргу, і сіті твоєї,
Зникне від тебе, сам тобі все заплачу я, Гефесте".
Відповідаючи, мовив до нього славетний кульгавець:
"Не випадає і ніяк це слово твоє відкидати".
Мовивши так, зняла із них сіті Гефестова сила.
збо з пут нерозривних звільнившись, обоє схопилися з ложа
І повтікали — Арей у Фракію подався негайно,
А Афродіта, на усміхи щедра, на Кіпр полетіла,
В Пафос, де гай вона має й вівтар із курінням пахучим.
Там покупали харити її і всю намастили
365] Маслою нетлінним, яким натираються тільки безсмертні,
І одягли її в шати розкішні, очей дивування.
Так їм виспівував славний співець. Одиссей його слухав і
З радістю в серці, так само як інші навколо феаки
Слухали, довговесельні мужі, мореплавці славетні.
370] Лаодаманту звелів Алкіною і Галію в танець
Вийти окремо, ніхто-бо змагатися з ними не міг би.
Зараз же в руки прегарний взяли вони м'яч пурпуровий —
Той, що колись так майстерно зробив їм Поліб тямовитий, —
Кидав один його високо, майже до темної хмари,
375] Перегинаючись весь, а другий, плигаючи вгору,
Спритно ловив його, ще й до землі не торкнувшись ногами.
Потім, коли у м'яча, стрибаючи вгору, награтись,
Стали обидва вони на землі танцювати многоплідній,
Часто міняючи крок, а всі юнаки їм навколо
380] в такт у долоні плескали, і гомін зчинявся чималий.
До Алкіноя озвався тоді Одиссей богосвітлий:
"О Алкіною, владарю, у всіх племенах найславніший!
Слушно хвалився ти мені, що у вас танцюристи найкращі.
Справді це так, і з великим я подивом сам усе бачу".
385] Мовив — і втіхи додав Алкіноєвій силі священній.
Зараз же той до феаків озвався веслолюбних і мовив:
"Слухайте, люду вожді і правителі всі феакійські!
Дуже розумним мені оцей видається чужинець.
Треба за звичаєм нашим гостинці йому дарувати.
390] В нашій країні керують народом дванадцять преславних
Володарів і державців, — тринадцятий я поміж ними.
Гостеві кожен хітона, і випрану чисто керею,
Й золота хай принесе по таланту в дарунок почесний.
Зараз же разом усе те знесімо, щоб, в руки узявши,
і радістю в серці наш псть до нас завітав на вечерю.

А Евріал, що словом таким прохопивсь недоречним,
Хай уже сам і словами, й дарунком усе відшкодує".
Так він сказав, і усі підтримали те і схвалили.
Кожен гінця вмить додому послав принести подарунки.
А Евріал, озвавшись, тоді Алкіноеві мовив:
"О Алкіною, владарю, в усіх племенах найславніший!
Відшкодувати готов я чужинцеві все, як сказав ти.
Меч цільномідний я подарую йому з рукояттю
Срібною, в піхвах з слонової кості, різьбленої гарно,
405] свіжого розпилу, — це подарунок для нього достойний".
Мовивши так, він меч йому в руки подав срібнокутий
І, промовляючи, з словом до нього звернувся крилатим:
"Щастен будь, батьку-чужинче! Якщо прохопивсь я зухвалим
Словом образи, — хай вітер його понесе і розвіє!
410] Хай тобі стріти дружину богове дадуть і в вітчизну
Швидко вернутись, давно-бо страждаєш від рідних далеко".
Відповідаючи, мовив тоді Одисей велемудрий:
"Щастен і ти будь, мій друже, боги хай пошлють тобі благо!
Хай же ніколи і жалю у тебе не буде на меч цей,
415] Що дарував ти мені з зичливим замирення словом".
Мовивши так, через плечі він меч підв'язав срібнокутий.
Сонце зайшло, і славетні йому принесли подарунки.
Гідні окличники все позносили в дім Алкіноїв.
Там прийняли їх сини Алкіноя, достойного шани,
420] Й матері вельмиповажній чудовий дали подарунок.
Всіх за собою вела Алкіноева сила священна.
В дім увійшовши, на кріслах високих вони посідали,
І до Арети озвалась тоді Алкіноева сила:
"Ну-бо, дружино, найкращу неси сюди скриню добірну
425] В неї хітон поклади і випрану чисто керею;
Потім вогонь під котлом розпалить і воду нагрійте,
Щоб, покупавшись, гість, і розглянувши добре дарунки
Ті, що феаки йому понаносили, шани достойні,
Учтою втішитись міг і аеда славетного співом.
430] Я ж золотий йому келих чудовий дарую від себе,
Щоб, повернувшись додому, мене він спогадував завжди,
Творячи Зевсові й іншим богам узливання священні".
Мовив він так, і Арета служницям своїм наказала
Мідний великий триніг на вогонь поставити швидше.
435] Ті встановили тринігий котел над палаючим жаром,
Вливши до нього води й розпаливши принесені дрова.
Пломінь утробу котла охопив, і вода нагрівалась.
Скриню прегарну тим часом Арета з комори своєї
Винесла гостю і в неї усі повкладала дарунки —
440] Шати і золото — все, що феаки йому дарували.
Гарну керею й хітон від себе, крім того, поклала,
Потім озвалась до гостя і мовила слово крилате:
"Сам тепер віко оглянь і швидше до скрині прив'язуй,
Щоб не украли чого у дорозі, як знову солодким
445] Сном спочиватимеш ти, пливучи кораблем чорнобоким".
Щойно почув це незламний в біді Одисей богосвітлий,
Віко він вмить приладнав, прив'язав його швидко до скрині
Хитрим вузлом, як колись його вчила Кіркея-владарка.
Ключниця тут же його запросила піти до купелі

450] Та й іскупатись у ній, і з радістю в серці побачив
Воду він теплу, не часто-бо так турбувались про нього
З дня, коли він залишив пишнокосої німфи оселю, —
Так, наче богом, вона піклувалася ним безустанно.
А як помили його і маслом натерли служниці,
455] Гарний накинули плащ і хітон надягнули на нього,
Вийшов з купелі й подався до мужів, що уже частувались
Винами. Біля одвірка, що міцно підтримував стелю,
Там, оповита красою богів, Навсікая стояла.
З подивом прямо дивилась вона Одиссеєві в очі
І, обізвавшись, із словом до нього звернулась крилатим:
"Щастен будь, гостю, і згадуй мене, коли в рідну країну
Вернешся, — першій мені зобов'язаний ти порятунком".
Відповідаючи їй, Одиссей велемудрий промовив:
"О Навсікає, дитя Алкіноя, відважного серцем!
чльки дозволив би Зевс мені, Гери муж громоносний,
День повороту узріти й щасливо додому вернутись,
Як до богині, до тебе я там би щоденно довіку
Щиро б молився, життя-бо мені зберегла ти, дівчино".
Мовив і сів він у крісло уряд з Алкіноєм державним.
470] М'ясо на пайки тоді поділили й вино розмішали.
Любого всім окличник тим часом привів співомовця,
Гідного шани людей Демодока. Його посадив він
Серед бесідників, де той обперсь об колону високу.
От до окличника тут звернувся Одиссей велемудрий,
475] Зрізавши м'яса шматок з хребта білоіклого вепра,
Вкритого жиром, та більшу частину собі залишивши:
"На ось печеню, окличнику, і віднеси Демодоку,
Хай покуштує, — й зажурений рад я його вшанувати.
Шану й повагу людей, що живуть на землі цій, усюди
480] Мають аеди, сама-бо їх муза безсмертна навчила
Дивних співати пісень, співуче їх люблячи плем'я".
Так він сказав, і той до героя-співця Демодока
В руки те м'ясо відніс, — і взяв цей, радіючи духом.
Зразу ж до страв приготованих руки усі простягнули.
485] А після того, як голод і спрагу вони вдовольнили,
До Демодока звернувшись, сказав Одиссей велемудрий:
"Вище над смертних усіх я тебе, Демодоку, шаную, —
Чи Аполлон тебе вчив, чи Муза то, Зевсова донька,
Надто-бо все до ладу ти про долю ахеїв співаєш,
49" Що учинили, й зазнали чого, й як було їм сутужно,
Наче ти сам з ними був чи із уст очевидця почув це.
Отже, про те заспівай, як Еней із Афіною разом
Під Іліоном коня дерев'яного постать зробили,
Як його хитро в акрополь увів Одиссей богосвітлий,
495] Воїв сховавши в коневі, що Трою після зруйнували.
Врешті коли і про це ти докладно мені проспіваш,
Зараз же перед всіма я людьми розповім, що напевно
Доброзичливий дає тобі бог це натхнення співоче".
Так він сказав, а співець заспівав уже, богом натхнений,
500 з того почавши, як враз на свої добропалубні судна
Сіли ахеї і геть попливли, свої шатра спаливши,
Як з Одиссеєм славетним у Трої вже, посеред міста,
Інші тим часом сиділи, захищені в кінській утробі, —

Потім троянці самі в акрополь коня затягнули.
505] Так і стояв він, вони ж без кінця гомоніли безладно,
Сидячи там навкруги, і натроє думки їх ділились:
Міддю безжальною цю черевину проткнути порожню,
Чи, затагнувши на верх, з високої скинути скелі,
Чи залишити це диво як жертву богам милостивну.
310] Саме останнє оце і було те, що статися мало,
Місту-бо доля судила загинуть тому, яке прийме
Постать велику коня дерев'яного, де заховались
Кращі з аргів'ян, готуючи смерть і загибель троянцям.
Далі співав, як ахеїв сини Іліон руйнували,
515] Зі схованки ринувши враз і порожнім коня залишивши.
Як — хто куди — плондрувати розбіглися місто високе,
Як Одиссей, наче грізний Арей, в Деїфоба домівку
Кинувся вдвох з Менелаєм, до мстивого бога подібним.
Там він, — співав той, — наважився стати до бою страшного
520] І переміг при сприянні великої духом Афіни.
Так той виспівував славний співець, Одиссей же від жалю
Танув слізьми, що з повік струмками спливали на лиця,
Наче ридає дружина, припавши до любого мужа,
Що за людей і вітчизну свою наложив головою,
525] Щоб від дітей і від міста загибелі день одвернути;
Бачачи, як він конає і в смертних здригається муках,
Тужно голосить над ним і ридає, а ззаду жорстокі
Ратиш удари на спину вже падають їй і на плечі,
Гонять в полон на роботу тяжку, на поталу й наругу;
530] В'януть їй лиця від горя, що жалем до неї проймає, —
Жалісно так в Одиссея з-під брів його сльози лилися.
Все ж удавалось від інших йому свої сльози ховати,
Тільки один Алкіной догадався й таки їх помітив,
Бо біля нього сидів і чув його тяжкі зітхання.
535] До веслолюбних феаків одразу ж тоді він озвався:
"Слухайте, люду вожді і правителі всі феакійські!
Хай Демодок на формінзі дзвінкій вигравать перестане,
Співами й грою не всім-бо він радість дає і утіху.
З того часу, як на учті співець заспівав нам божистий,
340] Не припиняє невтішно гіркими слізьми умлівати
Гість наш, — великий-бо смуток всю душу йому обіймає.
Хай перестане співець, щоб однакову мали ми втіху —
Гість і господар, — усі, набагато-бо краще так буде.
Все із повагою ми для шановного робимо гостя:
545] В путь виряджаєм його і дарунки даємо з любов'ю.
Гість і чужинець, що просить притулку, за рідного брата
Кожному стане, у кого хоч трохи є чулості в серці.
Тим-то від нас не ховай своїм розумом ти обережним
Те, що питатиму я, розказати усе — то найкраще.
350] Ймення скажи, яким батько і мати тебе називали
Й інші, хто в вашому місті живе і наоколо нього.
Бо взагалі без імення ніхто між людей не буває,
Хто б не родився на світ — родовита людина чи проста,
Кожного з них, породивши, іменням батьки наділяють.
535] Землю свою ти назви, і місто, й народ, щоб свідомо
Шлях спрямувати могли кораблі, які плинуть з тобою.
На феакійських-бо суднах у нас не буває стерничих,

Навіть немає стерна, як на інших то суднах буває, —
Наміри й мислі людей вони-бо й самі розуміють,
360] Знають усякого люду міста і поля плодоносні,
Швидше від інших усіх безодню морську пропливають,
Млою й туманом густим оповиті. І не бояться
Шкоди якої зазнати чи й зовсім загинути в морі.
Тільки чував я колись од батька мого Навсітоя
365] Ось що: розгніваний дуже, мовляв, Посейдон-земледержець,
Що перевозимо всіх морською ми хланню безпечно.
А як збудований добре, мовляв, корабель феакіян
Буде з виправи вертатись, його у туманному морі
Вщент він розіб'є й горою високою місто закриє.
Так говорив мені батько старий. Чи то справджено буде,
Чи не справдиться, — від волі могутнього бога залежить.
Отже, всю правду мені розкажи і повідай одверто:
Як і куди заблукав ти, в яких опинявся країнах,
Серед яких був людей та в місцях чи бував велелюдних,
575] Чи непривітні і дикі там люди, що правди не знають,
Чи доброзичливі серцем, гостинні і богобоязні?
Та розкажи нам, чого ти душею сумуєш і плачеш,
Спів про недолю аргеїв почувши, про Трою й данаїв.
Все це боги учинили і виткали людям загибель,
580] Щоб гомоніли піснями вони між нащадків майбутніх.
Може, когось із твоєї рідні родовитої вбито
Під Іліоном — зятя чи тестя? Вони найдорожчі
Нам після рідних по крові і роду нерідко бувають.
Може, загинув там друг родовитий, хоробрий товариш
585] Твій найлюбіший? Не менше від рідного брата буває
Нам дорогий товариш розумний і відданий щиро.

ПІСНЯ ДЕВ'ЯТА

ЗМІСТ ДЕВ'ЯТОЇ ПІСНІ

ВЕЧІР ТРИДЦЯТЬ ТРЕТЬОГО ДНЯ

Одіссей розповідає про свої пригоди. Відплиття від берегів троянських.
Зруйнування Ісмара, міста кіконів, та загибель багатьох супутників
Одіссея. Буря. Відвідання лотофагів. Прибуття до країни кіклопів. Одіссей,
залишивши біля Козиноного острова свої кораблі, з одним власним кораблем
пристає до берега кіклопів, що був недалеко. Вибравши дванадцять
товаришів, він входить з ними в печеру Поліфема. Загибель шести супутників
Одіссеєвих, яких пожер кіклоп. Оп'янивши його, Одіссей проколює йому око і
потім хитрощами рятує себе й товаришів від його люті. Вони викрадають
кіклопову тару і повертаються на Козиний острів. Поліфем благає батька
Посейдона помститись за нього Одіссеєві.

РОЗПОВІДЬ АЛКІНОЄВІ. ПРИГОДА В КІКЛОПА

Відповідаючи, мовив тоді Одіссей велемудрий:

"О Алкіною, владарю, в усіх племенах найславніший!

Любо мені і приємно чудової слухати пісні

Мужа такого, як цей, що співом дорівнює богу!

5] В світі, скажу тобі я, розкошів нема приємніших,

Як оті радощі прості, що ними втішається люд весь —

Як посідають усі до учти в господі рядами

Й слухають співів чудових, і повні столи перед ними

Хліба і м'яса, й, ковшем із кратери вина зачерпнувши,

10] Чашник присутнім розносить і в келихи всім наливає.

Кращого в світі, здається мені, вже немає нічого.

Серце, проте, побажало твоє про сумну мою долю
Розповідь чути, щоб більше мав плакати я й сумувати.
З чого ж почати, що мовити далі й на чому скінчити?
15] Горя аж надто мені богове послали небесні!
Спершу ім'я вам назву я своє, щоб і ви його добре
Знали, а я після того, як день обмине мене згубний,
Вас би гостинно прийняв, хоч звідси й далеко доую.
Я – Одиссей, син Лаерта, великою хитрістю славний
20] Серед людей багатьох, – до небес моя слава сягає.
Я на Ітаці, іздалека видній, живу. Височить там
Трепетнолистая Неріт-гора величава. Й багато
Інших там є островів, один за одним недалеко, –
Сама, й Дуліхій, і Закінт, лісами густими укритий.
25] Нижче від них, до заходу, скраю лежить там над морем
Острів Ітака, інші ж поодаль лежать до схід сонця.
Весь він скелястий, та дужих викохує хлопців. Не бачив
Кращої в світі ніде я країни, як мила Ітака.
Хтіла затримати Калісо мене, у богинях пресвітла,
30] В проті глибокім, бажаючи мати мене чоловіком;
Так же Кіркея, лукава еейнка, не випускала
З дому свого, теж прагнучи мати мене чоловіком,
Духа у грудях моїх до цього, проте, не схилила.
Кращого-бо за вітчизну нічого нема і за рідних
35] Наших, хоч би довелось і в заможному домі нам жити,
Та у чужій стороні, од вітчизни далеко й від рідних.
Що ж, розповім я тобі про свій поворот многослізний,
Посланий Зевсом мені, коли я з-під Трої вертався.
Вітром мене з Іліону у землю кіконів пригнало,
40] В Ісмар. Це місто тоді зруйнував я, а жителів знищив.
Бранок багато і скарбів у місті отім захопивши,
Нарівно ми поділили, – без пайки ніхто не лишився.
Радив супутникам я чимдуж відтіля утікати
Далі, але нерозумні мене не послухали люди.
45] Випито вдосталь було там вина, і забито над морем
Без ліку тучних овець та повільних волів круторогих.
Ті ж із кіконів, хто втік, закликали інших кіконів,
Що по сусідству жили, – вони-бо численніші й дужчі,
Вглиб суходіл заселяли й на конях могли воювати,
50] А як потрібно, то й піші уміли противника бити.
Стільки їх виросло тут на світанку, скільки весною
Листя і квітів зростає, – на нас-бо, нещасних, тяжіла
Зевсова воля лиха, щоб зазнали ми лиха багато.
Лавами біля швидких кораблів ми в бою з ними бились,
55] Густо із станів обох летіли списи міднокуті.
З самого ранку, доки священний день величався,
Ми, хоч їх більше було, боронились і міцно стояли.
А дожилося сонце пори, як волів розпрягати,
Перемогли нас кікони й тікати примусили з поля.
60] З кожного-бо корабля полягло там по шестеро збройних
Товаришів, а решта смертельної долі умкнули.
Звідти ми далі тоді попливли із засмученим серцем,
Бо хоч самі врятувались, та любих утратили друзів.
Не відпливали, проте, кораблі крутобокі раніше,
65] Ніж викликали по тричі ми кожного з наших нещасних

Товаришів, що на полі борні полягли від кіконів.
Бурю жакливу тим часом наслав нам із вітром північним
Зевс, що хмари збирає, й густою окутав імлю
Море і землю, і ніч із неба спустилась раптово.
70] Мчали вперед кораблі, зариваючись носом у хвилю,
Вітер рвучкий натроє, начетверо рвав нам вітрила.
Злої жакнувшись загибелі, ми в кораблі їх згорнули
Й веслами судна свої до суші гуртом спрямували.
На узбережжі ми тім лежали два дні і дві ночі.
75] Душу нам гризла утома тяжка і печаль сумовита.
Тільки як третю нам днину Еос принесла пишнокося,
Щогли поставили ми і, білі нап'явши вітрила,
Сіли на судна, що бігли, стерничому й вітру покірні.
Був би до рідного краю я цілий доставсь і здоровий,
80] Та, коли мав небезпечну Малею уже обігнути,
Хвиля, і вир, і Борея відігнали мене від Кіфери.
Дев'ять вже днів нас по хвилях багатого рибою моря
Буряні вітри носили; лише на десятій пристали
Ми до землі лотофагів, що живляться квітами тільки.
Вийшовши на суходіл і водою запасшись питною,
Товариші на обід близ швидких кораблів посідали.
Потім, коли уже голод і спрагу вони вдовольнили,
Товаришів відрядив я у глиб того краю — дізнатись,
Що то за плем'я людське на землі отій хліб споживає.
90] Двох відібравши мужів, окличника третім додав я.
В путь подалися вони й з лотофагами стрілись небавом.
Жодного підступу ті в думках проти наших не мали
Товаришів, та дали вони лотоса їм скоштувати.
Тільки як хто споживе цих плодів, як мед той, солодких,
95] Той ні вернутись не хоче, ні звістки про себе подати, —
Так і вони залишитись поміж лотофагів бажали
Й лотоси там споживать, а вертати не думали зовсім.
До кораблів силоміць привів я назад їх, плачущих,
Міцно зв'язав їх і кинув під лави на суднах доладних.
100] Іншим супутникам вірним звелів я негайно сідати
На кораблі наші бистрі, щоб, лотоса ласо споживши,
З них не забув би хто-небудь вертатися з нами додому.
До кочетів вони, швидко зійшовши, усі посідали
Й веслами, сидячи в ряд, по сивих ударили хвилях.
105] Звідти ми далі тоді попливли із засмученим серцем.
Згодом у край гордовитих кіклопів, що правди не знають,
Ми прибули. В усьому цілком здаючись на безсмертних,
Ні ораниці не орють вони, ні рослини не садять,
В них і без оранки-бо і не сіяне все виростає:
110] І ячмені, і пшениця, і лози вино виноградне
В гронах розкішних дають, що примножує Зевс їм дощами.
В них ні законів нема, ні нарад, ані зборів народних, —
На верховині високій у горах вони проживають,
В диких печерах глибоких, і кожен дружиною й дітьми
115] Владно правує, й до інших нікому з них діла немає.
В бік од затоки морської там є острівець невеликий,
Що не далеко й не близько лежить від країни кіклопів,
Лісом укритий, на ньому там без ліку диких пасеться
Кіз, та ніколи ще їх не полохали кроки людини,

120] Жодного там не бувало мисливця, що крізь непролазні
Хаші з великим трудом на гірські верховини виходять,
Ні пастухів там нема, ні дбайливих нема хліборобів,
Нива не орана ще і не сіяна там удовіє,
Праці не знавши людської, й годує лиш кіз мекотливих.
125] Ні кораблів із червоними грудьми кіклопи не знають,
Ані майстрів ще не мають вони, будувати спроможних
Ім міцнопалубні судна, щоб всюди на них роз'їжджати,
В різних бувати містах, серед різних людей, як звичайно
Роблять мужі, що морем спілкуються поміж собою.
130] Забудувати й цей острів їм теслі зуміли б майстерні.
Зовсім-бо він не поганий і родить усе своєчасно.
Стелються там килимами над берегом сивого моря
Луки вологі й м'які; і пагорки є виноградні.
Є й для ріллі рівнина, де з засіву можна багатий
135] Вчасно зібрати врожай, бо в ґрунті там досить є туку.
Пристань є зручна, де й линв не потрібно ніяких, не треба
Ні якорів кам'яних закидати, ні прив'язувать судна.
Можна причалити їх і лишити, аж поки не схочуть
Далі пливти мореплавці, як вітер повіє попутний.
З краю від пристані струмись водю прозорою плине –
Б'ють там джерела з печер, а навколо ростуть осокори.
Ми запливли в ту затоку, якийсь туди бог запровадив
Нас серед п'їтьми нічної. Не видно було в ній нічого,
Млистий-бо судна туман окривав, і з високого неба
Не прозирає до нас місяць, у хмари густі оповитий.
Острова вгледіть того ніччє не потрапило око,
Так як не бачили й хвиль ми великих, що шумно об берег
Бились, аж поки не врізались в сушу міцні наші судна.
З суден припалених зразу ж вітрила тоді ми згорнули,
150] Вийшли самі після того на берег шумливого моря,
Там і поснули ми всі, ждучи на Еос богосвітлу.
Ледве з досвітньої мли заясніла Еос розоперста,
Вставши, із подивом острів навколо ми той обходили.
Німфи прекрасні, Зевса егідодержавного доньки,
135] Кіз нам гірських позганяли, щоб мали ми чим пообідать.
Луки гнучкі з кораблів ми негайно взяли й довгогострі
Списи й, на три розділившись загони, їх стали метати
В кіз тих, і бог дарував нам жадані улови багаті.
Разом усього дванадцять було кораблів, і на кожен
160] Дев'ять припало тих кіз, а собі відібрав я аж десять.
Цілий просиділи день ми тоді, аж до заходу сонця,
М'ясом смачним і солодким вином утішаючись вдосталь.
На кораблях-бо у нас запаси вина ще не висхли
Темно-червоного, – в амфорах досить його понаносив
165] Кожен тоді, як брали священну кіконів столицю.
Зовсім ми вже недалеко були від країни кіклопів,
Бачили дим, голоси їх, і кіз, і овець уже чули.
Сонце тим часом зайшло, і темрява все огорнула.
Спати лягли ми тоді на березі шумного моря.
170] Ледве з досвітньої мли заясніла Еос розоперста,
Скликав супутців своїх я на збори і так до них мовив:
"Товариші мої вірні, лишайтесь тут, а тим часом
Я на своїм кораблі з гребцями своїми поїду

Певно дізнатися, що за мужі в тій країні домують, —
175] Чи непривітні і дикі там люди, що правди не знають,
Чи доброзичливі серцем, гостинні і богобоязні".
Мовивши так, зійшов я на свій корабель і супутцям
Вийти на нього звелів і причали усі відв'язати.
До кочетів вони, швидко зійшовши, усі посідали
180] Й веслами, сидячи в ряд, по сивих ударили хвилях.
Швидко дістались ми так недалекої тої країни,
Обік побачили там, край скелі над морем, високу,
Лавром порослу печеру. До неї збиралося на ніч
Кіз і овечок багато; навкруг простягався високий
185] Двір, обгороджений муром з укопаних в землю великих
Каменів, зверху ж і сосни росли, і дуби височенні.
Велетень жив там потворний, що кіз і овечок отари
Сам випасав собі, інших оподаль. Ні з ким він не знався
У самотині своїй і ніяких не відав законів.
190] Був він потвора страшна, на людину, що хлібом живиться,
Зовсім не схожий, скоріше скидався на гірську верховину,
Лісом порослу, яка серед скель височіє самотньо.
Товаришам своїм вірним на місці звелів я лишатись,
При кораблі, й стерегти корабля свого якнайпильніше;
195] Сам же, дванадцять обравши між ними супутців найкращих,
Вирушив. Мав із собою я козячий міх із солодким
Темно-червоним вином, що Марон мені дав, син Еванта,
Жрець Аполлона, який опікується Ісмаром-містом.
З шани до бога й жерця ми й дружину його пощадили,
Й сина; а сам проживав він в тінистім гаю Аполлона.
Отже, за те мені він дорогих надавав подарунків:
Гарного вибору золота сім тоді дав він талантів,
Подарував і кратеру, із срібла уся, і до того ж
Чистим, солодким вином, цим питвом божественним, дванадцять
205] Амфор наповнив для мене. Ніхто про міцнее вино те
В цілому домі з служниць і челядників досі не відав,
Тільки він сам, і люба дружина, і ключниця вірна.
Маючи пити солодке, як мед, вино те червоне,
Досить було лише келих один його влити на двадцять
210] Мірок води — і запах навколо такий від напою
Йшов божественно солодкий, що втриматись годі від нього.
Міх я великий вином тим наповнив та інших припасів
В бесаги взяв шкіряні із собою. Відчув-бо я духом
Мужнім, що стріну людину, одягнену в силу могутню,
215] Дикого велетня, що ні законів, ні правди не знає.
Швидко добралися ми до печери, але не застали
Велетня в ній, — десь пас він отару свою густорунну.
От увійшли ми в печеру і стали усе оглядати:
Сиру там кошики повні стояли, ягнята й козлята
220] В стійлах тіснились вузьких, за віком поставлені різним:
Старші — окремо, окремо від них середульші, й окремо —
Новонароджені; в цебрах стояло сироватки повно,
Глеки й дійниці були приготовані там для удою.
Товариші почали всіляко мене умовляти, —
225] Сир той забравши, негайно тікають відтіля і найшвидше
Позаганяти на наш корабель бистрохідний з кошари
Тих козенят і ягнят та й умкнути по водах солоних.

Та не послухав я їх, хоч було б набагато це краще, —
Хтілось побачить його, чи не дасть мені сам він гостинця?
230] Товаришам же моїм не здавався, проте, він привітним.
От ми розклали вогонь, і жертву принесли, й самі вже,
Сиру набравши, поїли, і ждати в кутку посідали,
Поки той прийде із стадом. Приніс тяжкий оберемок
Дров він сухих, щоб мати на чому вечерю варити.
"5] З грюкотом скинув ті дрова серед кам'яної печери.
Ми ж із перестрахи всі аж в найдальший зашилися закут.
Позаганяв до печери опасистих кіз і овечок
Тих, що доїти їх мав, а самців — баранів із козлами —
Він за дверима лишив, на своєму подвір'ї широкім.
240] Потім камінь підняв величезний і вхід до печери
Ним завалив, — не могли б того каменя зрушити з місця
Й ковані міцно аж двадцять два вози чотириколісні, —
Ціла то скеля була, що нею заклав свої двері.
Сидячи, сам подоїв уже й кіз, і овець мекотливих,
245] Всіх за чергою, і кожній тоді підпустив сосунятко.
Білого він молока на кисле узяв половину.
Сир віддавивши, поклав у плетені кошики зразу;
Другу ж у глечиках він залишив половину, щоб мати
Й свіжого ще молока — напитися після вечері.
250] Швидко із справами цими упорався, потім ще й ватру
Сам розпалив, і нарешті побачив він нас і промовив:
"Хто ви, чужинці? Шляхом відкіля ви пливете вологим,
В справі якій чи так, навмання, ви блукаєте морем,
Наче розбійники ті, що гасаять у водних просторах,
Важачи власним життям і біду несучи чужоземцям?"
Так говорив він, і любими ми зажурились серцями:
Сповнив нас жахом страшний його голос і вигляд потворний.
В відповідь все ж я до нього з такими звернувся словами:
"Родом усі ми ахеї, додому вертаємо з Трої,
і а, супротивними гнані вітрами над хланню морською,
Збилися з путі, і на інших шляхах та на іншій дорозі
Ми опинились, — Зевсова, видно, на те була воля.
Горді ми бути людьми Агамемнона, сина Атрея,
Слава якого тепер до високого неба сягає, —
265] Місто велике-бо він зруйнував і люду багато
Винищив. Ми ж прибули аж сюди, і от припадаєм
Всі до колін твоїх, — виявиш ти нам гостинність чи, може,
Ще й подарунок даси, що гостям їх звичайно дарують.
Отже, могутній, богів пошануй, благаєм тебе ми,
270] Зевс-бо є сам покровитель гостей і усіх, що благають.
Він і гостинний, і гостям супутник, достойним пошани".
Так говорив я, а він відповів мені словом безжальним:
"Ну ж і дурний ти, чужинче, та й здалеку, мабуть, прибув ти,
Що шанувати й боятись богів мене так умовляєш!
275] Нам, кіклопам, байдуже й до Зевса-егідо державця,
І до блаженних богів, самі-бо від них ми сильніші.
Страх перед Зевсом мене не примусить тебе пощадити
З товаришами, якщо того власний мій дух не накаже.
Краще скажи мені, де корабель твій оснащений нині
280] До суходолу пристав — далеко чи близько, щоб знав я".
Так він випитувать став, але це не укрилось від мене,

Мав-бо я досвід і хитрими мовив до нього словами:
"Мій корабель розтрошив Посейдон, землі потрясатель,
Кинувши ним о скелі стрімкі при самім узбережжі
285] Вашого краю, – вітром сюди його з моря загнало.
Наглої смерті, проте, із супутцями я врятувався".
Так я сказав. Не відмовив безжалісний серцем нічого,
Скочив раптово і, руки свої на супутців наклавши,
Двох, як щенят, ухопив і з силою ними об землю
290] Вдарив, аж мозок їх бризнув і скрізь по землі розіллявся.
Пошматувавши їх геть, спорядив собі з них він вечерю.
Все він пожер, наче лев, що годується в горах, нічого
Не залишив – ні утроби, ні м'яса, ні кості із мозком.
Руки з риданням гірким до Зевса ми всі простягали,
295] Бачачи злочин такий, у серці своїм безпорадні.
А як наповнив кіклоп свого черева глиб ненажерний і
М'ясом людським, молоком нерозбавленим їжу запив він
І між овець у печері своїй спочивати розлігся,
Духом відважним тоді таку я подав собі раду:
300] Ближче підкрастись і, меч свій нагострений з піхов добувши,
Вдарити в груди йому, рукою намацавши місце,
Де печінки під осердям, – та інша затримала думка:
Всі ми в печері отут загинули б марною смертю,
Бо від високих дверей не змогли б одвалити руками
305] Камінь той величезний, що велетень ним завалив їх.
Так ми в журбі та зітханнях на світлу Еос дожидали. 5
Ледве з досвітньої мли заясніла Еос розоперста,
Вже він вогонь розпалив, подоїв своїх славних овечок,
Всіх за чергою, і кожній тоді підпустив сосунятко.
310] Швидко із справами цими упорався, потім ізнову
Двох з-поміж нас ухопив і собі спорядив з них сніданок.
Далі, поснідавши, вигнав з печери свою він отару,
Легко відсунувши камінь важкий од дверей, і на місце
Знову поставив, немов сагайдак ковпачком покривав він.
315] З гуком і свистом кіклоп погнав свою жирну отару
В гори. А я, у печері лишившись, почав міркувати,
Як би помститись, якщо подасть мені ласку Афіна.
Серцю моему така найкращою видалась рада:
Біля кошари лежала кіклопова палиця довга –
320] Стовбур сирої маслини, – зрубав її він, щоб ходити
З нею, як висхне вона. Виглядала ж та палиця, наче
Щогла на двадцятивеслім просторім судні чорнобокім,
Що вантажі торговельні крізь далеч морську перевозить, –
Так виглядала завдовжки й завгрубшки ота деревина.
325] Кия із сажень завдовж од неї тоді відрубав я
Й товаришам передав, обстругати його наказавши.
Гарно вони обтесали оцупок, а я, загостривши
Дрюк той, у полум'ї вістря тримав, щоб вогнем засмалити.
Потім старанно його заховав я під гноем, якого
330] Дуже багато було понакидано скрізь по печері.
Товаришам після того звелів жеребки я тягнути,
Хто з них відважиться, разом зі мною кілок той піднявши,
В око встромити кіклопу, як в сон він солодкий порине.
Випали тим чотирьом жеребки, кого й сам би хотів я
335] Вибрати в поміч, а я уже п'ятий виходив між ними.

Ввечері й він надійшов і отару пригнав пишнорунну.
Зразу ж отару ситу загнав у широку печеру,
Сповна усю, не лишив на подвір'ї широкім нікого,
Передчуваючи щось, чи бог його так напоумив.
340] Потім камінь підняв величезний і вхід завалив ним,
Сидячи, він подоїв і кіз, і овець мекотливих,
Всіх за чергою, і кожній тоді підпустив сосунятко.
Швидко упорався з цими він справами, потім ізнову
Двох з-поміж нас ухопив і собі спорядив з них вечерю.
Тут підійшов до кіклопа я близько й звернувся до нього,
З темно-червоним вином дерев'яний підносячи дзбанок:
"Випий, кіклопе, вина, наївшись м'яса людського, —
Сам тоді знатимеш, що за питво в кораблі хоронилось
Нашому. Віз тобі цю я пожертву, щоб зглянувсь на мене
350] И вирядив швидше додому, а ти все нещадно лютуєш.
Хто ж тепер, нелюде, схоче до тебе сюди завітати
З інших людей, коли не по правді ти з нами повівся!"
Так говорив я. Узяв він і випив; і страшно вподобав
Те він солодке питво і ще зажадав його вдруге.
335] "Дай-но, будь ласка, іще, та своє мені тут же імення
Зразу назви, щоб міг і тебе я гостинцем потішить,
Бо і кіклопам їх ниви родючі вино виноградне
В гронах розкішних дають, що примножує Зевс їм дощами.
Це незрівнянне вино, це нектар, це амбросія справжня!"
460] Так він сказав, і іскристого знов йому дав я напою.
Тричі підносив я, й тричі в глупоті своїй випивав він.
А як вино уже зовсім йому затуманило розум,
Я із солодкими знову до нього звернувся словами:
"Ти про ім'я моє славне питаєш, кіклопе? Назву я
365] Зараз себе, та гостинця віддай, що мені обіцяв ти.
Звусь я Ніхто на ім'я, і Ніким мене батько і мати,
Й товариші мої, й інші, звичайно, усі називають".
Так говорив я, а він відповів мені словом безжальним:
"Отже, Нікого я з'їм наостанку, раніше ж поїм я
370] Товаришів його всіх, — оце тобі й буде гостинець".
Так він сказав, похитнувся і навznak упав, і, зігнувши
Набік грубезну шию, лежав, і відразу всевладний
Сон подолав його. З горла у нього з вином випливали
М'яса людського шматки, — сп'янівши, почав він блювати.
375] Кия тоді я у попіл гарячий засунув, щоб знову
Він розігрівся, як жар, а тим часом відваги словами
Товаришам додавав, щоб ніхто не утік з переляку.
Отже, оливний кілок, хоча й був він сирий, розпаливши
Так, що вогнем він узявся й яскраво почав пломеніти,
Зве Вийняв з вогню я і ближче підніс до кіклопа, навколо ж
Товариші поставали — бог дав їм одвагу велику.
Взявшись за дрюк той оливний з кінцем загостреним, дружно
В око встромили йому ми. А я, натиснувши зверху,
Став ним крутити, як бантину тесля свердлить корабельну
385] Свердлом, а інші з-під низу ремінням його обертають,
Взявшись обабіч, і жваво він крутиться сам безустанно.
Так от і ми, узявши розпечений дрюк, ним свердлили
Велетню око, і пасока тепла струмила навколо.
Жаром горящих зіниць обсмалило і брови, і вії,

390] Лопнуло яблуко очне, й коріння його аж сичало.
Як в коваля, коли він топирець чи велику сокиру
Суне гарячими в воду холодну й сичить те залізо,
Гартом узятє, — стає-бо воно ще міцнішим від того, —
Так від оливного кия і око його засичало.

395] Страшно кіклоп закричав, аж луна розляглась по печері,
З ляку ми кинулись врозтіч усі, і зразу він вирвав
З ока оту деревину, гарячою кров'ю облиту,
З люттю від себе її жбурнув обома він руками
Й гучно кіклопів волати почав, що з ним у сусідстві

400] Теж у печерах жили на овіяних вітром узгір'ях.
Крик той страшенний почувши, вони звідусіль позбігались,
Вхід обступили в печеру і стали розпитувать, що з ним:
"Що, Поліфеме, з тобою, що голосно так ти волаєш
В ніч божественну й солодкого сну позбавляєш усіх нас?

405] Може, хто з смертних отару твою силоміць виганяє?
Може, самого тебе хтось насильством і підступом губить?"
В відповідь так із печери волав Поліфем премогутній:
"Друзі, Ніхто, й не насильством мене він, а підступом губить!"
Відповідаючи, мовлять вони йому слово крилате:

410] "Що ж, коли сам ти, й ніхто насильства тобі не вчиняє,
То чи не Зевс тобі хворість наслав, і поміч тут марна, —
Краще ти батька свого, владику благай Посейдона!"
Мовили це й відійшли; любе серце моє розсміялось,
Як обманув я ім'ям його й задумом цим бездоганим.

415] Стогнути тяжко і в корчах увесь аж звиваючись з болю,
Камінь руками намацав кіклоп і відсунув від входу,
Сів посередині в дверях і широко руки розставив,
Щоб упіймати того, хто з отарою хтів би умкнути.
От якого він дурня знайти у мені сподівався!

420] Я ж міркувати почав, як найкраще зарадити справі,
Щоб і супутників всіх, і себе від жорстокої смерті
Урятувати. Всілякі тут засоби й хитрощі ткав я —
Йшлося тут про душу, велике-бо лихо уже насувалось.
Зрештою визнав у серці я раду таку за найкращу:

425] Гарних, ставних там чимало було баранів густорунних,
Добре вгодованих, з темною, аж фіалковою шерстю.
Всіх я їх нишком позв'язував сплетеним віттям вербовим
З ложа жорсткого, що велетень спав нечестивий на ньому.
Я їх по троє зв'язав, — ніс когось під собою середній,

430] Інші ж обидва з боків тим часом його прикривали.
Кожні так троє несли одного чоловіка. А сам я...
Був поміж ними баран, над усіх в тій отарі найкращий,
Міцно вхопившись за карк, під черевом в нього кудлатим
Я заховався і, вп'явшись руками у шерсть божественну,

435] Так і тримавсь терпеливо, відважного сповнений духу.
Так ми в журбі та зітханнях на світлу Еос дожидали.
Ледве з досвітньої мли заясніла Еос розоперста,
Стали на пашу тоді барани і козли пориватись,
А неподоєні матки замекали голосно в стійлах —

440] Понабухали в них вим'я. А їхній господар, жорстоким
Мучений болем, усім баранам, що йшли поуз нього,
Спини обмацував. Не помічав він, проте, нерозумний,
Що під грудями в баранів густорунних підв'язане крилось.

Йшов аж останнім баран мій до виходу, шерстю своєю
445] Й мною обтяжений, я ж — передумав тоді вже багато.
Спину обмацавши в нього, сказав Поліфем премогутній:
"Любий баранку! Чому це сьогодні виходиш останній
Ти із печери? Раніш не ходив-бо від інших позаду.
Перший на луки ти жвавими кроками біг в ніжнолистих
450] Пастися травах, перший збігав і до хвилі річної,
Першим також поспішав до кошари своєї вернутись
Ти вечорами. А нині виходиш останній. Шкодуєш,
Мабуть, ти ока господаря, — злий чоловік його випік
З товаришами лихими, вином мій стуманивши розум.
455] Клятий Ніхто! Не втече він, кажу, від загибелі злої!
Мав би ти розум такий, як у мене, і вмів би хоч слово
Вимовить, ти б розказав, де від гніву мого він сховався.
Так би ударив я ним, щоб мозок з розбитого лоба
Всю цю печеру оббризкав, — тоді б я своє заспокоїв
460] Серце від болю, що той нікчемний Ніхто заподіяв".
Так промовляючи, він барана випускає за двері.
Щойно ми вийшли з печери й оподаль кошари спинились,
Перший я виліз із-під барана й повідв'язував інших.
Швидко погнали отару ми жирних овець тонконогих,
їх оточивши навколо, щоб разом все стадо загнати
На корабель свій. Нас радо супутники любі вітали —
Тих, що уникнули смерті, — й загиблих оплакали гірко.
Плакати все ж їм, бровами до кожного стиха моргнувши,
Я не дозволив, — загнати звелів пишнорунну отару
470] На корабель і чимдуж на хлань відпливати солону.
До кочетів вони, швидко зійшовши, усі посідали
Й веслами, сидячи в ряд, по сивих ударили хвилях.
А на таку вже відплинувши віддаль, що поклик ще чути,
До Поліфема почав я, глузуючи з нього, кричати:
475] "Гей ти, кіклопе! Не зовсім беззахисний муж той, в якого
Товаришів у глибокій печері пожер ти жорстоко!
Так і належить помститись тобі за лихі твої вчинки,
Нелюде лютий, що в домі своєму гостей поз'їдати
Не посоромивсь! От Зевс і боги тебе всі й покарали!"
480] Так я промовив. Його ж іще більша злоба охопила.
Верх од гори відломив він великої й так його кинув,
Що поблизу корабля темноносого впав той уламок,
Ледве в стерно кермове кам'яна не ударила брила.
Завирувало все море від скелі, що впала у воду, —
485] З шумом до берега нас понесло тоді водоворотом,
Моря приливом нас знову до самої суші пригнало.
Довгу жердину руками вхопивши, від берега нею
Я відштовхнув корабель, а супутцям кивнув головою,
Додаючи їм відваги, й на весла звелів налягти їм,
490] Щоб із біди врятуватись. Ажгнулись вони — веслували.
Тільки як далі від берега вдвоє уже одпливли ми,
Знов я кіклопа гукати хотів; та навкруг навперейми
Товариші мене лагідно так почали умовляти:
"Знову, безумний, ти хочеш цю дику людину дразнити?
495] Щойно він, кинувши скелю у море, погнав корабель наш
Прямо на берег, і ми уже зовсім загинути мали!
Тільки-но крики чиїсь чи мову яку він почує,

Голови нам і всі корабельні він балки розтрощить,
Мармуру кинувши брилу, — а сили йому не бракує".
500] Так говорили вони, та не слухало серце відважне,
Й знову до нього покликнув я, гнівом в душі спалахнувши!
"Гей ти, кіклопе, якщо тебе з смертних хто-небудь питає,
Хто осліпив так ганебно тебе, ти можеш сказати —
Це Одиссей тебе ока позбавив, той городоборець,
505] Син Лаерта, що має свою на Ітаці домівку".
Так я покликнув, а він заричав ось такими словами:
"Горенько! Як воно давне збулося богів віщування!
Жив тут один ворожбит, міцний чоловік і правдивий,
Телем, Еврімія син, віщуванням прославлений вдалим, —
510] Так і постарівся він, віщуючи тут між кіклопів.
Він провістив мені те, що статися має зі мною,
Як я від рук Одиссеєвих зору позбавлений буду.
Завжди чекав я, що прийде великий на вигляд, прекрасний
Муж в нашу землю колись, великої сповнений сили.
515] Зовсім нікчемний натомість, безсилий, малий чоловічок
Ока позбавив мене, вином затуманивши розум.
Тож зачекай, Одиссею, щоб я тобі дав подарунки
Та ублагав земледержця — щасливо додому вернути,
Син-бо йому я, й він гордий моїм називатися батьком.
520] Сам лиш один, як захоче, він може мене ізцілити
Й більше ніхто — ні з блаженних богів, ні із смертного люду".
Так говорив він, а я у відповідь мовив до нього:
"Мав би я силу, то враз і душі б тебе, й віку позбавив
І відіслав би в оселю Аїща так певно, як певно
52' Те, що вже ока не зцілить тобі й сам землі потрясатель".
Так відповів я, а він тоді став Посейдона-владику,
Руки у зоряне небо здіймаючи, ревно благати:
"Зглянься, Посейдоне, землі потрясателю темногривастий!
Якщо я син твоїй і гордий моїм ти зватися батьком,
530] Хай Одиссей додому не вернеться, городоборець,
Син Лаерта, що має свою на Ітаці домівку.
А як судилось у власну йому повернутись оселю,
Добре збудовану, й близьких і землю побачити рідну,
Товаришів розгубивши, хай з лихом повернеться врешті, —
535] Лиш на чужім кораблі, — і дома лиш горе застане".
Так він молив і благав, і почув його темногривастий.
Камінь ще більший тоді ізнов Поліфем піднімає
Й, ним розмахнувшись, з такою він силою кидає знову,
Що аж позад корабля темноносого впав той уламок,
540] Ледь у стерно кермове кам'яна не ударила брила.
Завирувало все море від скелі, що впала у воду,
Хвилею нас понесло і вперед аж до суші погнало.
Скоро на острів ми той прибули, де лишилися наші
Добре оснащені судна і журно сиділи навколо
545] Наші супутники всі, що так довго на нас дожидали.
Витягли ми тоді свій корабель на пісок прибережний,
Далі посходили всі на берег шумливого моря.
Стадо ж кіклопове ми, з корабля ізігнавши місткого,
Нарівно всім поділили — без пайки ніхто не лишився.
550] Все поділивши, дали мені ще барана додатково
Товариші в наголінниках мідних. На узбережжі

Я чорнохмарному Зевсу Кроніду, що всім володіє,
В жертву спалив його стегна. Та жертви, проте, не прийняв він,
Всі-бо мої кораблі добропалубні вже він замислив
555] Занапастити з моїми супутцями вірними разом.
Так цілий день ми тоді аж до заходу сонця сиділи,
М'ясом частуючись вдосталь, вином запивали солодким.
Сонце тим часом зайшло, і темрява все огорнула.
Спати лягли ми тоді на березі шумного моря.
560] Ледве з досвітньої мли заясніла Еос розоперста,
Товаришів я своїх розбудив і звелів їм негайно
Стати на свій корабель і причали усі відв'язати.
До кочетів вони, швидко зійшовши, усі посідали
Й веслами, сидячи в ряд, по сивих ударили хвилях.
565] Далі відтіль попливли ми із тяжко засмученим серцем,
Бо хоч самі врятувались, та любих утратили друзів...

ПІСНЯ ДЕСЯТА

ЗМІСТ ДЕСЯТОЇ ПІСНІ

ВЕЧІР ТРИДЦЯТЬ ТРЕТЬОГО ДНЯ

Одіссей продовжує розповідати про свої пригоди. Прибуття на острів Еолію. Еол, володар вітрів, дає Одіссеєві провідником Зефіра і доручає йому міцно зав'язати міх, в якому містяться інші вітри. Підійшовши на віддаль, з якої видно Ітаку, Одіссей засинає. Його супутні розв'язують міх; здійснюється велика буря, яка приносить їх знову до Еолового острова. Але розлючений Еол наказує Одіссеєві забиратися геть. Лестригони знищують одинадцять кораблів Одіссеєвих; з останнім пристає він до острова Кіркеї. Вона перетворює його супутців у свиней; але Гермес дає йому засіб подолати її чари. Перемігши Кіркею, Одіссей умовляє її відновити людський вигляд його супутцям. Провівши рік на острові, він вимагає нарешті, щоб вона повернула його на батьківщину; але Кіркея наказує йому спершу відвідати Океан біля входу в оселю Аїда розпитати пророка Тіресія про свою долю. Смерть Ельпенора.

ПРИГОДИ В ЕОЛА, У ЛЕСТРИГОНІВ ТА В КІРКЕЇ

Згодом приїхали ми на острів Еолію; жив там
Син Гіппотів Еол, небожителю любий безсмертним.
Був же той острів плавучий; обведений був він навколо
Мідяним муром незламним, і скеля стрімка височіла.
5] Разом із ним у господі дванадцять дітей проживало:
Шестеро дочок і шість синів у квітучому віці.
Замужем дочки його були за своїми братами.
Завжди вони при батьку ласкавім і матері дбалій
Всім користуються – безліч припасів було в їх коморах.
10] Запахом їжі і гомоном вдень уся їх домівка
Сповнена завжди; вночі – із дружиною скромною кожен –
Спали вони, килимами укритись, на ложах різьблених.
От добулись ми до їхнього міста й до гарного дому.
Цілий нас місяць Еол пригощав і розпитував пильно,
15] Як в Іліон аргів'яни пливли, як вертались ахеї.
Отже, про все, як належить, йому розповів я докладно.
Потім, як став я просити й благати, щоб нас у дорогу
Вирядив він, не відмовив і проводи сам влаштував нам.
Дав мені міх, із шкури вола-дев'ятилітка зшитий,
20] З буйними в ньому вітрами, їм вільні путі наказавши,
Сам-бо Кроніон його кермовим над вітрами поставив:
Вмів заспокоїти їх чи розбурхати – як побажає.

Міх в глибині корабля просторого срібним, блискучим
Мотузом він прив'язав, щоб нітрохи не видуло з нього.
25] Тільки Зефіра послав – попутно мені повівати
І з кораблями нести нас. Але не судилося цьому
Збутися, – з власного всі-бо загинули ми безрозсудства.
Днями й ночами добу вже дев'яту по морю пливли ми,
Аж на десяту здаля показався нам берег вітчизни:
30] Вже відрізняли ми й тих, що вогонь поблизу розкладали.
Але мене із втоми тут сном огорнуло солодким, –
Сам-бо весь час керував я, щоб швидше додому вернутись,
З товаришів же нікому я линв до вітрил не довірив.
Тут почали між собою супутники нишком розмову,
35] Ніби везу я додому і золота, й срібла багато,
Ніби мені дарував їх Еол, син Гіппота відважний.
Інший ще й так, на сусіда свого поглядаючи, мовив:
"Леле! Як люблять усюди його і шанують всі люди
В кожному місті, у кожній країні, куди б не прийшов він!
40] З Трої багато скарбів він коштовних, у здобичу взятих,
Вивіз собі, а ми, з ним однакову путь перейшовши,
Все ж повернутись додому з порожніми мусим руками.
От і тепер йому щедрі Еол, задля їхньої дружби,
Дав подарунки. Швидше ж погляньмо, що в міхові цьому, –
45] Скільки там золота є і срібла зав'язано скільки".
Так він промовив, і інші лихої послухали ради,
Міх розв'язали, й вітри усі вирвались миттю на волю!
Буря страшенна знялась, і від рідного берега вітром
Всіх їх, ридаючих, в море відкрите погнало. Тим часом
50] Я пробудився й почав міркувати в душі безневинній,
Кинутись краще мені з корабля і загинуть в морському
Вирі чи стерпіти мовчки і ще між живих залишитись.
Стерпів, проте, й залишився, й на дні корабельному, вкрившись,
Тихо лежав. Принесло нас поривами буйного вітру
Знову на острів Еолів, і плакали гірко супутці.
Вийшли на сушу ми там і водою з джерел запаслися.
Наспів посідали всі біля суден своїх бистрохідних.
Іжею з ними й питтям вдовольнившись, узяв із собою
Я одного з-поміж них за окличника і за супутня
60] І до славетного дому Еола подався. Застали
Ми за обідом його із дружиною разом та дітьми.
В дім увійшовши, ми на порозі удвох посідали
Біля одвірків. Усі здивувались і стали питати:
"Звідки ти тут, Одісею? Чи бог тебе злий не попутав?
65] Ми ж так дбайливо тебе виряджали, щоб ти до вітчизни
їхав своєї, додому, чи де вже тобі приємніше".
Так вони мовили. З серцем засмученим я відповів їм:
"Злії супутники й сон злополучний мені спричинили
Горе. Але ж допоможіть мені, друзі, – для вас це можливо".
70] Так говорив я, звернувшись до них із зворушливим словом.
Стали безмовні усі, лиш батько у відповідь крикнув:
"Швидше із острова геть, найнегідніший з-поміж живущих!
Дбати про тебе не личить мені й виряджати в дорогу
Мужа, що так уже явно блаженним богам ненависний.
75] Геть! Бо прибув ти сюди для безсмертних усіх осоружний".
Мовивши це, він прогнав мене з дому, і гірко ридав я.

Далі відтіль попливли ми із тяжко засмученим серцем.
Душі, тяжким веслуванням утомлені, гризла свідомість
Дурості власної, — вже нівідкіль не було нам підмоги.
80] Шість уже днів, ніч і день, ми по морю пливли безнастанно,
Тільки на сьомий усі в Телепіл прибули лестригонський,
Ламове місто високе, туди, де, пригонячи стадо,
Кличе пастух пастуха і той озивається навстріч.
Там працівник несонливий подвійну б одержував плату,
85] Стадо корів пасучи і отару овець білорунних,
Близько-бо сходяться там дня і ночі розбіжні дороги.
Отже, у гавань ввійшли ми славетну, що вкриті тернами
Кручі стрімчасті півколом обабіч її оточили;
Скелі, навислі одна проти одної, там височіють
90] В гирлі самому, що входом вузьким веде до затоки.
Там і тримали усі ми свої кораблі крутобоки.
В гавань простору завівши, один біля одного близько
їх прив'язали. Хвиля ніколи не б'є ні велика
Там, ні мала, — гладінь осяйна там виблискує завжди.
95] Все ж таки свій корабель чорнобокий я ззовні поставив,
Линвою з самого краю до скелі його прив'язавши;
Сам же, на кручу зійшовши, стояв і навкруг озирався,
Але ніде ні волів, ні праці людської не бачив,
Тільки помітив димок, що десь над землею здіймався.
100] Вислав тоді наперед я супутників — пильно розвідать,
Що то за люди живуть в тій країні і живляться хлібом?
Вибрав для цього я двох, окличника третім додавши.
Рівним пішли вони шляхом, що ним громохкими возами
Дерево із верхогір'їв високих підвозили в місто.
105] Дівчину стріли вони, що вийшла по воду за місто,
Дужу дочку Антіфата, що з племені був лестригонів.
До артакійських джерел ішла вона світлострумистих,
Воду-бо всі відтіля до міста носили звичайно.
З нею, спинившись, вони розмовлять почали і питати,
110] Хто їх племені вождь і хто владарює над ними.
Зразу ж вона показала їм батьків будинок високий.
В дім той славетний вони увійшли й господиню зустріли —
З гору велику на зріст, аж усі мимоволі жажнулись.
З площі гукнула вона славетного скрізь Антіфата,
мужа свого, що усім їм замислив загибель нещадну.
Вмить він схопив одного і почав на обід готувати.
Кинулись двоє тікати і швидко до суден прибігли.
Крик гомінкий на все місто підняв він, і, галас почувши,
Враз лестригони могутні тоді звідусіль позбігались;
120] Тисячі велетнів цих, на людей не подібних, набігли.
Брили вони величезні від скель кам'яних відривали
Й кидали ними; і гуркіт стояв над всіма кораблями,
Крики лунали людей, що гинули в суднах розбитих.
їх, наче риб нанизавши, несли на сніданок жажливий.
125] Поки вони їх нещадно в глибокій затоці губили,
З піхов при стегнах раптово свій меч я вихопив гострий —
Линви усі відрубав на моїм кораблі темноносім.
Миттю супутників цим підбадьоривши, їм наказав я
Веслами вдарить сильніше, щоб лиха страшного уникнуть.
130] Злого жажнувшись загину, хлань моря вони зборознили.

Радісно далі від скель навислих полинув по морю
Мій корабель, а інші усі там загинули разом.
Далі відтіль попливли ми із тяжко засмученим серцем,
Бо хоч самі врятувались, та любих утратили друзів.
135] Так ми на острів Еею приїхали згодом. Кіркея
Там пишнокоса, дивна богиня живе ясномовна,
Рідна сестра тяжкого в думках злоумисних Еета.
Гелій-бо їх породив, що світлом людей осяває,
Матір'ю — Перса обом їм була, Океанова донька.
140] Там же й до берега ми з кораблем потаємно пристали
В затишній бухті, якимось до неї приведені богом.
Там ми, на берег зійшовши, лежали два дні і дві ночі,
Зморені тяжко й гіркою пригноблені серця печаллю.
Тільки як третій розвиднила день нам Еос пишнокоса,
145] Списа у руки узявши й мечем озброївшись гострим,
З місця причалу я швидко на кручу поглянути вийшов, —
Може, де смертних побачу діла чи хоч голос почую.
Ставши на версі скали кам'яної, навкруг озирнувся
Й дим, що здаля над широким простором землі піднімався,
150] Я за густим дубняком над будинком Кіркеї побачив.
В мислях своїх і в душі я почав міркувати: чи далі
Йти дізнаватись туди, де димок я помітив багровий?
Так міркував я в душі і визнав, що буде найкраще
Знов до швидкого піти корабля, на морське узбережжя,
155] Людям обідати дати і тоді їх у розвідку слати.
Але як я до свого корабля крутобокого сходив,
Хтось із безсмертних на мене, самотнього, зглянувся ласкаво
Високорогого він величезного оленя вислав
Навстріч мені: до ріки з пасовища лісного спускався
160] Олень той, спраглий на сонці, жадобу втолить водопоем.
Прямо в хребет, серед спини, я звіра, що вибіг із лісу,
Вдарив, і спис мідяний враз навиліт крізь тіло проскочив.
З стогоном впав він у пил, і душа відлетіла від нього.
Ставши на вбитого звіра, вмить вихопив я мідяного
165] Списа із рани, і тут же на землю його я відкинув.
Потім я хмизу нарвав та лози і, туго їх сплівши,
Линву із сажень завдовжки скрутив та нею докупи
Міцно позв'язував я здоровенному звірові ноги;
Взявши на плечі його і на спис опираючись важко,
Рушив до чорного я корабля. Нелегко на плечах
Ту було ношу нести мені, звір-бо то був величезний.
Скинув його я під наш корабель і словом ласкавим
Друзів усіх бадьорив, перед кожним спинившись окремо:
"Друзі, раніше ніж день, призначений нам, не настане,
175] Ми не зійдемо у смутку гіркому в оселю Аїда.
Досить на бистрім у нас кораблі є наїдку й напиту, —
Час і про їжу згадати, вже годі терпіти нам голод!"
Так говорив я, і зразу, моїм переконані словом,
Одіж усі поскидали на берег безлюдного моря,
180] З оленя всі дивувалися, — звір-бо то був величезний.
Потім, як очі свої спогляданням усі вдовольнили,
Руки помивши, обід готувать поспішили багатий.
Так цілий день ми тоді аж до заходу сонця сиділи,
М'ясом живилися вволю й солодким питвом утішались.

185] Згодом, як сонце зайшло і темрява все огорнула,
Всі ми на березі моря під гомін прибою поснули.
Ледве з досвітньої мли заясніла Еос розоперста,
Всіх я супутників скликав на раду і так до них мовив:
"Слухайте слів моїх ви, що злигоднів стільки зазнали!
190] Навіть того ми не знаємо, друзі, де схід, а де захід,
Де світлодайний під землю ховається Гелій і де він
Сходить ізнов. Давайте обдумаємо швидко, чи є нам
Спосіб який порятунку. Ніякого сам я не бачу.
Сходив на скелю я цю кам'яну і звідти побачив
195] Острів лиш цей невисокий, оточений морем безкраїм,
Мовби вінком. І дим серед острова бачив очима
Власними я понад лісом густим і над гаєм дубовим".
Так говорив я, і лагідне серце у них зворушилось:
Вчинки згадали вони Антіфата, вождя лестригонів,
200 люте насильство й затятість лиху людожера кіклопа,
Голосно всі заридали, рясні проливаючи сльози,
Але ніякої з того плачу не було їм користі.
Товаришів своїх у наголінниках мідних надвоє
Я розділив і старшин на обидва загони поставив:
205] в першому сам я, а в другому став Еврілох боговидий.
От жеребки в міднокутім шоломі ми швидко труснули;
Випав тоді жеребок Еврілохові, мужньому серцем.
В путь він зібрався і з ним ридаючих двадцять і двоє
Наших супутників; ми ж іззаду в сльозах залишилися.
210 в виярку скоро на видному місці вони відшукали
Складений з тесаних брил кам'яних будинок Кіркеї.
Леви з вовками гірськими лежали навколо будинку,
Злим заворожені зіллям, якого вона їм давала.
Все ж на людей не напали вони, а навкруг обступили,
215] Довгими всі перед ними виляючи звільна хвостами.
Як до хазяїна свого, що йде від обіду, собаки
Лашаться, – він-бо ласий шматочок їм завжди приносить, –
Так от і леви до них, і вовки оті міцнокогтисті
Лашались. Ті ж полякались, жажливі страхіття узрівши,
220] рї товпились перед дверима богині з волоссям розкішним.
Спів милозвучний вони із покоїв Кіркеїних чули;
Ткала вона за верстатом великим, – таке тонкорунне,
Ніжне, прекрасне тканиня від богинь лиш виходить безсмертних.
Отже, Політ, мужів ватажок, до супутників наших
225] Став говорить, – він із них найдостойніший був, найвірніший:
"Чуєте, друзі, як в домі отут, за верстатом великим
Ходячи, жінка якась чи богиня співає чудово –
Так, аж лунає навколо? Тож голос їй швидко подаймо!"
Мовив він так, і, її викликаючи, всі загукали.
Вийшла небавом вона й, відчинивши осяйливі двері,
їх запросила ввійти, і всі увійшли необачно,
Лиш Еврілох, відчувши лукавство, іззаду лишився.
Ввівши, усіх на ослони і крісла вона розсадила;
Ячної з сиром муки та з медом жовтявим змішавши,
235] З світлим прамнейським вином подала їм, підсипавши в келих
Зілля лихого, щоб зовсім про землю вітчизни забули.
Щойно дала їм ту суміш і випили всі, як ударом
Кия вона їх загнала в свинарню і там зачинила.

Голови й постаті їхні щетиною вкрились, і рохкать
240] Всі по-свинячому стали, лиш розум, що й був, залишився.
Плачущих їх зачинила Кіркея й сипнула їм в закут
Жолудів, терну, каштанів, коріння крушини, щоб їли
Те, що всі свині їдять, у багнюці валяючись завжди.
Миттю побіг Еврілох на швидкий корабель чорнобокий
245] Звістку подати сумну про долю супутників любих.
Довго не міг він, хоч як силкувався, і слова сказати,
Смутком великим у серці охоплений; очі сльозами
Сповнилися рясно; всю душу йому розривали ридання.
Тільки тоді, як його ми розпитувать з подивом стали,
250] Він розповів нам про долю нещасну супутників наших:
"Ліс перейшовши, як ти наказав, Одиссею пресвітлий,
В виярку ми незабаром знайшли, на видному місці,
Складений з тесаних брил кам'яних будинок чудовий.
В домі тім жінка чи, може, богиня яка за верстатом
255] Дзвінко співала, — її викликаючи, ми загукали.
Вийшла небавом вона; відчинивши осяйливі двері,
Нас запросила ввійти, і всі увійшли необачно,
Я лиш один, відчувши лукавство, іззаду лишився.
Зникли усі вони зразу, — ніхто уже з них не вернувся.
260] Довго я їх виглядав, та нікого, проте, не діждався".
Так оповів він, і зразу на плечі закинув я мідний,
Срібноцвяхований меч свій великий і лук з тятивою
І провести мене тим же звелів Еврілохові шляхом.
Він же, коліна мої обома обійнявши руками,
265] З ревним риданням слово до мене промовив крилате:
"Ні, не веди проти волі туди мене, паростку Зевсів, —
Краще лишімося, бо знаю — не вернешся сам ти й не вернеш
Наших супутників. Швидше тікаймо із рештками друзів,
Може, уникнемо якимось ми смертної днини лихої".
270] Так говорив він, а я у відповідь мовив до нього:
"Що ж, Еврілоху, лишайся, як так уже хочеш, на місці,
Іж тут і пий у тіні під нашим судном чорнобоким,
Сам же їду я — мене нездоланна веде неминучість".
Мовивши так, від свого корабля і від моря пішов я.
275] Вже по священному виярку йшов я і ось уже вийти
Мав до великого дому Кіркеї, що зналась на зіллі.
Раптом Гермес із жезлом золотим мене близько від дому
Стрів на дорозі, на юного мужа із вигляду схожий
З першим пушком на щоках, у розквіті років найкращих.
280] Взявши за руку мене, він назвав на ім'я і промовив:
"Стій, бідолашний, куди ти прямуєш по цих верховинах,
Краю не знаючи цього? Супутців твоїх вже Кіркея
Всіх обернула в свиней і в хліву своїм міцно тримає.
Іх визволяти ідеш ти? І сам, кажу тобі, цілий
85] Звідти не вернешся й там же, де інші усі, зостанешся.
Але послухай: тебе я врятую і визволю з лиха.
Зілля узявши оце чарівне, ти в оселю Кіркеї
Сміливо йди, — з ним-бо днину лиху ти від себе відвернеш.
Я розкажу тобі все про підступне Кіркеї лукавство:
І;~уміш вона приготує і зілля підсипле у неї,
Тільки тебе не здолає той чар, — того не допустить
Зілля, що дам я тобі, чарівне. Розкажу по порядку.

Щойно Кіркея довжезним жезлом замахнеться на тебе,
Зразу із піхов своїх ти вихопи меч гостролезий –
295] Кидайся з ним на Кіркею, немовби хотів її вбити.
З ляку вона тебе зразу ж на ложе до себе запросить,
Ти ж і не думай ложа богині зрікатись, звільнила б
Тільки супутників вам і тебе щоб гостинно приймала.
Лиш загадай, щоб велику дала тобі клятву блаженних,
300] Що відтепер вона іншого лиха тобі не замислить,
Сил не позбавить тебе, як роздятнений будеш лежати".
Слово це мовивши, зілля подав мені світлий дозорець,
Вирвавши просто з землі і властивість його пояснивши.
Корінь був чорний, а цвіт – немов молоко білопінне.
305] "Молі" назвали його небожителі, – смертній людині
Рвать небезпечно його, лиш богове це можуть всевладні.
Потім Гермес відійшов на високу Олімпу вершину,
Острів лісистий лишивши, а я до будівель Кіркеї
Далі подався, лиш серце бурхливо мені колотилось.
310] Перед дверима богині розкішноволосої ставши,
Лунко гукнув я, і зразу почула мій голос богиня,
Вийшла до мене негайно й, розкривши осяйливі двері,
В дім запросила ввійти. Увійшов я з зажуреним серцем.
Садить вона мене там у чудове, тонкої роботи,
315] Срібноцвяховане крісло, під ним і для ніг був ослінчик.
Суміш у келиху злотною, щоб пив я, сама зготувала
Й зілля укинула в нього, в душі замишляючи злеє.
Щойно без жодної шкоди я те, що дала вона, випив,
Києм мене впerezала й, окликнувши, мовила владно:
320] "Йди до свинарні тепер і з іншими там поваляйся!"
Тільки сказала це, з піхов я вихопив меч гостролезий,
Кинувся з ним на Кіркею, немовби хотів її вбити.
Скрикнула вголос вона, і підбігла, й, коліна обнявши,
З ревним риданням до мене промовила слово крилате:
325] "Хто ти і звідки? Яких ти батьків і з міста якого?
Дивно мені, що те зілля ти випив без жодної шкоди,
Досі-бо ще з-між людей цих чарів ніхто не уникнув –
Той, хто їх пив, в кого зілля пройшло крізь зубів огорожу,
В тебе ж є розум у грудях, що годі його зчарувати.
330] Мабуть, і є Одисей ти бувалий, – про те, що він прийде,
Кілька разів злотожезлий казав мені світлий дозорець.
Ідучи з Трої, на чорнім швидкім кораблі він прибуде.
Отже, свій меч гостролезий у піхви вклади і на ложе
Разом зі мною ходім, щоб, любов'ю з'єднавшись на ложі,
335] Серце довірливо ми одне перед одним відкрили".
Так говорила вона, а я їй у відповідь мовив: =
"Як же від мене, Кіркеє, ти ніжності ждеш, як сама ти
В цих же покоях супутців моїх у свиней обернула?
Мабуть, і зараз мене злоумисливо ти закликаєш
340] Ложе з тобою в твоїй розділить спочивальні, щоб раптом
Сили позбавить мене, як роздятнений буду лежати.
Ложа любовного доти з тобою ділити не хочу,
Доки мені не даси ти великої клятви, богине,
Що відтепер уже іншого лиха мені не замислиш".
345] Так я промовив, і зразу ж вона поклялась, як жадав я.
Тільки тоді, як вона поклялася і клятву скінчила,

Ліг я на ложе Кіркеї прекрасне в її спочивальні.
В домі тим часом чотири служниці її клопотались —
Ті, що в покоях її за всім доглядали дбайливо.
350] Всі народились вони від гаїв і джерел струменистих,
Рік і потоків священних, що в море глибоке спливають.
Перша по кріслах усіх килими постелила чудові,
Зверху — пурпурні, льняними їх ще підстеливши зісподу.
Друга, столи срібляні до крісел підсунувши близько,
355] Повні наїдків кошики злотні на них розставляла.
Третя медове змішала солодке вино із водою
В срібній кратері і злотний поставила кожному келих,
Воду четверта внесла і, вогонь під триніжком великим
Вмить розпаливши, ту воду уже почала нагрівати.
360] Щойно вода закипіла в блискучім котлі мідяному,
В купіль мене посадивши й з котла поливаючи, стала
Літепло лити на голову й плечі мені, щоб омити
З тіла утому тяжку, що й душу нудьгою гнітила.
Чисто помивши мене і жирним намазавши маслом,
365] Плащ на мене чудовий вона і хітон одягає,
Вводить в покої й садовить у гарне, тонкої роботи
Срібноцвяховане крісло, — під ним і для ніг був ослінчик.
Потім одна із служниць мені глек золотий, щоб умити
Руки над срібним цеберком, зливаючи воду, держала.
370] Гладко обтесаний столик підсунувши ближче, поважна
Ключниця хліба внесла й поклала на столику тому;
Різних наставивши страв, добытих охоче з запасів,
Стала припрошувать, але душа не лежала до того.
В інші думки я поринув, лихе прочуваючи серцем.
Бачить Кіркея, що я нерухомо сиджу і до їжі
Рук не простягую навіть, великим охоплений смутком,
Близько тоді підійшла і промовила слово крилате:
"Що ж ти, неначе німий, тут сидиш за столом, Одиссею,
Й душу гризеш, ні пиття не торкаючись зовсім, ні їжі?
380] Може, нового боїшся ти підступу? Годі боятись, —
Я ж поклялася тобі великою клятвою нині".
Так говорила вона, а я їй у відповідь мовив:
"Хто з-між людей, о Кіркеє, який чоловік справедливий
їжею міг би й питтям вдовольнятися, поки на власні
385] Очі супутників він не побачив своїх на свободі?
Щиро просила ти їсти і пити, — то дай, щоб на власні
Очі я вільними бачив також і супутників милих".
Так я промовив, і зразу ж із києм в руках із покоїв
Вийшла Кіркея і, двері в свинарню свою відчинивши,
390] Вигнала звідти свиней, наче дев'ятирічних на вигляд.
Стали вони перед нею, вона ж, їх усіх обійшовши,
Кожну із них по черзі вигойною маззю мастила.
Стала з їх тіл опадати щетина, що вкрила відтоді
їх, як заклятого зілля дала їм Кіркея-владарка.
395] Знов вони стали людьми, красивішими навіть, ніж доти,
Вищими трохи на зріст і молодшими стали на вигляд.
Зразу впізнали мене, і рук моїх кожен торкнувся.
Потім усі заридали тужливо, — їх лемент страшенний
Всюди по дому лунав і розжалобив навіть Кіркею.
400] Близько тоді підійшла і сказала в богинях пресвітла:

"О Лаертід богорідний, удатний на все Одиссею,
Йди до швидкого свого корабля на морське узбережжя.
Витягніть передусім корабель на положистий берег,
Снасть корабельну і всяке майно занесіть до печери,
405] Потім вертайтесь сюди – і сам ти, й супутники милі".
Мовила так, і, послухавши серцем відважним, подався
Я до швидкого свого корабля на морське узбережжя;
Там на швидкім кораблі знайшов я супутників милих, –
Плакали гірко вони, рясні проливаючи сльози.
410] Мовби телята навколо корів, що з полів чередою
В хлів повертаються, трав соковитих напасшися вволю,
Скачуть всі разом назустріч, – не вдержати їх у кошарі,
Радісно мукають всі, своїх матерів обступивши, –
Так і до мене з слізьми на очах всі супутники наші
415] Кинулись разом з великою радістю в серці, неначе
В рідну ми землю вернулись, на нашу Ітаку скелясту,
В місто, де вирости ми і де ми усі народились.
Плачучи, мовлять до мене супутники слово крилате:
"Радісно нам, о паростку Зевсів, що ти повернувся,
420] Наче самі до вітчизни вернулись ми в рідну Ітаку,
Але скажи нам, що інших супутників наших спіткало?"
Так говорили вони, і лагідно я відповів їм: "
"Витягнім передусім корабель на положистий берег,
Снасть корабельну і всяке майно занесім до печери,
425] Потім збирайтеся всі і разом зі мною ходімо –
Наших супутників ви у священному домі Кіркеї
Всіх за столами з багатим питтям та їдою знайдете".
Так говорив я, й мого вони зразу послухали слова,
Тільки один Еврілох затримати всіх намагався.
430] Голос піднісши, до них він із словом звернувся крилатим!
"Стійте, нещасні, куди ви? Невже ви шукаєте лиха,
В дім ідучи до Кіркеї? Адже вона всіх вас напевно
Зразу ж у диких свиней, у вовків чи у левів оберне
Й дім стерегти їй великий присилує; трапиться з вами
435] Те, що в кіклоповій сталось кошарі, куди необачно
Наші супутники разом з відважним зайшли Одиссеєм, –
Він безрозсудством своїм до загибелі їх спричинився".
Так говорив він, і я уже намірявся у думці
З піхов при стегнах огрядних свій вихопить меч гостролезий,
440] Голову з пліч відрубати йому і кинуть об землю,
Хоч він і родичем був мені близьким. Та лагідним словом
Інші супутники гнів мій один за одним гамували:
"Паростку Зевсів, облишмо його; якщо ти дозволиш,
Хай залишається він з кораблем – стерегти його пильно;
445] Ти ж поведи нас тепер до священного дому Кіркеї".
Мовивши так, від свого корабля і від моря пішли ми;
Вже й Еврілох не схотів стерегти корабель крутобокий, –
З нами пішов він, страшної злякавшись погрози моєї.
Решту супутців тим часом у домі своєму Кіркея
430] Чисто помила усіх і жирним намазала маслом,
Потім кереї м'які і хітони дала одягнути.
Всіх за обідом їх там ми застали у неї в покоях.
Стрівшись один із одним, розповівши про все, що було їм,
Гірко ридали усі, і скрізь аж лунало в покоях.

455] Близько тоді підійшла і сказала в богинях пресвітла:
"О Лаертід богорідний, удатний на все Одіссею,
Годі вам сльози рясні проливати! Бо знаю й сама я,
Скільки ви горя в багатому рибою морі зазнали,
Скільки на суші вам шкод заподіяли люди ворожі.
Ну-бо, тепер споживайте ці страви, вином запивайте,
Поки ізнов до грудей ви духу того наберете,
З котрим скелясту свою колись залишили Ітаку,
Вашу вітчизну. Нині ж безсилі усі й слабодухі,
Лиш про блукання тяжкі пам'ятаєте й серцем ні разу
465] Ще не раділи відтоді, як лиха ви стільки зазнали".
Так говорила вона, й ми послухали серцем відважним.
Так от цілісінький рік день у день ми у неї сиділи,
М'ясом живилися вволю й солодким питвом утішались.
Та як минув уже рік, і Ори пройшли своє коло,
470] І місяці проминули, і дні вже вернулися довгі,
Товариші мої вірні звернулись до мене й сказали:
"Час хоч тепер вже, безумне, про нашу вітчизну згадати,
Якщо судилось-таки врятуватись тобі і вернутись
В високоверхий твій дім і в рідну твою батьківщину".
475] Так говорили вони, і послухав я серцем відважним.
Так цілий день ми тоді аж до заходу сонця сиділи,
М'ясом живилися вволю й солодким вином утішались.
Згодом, як сонце зайшло і темрява все огорнула,
Спати усі полягали у тінями вкритих покоях.
480] Я ж, до Кіркеї зійшовши на ложе чудове, з благанням
їй до колін припадав, і вчула мій голос богиня.
Так промовляв я, із словом до неї звернувшись крилатим:
"О, дотримай, Кіркеє, того, що мені обіцяла,
1. відпусти нас додому. І я туди прагну душею,
485] р[товариші мої всі, що серце мені розривають
Тужним благанням своїм, лише-но від нас ти відходиш".
Так говорив я, й сказала на те в богинях пресвітла:
"О Лаертід богорідний, удатний на все Одіссею,
Не залишайтеся більше у домі моїм проти волі,
490] Тільки у іншу вам треба раніше податись дорогу –
Аж до оселі Аїда й страшної пройти Персефони,
Щоб розпитати про все там фіванця Тіресія душу –
Вішого старця сліпого, що розум зберіг непорушним;
Всю-бо й по смерті йому залишила, проте, Персефона
495] Давню розсудливість, інші ж усі там, як тіні, никають".
Так вона мовила, й любе в мені мов розбилося серце.
Плакав, на ложі я сидючи, й серце на білому світі
Жити вже більш не хотіло й на сонячне світло дивитись.
А як, на ложі качаючись, я вже наплакався вволю,
500] Так я промовив, із словом до неї звернувшись крилатим:
"Хто ж, о Кіркеє, мені вожаєм у дорозі тій буде,
Не допливав-бо ніхто ще на чорнім судні до Аїда".
Так говорив я, й сказала на те в богинях пресвітла:
"О Лаертід богорідний, удатний на все Одіссею,
505] Тим не журися ти, хто вожаєм корабля твого буде,
Ти тільки щоглу постав, розпусти свої білі вітрила
Й сядь при стерні, і саме понесе вас дихання Борея.
А як ріку Океан кораблем ти своїм переплинеш,

То низовинний побачиш ти берег і гай Персефони,
510] Осокорини високі і верби, що гублять насіння.
Над Океаном глибиннобурхливим постав корабель свій,
Сам же в задушну Аїда оселю тоді попрямуєш.
До Ахерону впадає там Піріфлететон вогненний
Разом з Кокітом, що й сам рукавом є підземного Стікса,
515] Там біля скелі обидва збігаються шумні потоки.
Ближче, герою, туди підійшовши, зроби, що кажу я:
Викопай яму в лікоть один і завдовжки, й завширшки,
Потім над нею учиниш померлим усім узливання –
Медом раніш з молоком, солодким вином після того,
520] Потім водою і ячною врешті посиплеш мукою.
Вмерлих безсилі благаючи голови, дай обіцянку,
Що, повернувшись в Ітаку, ти ялівку з стада найкращу
В жертву їм спалиш, дарунків добірних в огонь наскладавши.
Старцю ж Тіресію в жертву вівцю принесеш ти окремо
525] Чорну уся, щонайкращу отари твоєї оздобу.
А як молитвою славу вшануєш громаду померлих,
Ще барана їм заріж з темнорунною разом вівцею,
В бік до Еребу обох повернувши, а сам одвернися
До течії Океану-ріки. І юрбою навколо
530] Зійдуться душі померлих усіх, що життя позбулися.
Товаришів ти своїх поскликаєш тоді і накажеш
Вівці, що міддю нещадною вбиті лежатимуть долі,
Геть облупити, й спалити, і щиро богам помолитись –
Грізному в силі могутній Аїду й страшній Персефоні.
535] Сам же ти, швидко із піхов свій вийнявши меч гостролезий,
Сядь і нікому з безсилих мерців наближатись до крові
Не дозволяй, поки все у Тіресія ти розпитаєш.
Вийде тоді він одразу, цей віщий велитель народів,
І розповість тобі шлях він увесь і чи довго ще будеш
540] Путь поворотну верстати в багатому рибою морі".
Так вона мовила, й скоро Еос надійшла злотошатна.
Плащ із хітоном тоді одягнути дала мені німфа,
Вбралась сама після того в чудове сріблясте одіння,
Довге й тонке, золотю окрайкою гарною стан свій
545] Підперезала, чоло вповила дорогим покривалом.
Дім я увесь обійшов і, над кожним спиняючись ложем,
Товаришів побудив, до них мовлячи слово ласкаве:
"Годі вам спати! Мерщій із солодкого сну прокидайтесь!
Час нам у путь! Все владарка мені розказала Кіркея".
550] Так говорив я, й вони послухали серцем відважним.
Та й відтіля не усіх я супутників вивів без шкоди.
Був Ельпенор наймолодший між нами, не дуже хоробрий
Воїн на ратному полі і розумом був недалекий.
Випивши добре, в той час від друзів окремо він спати
555] Для прохолоди вмовивсь на священному домі Кіркеї.
Гомін почувши і поклики друзів, що в путь готуючись,
Раптом схопивсь він зі сну і, забувши, що сходити треба
Вниз обережно по східцях великих за домом іззаду,
Прямо подався і з даху упав; ударившись карком,
560] Весь він хребет поламав, і душа відійшла до Аща.
А як виходили в путь, я з таким до них словом звернувся:
"Певно, гадаєте ви, що додому, до рідного краю

ідемо ми? Назначила нам іншу дорогу Кіркея –
Аж до оселі Аїда й страшної пройти Персефони,
565] Щоб розпитати про все там фіванця Тіресія душу".
Так я промовив, і любе в них наче розбилося серце.
Сіли на землю вони і, ридаючи, рвали волосся.
Тільки ніякої з сліз і плачу не було їм користі.
Як підійшли до судна ми швидкого й до берега моря
570] З сумом на серці тяжким і гіркі проливаючи сльози,
Раптом Кіркея, повз наш корабель проходячи чорний,
І барана біля нього, й овечку прив'язує чорну,
Нас непомітно минувши, – бо хто б міг очима побачить
Бога, якщо він не хоче, куди б не ішов перед нами?
ПІСНЯ ОДИНАДЦЯТА

ЗМІСТ ОДИНАДЦЯТОЇ ПІСНІ

ВЕЧІР ТРИДЦЯТЬ ТРЕТЬОГО ДНЯ

Одіссей продовжує розповідати про свої пригоди. Північний вітер приносить його корабель до берегів кімерійців, де течія Океану вливається в море; принісши жертву тіням, Одіссей викликає їх. З'являється Ельпенор; він вимагає похорону. Тінь Одісеевої матері. Поява Тіресія і його пророкування. Розмова Одіссея з тінню матері. Тіні стародавніх жінок виходять з Еребу і розповідають Одісееві про свою долю. Він хоче урвати розповідь, але Алкіной вимагає, щоб він її закінчив, і Одіссей продовжує говорити. Поява Агамемнона, Ахілла з Патроклем, Антілохом та Бантом. Видіння судді Міноса, звіролова Оріона, катувань Тітія, Тантала і Сізіфа, грізного Гераклового образу. Раптовий страх спонукає Одіссея повернутися на корабель, і Одіссей пливе назад за течією вод Океану.

ЖЕРТВИ ДЛЯ ВИКЛИКУ ПОМЕРЛИХ

До корабля підійшовши свого і до берега моря,
Спершу ми свій корабель спустили на море священне,
Щоглу високу й вітрила на тім кораблі закріпили,
Потім загнали овець і самі позаходили врешті
5] З смутком на серці тяжким, гіркі проливаючи сльози.
А пишнокоса Кіркея, страшна ясномовна богиня,
Чорному вслід кораблеві товариша доброго людям –
Вітер попутний – послала, що груди вітрил надував нам.
Снасті тим часом усі спорядивши, на свій корабель ми
10] Сіли, – вітер лише та стерничий його спрямували.
Повні були цілий день ним вітрила в плавбі мореходній.
Сонце тим часом зайшло, і тінями вкрились дороги.
Врешті дістались ми течій глибоких ріки Океану.
Там розташовані місто й країна людей кімерійських,
15] Хмарами й млою вповиті. Ніколи промінням ласкавим
Не осяває їх сонце в блакиті ясній світлодаїне,
Чи від землі воно йде у зоряні неба глибини,
Чи повертається знов до землі з неосяжного неба, –
Ніч лиховісна там вічно нещасних людей окриває.
20] Там корабель свій, прибувши, причалили ми, позганяли
Вівці й уздовж течії Океану-ріки посувались,
Поки до місця дійшли, про яке говорила Кіркея.
Вдвох Перімед з Еврілохом тримали призначені в жертву
Вівці, а я, із піхов свій вийнявши меч гостролезий,
25] Викопав яму в лікоть один і завдовжки, й завширшки,
Потім над нею вчинив я померлим усім узливання
Медом раніш з молоком, солодким вином після того,

Потім водою і ячною врешті посипав мукою.
Вмерлих безсилі благаючи голови, дав обіцянку,
30] Що, повернувшись в Ітаку, їм ялівку з стада найкращу
В жертву спалю я, дарунків добірних в огонь наскладавши,
В жертву ж Тіресію-старцеві дам я окремо овечку
Чорну усю, щонайкращу отари моєї оздобу.
Склавши обітницю і молитвами громаду померлих
м Ушанувавши, шкури з жертвних овець поздирав я,
Чорна в яму їх кров полилася, і з п'ятьми Еребу
Душі померлих зібрались – усі, що життя позбулися, –
І юнаки, і жінки, і старі, що багато зазнали,
Ніжні дівчата із болем у серці, вперше відчутим,
40] Безліч полеглих у битвах мужів, поранених тяжко
Зброєю мідною, воїв у панцерах, кров'ю залитих, –
Безліч померлих на кров звідусіль ізліталось до ями
З криком жакливим, – блідий усього охопив мене страх.
Товаришів своїх скликав усіх я тоді й наказав їм
45] Вівці, що, міддю убиті нещадною, долі лежали,
Геть облупити, й спалити, і щиро богам помолитись – .
Грізному в силі могутній Аїду й страшній Персефоні.
Сам же я, швидко із піхов свій вийнявши меч гостролезий,
Сів і нікому з безсилих мерців наближатись до крові
50] Не дозволяв, поки все у Тіресія встиг розпитати.
Перша до нас підійшла товариша тінь, Ельпенора,
Бо поховання не мав ще в землі він широкодорожній.
Без похорону-бо ми й неоплаканим в домі Кіркеї
Тіло його залишили, – була у нас інша турбота.
55] Глянув на нього і, жалем охоплений, плакав я гірко
Й, так промовляючи, з словом до нього звернувся крилатим:
"Як, Ельпеноре, зійшов ти у темряву цю безпросвітну?
Пішки раніш ти прибув, ніж на чорному я кораблеві".
Так говорив я йому, і з риданням мені відповів він:
"О Лаертід богорідний, удатний на все Одіссею!
Надмір вина мене й воля богівська лиха загубили.
Спавши на домі Кіркеї, забув я, що сходити треба
Вниз обережно по східцях великих за домом іззаду,
Прямо подався і з даху упав; ударившись карком,
65] Весь я хребет поламав, і душа відійшла до Аїда.
Нині ж благаю ім'ям твоїх близьких, що тут їх немає, –
Батька, що виховав змалку тебе, і дружини твоєї,
Й сина твого Телемаха, що дома один залишився, –
Знаю-бо я, що, звідси від'їхавши, з дому Аїда,
70] Ти корабель свій міцний на острів Еею спрямуєш.
Там, володарю, благаю тебе, спогадай і про мене,
Не залишай мене там неоплаканим, без поховання.
Як від'їжджатимеш звідти, щоб гніву богів не накликать,
Тіло моє ви спалить, а разом із ним мою зброю,
75. Пагорб могильний насипте на березі сивого моря,
Щоб про бездольного мужа майбутнім віщав поколінням.
Виконай все це й весло на моїй устрої домовині,
Що за життя із своїми супутцями я веслував ним".
Так говорив він, а я у відповідь мовив до нього:
80] "Все це, нещасний, тобі я зроблю, і усе це вчиню я!"
Перемовляючись так між собою словами сумними,

Ми біля ями сиділи: з мечем я по цей бік над кров'ю,
Привид — по той бік, і довго ще так ми із ним розмовляли.
Потім до мене підходить померлої матері привид,
85] Дух Антіклеї, дочки Автоліка, відважного серцем, —
іхавши в Трою священну, її залишив я живою.
Глянув на неї я й, жалем охоплений, гірко заплакав.
Та хоч із смутком тяжким, наблизитись першій до крові
їй не дозволив, аж поки в Тіресія все розпитав я.
90] От і душа фіванця Тіресія врешті з'явилась
З берлом в руках золотим, упізнала мене і сказала:
"О Лаертід богорідний, удатний на все Одиссею!
Нащо, бездольний, покинув ти сонячне світло й приходиш,
Щоб на безрадінний край і на мертвих отут подивитись?
95] Та відступися від ями і меч одверни гостролезий,
Дай мені крові напитись, і слово скажу я нехибне".
Так він сказав, і в піхви я вклав, відступаючи, меч свій
Срібноцвяхований. Він же, напившись чорної крові,
З словом таким звернувся до мене, віщун неомильний:
100] "Прагнеш, ясний Одиссею, солодкого ти повороту.
Вчинить нелегким тобі його бог. Не забув-бо, як видно,
Гнівний землі потрясатель, що ти осліпив йому сина
Любого й досі у серці злобою до тебе палає.
Все ж, хоч багато ще лиха зазнавши, додому вернетесь.
105] Тільки б своє ти й супутників серце здолав гамувати,
Як на доладнім судні, з темно-синьої хлані умкнувши,
Передусім ви на острів Трінакію всі припливете,
Знайдете ви там на паші корів і тучних овечок
Гелія, бога ясного, який усе бачить, все чує.
110] Як не торкнетесь їх, на думці повернення мавши,
То, хоч зазнаєте лиха й багато, в Ітаку вернетесь.
А як торкнетесь, загибель віщую я вам — кораблеві
Й товаришам твоїм. Сам же ти, правда, врятуєшся смерті,
Хоч на чужім кораблі, хоч нескоро, повернешся з лихом,
115] Товаришів загубивши. А дома нещастя застанеш:
Буйних мужів, що усі пожитки твої проїдають,
Сватають вірну дружину твою, їй дарунки підносять.
Ти ж, повернувшись додому, помстишся на них за насильств
А як в оселі своїй женихів повбиваєш зухвалих
'м Підступом ти чи в змаганні відкритому — гострою міддю,
Знову, доладне узявши весло, йди по світу блукати,
Поки людей не зустрінеш таких, що ні моря не знають,
Ні, споживаючи їжу, приправити й сіллю не вміють,
Ні кораблів ще ніколи не бачили пурпурошохих,
125] Ані тих весел доладних, що крила судну заміняють.
Певну тобі я ознаку вкажу, що тебе не обманить:
Як подорожній, тебе на путі перестрінувши, скаже,
Що на ясному рамені ти віяльну носиш лопату,
Можеш у землю тоді доладне весло устроювати
130] Й жертви священної дар принести Посейдону-владиці —
Вепра, що свині пліднить, барана, а до того й бика ще,
Та й повертайся додому й священні склади гекатомби
В жертву безсмертним богам, що простором небес володіють, —
Всім по черзі. Й не у хвилі морській тебе смерть після того
135] Легка спіткає, — спокійно її ти появу зустрінеш

В старості світлій своїй, навколо оточений мирним
Щастям народу твого. Що сказав я — все правда нехибна".
Так говорив він, а я у відповідь мовив до нього:
"Долю, Тіресію, цю мені вічні богове зіткали.
140] Ти ж і про інше мені розкажи і повідай одверто:
Бачу я перед собою померлої матері душу.
Мовчки вона біля крові сидить і не сміє на сина
Глянути навіть або ще й розмову із ним розпочати.
Як це, владарю, зробити, щоб сина вона упізнала?"
145] Так говорив я, а він у відповідь мовив до мене:
"Легко на це відповім, ти ж у серце вклади моє слово.
Той із мерців, що з життям розпрощались, кого ти допустиш
Близько до крові, усю розповідь тобі правду нехибну,
А заборониш кому — той повернеться в пільму безмовно".
150] Так промовляла душа владики Тіресія й знову
В дім до Аїда вернулася, божисте віщання скінчивши.
Я ж залишився на місці і ждав, поки мати підійде
Й чорної крові нап'ється. Тоді лиш мене упізнавши,
Гірко вона заридала і мовила слово крилате:
155] "Сину мій, як у підземній цій темряві ти опинився,
Бувши живий? Нелегко побачити все це живому.
Ріки-бо нас розділяють великі й потоки жакливі,
Передусім Океан, — переправи ніде через нього
Піший не знайде, якщо не пливе на міцнім кораблі він.
ібо ці не з-під Трої йдучи, аж сюди з кораблем ти дістався
З товаришами по довгих блуканнях? Чи, може, ти й досі
Ще не доплив до Ітаки і вдома дружини не бачив?"
Так говорила вона, а я у відповідь мовив до неї:
"Матінко люба! Нужда завела мене аж до Аїда —
165] —тур розпитати я мусив фіванця Тіресія душу.
Не наближався я ще до Ахеї, на землю вітчизни
Ще не ступав, весь час у тяжких нещастях блукаю
З тої пори, як разом поплив з Агамемноном світлим
До Іліона, що славиться кіньми, з троянцями битись.
170] Ти ж мені інше тепер розкажи і повідай одверто:
Кери якої велінням взяла тебе смерть смутковіяна?
Довга хвороба чи то стрілоносна тебе Артеміда
Ніжними стрілами, враз надійшовши, сама умертвила?
Та розкажи ще про батька й про сина мого, що лишив я, —
175] Владу почесну мою ще тримають вони чи хтось інший
Має її, бо ніколи я, кажуть, уже не вернуся?
Ще про дружину мою розкажи, її наміри й мислі:
Чи біля сина вона ще і вірно усього пильнує,
Чи вже хто-небудь із знатних ахеїв узяв її заміж?"
і80] Так говорив я, і в відповідь мовила мати шановна:
"Вірна лишилася серцем дружина твоя й проживає
Досі у домі твоїм. У вічному смутку й печалі
Дні вона й ночі безсонні лиш сльози гіркі проливає.
Славної влади твоєї ніхто не одняв ще. Спокійно
185] Спадком твоїм Телемах володіє; в однаковій долі
Учти дає він, як мужеві личить, що суд учиняє.
Всі його кличуть до себе. Так само в селі твій домує
Батько й до міста вже більше не ходить. Ні ліжка м'якого,
Ні подушок, ані ковдри порядної в нього немає,

190] Разом із слугами спить він у домі своєму зимою
В попелі, близько вогню, одежиною вбогою вкрившись.
А як наблизиться літо чи осінь дорідна настане,
У винограднику десь на горбку назгрібає він купу
Листя опалого й ложе затишне собі улаштує.

195] Там він у смутку лежить і з зростаючим болем у серці
На поворот твій чекає, — тяжка йому випала старість.
Так от загинула й я, настигнута долею злою.
Не стрілоносна богиня-мисливиця в домі моєму
Ніжними стрілами, враз надійшовши, мене умертвила,
Ані хвороба ніяка мене не настигла, що часто
Болем виснажливим дух із тіла людей виганяє,
Тільки журба та нудьга за тобою, ясний Одиссею,
Та вболівання за тебе солодкий мій дух відібрали".
Так говорила вона, і боровся в думках я з бажанням
Щиро обняти моєї небіжчиці матінки душу.
Тричі я все поривався, так прагнуло серце обняти.
Тричі вона моїх рук уникала, мов тінь перебіжна
Чи сновидіння. А в грудях печаль ще гостріше зростала.
Врешті озвавшись, до неї я з словом звернувся крилатим:

210] "Матінко, нащо тікаєш, коли простягну я обійми,
Щоб і в оселі Аада ми, ніжно обнявшись руками,
Спільного жалю і сліз відчули гірку насолоду?
Може, то тільки твій привид послала мені Персефона
Славна, щоб горя й печалі мені іще більше завдати?"

215] Так говорив я, й сказала у відповідь мати поважна:
"Леле, дитино моя, мій з усіх найнещасніший сину!
Не Персефона в облуду нас, Зевсова донька, заводить, —
Кожному смертному доля судилась така, хто б не вмер з них:
Тіло-бо їх ні костей не тримається вже, ані м'язів;

220] Полум'ям хижим усе пожирає вогню нездоланна
Сила, як тільки дихання ті білії кості покине
І, відлетівши, душа десь полине, немов сновидіння.
Швидше ж тепер повертайся на світ і усе, що я мовлю,
Запам'ятай, щоб пізніше дружині своїй розказати".

225] Так ми розмову вели між собою. Тим часом навколо
Вже позбирались жінки, — Персефона їх славна прислала
Всіх, що були там, — дружини і дочки героїв померлих.
Збились юрбою вони над розливою чорною кров'ю.
Я ж міркувати почав, як би кожну із них розпитати.

230] Зрештою визнав у серці я раду таку за найкращу:
З піхов при боці огряднім свій вийнявши меч гостролезий
Не дозволяв я ні одній напиться чорної крові.
Отже, по черзі до мене підходити всі вони стали,
И кожна свій рід називала, — отак їх усіх розпитав я.

235] Першою високородну Тіро я між ними побачив, —
Паростю звала себе від ясного вона Салмонея
І за дружину сину Еола Кретеєві стала,
Та закохалась сама в Еніпея, у струмись божистий,
Що від усіх на землі був потоків і рік красивіший,

240] Тим-то до течій вона Еніпеевих часто ходила.
Постать його земледержець, землі потрясатель, прибравши,
Ліг біля неї у гирлі тієї ріки вирової;
Хвиля пурпурна, мов гори, висока, склепінням зігнувшись,

їх обступила і бога із смертною жінкою вкрила.
245] Сон їй навіявши, пояс дівочий на ній розв'язав він.
А вдовольнивши із нею своє пожадання любовне,
Руку простяг їй, назвав на ім'я і так їй промовив:
"Радуйся, жінко, з кохання цього! Не мине-бо ще й року,
Як ти прекрасних породис дітей, — не буває безплідним
250] Ложе безсмертних. Ти ж доглядай тих діток і виховуй.
Отже, вертайся додому, мене ж ти не смій називати.
Тільки про себе ти знай — Посейдон я, землі потрясатель".
Мовивши так, він у море, що хвилями грало, поринув.
Пелія, будиши вагітна, й Нелея вона породила, —
255] Слугами, повними сили, великому Зевсу обидва
Стали вони; багатий отарами Пелій став жити
В Йолку, просторім краю, Нелей же взяв Пілос піщаний.
Ще породила й Кретею синів ця жінок володарка —
Славних Есона, Ферета і вершника Амітаона.
Ще Антіопу я потім побачив, Асопову доньку;
Ця похвалилась мені, що у Зевсових спала обіймах
І породила йому двох синів, Амфіона і Зета, —
Перші у Фівах вони семибрамних оселю заклали
И муром її обвели; хоч могутні були, а без мурів
265] Жити, проте, не могли на Фіванській рівнині просторій,
Потім Алкмену побачив я, Амфітріона дружину,
Що породила Геракла відважного, лев'яче серце,
З Зевсом великим його у солодких обіймах зачавши;
Бачив я ще там Мегару, Креонта безстрашного доньку,
270] Амфітріона незборений син її мав за дружину.
Матір Едіпову там, Епікасту, я бачив прекрасну.
Діло страшне несвідомо вчинила вона — за дружину
Рідному синові стала; отця свого вбивши, із нею
Він одружився. Відразу ж богове це людям відкрили.
275] Лиха багато зазнавши, прибув він в улюблені Фіви
З згубної волі богів і владарив над людом кадмейським.
Мати ж сама до міцної спустилася брами Аїда —
Воротаря, в петлі на високій повісившись крокві
З горя тяжкого; йому ж залишила нещастя численні,
280] Скільки за матерню кривду Еріннії їх приділяють.
Бачив я там і Хлориду прекрасну, — за вроду чудову
З нею Нелей одруживсь, незліченні дари заплативши, —
Це наймолодша дочка Амфіона, сина Іаса,
Що володарив колись в Орхомені, столиці мініян.
285] В Пілосі стала вона за владарку й дітей породила —
Нестора, Хромія, ще й велеславного Періклімена.
Ще породила славетну Перо, оте диво між смертних.
Всі її сватали близькі сусіди; Нелей лиш за того
Мав її видати, хто йому аж із Філаки пригонить
29(1 Череду широколобих корів круторогих, Іфікла
Сильного гордість. Хоч важко здобуть їх, один за цей подвій
Взявся віщун бездоганний. Та волею бога лихого
В пута досадні сільськими захоплений був пастухами.
Як місяці проминули і дні перебігли чергою,
2" Рік закінчив своє коло й ті самі вернулися Ори,
Тільки тоді віщуна відпустила Іфіклова сила,
Що провістив йому все, і Зевсова воля здійснилась.

Потім ще Леду побачив я там, Тіндарея дружину,
В неї від нього відважні сини народилися — Кастор,
300] Коней приборкувач, та Полідевк, незборимий кулачник.
Їх ще живими обох укрила земля життєдайна,
Та й під землею вони не обділені шаню Зевса —
В чергу живуть через день і так само по черзі обидва
Знов умирають, — їм шана однака з богами припала.
305] Іфімедею ще бачив я там, Алоея дружину, —
Розповідала вона, що з самим Посейдоном зішлася
Й двох породила синів, та були вони недовговічні, —
От богорівний та з ним Ефіальт, що далеку мав славу.
Найкрасивіші були і найвищі з усіх, що зростила
310] Щедра земля від часів Оріона славетного й досі.
Дев'ятилітні були вже обоє, завширшки на дев'ять
Локтів вони, а на зріст дев'яти вони сажнів сягали.
Навіть безсмертним богам на Олімпі самому грозили
Заколот буйний вчинить і війну проти них розпочати.
315] Оссу збирались були на Олімп навалить, а на Оссу
Пеліон лісошумливий, щоб так аж до неба дістатись.
Так би й зробили вони, якби встигли обоє змужніти.
Та погубив їх син Зевса і пишноволосої Лети
Разом обох, коли й перший пушок попід скронями в них ще
Не розцвітав і волоссям ще їх підборіддя не квітло.
Федру я бачив, Прокріду і ще й Аріадну прекрасну,
Злобного Міноса доньку, що вивіз колись її з Криту
Славний Тесеї на священний акрополь афінський, та втіхи
З нею він мати не встиг; Діонісове свідчення вчувши,
325] Вбила її Артеміда на морем омиваній Дії.
Меру я бачив, Клімену і ще й Еріфілу жакливу,
Що, золотії прийнявши дари, свого зрадила мужа.
Ні розказати про всіх я не можу, ні навіть назвати,
Скільки побачив їх там, і дружин я, і дочок героїв, —
330] Ніч божественна раніше б минула. Та й час би мені вже
Спати лягти — чи до друзів на свій корабель повернувшись,
Чи десь отут. А від'їзд мій богам я і вам доручаю".
Так говорив він, і мовчки всі гості навколо сиділи
В тінях вкритій світлиці, захоплення широкого повні.
335] Перша до них озвалася білораменна Арета:
"Як вам, феаки, оцей чоловік, чи припав до вподоби
Вродю й постаттю він, особливо ж розумом світлим?
В мене гостює він зараз, та честь ця усім припадає.
Не поспішайте ж його виряджати відцїля й не скупіться
340] На подарунки, що їх потребує він, — досить-бо скарбу
Надбано в ваших домівках із ласки богів милосердних".
Вслід їй звернувся до них сивий герой Ехеней, найстаріший
Серед феаків літами, й таке до них слово промовив:
"Друзі, не всупереч нашим бажанням і намірам нашим
345] Мовила мудра владарка, — її нам послухати треба.
Та Алкіноєві й діло належить, і слово останнє".
В відповідь так Алкіной, після того озвавшись, промовив:
"Все, що тут сказано, буде й на ділі так само, як правда
Те, що живу я й феаками тут веслолюбними правлю.
350] Гість хай потерпить, хоч як до вітчизни він прагне вернутись,
Треба до ранку заждати йому, поки всі я дарунки

Встигну зібрать. Про від'їзд же його нам належить подбати
Всім, а найбільше мені, бо владар я над людом тутешнім".

Відповідаючи, мовив тоді Одиссей велемудрий:

355] "О Алкіною, владарю, з феаків усіх найславніший!

Хоч би й на рік мене ще ви примусили тут залишитись,
Щоб влаштувать мій від'їзд і дарів дорогих надавати,
Був би я згоден на те, набагато-бо краще з руками
Повними в любу мою повернутись мені батьківщину.

360] З більшою, може, мене і любов'ю, й пошаною стріли б
Люди усі, коли я на Ітаку свою повернуся".

В відповідь так Алкіной після того, озвавшись, промовив:

"О Одиссею, ніхто, подивившись на тебе, не може
За ошуканця вважати тебе чи дурисвіта, котрих

365] Чорна земля ще багато ростить між людського насіння, —
Брехні сплітають вони і про те вам, чого й не видали.

Ти ж до ладу говорив, і думки благородні у тебе.

Повість сумну про нещастя аргеїв і власні знегоди

Ти розповів нам з умінням, аеда натхненного гідним.

10] Отже, всю правду мені розкажи і повідай одверто:

Стрів там кого з богорівних супутників ти, що ходили
Під Іліон із тобою й лиха їх там доля спіткала?

Дуже довга ця ніч безконечна, й не час нам у домі

Спати, то й далі про дивні свої нам пригоди розкажуй.

Я б тут лишавсь до самої зорі богосвітлої, тільки

Розповідати схотів би мені про свою ти долю".

Відповідаючи, мовив тоді Одиссей велемудрий:

"О Алкіною, владарю, з феаків усіх найславніший!

Час є для довгих розмов, та маємо час і для сну ми.

Все ж коли так уже прагнеш послухать мене, то не буду

Я відмовлятись і ще розкажу й про сумніші знегоди

Товаришів моїх вірних, що смутно загинули потім.

Цілими вийшли вони із скорботи троянського бою,

А, повертавшись додому, від злої загинули жінки.

385] Потім, коли уже душі безсилі жінок недолугих

В різні розвіяла боки сама Персефона пречиста,

Раптом з'явилась душа Агамемнона, сина Атрея,

В смутку скорботнім. Навкруг його тіні усі позбирались

Тих, що в Егістовім домі з ним смертну долю спіткали.

390] Зразу мене упізнав він, лиш чорної крові напився,

Голосно плакати став, рясні проливаючи сльози.

Руки до мене простяг, пориваючись широко обняти.

Та не було уже в ньому міцної потужності й сили

Тої, що мав він колись, за життя, у гнучких своїх м'язах.

395] Глянув на нього й, заплакавши з жалю великого в серці,

Так я промовив, із словом до нього звернувшись крилатим:

"Сину Атрея славетний, владарю мужів Агамемнон!

Довгопечальною як тебе Кера приборкала смертю?

Чи Посейдон у швидких кораблях тебе владно приборкав,

400] Буйного вітру наславши на тебе дихання поривне?

Чи зловорожі мужі у той час тебе вбили на суші,

Як викрадав ти корів і прекрасні овечок отари

Чи як міста воював і жінок захопить намагався?"

Так говорив я, а він у відповідь мовив до мене:

405] "О Лаертід богорідний, удатний на все Одиссею!

Не Посейдон у швидких кораблях мене владно приборкав,
Буйного вітру наславши суворе дихання поривне,
Й на суходолі мене мужі не убили ворожі, —
Смерть і загибель мені заподіяв Егіст із моєю
410] Клятою жінкою разом, — у дім свій мене запросивши,
Почастував він і вбив, як вола біля ясел вбивають.
Так і загинув я смертю смутною. І покотом інших
Товаришів повбивали моїх, мов свиней білоіклих,
Так, як лише у багатих домах собі це дозволяють
415] Для товариської бесіди, учти або для весілля.
Мабуть, не раз уже свідком бував ти, як гинули люди —
І наодинці, і в розпалі січі загальної вбиті,
Та найболючіш твоє стрепенулось би серце, узрівши,
Як серед чаш і столів, наїдку всілякого повних,
420] Всі ми валялися в домі на кров'ю залитій підлозі.
1. найстрашніше з усього, що чув я, був голос Кассандри,
Доньки Приама, — сама Клітемнестра її біля мене
Вбила підступно. Вмираючи, хтів ще з землі підвестись я,
Меч ухопить, та руки безсило упали. Позбувшись
425] Сорому, сука та геть подалась і очей не посміла
Й рота закрити мені, що в оселю Аїда відходив.
Гіршого й псїшого в світі немає нічого над жінку,
Що на таке в глибині свого серця наважилась діло!
Надто-бо вже неподобне діяння вона учинила,
Шлюбному мужеві смерть заподіявши. Я ж сподівався,
Що на утіху я дітонькам любим і слугам на радість
В дім свій вернуся! Вона ж, у злочинстві своїм незрівнянна,
Вічною вкрила ганьбою й себе, й покоління наступні
Вдачею м'якших жінок, хоч будуть вони й добродішні".
435] Так говорив він, а я у відповідь мовив до нього:
"Горенько! Справді-бо через злочинну зрадливість жіночу
З люттю страшенною здавна ненавидить Зевс громозвучний
Рід весь Атреїв. Багато пропало нас через Єлену,
От і тобі Клітемнестра здаля учинила загибель".
440] Так говорив я, а він у відповідь мовив до мене:
"Тим-то своїй ти дружині не дуже-то сам довіряйся.
Не розкривай перед нею всього, що на думці ти маєш, —
Дещо скажи їй, а дещо й про себе умій зберігати.
Та не тобі, Одиссею, загибелі ждять від дружини, —
445] Надто розумна вона і розсудлива, дуже дбайлива,
Мудра Ікарія донька, славетна умом Пенелопа.
Жінкою ми молодю, в похід на війну виступавши,
Дома її залишили із сином, малим немовлятком
Біля грудей, а тепер він, напевно, сидить вже, щасливий,
450] Серед дорослих. З ним любий побачиться батько, вернувшись
І обніматиме батька за звичаєм син його рідний.
Тільки мені не дала надивитись на нашого сина
Власна дружина, — він ще й не підріс, як вона мене вбила.
Я тобі й інше скажу, і ти серцем прийми цю пораду:
455] Потай до любого рідного краю впровадь непомітно
Свій корабель, бо тепер довіряти жінкам небезпечно.
Ти ж мені правду усю розкажи і повідай одверто:
Може, чували про сина могого ви, чи не живе він
Десь в Орхомені, чи, може, у Пілосі, вкритім пісками,

460] Чи біля дядька його Менелая, у Спарті просторій,
Ще-бо не вмер, ще живе на землі мій Орест богосвітлий!"
Так говорив він, а я у відповідь мовив до нього:
"Сину Атрея, навіщо про це ти питаєш? Не знаю –
Ще він живий чи помер. А на вітер гадать не годиться".
465] Перемовляючись так між собою словами сумними,
В горі тяжким ми стояли, рясні проливаючи сльози.
Потім прийшла туди тінь Ахілла, нащадка Пелея,
Далі й Патрокла іще, й бездоганного тінь Антілоха,
З ними й Еанта душа, що був і на зріст, і на вроду
470] Кращий з данаїв після бездоганного сина Пелея.
Зразу впізнала мене бистроногого тінь Еакіда,
Скорбно до Мене вона із словом звернулась крилатим:
"О Лаертід богорідний, удатний на все Одиссею!
Що б іще більше, зухвалий, ти в серці своєму замислив?
475] Як ти насміливсь в оселю Аїда зайти, де лиш мертвих
Тіні безживні блукають, примари людей непритомні?"
Так Ахілл говорив, я ж у відповідь мовив до нього:
"Сину Пелея, Ахілле, з ахеїв усіх найсильніший!
По віщування прийшов до Тіресія я, щоб пораду
480] Певну він дав мені, як на скелясту вернутись Ітаку.
Ще й не наблизився я до Ахеї, на землю вітчизни
Ще не ступив – все нещастя мене облягають. Від тебе ж
І не було щасливішого мужа, Ахілле, й не буде!
Ще за життя твого всі ми, аргеї, тебе шанували
48' Врівні з богами, тепер же і тут, серед мертвих, так само
Ти владарюєш, – отож не сумуй, що умер ти, Ахілле!"
Так говорив я, а він у відповідь мовив до мене:
"Не утішай мене в смерті моїй, Одиссею пресвітлий!
Краще уже батраком я на ниві чужій працював би
У бідняка, що й самому скупого прожитку не досить,
Ніж володарив над мертвими тут, що життя позбулися.
Ти мені сам розкажи про мого благородного сина,
Все ще у перших рядах він до бою виходить чи ні вже?
Та й про Пелея скажи бездоганного те, що чував ти:
Має ще й досі він шану колишню в містах мірмідонських
Чи без поваги в Елладі і Фтії тепер залишився,
Старість-бо путами руки і ноги йому вже скувала.
Міг би на поміч йому я під сонячним сяйвом яскравим
Стати таким, як колись на троянській рівнині широкій
500] Клав я найкращих бійців, боронячи мужньо аргеїв, –
Міг би таким я хоч би ненадовго в дім батьків прибути,
Жах навівали б навкруг моя сила і руки невтомні
Тим, хто насильство там чинить і шани його позбавляє".
Так говорив він, а я у відповідь мовив до нього:
505] "Ні, не прийшлося про Пелея мені бездоганного чути,
Ну, а про сина твого коханого, Неоптолема,
Зараз всю правду тобі розкажу я, як ти того просиш.
Сам до ахеїв отих в наголінниках мідних колись я
На кораблі просторім із Скіри його перевозив.
510] Завжди, коли ми наради під Троєю-містом збирали,
Перший він слово візьме, й не бувало воно недоречним, –
Нестор лише богорівний та я його міг переважить.
А як виходили битись за місто троянське ахеї,

В натовпі він не лишався від воїнів інших позаду —
515] Не поступившись завзяттям нікому, вперед поривався.
Так багатьох він мужів повбивав у тій битві жахливій.
Ні розказати про всіх я не можу, ні навіть назвати,
Скільки народу побив він, боронячи мужньо аргеїв.
Так і героя убив Евріпіла він, сина Телефа,
520] Мідним мечем, полягло біля нього кетеїв багато —
Товаришів, що загинули через дарунки жіночі.
Вродою кращий за всіх після світлого був він Мемнона.
А як зайшли у коня дерев'яного, витвір Епея,
Кращі з аргеїв, — мені ж у нашій криївці затишній
525] Двері вхідні відчинять доручили та їх зачиняти, —
Навіть найвищі данаїв вожді і старшина військова
Сльози втирали, в самих же до того й коліна тремтіли,
В сина ж твого ні разу мої не побачили очі,
Ні щоби зблід на лицях прекрасних, ані щоби сльози
530] З них витирав. Навпаки, весь час він благав мене дуже
Дати з коня йому вийти, хапавсь за меч рукоятку,
За міднокований спис, замишляючи лихо троянцям.
А як уже зруйнували Пріамове місто високе,
Долю свою й нагороду він цілий повіз і здоровий
535] На кораблі, не поранений гострою міддю ні разу,
Ні врукопаш не побитий, як то у походах воєнних
Завжди буває, коли в них Арей без розбору лютує".
Щойно промовив я це — бистроногого тінь Еакіда
Вже подалася лугами, що рясно цвіли асфоделом,
540] Рада з того, що достойним хвали її сина назвав я.
Душі всіх інших мерців, що життя позбулися, стояли
В смутку, і кожна у мене про власні питала турботи.
Тільки Еанта душа, що був Теламоновим сином,
Мовчки стояла сама, на мою іще гнівна звитягу,
545] Що на змаганні біля кораблів я від нього звитяжив
Зброю Ахілла, — мені віддала все сама його мати,
А присудили троянців сини і Паллада Афіна.
Не вигравати у тому змаганні було б мені краще!
Бо задля нього землю покрито вже голову мужа
З іменем славним Еант, що був і на зріст, і на вроду
Кращим з данаїв після бездоганного сина Пелея.
Отже, до нього звернувшись, я лагідне слово промовив:
"О Теламона дитя бездоганне, Еанте! Чи й мертвий
Гніву на мене свого не зупиниш за ту осоружну
555] Зброю, — її-бо на горе аргеїв боги дарували.
Ти ж, наша краща опора, загинув! І от за тобою,
Як і за сином Пелея Ахіллом, усі ми, ахеї,
Тяжко сумуєм весь час. Ніхто в твоїй смерті не винен,
Крім тільки Зевса, що страшно зненавидів списооружне
560] Військо данаїв і смертну й для тебе призначив годину.
Отже, наблизься, владарю, щоб наші слова і розмову
Вислухать. Стримай же гнів свій і серце своє невгамовне".
Так говорив я; та він не відмовив нічого й подався
Разом із душами інших померлих у пільму Ереба.
565] Хоч і розгніваний, він розмовляв би зі мною чи я з ним,
Та забажало моє уже серце у грудях коханих
Душі побачити й інших мерців, що життя позбулися.

Був там прекрасний Мінос, що Зевсові сином доводивсь,
З берлом в руці золотим над мертвими суд учиняв він
570] Сидьма; вони ж, владаря оточивши, суда його ждали,
Сидячи й стоячи в широкобрамній оселі Аїда.
Далі ще там велетенську я тіль Оріона побачив,.
Звірів гонив він по луках, що рясно цвіли асфоделом, –
В горах пустинних колись за життя повбивав отих звірів
575] Мідною він булавою, яка не ламалась ніколи.
Бачив я там іще Тітія, сина преславної Геї, –
Він на землі там лежав, аж дев'ять зайнявши пелетрів;
Двоє шулік шматували з обох йому боків печінку,
Нутрощі рвали йому, і не міг він руками відбитись.
580] Зевса дружину він славну збезчестив Лето, що у Дельфи
Йшла крізь луги панопейські – чудові місця хороводів.
Бачив і Тантал а я, що мук зазнає там страшенних:
Він серед ставу стояв; досягала вода підборіддя;
Спрагою мучений тяжко, води все ж не міг він дістати.
585] Скільки старий нахилився, щоб спрагу свою утолити,
Стільки вода відпливала, стікаючи вся, й під ногами
Чорна земля залишалась, осушена божим велінням.
Зверху, з високих дерев густолистих, звисали до нього
Груші, й гранати розкішні, і яблунь плоди соковиті,
590] Смокви солодкі й маслини, що пишно рясніють навколо.
Тільки-но руку простягне старий до плодів, щоб зірвать їх,
Раптом їх вітер рвучкий аж до темної хмари підносить.
Бачив я там і Сізіфа, що в муках тяжких знемагає.
Камінь вгору важкий, вхопившись обіруч, котив він, –
595] Всю напруживши міць, руками й ногами упершись,
Камінь вгору котив він; коли вже його через гребінь
Перекотить залишалось, назад весь тягар обертався,
Й знов аж в долину навальню той камінь летів безсоромний;
Знов він вгору його в напрузі котив, і спливало
610] Потом тіло усе, й голова вся пилом куріла.
Ще після того я там побачив Гераклову силу,
Привид його; а сам він з богами безсмертними разом
В щасті живе, струнконогу він Гебу дружиною має,
Зевса великого доньку і золотовзуті Гери.
605] Шелест від тіней навколо весь час там лунав, наче клекіт
Птахів сполоханих; він же, до темної ночі подібний,
Голого лука з стрілою тримав, тятину натягнувши, –
Грізно навкруг озирався, спустить її зразу ж готовий.
В нього на грудях виблискував страшно перев'язку взятий
Ремінь, весь в золоті, й тонко різьбились по нім візерунки:
Дикі ведмеді, і вепри, ще й леви до них вогнеокі,
Битви жорстокі, і січі, й побоїща, й людоубивства.
Хто так майстерно це вирізьбив, більше нехай не майструє –
Той, що з такою майстерністю вмів цей оздобити ремінь!
615] Зразу мене упізнавши, як тільки-но глянув очима,
Скорбно тоді він до мене із словом звернувся крилатим:
"О Лаертід богорідний, удатний на все Одіссею!
Випало долі лихої зазнати й тобі, бідоласі,
Ти, як і я, перетерпів під сонячним сяйвом багато.
620] Хоч я і Зевса Кроніда був сином, зазнав я недолі
Й лиха без краю й кінця; набагато я гіршому мужу

Мусив служити, і працю завдав він мені щонайтяжчу.
Врешті послав він сюди мене — пса привести, — вже нічого
Важчого, думав він, більше не можна мені загадати.
625] Виконав все ж таки й це я, і пса із Аїда я вивів, —
Допомогли-бо Гермес і Афіна мені ясноока".
Мовивши так, в оселю Аїда назад відійшов він,
Я ж залишився на місці й чекав, чи не прийде ще інший
Хтось із героїв-мужів, що колись їх спіткала загибель.
630] Міг би, яких мені хтілось, мужів я побачити давніх:
І Пірітоя, й Тесея — преславних нащадків богівських.
Та позлітались раніше громади мерців незліченні
З криком жакливим, — блідий всього охопив мене острах.
Щоб не послала на мене потворну страшної Горгони
635] Голову з п'ятьми Аїда сама Персефона славетна.
Зразу ж по тому вернувсь я на свій корабель, і супутцям
Вийти на нього звелів, і причали усі відв'язати.
До кочетів вони, швидко зійшовши, усі посідали.
Хвиля нас легко несла течією ріки Океану —
640] Від веслування спочатку, а потім за вітром попутним.

ПІСНЯ ДВНАДЦЯТА

ЗМІСТ ДВНАДЦЯТОЇ ПІСНІ

ВЕЧІР ТРИДЦЯТЬ ТРЕТЬОГО ДНЯ

Одісей закінчує свою розповідь. Повернення на острів Еею. Поховання
Ельпенора. Кіркея описує Одіссею небезпеки, які мають трапитись йому в
Дорозі. Він залишає її острів. Сирени. Блукаючі скелі. Плавання між скель
Харібди і Скілли, яка одразу знищує шістьох із Одісеевих супутців.
Всупереч волі Одіссея, корабель його зупиняється біля берегів Трінакії.
Супуші його, затримані на острові супротивними вітрами, вичерпавши всі
свої припаси, терплять голод і, нарешті, порушивши дану ними клятву,
вбивають биків Геліоса. Роздратований бог вимагає, щоб Зевс покарав
святотатство, і Одіссеїв корабель, що вийшов знову в море, розбито
Зевсовими громами. Всі гинуть у хвилях, крім Одіссея, який, ще раз
уникнувши Харібди і Скілли, опиняється на березі острова, де живе Каліпсо.
СИРЕНИ, СКІЛЛА І ХАРІВДА, БИКИ ГЕЛІОСА

Легко проплив корабель течією ріки Океану,
Потім по хвилях широкопросторого моря на дальній
Острів Еею прибув, де Еос, що в імлі народилась,
Має оселю й веде хороводи, де Геліос сходить.
5] Там корабель на пісок прибережний ми витягли зразу,
Вийшли самі на високий, бурунами пінений берег,
Там і поснули усі, на Еос божественну чекавши.
Ледве з досвітньої мли заясніла Еос розоперста,
Вислав супутників я наперед до Кіркеї в домівку —
10] Звідти до нас принести Ельпенора померлого тіло.
Хворосту вмить нарубавши, де берег стрімкий височіє,
Ми юнака поховали, омивши гіркими сльозами.
Потім, коли і померлий згорів, і уся його зброя,
Пагорб насипали ми і поставили стовп вікопомний,
15] В землю доладне весло увіткнувши на версі могили.
Все відбули ми як слід. Не вкрилось, проте, від Кіркеї
Те, що з Аїду назад ми вернулись, і, гарно убрана,
Вийшла до нас вона, й слідом внесли покоївки багато
Хліба, і м'яса, і посуд з іскристим вином пурпуровим.
20] Ставши всередині, мовила так у богинях пресвітла:

"Люди відважні, живими в оселю Аїда зішли ви,
Двічі вмируші, тоді як усі тільки раз умирають.
Нині ж вином утішайтесь і страви оці споживайте
Тут цілий день; а завтра, як тільки-но блисне світанок,
25] Далі собі попливете; сама вам і путь покажу я,
Дам і поради напутні, щоб жодна напасть лиходійна
Вас ні на суші, ні в морі нещастям гірким не спіткала".
Так говорила вона, й ми послухали серцем відважним.
Так цілий день ми тоді аж до заходу сонця сиділи,
30] М'ясом живилися вволю й солодким питвом утішались.
Згодом, як сонце зайшло і темрява все огорнула.
Спать полягали всі там, де стояв корабель на причалі.
Взявши за руку, мене посадила від інших окремо,
Поруч лягла на піску і розпитувати стала богиня.
35] Оповідати про все їй тоді розпочав я докладно.
Мовила так наостанку до мене Кіркея-владарка:
"Так і повинно було воно статись. Та все ж ти послухай,
Що я скажу і про що тобі потім сам бог нагадає.
Спершу сирен ти зустрінеш, що чаром своїм нездоланним
40] Кожну людину чарують, яка лиш до них підпливає.
Хто до сирен несвідомо наблизиться й тільки почує
Голос їх, той вже додому не вернеться, діти й дружина
Не побіжать уже зустріч йому, не радітимуть шумно,
Дзвінкоголосим-бо співом сирени його зачарують,
45] Сидячи там на лужку; наче гори, навкруг височіють
Кості загиблих людей, тільки шкіра на них дотліває.
Ти ж поуз них пропливи, заліпивши супутникам вуха
Воском медяним розм'яким, щоб часом вони не почули
Співу того. А схочеш ти сам їх послухати пісні,
50] Хай тебе міцно вірьовками стійма прив'яжуть за руки
Й ноги до щогли швидкого твого корабля, щоб безпечно
Міг ти від співу сирен усю насолоду відчутти.
А як благатимеш ти розв'язати й наказувати будеш,
Линвами хай до щогли тебе ще міцніше прив'яжуть.
55] А як зуміють вони провести повз сирен корабель твій.
То не скажу тобі зараз докладно, яку тобі далі
Вибрати дорогу, — сам ти тоді вже порадитись мусиш
З розумом власним, — але про обидві тобі розповім я.
Скелі стрімкі на одній ти побачиш дорозі, під ними
Хвиля реве гомінка синьоокої там Амфітріти.
Скелі блуденні — так їх щасливі боги називають.
Птахи і ті пролітати не сміють повз них ані навіть
Тихі голубки, що носять амбросію батькові Зевсу, —
Кожного разу одну із них рівна вихоплює скеля,
65] Й мусить новою щоразу число їх поповнювати батько.
Жоден тих скель не минув корабель, що до них наближався,
Тільки самі їх уламки й тіла мореплавців одважних
Хвиля та вихри вогнисті по морю бурхливому носять.
Тільки один ті скелі минув корабель мореплавний,
70] Всюди уславлений Арго, коли від Еета вертався.
Був би і цей корабель об скелі високі розбився,
Та провела його Гера, що дуже Ясона любила.
В іншому напрямі теж є дві скелі — широкого неба
Бескидом гострим сягає одна, оповита у темну

75] Хмару, — чистим повітря над ним не буває ніколи,
Влітку чи то восени та хмара над ним не зникає.
Смертному ані зійти на ту скелю, ні з неї спуститись,
Навіть хоч би й з двадцятьма руками він був і ногами,
Надто-бо рівна та скеля, немовби обтесана гладко.
80] Є там печера хмура посередині скелі тієї.
Прямо на захід вона до Еребу лежить, — мимо неї
Ти із доладним прямуй кораблем, Одиссею пресвітлий.
Ще ні один чоловік боєздатний, стріляючи з лука,
З моря не міг досягнути глибокої тої печери.
85] Скілла живе там жаклива, що гавкає несамовито.
Голос її скавучить, немов у щеняти малого,
З вигляду ж — люте страхіття вона, і нікому не мило
З нею стрічатися, навіть коли б якийсь бог її здибав.
Ніг аж дванадцять у неї, і кожна — огидно потворна,
90] Шість в неї ший довжелезних, на кожній страхіття жакливу
Голову має, а в ній — рядами потрійними зуби,
Часто і міцно поставлені, чорної сповнені смерті.
До половини сховавшись у темній печері глибокій,
Голови всі виставляє вона із провалля страшного,
95] Й пильно чигає зі скелі, і ловить дельфіни, й тюлені,
Й більші потвори морські, які тільки може вхопити,
Безліч-бо їх випасає в морях гомінка Амфітріта.
Ще не хвалився ніхто з моряків, що безкарно проїхав
Він з кораблем повз неї, бо кожного пащею Скілла
100] Зразу ж хапає з мужів, що пливуть кораблем темноносим.
Другу скалу, невисоку, побачиш ти там, Одиссею,
Близько від першої, так як із лука стрілою сягнути.
Дика смоковниця, листям рясніючи, там височіє.
Чорну там воду внизу божиста ковтає Харібда,
105] Тричі ковтає на день і тричі на день викидає
З себе. Отож не наблизься, коли вона має ковтнути,
Бо не врятує тоді тебе навіть землі потрясатель.
Ближче до Скілли тримайся й пою неї жени якнайшвидше
Ти корабель свій, бо краще супутників шість загубити,
110] Аніж усіх заодно з кораблем їх утратити разом".
Так говорила вона, а ж у відповідь мовив до неї:
"Отже, тепер всю одверто скажи мені правду, богине:
В разі Харібди я згубної якось уникну, чи зможу
Скіллу відбити, як супутців почне вона раптом хапати?"
115] Так запитав я, й мені відказала в богинях пресвітла:
"Знову, зухвальче, на думці у тебе лиш битви та ратні
Подвиги? Навіть безсмертним богам поступитись не хочеш?
Скілла не смертна істота, то ж лихо вона не смертельне,
Дика і люта потвора, ненатла, страшна, нездоланна.
120] Сила — ніщо перед нею, найкраще від неї тікати.
Тільки ж зупинишся ти біля скелі, щоб взятись до зброї,
Дуже боюсь я, що встигне накинутись Скілла й схопити
Стільки мужів з корабля твого, скільки голів є у неї.
Ти ж якнайшвидше пливи, Кратейду на поміч призвавши,
125] Скілліну матір, що людям на горі її породила, —
їй лиш утримать дочку, щоб знову на вас не напала.
Потім прибудеш на острів Трінакію. Мирно пасуться
Гелія там корови численні й опасисті вівці —

Сім худоби черід і овечих отар стільки ж само,
130] В кожній півсотні голів. Ні приплоду у них не буває,
Ні вимирають вони. Їх богині пасуть, пишнокосі
Німфи-пастушки, одна Фаетуса й Лампетія — друга, —
Гелію Гіперіону їх світла зродила Неера.
Та, породивши й зростивши, поважна їх мати далеко
135] Жити послала на острів Трінакію, щоб стерегли там
Батькові вівці вони і пасли корів круторогих.
Як не торкнетесь їх, на думці повернення мавши,
То, хоч зазнаєте лиха багато, в Ітаку вернетесь,
А як торкнетесь, загибель віщую я вам — кораблеві
но й товаришам твоїм. Сам же ти, правда, врятуєшся смерті
Й, хоч загубивши супутців, нескоро повернешся з лихом".
Так вона мовила, й скоро Еос надійшла злотошатна —
Знову на острів вернулася свій у богинях пресвітла.
Товаришів я тоді розбудив і звелів їм негайно
145] Стати на свій корабель і причали усі розв'язати.
До кочетів вони, швидко зійшовши, усі посідали
Й веслами, сидячи в ряд, по сивих ударили хвилях.
А пишнокоса Кіркея, страшна ясномовна богиня,
Чорному вслід кораблеві товариша доброго людям —
150] Вітер попутний — послала, що груди вітрил надимав нам.
Снасті тим часом усі спорядивши, на свій корабель ми
Сіли, — вітер лише та стерничий його спрямували.
З смутком на серці тоді до супутників знов я звернувся:
"Друзі, не я лиш один і не двоє те знати повинні,
155] Що провістила Кіркея мені, в богинях пресвітла.
Отже, я все розкажу вам, щоб знали, чи смерті нам ждати,
Чи від загибелі вдасться втекти і від Керн умкнути.
Передусім уникати вона нам наказує співу
Богоподібних сирен та їх лук, рясноцвітно квітучих.
160] Тільки мені їх послухати вільно. Але перед тим ви
Міцно до щогли мене прив'яжіть, щоб стояв біля неї
Я нерухомо, путами зв'язаний якнайтугіше.
А як благатиму я розв'язати й наказувать буду,
Линвами хай прив'яжуть до щогли мене ще міцніше".
165] Мовлячи так, докладно супутникам все розповів я.
А корабель наш доладний тим часом за вітром попутним
Швидко до острова, де ті сирени жили, наближався.
Згодом і вітер ушух, і раптом настала навколо
Тиша безвітряна, — бог тоді хвилю морську заспокоїв.
170] З місць повставали супутники всі і, згорнувши вітрила,
Склали на дно корабля їх, самі ж посідали рядами
До кочетів і веслами пінити хвилю взялися.
Взяв тоді воску я круг, подробив його гострою міддю
На невеликі шматочки й міцними став м'яти руками.
175] Швидко розм'як він, бо й сила на нього давила велика,
Й Гелія сяйво жарке, державця Гіперіоніда.
Товаришам я по черзі тоді позаліплював вуха,
Потім вони вже за руки і ноги мене прив'язали
Стійма до щогли міцної, ще й линвами туго скрутивши,
180] Веслами, сидячи в ряд, по сивих ударили хвилях.
А на таку вже наблизившись віддаль, що й поклики чути,
Наш корабель бистрохідний не міг від сирен заховатись,

Що почали йому навстріч виводити пісні дзвінкої.
"Гей, Одиссею преславний, ти гордість ахеїв велика!
185] Ну-бо, спини корабель, щоб послухати нашого співу.
Не пропливав тут ніхто на своїх кораблях чорнобоких,
Поки солодкої пісні із уст він не вислухав наших, —
Нею утішений, далі пливе він, дізнавшись багато.
Знаємо все-бо ми, що довелося у Трої просторій
190] З волі богів і аргеям, також як троянцям, зазнати.
Знаємо й те ми, що діється скрізь на землі многоплідній".
Так вони мовили співом чудовим. І прагнув всім серцем
Співу їх слухати я, і звелів я себе розв'язати,
Товаришам поморгавши, вони ж, все гнучись, веслували.
195] Встали лише Перімед з Еврілохом і, пут іще більше
Взявши та линв, ще міцніше до щогли мене прив'язали.
Тільки як вже проминули той острів і більше не чули
Ні голосів ми сирен, ані їх чарівливого співу,
Товариші мої вірні той віск повиймали, що вуха
200] Ним заліпив я їм, отже, й мене тоді з пут увільнили.
Щойно покинули острів ми той, як здаля над водою
Пару і хвилю побачив велику і гомін почув я.
Повипускали і весла із рук всі гребці з переляку,
Аж зашуміли вони з течією, і враз зупинився
205] Наш корабель, — вже не гнали його гладкотесані весла.
Я ж корабель обійшов, перед кожним спиняючись мужем,
Товаришів підбадьорив, їм мовивши слово ласкаве:
"Не новина для нас, друзі, в лиху потрапляти пригоду!
Лихо нам нині не більше, ніж те, коли силою всіх нас
210] Злобний кіклоп зачинив у печері своїй глибоченній.
А й відтіля ж утекти нам мій розум, порада і вміння
Допомогли, — так само й про це ви згадаєте лихо.
Отже, послухайте й нині мене і робіть, що скажу я.
Сидячи при кочетах своїх, моря глибокого хвилю
215] Веслами дружно гребіть, — можливо, нам Зевс допоможе
Лиха позбутись цього і страшної умкнуть небезпеки.
Отже, й тобі, стерновий, я наказую, — ти ж бережи це
В думці своїй, кораблем доладним керуючи нашим:
Остеронь пари і далі від хвилі цієї спрямовуй
220] Наш корабель та до скелі он тої веди й стережися,
Щоб не втягнуло сюди його й нас до біди не довів ти".
Так говорив я, й вони послухали слів моїх зразу.
Я не згадав їм про Скіллу, про лихо оте неминуче,
Щоб з переляку і весел своїх не покидали наші
225] Товариші і на дні корабля не сховалися раптом.
Тільки, на жаль, тоді зовсім забув я смутливу Кіркеї
Пересторогу — жодної зброї з собою не брати.
Я ж і славетну броню надягнув і, два списи довженні
В руки узявши, на ніс корабля, на передню подався
230] Палубу, — звідти-бо, я сподівався, з'явитися мала
Скілла печерна, що згубу несла для супутників наших.
Та не побачив нічого я, тільки втомилися очі
Скелю, повиту імлю, з туману весь час виглядати.
З стогоном так і плачем ми вузьку пропливали протоку, —
235] Скілла-бо там по один бік, по другий — божиста Харібда
Грізно ковтала із моря глибокого воду солону.

А як назад викидала, шумливо навкруг клекотіло,
Мов у котлі на великім вогні. І бризками піна
Високо вгору злітала, обидві зрошаючи скелі.
240] А як ізнову ковтала морську вона воду солону,
Вся відкривалась вируюча хлань, і скелі навколо
Грізно лунали, й на дні вже земля відкривалась глибоко
З чорним піском. І блідий охопив всіх супутників острах.
З жахом, загибелі ждучи, дивилися ми на Харібду.
245] Скілла ж в той час з корабля мого бистрого шість ухопила
Товаришів, найсильніших гребців із міцними руками.
Тут на швидкий корабель і супутників я оглянувся
Й тільки побачити встиг, як високо в повітрі мелькнули
Руки та ноги їх. З криком жакливим вони увостанне
250] Звали мене, на ім'я окликаючи, в тузі сердечній.
Так, як із виступу скелі рибалка на вудці довженній
Разом з поживою риба матор;чим на приманку лукаву
Кидає в море грузилом ще й ріг із вола польового,
Й кинута з моря на берег тріпоче сполохана риба, —
255] Так над скалою й вони у повітрі усі тріпотіли.
Біля печери вона їх пожерла, вони ж все кричали
Й руки у смертнім одчаї усе простягали до мене.
Більшого жаху ніколи мої ще не бачили очі,
Хоч і багато зазнав я, шляхами блукавши морськими.
260] А як нарешті уникли ми скель та страшної Харібди
Й Скілли, на острів чудовий пресвітлого бога небавом
Ми прибули. Багато там паслося широкочохлих
Гелія Гіперіона чудових корів і овечок.
Здалеку в морі іще на своїм кораблі чорнобокім
265] Чуд я рєВіння корів, що лунало з обори, й овечок
Мекання тихе. І зразу ж тоді мені спала на серце
Віщого мужа, сліпого фіванця Тіресія, мова
Й слово Кіркеї-ееянки, що наказала суворо
Острова Гелія нам, утіхи людей, уникати.
270] Отже, звернувся до супутників так я в тузі сердечній:
"Слухайте слів моїх, друзі, що стільки вже лиха зазнали!
Розповісти я повинен Тіресія вам віщування
Й слово Кіркеї-ееянки, що наказала суворо
Острова Гелія нам, подавця утіх, уникати.
275] Там найстрашніше нас лихо спіткає, вони говорили.
Далі ж від острова свій корабель ви спрямовуйте чорний".
Так говорив я, і любими всі зажурились серцями.
Та відповів Еврілох мені зразу ж докірливим словом:
"Надто твердий уже ти, Одиссею! Ні дух, ані тіло
280] В тебе не слабнуть. Неначе усе воно в тебе з заліза!
Товаришам, що в труді і без сну знемагають, на берег
Забороняєш ти вийти, коли на омитому морем
Острові врешті могли б ми вечерю смачну зготувати.
Ти ж проти ночі, що вже ось надходить, примушуєш раптом,
285] Острів цей обминувши, у млистому морі блукати.
З п'ятьми ночей і вітри навісні, кораблям на загибель,
Враз виникають. Хто ж бо жакливої згуби уникне,
Як налетить несподівано вихром шаленої бурі
Нот чи Зефір противійний, які найчастіш розбивають
290] Нам кораблі, навіть всупереч волі богів можновладних?

Краще вже зараз ми темній скорімося ночі й на берег
Вийдім вечерю край корабля готувати швидкого,
Вставши ж удосвіта, знов поплинемо в море широке".
Так говорив Еврілох, і всі його думку схвалили.
295] —тут я збагнув, що хтось із богів нам біду замишляє,
Й так я промовив, із словом до нього звернувшись крилатим:
"Сам я один, Еврілох, проти вашої сили не встою.
Тільки усі мені зараз же клятву дайте велику:
В разі корів ми череду там чи овечок отару
300] Стрінем численну, ніхто хай в зухвальстві злочиннім не сміє
Хоч би єдину вівцю чи корову забити, — спокійно
Страв споживайте, що їх безсмертна дала нам Кіркея".
Так я сказав, і зразу ж усі поклялись, як велів я.
Потім, коли вже вони присягайся і клятву скінчили,
305] В затишну бухту поставили свій корабель ми доладний,
Біля солодкої близько води, і посходили з нього
Товариші, і смачну почали готувати вечерю.
Потім, коли уже голод і спрагу вони вдовольнили,
Згадувать всіх і оплакувать стали супутників любих,
310] Що з корабля похапала й поїла зажерлива Скілла.
Плакали так, поки й сон надійшов до них солодковійний.
А як лишалася ночі третина й заходили зорі,
Бурю жакливу неждано наслав із поривчастим вітром
Зевс, що хмари збирає, й густою окутав імлюю
315] Море і землю, і ніч із неба спустилася знову.
Ледве з досвітньої мли заясніла Еос розоперста,
Витягай ми корабель і в печеру поставили тиху,
Затишне місце для німф та для їх хороводів чудових.
Там на нараду зібрав я усіх і так до них мовив:
320] "Досить в нас їжі й пиття у швидкій кораблі, мої друзі,
Отже, не слід нам чіпати корів, щоб не трапилось лиха.
Гелію всі ці корови належать і тучні овечки,
Богу страшному, який усе бачить на світі, все чує".
Так говорив я, й вони послухали серцем відважним.
325] Та не вгавав цілий місяць і Нот полуденний, і вітер
Інший не віяв тоді, крім Нота і східного Евра.
Поки їм хліба й вина червоного всім вистачало,
Не зачіпали корів, хоч і як поживитись кортіло.
А почало під запасами дно корабля виглядати,
330] Товариші мимоволі на лови тоді подалися,
Рибу ловити і птицю — усе, що до рук попадало, —
Вудками, петлями тощо, бо голод їм шлунки тривожив.
Вийшов я якимсь на острів углиб, щоб богам помолитись,
Може, з них котрий нам шлях повернутись додому покаже.
335] Отже, коли відійшов від супутників я далеченько,
Руки умив і в затишнім місці, од вітру укритім,
Із молитвами до всіх звернувся богів олімпійських.
Сон найсолодший злили вони потім мені на повіки.
Раду тим часом лиху подав Еврілох товариству:
340] "Слухайте слів моїх, друзі, що стільки вже лиха зазнали!
Кожною смертю неміло вмирати людині бездольній,
Вмерти ж із голоду, в ньому загибель знайти — найстрашніше.
Отже, давайте Гелія краших корів одберімо
Й жертву богам принесім, що простором небес володіють.

345] А як повернемось ми до Ітаки, вітчизни своєї,
Храм величний негайно збудуємо Гіперіону
Гелію ми й багато коштовних дарів принесемо.
А як у гніві на нас за корів круторогих він схоче
Наш корабель, за згодою інших богів, погубити, –
350] Краще волію, в воді захлинувшись, загинути зразу,
Аніж поволі вмирати на пустинному острові цьому".
Так говорив Еврілох, і всі його думку схвалили.
Зразу ж тоді вони Гелія кращих корів одібрали
З стад його, – від темноносого-бо корабля недалеко
355] Паслися широкочолі корови його круторогі.
їх оточили вони і молитися стали безсмертним,
Свіже зриваючи листя із високоверхого дуба,
Білого-бо на швидкій кораблі не було вже ячменю.
А помолившись, корів повбивали і шкуру обдерли,
360] Потім, відрізавши стегна, їх жиром обабіч обклали,
Згорнутим вдвоє, а зверху сирим іще м'ясом накрили.
Та не було в них вина поливати палаючі жертви,
То покропили водою і нутрощі смажити стали.
Стеша телиці спаливши й утроби її скуштувавши,
365] Решту усю на шматки порубали й рожнами проткнули.
Саме тоді від повік моїх сон відлетів найсолодший.
До корабля я швидкого пішов на морське узбережжя.
Вже недалеко свого корабля крутобокого бувши,
Раптом відчув я, як смаженим звідкись приємно запахло.
370] З зойком болучим тоді заволав до богів я безсмертних:
"Зевсе, наш батьку, і всі ви, одвічні боги всеблаженні!
Горя ж мені завдали ви, тим сном лиховійним приспавши!
Товариші тут страшного накоїли лиха без мене".
З вістю до Гелія Гіперіона прийшла довгошатна
375] Діва Лампетія – що ми корів його кращих убили.
Серцем розгнівався він і так до безсмертних промовив:
"Зевсе, наш батьку, і всі ви, одвічні боги всеблаженні!
Тяжко скарайте людей Одиссея, сина Лаерта!
Надто зухвало вони тих корів повбивали, якими
Тішивсь я кожного разу, на зоряне сходячи небо
Чи повертаючись знову з небесного шляху на землю.
А як не буде за вбитих корів їм належної кари,
То до Аїда зійду я й світитиму там для померлих".
В відповідь так йому Зевс, що хмари збирає, промовив:
385] "Гглію, краще й надалі світи для безсмертних у небі,
А заодно і для смертних людей на землі плідородній.
Я ж незабаром швидкий корабель їх, сліпучу метнувши
Блискавку, вщент розіб'ю посеред винно-темного моря".
Все це давно від Каліпсо прекрасноволосої чув я,
390] їй же, казала вона, все Гермес розповів, оповісник.
Отже, пішов я тоді до свого корабля і до моря
Й вилаяв всіх, перед кожним спиняючись; та не могли ми
Ради вже дати ніяк, бо корови були уже вбиті.
Потім боги ще й такі показали супутцям ознаки:
395] Зняті заповзали шкури, сире на рожнах і печене
М'ясо замукало, наче корови живі обізвались.
Шість уже днів безустанно мої так супутники любі,
Учти справляючи, Гелія кращих корів поїдали.

Тільки як день надійшов від Зевса Кроніона сьомий,
400] Вітер нарешті затих і страшна заспокоїлась буря.
Вийшли на свій корабель ми й поплинули в море широке,
Щоглу поставивши й білі на ній розпустивши вітрила.
А як далеко ми острів лишили й ніяка навколо
Не маячила земля, саме лише небо та море,
405] Хмару всю чорну раптово наслав громоносний Кроніон
На корабель наш доладний, і море під нею стемніло.
Отже, недовго він плинув спокійно — Зефір шумовійний
З заходу враз налетів, і страшна розлютилася буря.
Вихру поривом рвучким зірвало із щогли обидві
410] Линви, і щоглу звалило, й на дно, вже водою залите,
Снасті попадали. Щогла з корми корабельної, впавши,
По голові стерника зачепила і череп відразу
Геть роздробила йому; наче той водолаз, він з помосту
Швидко пірнув, і покинула кості душа благородна.
415] Зевс заgrimів у ту мить і метнув в корабель наш перуном,
Аж затрусився увесь він, уражений Зевса перуном,
Сіркою разом запахло, й попадали в море супутці.
Мов вороння, вони круг корабля чорноносого в бурній
Хвилі кружляли, — відмовив їм бог повороту додому.
420] По кораблю я метавсь, поки хвилі ударом від кіля
Геть відірвало обшивку, й оголену снасть бурунами
Змило, і щогла за кілем услід попливла, а за нею
Линва ремінна із шкури волової в хвилях тяглася.
Міцно із кілем я щоглу зв'язав тоді линвою тою
425] Й, сівши на нього, віддався на волю вітрам буревійним.
Став затихати Зефір, і страшна заспокоїлась буря,
Та несподівано Нот тривогою в серце повіяв,
Щоб не погнав мене знов він згубній назустріч Харібді.
Так цілу ніч мене вітром носило; як сходило сонце,
430] Знову між скелями Скілли я був і страшної Харібди.
Саме в ту пору ковтала морську вона воду солону.
Скочивши раптом, за дику смоковницю я ухопився
Й, наче кажан, у повітрі повис, і не міг ні ногами
Я обіпертись на землю, ні вище на дерево влізти,
435] Надто-бо низько коріння було, а віття — високо, —
Довге й крилате, тінню воно укривало Харібду.
Міцно тримався я там, доходячи, щоб відригнула
Кіль вона й щоглу назад, і хоч пізно, а все ж я діждався
їх, — аж тоді, як суддя, розібравши на зборах багато
440] Позовів юні завзятої, йде вже нарешті вечерять,
Тільки тоді з уст Харібди з'явилися ті деревини.
Враз від смоковниці я відірвав свої руки і ноги
Й прямо в розбурхану хвилю упав, деревин недалеко,
Виліз на них і руками щосили почав веслувати.
445] Скіллі усе ж таки батько людей і богів не дозволив
Вгледіть мене, — не уник би інакше я наглої смерті.
Дев'ять днів так тримавсь я. У пільмі нічній на десятій
Кинутий був на Огігію-острів богами. Каліпсо
Там пишнокоса живе, страшна ясномовна богиня,
450] Що годувала й кохала мене. І навіщо б я знов це
Мав говорити? Ще вчора все в домі тобі розповів я
Й славній дружині твоїй. Та й зовсім мені нецікаво

Знов говорити все те, що докладно тобі розповів я".

ПІСНЯ ТРИНАДЦЯТА

ЗМІСТ ТРИНАДЦЯТОЇ ПІСНІ

ТРИДЦЯТЬ ЧЕТВЕРТИЙ ДЕНЬ І РАНОК ТРИДЦЯТЬ П'ЯТОГО

Одіссей, нагороджений щедро царем Алкіноем, царицею Аретою і феаками, залишає з наближенням ночі їх острів. Він засинає. Тим часом корабель феакійський, швидко закінчивши своє плавання, досягає Ітаки. Наблизившись до Ферганської пристані, мореплавці виносять сонного Одіссея на берег і там залишають його з усіма скарбами, які він одержав від феаків. А самі віддаляються. Роздратований Посейдон перетворює їхній корабель у скелю. Одіссей прокидається, але не впізнає своєї землі, яку Афіна вкрила густим туманом. Богиня зустрічається з ним у вигляді юнака. Він розповідає вигадану пригоду; тоді Афіна відкривається йому, прибравши вигляд діви. Сховавши Одіссеєві скарби у гроті наяд, богиня дає йому настанову, як помститися на женихах, перетворює його у злиденного старця і, наказавши йому йти у глиб острова до свинопаса Евмея, сама відлітає в Лакедемон до Телемаха.

ВІДПЛИТТЯ ОДІССЕЯ З КРАЇНИ ФЕАКІВ

І ПРИБУТТЯ ДО ІТАКИ

Так говорив Одіссей, і тиша навколо настала.

Мов зачаровані, всі в звечорілих сиділи покоях.

Зрештою так Алкіной, озвавшись до нього, промовив:

"Як уступив, Одіссею, на мідний поріг ти у дім мій

5] Високоверхий, то певен я, що й до свого незабаром

Вернешся ти без блукань, хоч багато зазнав їх раніше.

Вам же, старшино шановна, що в домі моєму іскристе

П'єте пошани вино й наслухаєте співу аедів,

Ось що, до кожного й всіх вас звертаючись, маю сказати:

10] В гладко обтесаній скрині вже складено й шати для гостя,

Й вироби з золота тонко відлиті, й всі інші дарунки,

Що поприносили ви йому, радники славних феаків.

Даймо, крім того, йому по триногу великому кожен

І по котлові, а потім, з народу зібравши, свої ми

15] Втрати повернем; важкий для одного це був би дарунок".

Так говорив Алкіной, і подобалось всім його слово.

Потім вони спочивають по своїх розійшлися домівках.

Ледве з досвітньої мли заясніла Еос розоперста,

До корабля вони з мідним усі поспішили начинням.

20] Ходячи по кораблю, Алкіноева сила священна

Порозкладала старанно під лавами всі ті дарунки,

Щоб не були на заваді гребцям, як за весла засядуть.

До Алкіноя посходились учту вони готувати.

Ім заколола бика Алкіноева сила священна

25] В честь темнохмарного Зевса Кроніда, що всім володіє.

Стегна спаливши, самі вони в учті розкішній велику

Мали утіху. Співав перед ними співець божественний,

Славний між людом усім Демодок. Одіссей же до сонця

Ясного голову все повертав з нетерпіння — коли вже

Зайде воно, так прагнув він швидше від'їхати звідти.

Так, як вечері жадає ратай, що майстерного плуга

На новині цілий день йому тягнуть воли винно-темні,

Й серцем радіє, коли вже на захід схиляється сонце

Й близько вечерея, і вже він іде, ледве тягнучи ноги,

35] Так же радів Одіссей, як на захід схилюлося сонце.

До веслолюбних феаків тоді він почав говорити,
До Алкіноя свою найбільше звертаючи мову:
"О Алкіною, владарю, в усіх племенах найславніший!
Вирядить в путь ви мене, узливання створивши, самі ж тут
40] Будьте здорові! Здійснилось-бо те, чого прагнув я серцем —
І поворот, і коштовні дари, — хай богове небесні
Благословлять їх, нехай безпорочною вірну дружину
Й друзів своїх у здоров'ї знайду я, додому вернувшись.
Ви ж залишайтеся на радість дружинам, від юності любим
45] Подругам вашим, і дітям своїм. Хай богове пошлють вам
Всякого щастя, й хай люд ваш ніякого лиха не знає!"
Так говорив він, і всі це схвалили й погодились гостя
Вирядить гідно в дорогу, усе-бо він мовив доладно.
От до окличника мовить тоді Алкіноева сила:
50] "Воду з вином розведи, Понтоною, в кратері й навколо
Всім піднеси, щоб могли, помолившись батькові Зевсу,
Гідно ми нашого вирядить гостя до рідного краю".
Мовив він так, і вино розмішав Понтоной медоплинне
Й кожному в кубок налив, і усі, в своїх сидячи кріслах,
55] Вічним, блаженным богам, що простором небес володіють,
Стали творить узливання. Підвівсь Одиссей богосвітлий
І, до Арети наблизившись, келих подав їй дводонний,
Потім промовив, із словом до неї звернувшись крилатим:
"Будь, володарко, здорова на довгі літа, поки прийдуть
60] Старість і смерть, — вони-бо нікого з людей не минають.
Я від'їжджаю, а ти будь щаслива у домі своєму
З любими дітьми, й людьми усіма, й владарем Алкіноем".
Мовивши це, ступив на поріг Одиссей богосвітлий.
Разом послала й окличника з ним Алкіноева сила,
65] Щоб на швидкий корабель до моря його супроводив.
Слідом служебниць-жінок Арета за ними послала,
З випраним чисто плащем прямувала одна і з хітоном,
Друга добротну несла прегарного виробу скриню,
Ще одна з хлібом і темно-червоним вином поспішала.
70] До корабля підійшли вони всі і до берега моря,
Славні супутники, з рук їх принесені речі прийнявши,
Склали на дно корабля — і вино, й розмаїті наїдки.
Для Одиссея ж вони на кормі корабля їх швидкого
Килим послали й ряднину, щоб міг на них він спокійно
75] Виспатись. Зразу ж тоді підійшов він до ложа і мовчки
Ліг спочивати. За весла вони посідали рядами
Й линви од каменів, з дір, в них пробитих, усі відв'язали.
І нахилились гребці й ударили веслами море.
Впав Одиссееві сон найсолодший тоді на повіки,
80] Непробудимо солодкий, найближче до смерті подібний.
Мов у полях жеребці, четвернею запряжені в повіз,
Мчать як шалені під ляск батога по широкій дорозі,
Аж підіймаються високо вгору вони над землею,
Так піднімався і ніс корабля, а позаду багряна
Хвиля шумливого моря аж пінилась, так бушувала.
Плив корабель неухильно вперед, і ні яструб, ні сокіл,
Птах найбистріший, не міг би у летові з ним порівнятись.
Швидко летів корабель, морську розсікаючи хвилю
Й мужа везучи, що розумом був до богів лиш подібний,

90] Надто багато-бо горя зазнав він душею раніше
В січах тяжких з ворогами, у хвилях бурхливого моря.
Спав він спокійно тепер, про лихо колишне забувши.
Ледве на небо зоря світлосяйна зійшла провістити
Близьке настання Еос, що з досвітньої мли виникає,
95] А корабель мореплавний до острова вже наближався.
Є на Ітаці затока, що назву від Форкіна має,
Старця морського; при вході до неї два миси обабіч,
З моря скелясті й пологі всередині тої затоки.
Миси від буйної хвилі її захищають, що зовні
100] Вітер здіймає, — всередину бухти тієї зайшовши,
Без якорів кораблі добропалубні можуть стояти.
Край узбережжя затоки стоїть довголиста олива,
А біля неї чудова тіниста печера, священний
Захисток німф чарівних, що наядами їх називають.
105] Є у печері тій амфор камінних багато й великих
Келихів; бджоли роями гніздяться у ній медоносні.
Є ще великі там кросна камінні, — на них собі німфи
Тчуть пурпурово-барвисті вбрання, що аж глянути любо;
Є й дзюркотливі джерела. Два входи до тої печери:
110] Входом північним і людям до неї проходити можна,
Вхід же із півдня — лише для богів, і не вільно нікому
З смертних проходити ним, богам лише вхід той відкрито.
От увійшли вони в бухту знайому. І до половини
На узбережжя положисте їх корабель із розгону
115] Вибіг, — веслами руки гребців його так підганяли.
З добре обладнаних лав корабля вони вийшли на берег,
Насамперед із корми Одиссея гуртом перенісши,
Разом з рядиною й килимом ясним, що в них спочивав він,
На прибережний пісок оповитого сном положили.
120] Потім дарунки позносили, що на дорогу додому
Славні феаки дали, завдяки допомозі Афіни.
Склали докупі усе під оливу вони довголисту
Одаль дороги, щоб шкоди хто-небудь з людей перехожих
Не наробив, поки сам Одиссей ще від сну не прокинувся,
125] Зразу ж додому назад попливли. Та землі потрясатель
Грозьб не забув, що раніш богорівному він Одиссею
Ними грозив, і у Зевса тоді попросив він поради:
"Зевсе, наш батьку! Пошани ніякої поміж богами
Більше не матиму я, якщо смертні мене не шанують,
130] Навіть феаки, що рід свій славетний від мене виводять.
Я сподівався, що, лиш перетерпівши лиха багато,
Вернеться все ж Одиссей; повороту додому від нього
Не відбирав я, бо ти ж обіцяв, головою кивнувши.
Сплячим його відвезли на швидкім кораблі через море,
135] І на Ітаці зсадили, й численних дарів надавали:
Золота, й міді багато, і тканого безліч одіння —
Стільки із Трої собі Одиссей не привіз би напевно,
Навіть із долею здобичі цілим додому вернувшись".
В відповідь так йому Зевс, що хмари збирає, промовив:
"Що це ти кажеш, землі потрясателю вельмимогутній!
Не зневажали тебе ще боги. Та воно й неможливо
Не шанувать одного з найстаріших богів і найкращих,
А як з людей хто, могутністю й силою слабших, посміє

Не поважать тебе, завжди ти зможеш його покарати.
145] Отже, роби, як бажаєш, як серцю твоєму завгодно".
В відповідь мовив йому Посейдон, землі потрясатель:
"Так би зробив я усе, як говориш мені, темнохмарний,
Тільки тебе я боюся і гніву твого уникаю.
Нині ж я хочу феаків отой корабель пречудовий,
150] Що із виправи додому вертається, в морі туманнім
Геть розтрощить, щоб назавжди одвикли вони подорожніх
Переправляти, ще й місто горою від них заслоню я".
В відповідь так йому Зевс, що хмари збирає, промовив:
"Друже мій, ось як моєму то серцю найкращим здається:
155] Тільки-но люди із міста побачать здаля корабель той,
Що підпливатиме, в камінь його оберни біля суші,
Виглядом схожий на той корабель, щоб усі дивувались
Люди, що довгою їхнє заслонено місто горою".
Щойно почув ці слова Посейдон, землі потрясатель,
ібо рушив він прямо до Схерії, де проживають феаки,
Й там дожидав він. Близько вже був корабель мореплавний,
Швидко йдучи. Наблизивсь до нього землі потрясатель,
Перетворив його в скелю; долонею вдаривши зверху,
Міцно його закріпив і сам відійшов після того.
165] Перемовлялись словами крилатими поміж собою
Славні тоді почали моряки, довговеслі феаки.
Переглядаючись, так поміж себе вони говорили:
"Лишенько! Хто ж то швидкий корабель, що вертався
додому,
Раптом у морі спинив, коли близько він там показався?"
170] Так то один з них, то другий казав, а що сталося — не знали.
Отже, озвався тоді Алкіной і так до них мовив:
"Горенько! Ось воно давне збулося-таки віщування
Батька мого, що сказав: на нас Посейдон прогнівиться
Тим, що ми через моря перевозці для всіх безодмовні.
175] Прийде година, казав, коли наш корабель пречудовий,
Що повертатися буде з виправи, в туманному морі
Бог нам розтрощить і довгою місто заслонить горою.
Так повістив мені батько, і все це збувається нині.
Отже, послушайте всі і зробить те, що зараз скажу вам:
180] Не перевозьте нікого з людей, хто б до нашого міста
Не нагодивсь. Посейдонові ж зараз дванадцять добірних
В жертву биків принесім, може, зглянеться він і ласкаво
Міста не буде високою нам заслоняти горою".
Так він сказав, і биків вони в страсі взяли готувати.
185] Потім широко благать почали владаря Посейдона
Славні вожді та правителі всі феакійського люду,
Стоячи круг вівтаря. Одиссей пробудився тим часом,
Лежачи на вітчизняній землі, та її не впізнав він,
Бо не бував тут давно. Крім того, Паллада Афіна,
190] Зевсова донька, туманом її огорнула, щоб часом
Хтось і його не впізнав, щоб самій йому все розказати,
Щоб ні дружина, ні друзі й сусіди його не впізнали,
Поки на всіх женихах за зухвальство їх він не помстився.
Ось чому нині здавалося іншим усе владареві —
195] Бухти вигідної плесо, й виткі узбережні стежини,
И скелі стрімчасті, й дерева, що порозростались навколо.

Раптом підвівся і став, у рідну вглядаючись землю,
Й голосно він заривав, по стегнах долонями вдарив
І в невимовному жалі до себе самого промовив:
200] "Горе мені! До кого, в яку я країну потрапив?
Чи непривітні та дикі тут люди, що правди не знають,
Чи доброзичливі серцем, гостинні і богобоязні?
Де ці скарги я великі подіну? І де ж це нарешті
Я опинився? Було б таки краще мені у феаків
205] Там залишатися! Вдався б до когось я з владців могутніх,
Хто полюбив би мене і до рідного вирядив краю.
Де ж це сховати тепер, я не знаю. А тут залишати
Я б не хотів, щоб усе воно здобиччю інших не стало.
Горенько! Несправедливі були і не дуже розумні
210] Славні вожді та правителі всі феакійського люду, —
В край мене інший вони завезли, обіцявши на острів,
Видний здаля, на Ітаку везти, й не дотримали слова.
Зевс їм відплатить, благаючи всіх оборонець, що й інших
Сам назирася людей і всім віддає по заслугі.
215] Гляну ж тим часом, скарги полічу я свої та побачу,
Чи не забрали феаки чого, кораблем від'їжджавши".
Мовивши так, заходивсь казани, і триноги лічити,
Й вироби всі золоті, і чудові одіння взористі, —
Не бракувало нічого. У тузі по рідному краю
220] Над узбережжям шумливого моря почав він блукати,
Тяжко сумуючи. Близько до нього підходить Афіна
В вигляді хлопця, овечих отар пастуха молодого,
Ніжного вродою, наче якогось державця дитина,
З гарним плащем добротканим, на плечах ізгорнутим вдвоє,
225] З списом в руках, а ноги світлісті в сандалії взуті.
Глянув на неї й зрадив Одиссей, і, підходячи навстріч,
Так він промовив, із словом до неї звернувшись крилатим:
"Друже мій, першим тебе я у цій зустрічаю країні.
Будь же здоров і не стався до мене з чуттям зловорожим,
230] А порятуй мої речі й мене порятуй. Наче бога,
Щиро благаю тебе й до колін я твоїх припадаю.
Ти ж мені правду усю розкажи, щоб знав я напевно,
Що за земля, що за край тут. Який його люд населяє?
Острів то, що звідусіль його здалеку видно, чи берег
235] То суходолу родючого, що виступає у море?"
В відповідь мовить йому ясноока богиня Афіна:
"Чи не дурний ти, чужинче, та й здалеку, мабуть, прибув ти,
Що запитав про цю землю у мене! Отож не така-то
Вже й невідома вона, — багато хто знає про неї
240] І поміж тими людьми, що далеко живуть на схід сонця,
І серед тих, що за нами на заході млистім домують.
Надто скеляста вона, так що кіньми по ній не проїхать,
Та не така-то вже й бідна, хоч, правда, не дуже простора.
Хліба родить вона і вина виноградного завжди
245] Вдосталь, бо часто й дощі тут ідуть, і роса випадає;
І пасовиська для кіз і свиней тут чудові, й багато
Всякого лісу навколо, й джерел із водою питною.
Тим-то, чужинче, Ітаки ім'я досягло і до Трої,
Що десь далеко, як кажуть, лежить від ахейського краю".
250] Мовила так, і незламний зрадив Одиссей богосвітлий,

Втішений тим, що він в ріднім краю, як йому сповістила
Зевса егідодержавного донька, Паллада Афіна.
Отже, озвався він і з словом до неї звернувся крилатим,
Та не повів усієї він правди, притримавши слово,
В серці, як завжди, багато ховаючи мислей лукавих.
"Чув про Ітаку давно я, ще будучи на Криті розлогім,
В морі далекому. Нині ж і сам я доплинув до неї
З скарбом своїм. Лишивши і дітям іще стільки само,
Втік я відтіля, бистроногого там Ортілоха убивши,
260] Що народився від Ідоменея й на Криті розлогім
В гонах швидких подолав навіть тих, що й годуються з цього,
Хтів-бо від мене він з Трої привезену всю відібрати
Здобич, що стільки вже горя за неї зазнав я душею
В січах важких з ворогами, у хвилях бурхливого моря,
265] Бо не коривсь його батькові я, біля Трої служивши
В нього в загоні, а сам тоді власну очолив ватагу.
Мідним я списом ударив його, коли він повертався
З поля, а я із товаришем ждали його край дороги.
Ніч тоді темна все небо вкривала, і жодна людина
270] Нас не побачила, — в тайні і душу від нього забрав я.
Тільки коли уже вбив Ортілоха я гострою міддю,
На корабель я побіг фінікіян славетних бламати,
В дар пропонуючи їм із здобичі долю чималу.
Взяти благав я з собою мене й одвезти аж у Пілос
275] Чи до Еліди священної, де владарюють епеї.
Силою вітру, проте, відтіля аж сюди їх пригнало
Проти їх волі, — обманювать, видно, вони не збирались.
Отже, блукаючи так, аж сюди уночі ми добились.
В бухту, насилу веслуючи, в'їхали ми, і ніхто з нас
280] І не гадав про вечерю, хоч дуже були ми голодні,
Й тільки зішли з корабля, як тут же і спать полягали.
Зморений тяжко, зразу ж у сон я солодкий поринув.
Скарб фінікіяни мій з корабля позносили швидко
Й там, де лежав я, поклали усе на піску прибережнім.
285] Потім своїм кораблем у Сідонію, край велелюдний,
Знов попливли. Я ж один із зажуреним серцем лишився".
Так говорив він. Всміхнулась тоді ясноока Афіна,
Ніжно рукою його приголубила, вигляд прибравши
Жінки ставної, вродливої, славної ще й в рукоділлі,
290] Й так йому мовила, з словом до нього звернувшись крилатим:
"Хитрому ж треба й лукавому бути, щоб в підступах різних
Все ж подолати тебе, хоч би й бог із тобою змагався!
Надто вигадливий ти й хитромудрий, ба навіть не хочеш,
В ріднім краю опинившись, оманливих слів і лукавства,
295] Любих тобі ще із віку дитячого, врешті зректися!
Та перестаньмо про це говорити, — умієм обое
Ми хитрувати, і смертних ти всіх перевищував завжди
В слові й пораді, а я між богами безсмертними славлюсь
Розумом гострим і хитрістю вдачі. Як же це й досі
300] Зевса дочки не впізнав ти, Паллади Афіни? Я ж завжди
В скруті якійсь біля тебе й від лиха тебе захищаю.
Я ж учинила і те, що феакам ти був до вподоби.
Й зараз прийшла я, щоб разом подумати, як тобі бути,
І захвати той скарб, що тобі на дорогу додому

305] Славні феаки дали за порадою й мислю мою,
І розказати, який тобі клопіт у власному домі
Доля готує. Ти все оце витерпів конче повинен,
Та не розказуй нікому з жінок чи мужчин, що вернувся
Ти із далеких блукань, а мовчки усе й терпеливо
310] Знось: і зневаги, і кривди, людському скорившись насильству".
Відповідаючи, мовив тоді Одиссей велемудрий:
"Важко, богине, зустрівши тебе, упізнати людині
Хоч би й досвідченій, — в постатях різних себе та являєш.
Знаю те добре я й сам, що була ти до мене прихильна
315] В дні, як під Троєю ми, ахеїв сини, воювали.
А як уже зруйнували Пріамове місто високе
Й на кораблях одплили і бог всіх ахеїв розсіяв,
Більше я, Зевсова доню, не бачив тебе й не помітив,
Щоб на моїм кораблі ти мене від біди захистила.
320] Довгий-бо час по світах із розкряним серцем у грудях
Я проблукав, поки з лиха богове мене врятували.
Тільки як я опинився в родючій країні феаків,
Словом мене підбадьорила ти й завела до їх міста.
Нині ж ім'ям твого батька благаю уклінно — не вірю,
325] Що на Ітаку я, здалеку видну, прибув, — мабуть, в іншій
Я опинився країні, а ти, лиш глузуючи з мене,
Розповідала те все, щоб серце мені одурити.
Отже, скажи, чи справді я в милу приїхав отчизну?"
В відповідь мовить йому ясноока богиня Афіна:
330] "Завжди однакові в грудях у тебе усі міркування.
Тим-то й не можу тебе, бідолашного, я залишити,
Ти-бо й привітна людина, і розумом бистра, й розважна.
Кожен із радістю інший, з далеких блукань повернувшись,
Біг би до власного дому — дружину побачити й діток.
335] Ти ж не інакше, як все розпитати і вивідать хочеш,
Поки не впевнишся сам у дружині, що, сидячи дома,
Все дожидає тебе, і в смутку й сльозах безустанних
Ночі безсонні і дні їй безрадісно довгі минають.
Навіть і сумніву все ж я не мала, я глибоко в серці
340] Знала, що вернешся ти, хоч супутців своїх і утратиш.
Та не хотілось, однак, з Посейдоном мені сперечатись,
Брат-бо він батька мого, на тебе ж палає у серці
Гнівом за те, що коханого ти осліпив йому сина.
Нумо, ходім покажу я Ітаку, щоб сам ти упевнився.
345] Ось і затока, в честь Форкіна названа, старця морського;
Край узбережжя, он бачиш, стоїть довголиста олива,
А біля неї чудова печера тіниста, священний
Захисток німф чарівних, що наядами їх називають.
Це ж бо та сама печера простора, з склепінням високим,
350] Де гекатомби добірні ти німфам у жертву приносив.
Далі там — Неріт-гора, густими укрита лісами".
З цими словами богиня тумани розвіяла, й острів
Весь показався, й незламний зрадів Одиссей богосвітлий,
Край свій побачивши, й землю родючу він став цілувати.
355] Потім до німф розпочав він, здіймаючи руки, молитись:
"Німфи наяди, Зевсові доньки, вже й бачити вас я
Не сподівався! Прийміть же моїх молитов привітання
Щире! Як і раніш, подаруємо ми вам дарунки,

Якщо зласкавиться Зевсова донька, що здобич дарує,
360] Й жити мені ще дозволить і любому сину зростати".
В відповідь мовить йому ясноока богиня Афінa:
"Та не турбуйся! Не цим тобі треба тепер клопотатись.
Швидше сховаймо у глиб божественної цієї печери
Скарб твій увесь, щоб там залишатися міг він безпечно,
365] І поміркуймо самі, як краще надалі нам бути".
З цими словами богиня пройшла під похмуре склепіння,
Помацки в пітьмі шукаючи закутків. Слідом за нею
Золото ніс Одисей, і з міді міцної начиння,
Й шати розкішні — усе, що феаки йому дарували;
Все поскладала дбайливо і скелею вхід завалила
Донька егідодержавного Зевса, Паллада Афінa.
Сидячи разом під тінню оливи священної, стали
Вдвох міркувати вони, як женихів знахабнєлих позбутись,
Першою річ почала ясноока богиня Афінa:
375] "О Лаертід богорідний, удатний на все Одиссею!
Ти поміркуй, як прибрати до рук женихів безсоромних —
Три уже роки зухвало вони хазяйнують у тебе,
Сватають жінку твою богорівну й дари їй приносять.
Та дожидає всечасно тебе вона серцем печальним,
380] Кожному з них обіцяючи, всім подає їм надії,
Вісті усім розсилає, та іншого думкою прагне".
Відповідаючи, так говорив Одисей велемудрий:
"Леле! То доля лиха Агамемнона, сина Атрея,
Так же раптово й мене спіткала б сьогодні в моєму
385] Домі, якби наперед ти, богине, про це не сказала.
Дай же пораду, як краще на них я помститися маю.
Стань біля мене сама, вдихни мені сили й відваги,
Як і тоді, коли з Трої ми світлу намітку зривали.
Як допоможеш так широко й тепер ти мені, ясноока,
390] То подолав би мужів я й зо триста удвох із тобою,
Тільки б ласкаву, богине-владарко, дала допомогу".
В відповідь мовить йому ясноока богиня Афінa:
"Буду весь час я з тобою, самого тебе не покину,
Щойно до справи візьмемося ми. Тоді, я гадаю,
395] Вже не один з женихів, що твої проїдають набутки,
Кров'ю і мозком своїм оббризкає землю навколо.
Тільки зміню тебе так, щоб люди ніяк не впізнали.
Зморщу прекрасну я шкіру на тілі твоєму гнучкому,
І над чолом твоїм русе понищу волосся, й лахміттям
400] Постать прикрию, щоб кожен, хто гляне на тебе, жажнувся;
Мутними очі зроблю, раніше такі ще прекрасні,
Щоб і усім женихам ти на вигляд огидним з'явився
Й навіть дружині і синові, що їх удома лишив ти.
Сам же ти спершу знайди старого свого свинопаса,
405] Що стереже твої свині й тобі увесь відданий широко, —
Любить він сина твого й Пенелопу розважну шанує.
Біля свиней його знайдеш, — там гурт їх чималий пасеться
Близько Воронячих скель, недалеко джерел Аретуси.
Жолуді ситні їдять вони там і п'ють темно-чорну
410] Воду, — отож-бо і салом жирнющим вони обростають.
Там зупинись і, підсівши, про все розпитаєш у нього,
Поки я в Спарту подамся, жінками вродливими славну,

Щоб Телемаха покликати, сина твого дорогого,
Що в Лакедемон просторий навідався до Менелая.
415] Може, дізнається там, чи є ти де-небудь на світі".
Відповідаючи, мовив тоді Одиссей велемудрий:
"Чом же ти, знаючи правду, раніше йому не сказала?
Чи не на те, щоб і він, в неспокійному морі блукавши,
Лиха натерпівся й інші прожиток його прощали б?"
420] В відповідь мовить йому ясноока богиня Афіна:
"Клопіт про нього нехай твого серця тепер не турбує,
Я-бо сама виряджала його, щоб у цій він виправі
Доброї слави набув. З ним жодного лиха не сталось,
В домі Атріда спокійно сидить він у повнім достатку.
425] Правда, із чорним своїм кораблем тут чигають на нього
Молодики, щоб раніше убить, ніж в отчизну приїде.
Тільки не буде цього. Земля-бо раніше покриє
Не одного з женихів, що набуток твої проїдають".
Мовивши це, Одиссея жезлом доторкнулась Афіна.
430] Зморшками вкрилась на тілі гнучкім його шкіра прекрасна,
І над чолом його русе облізло волосся, і постать
Згорбилась раптом уся, так неначе в одряхлого старця,
Вмить помутніли і очі, раніше такі ще прекрасні.
Дране лахміття брудне і хітон вона зовсім дірявий,
435] Димом пропахлий гірким, подала наготу його вкрити.
Зверху ж на плечі йому облізлу накинула шкуру
Оленя бистрого. Палку дала йому в руки й за спину
Латані, вбогі сакви на вірьовці замісто ременю.
Змовившись так, розійшлися вони, й подалася Афіна
440] У Лакедемон прекрасний, щоб сина вернуть Одиссею.

ПІСНЯ ЧОТИРНАДЦЯТА

ЗМІСТ ЧОТИРНАДЦЯТОЇ ПІСНІ

ДЕНЬ ТРИДЦЯТЬ П'ЯТИЙ

Одиссей приходить до Евмея; поснідавши з ним, він намагається запевнити старого свинопаса, що володар його незабаром повернеться, і підтверджує це клятвою, але Евмей йому не вірить. Одиссей розповідає вигадану пригоду про себе. Увечері й інші пастухи повертаються з пасовища. Евмей вбиває на вечерю вгодовану свиню. Холодна ніч; Одиссей вигаданою про себе історією спонукає Евмея дати йому теплу кереку на ніч. Всі засинають у домі, лише один Евмей іде доглядати залишену в полі череду.

ОДИССЕЄВЕ ПЕРЕБУВАННЯ У ЕВМЕЯ

Стежкою йшов кам'янистою сам Одиссей від затоки
На верховини лісисті, бо там, як мовляла Афіна,
Жив свинопас богосвітлий, що дбав про майно свого пана
Так, як ніхто із челядників-слуг в Одиссеєвім домі.
5] Там він застав свинопаса, що в сінях сидів, а навколо
Двір обгороджений був на високому, видному місці,
Гарний, великий, просторий. Тож сам свинопас ту кошару
Побудував для свиней, поки був у від'їзді господар;
Ні господині про це не питав, ні старого Лаерта;
10] Обгородив камінням той двір і кущами терними,
Ще й частоколу міцного навколо подвір'я поставив,
Стругані стовбури дуба великого вряв повбивавши.
А на подвір'ї дванадцять хлівів збудував він великих,
Близько один біля одного, свиням для лігва. У кожному
15] По п'ятдесят замикалось на засуви маток поросних,

Що у гною там лежать. Кабани ж ночували окремо.
Значно їх менше було, бо невпинно вони убували
Для женихівських бенкетів, тож мусив щодня до господи
Кращого з вепрів годованих їм свинопас посилати.
20] Триста всього й шістдесят кабанів на той день залишалось.
Четверо лютих, як звірі, собак біля них ночувало
Завжди, — їх виховав сам свинопас, розпорядник пастуший.
Він же в той час до ніг своїх саме сандалії міряв,
Скроївши їх із барвистої шкури волової. Трое
25] Інших на пашу із свиньми усі порозходились в різні
Боки; четвертого в місто послати йому довелося
Ще одного кабана одвести женихам презухвалим,
Щоб, заколовши його, вони м'ясом наситили серце.
Враз Одиссея угледіли пси, безугавно гавкуші,
30] Й кинулись люто до нього; але Одиссей обережний
Раптом присів перед ними, аж випала з рук його палка.
Тут, у своїй він кошарі, й зазнав би ганебного болю,
Та свинопас, на проворних ногах поспішивши на поміч,
Вибіг умить із сіней, аж випала з рук його шкура.
35] Лаючись та камінцями шпурляючи, врешті у різні
Боки він псів розігнав і так до господаря мовив:
"Старче, одна ще хвилина — й собаки б тебе розтерзали
Враз, і великою б це залишив ти для мене ганьбою!
Горя й зітхань вже й без того боги мені досить послали:
40] В смутку й журбі за своїм же господарем я богорівним
Тут ось сиджу, а свиней з кабанамі годую в поживу
Іншим, тоді як він, може, і зовсім без їжі, голодний,
Поневіряється десь по країнах чужих і народах,
Якщо живий ще і досі десь бачить він сонячне світло.
45] Ну-бо, зайдім до моєї оселі, дідусю, щоб міг ти
Хлібом у мене й вином зголодніле наситити серце,
Потім сказати, відкіль ти й яке тебе лихо спіткало".
Мовлячи це, свинопас богосвітлий повів його в хату
Й посадовив, завівши і віття насипавши густо,
50] Зверху козину він шкуру послав волохату й велику,
Що за постелю була йому, Дуже гостинністю цею
Втішений був Одиссей, і так він до нього промовив:
"Хай тобі, друже, сам Зевс і всі інші богове безсмертні
Все, чого прагнеш, дадуть за ширу гостинність до мене".
55] В відповідь ти йому так, свинопасе Евмею, промовив:
"Гостю, не в звичай мені, хоч прийшов би хто гірший за тебе,
Гостя зневажити. Всі до нас волею Зевса приходять:
Гості й убогі старці. І хоч невелике, та шире
Наше даяння. Та нам, челядинцям, доводиться, правда,
60] В страхові жити, коли нерозумним припало коритись
Володарям. Не дали-бо тому повернутись богове,
Хто був ласкавий до мене й майно наділив для прожитку —
Все, чим господар хороший свою обдаровує челядь, —
Хату з наділом землі, ще й дружину, що всяк би посватав.
65] Хто працював йому чесно, труди того бог приумножив.
Так же от множить ся праця й моя, що про неї я дбаю.
Нагородив би він широко мене, якби сам тут постарів.
Тільки ж загинув він!.. Краще б Єлени загинуло плем'я
Все до ноги, — стільком-бо мужам підтяла вона ноги!

70] Тож-бо за честь Агамемнона й він із троянцями битись
До Іліона, славетного кіньми, відважно подався".
Мовивши це і паском хітон собі підперезавши,
Рушив у хлів свинопас, де гурти поросят зачиняв він.
Двох відібравши із них, він приніс, і обох заколов їх,
75] І обсмалив, розрубав, і тоді на рожни настромив їх.
А як спеклося, приніс і подав Одиссею гаряче
М'ясо упрост на рожнах, посипавши борошном ячним.
Потім у дзбан дерев'яний налив він вина медяного,
Сам проти нього присів і так, припрошаючи, мовив:
80] Перекуси-но, чим міг тебе, гостю, слуга частувати,
Іж порося, а свиней, кабанів женихи пожирають,
Сорому в серці не мавши, ні гадки про кару небесну.
Вчинків зухвалих усе ж не люблять боги всеблаженні,
А справедливість шанують і гідні учинки людини.
85] Навіть лихим, зловорожим людям, що здобичі ходять
По чужоземних країнах шукати і Зевс дозволяє
На кораблях навантажених їм до вітчизни вертатись, —
Навіть і їм в глиб душі страх покари тяжкий западає.
Ці ж наче знають напевно, немовби від бога почули
90] Вість про печальну загибель його і не хтять ні достойно
Свататись, ні повертатись до себе й весь час безсоромно,
З крайнім зухвальством майно його нищать без всякого жалю.
Скільки у Зевса ночей і днів за цей час проминуло,
Жертву вони не одну і не дві пожирають щоденно,
"з Що ж до вина, то без міри вони його п'ють і без краю.
Безліч худоби він мав, — із героїв-мужів ні у кого
Стільки її не було ні на чорній землі суходолу,
Ні на Ітаці самій. Та, мабуть, і двадцять їх разом
Все ж її стільки не мали. Та ось розповім я докладно.
100] На суходолі корів є дванадцять черід, і овечих
Стільки ж отар, і свинячих гуртів; та стада ще й козині
Там навкруги і його, і чужі пастухи випасають.
Тут же, на острові, аж до кінця його, ще одинадцять
Козячих стад пасеться під доглядом служок сумлінних.
105] Кожного дня хтось по черзі у місто козла приганяє.
З тих, що вгодовані добре, який виглядає найкраще.
Я ж свиней стережу, доглядаю тут ціле їх стадо
І женихам, найжирнішу з них вибравши, теж посилаю".
Так говорив він, а гість їв з охотою м'ясо і мовчки
110] Пив у жадобі вино, женихам замишляючи лихо.
А як наситився він та їжею дух підкріпив свій,
В келих, з якого пив сам, влив вина свинопас аж по вінця
Й дав Одиссеєві. Той прийняв його з радістю в серці
І обізвався до Евмея, промовивши слово крилате:
115] Іт;Друже мій, хто ж це такий, що придбав у свою тебе власність,
Дуже багатий, могутній, як сам розповів ти про нього?
Кажеш, загинув він десь, Агамемнона честь захищавши?
Хто він, скажи, — можливо, і я його бачив де-небудь?
Відає Зевс в небесах та всі інші богове безсмертні,
120] Може б, і я розповів що, адже мандрував я багато".
В відповідь мовив йому свинопас, розпорядник пастуший:
"Старче, нікому із тих, що з вістями од нього приходять,
Вірити ані дружина, ні син його любий не мусять.

Скільки усяких прибуд в безустанних шуканнях поживи
125] Брешуть весь час, а правди ніхто їм сказати не може.
Кожен прибула такий, заблукавши до нас на Ітаку,
До господині приходить моєї й плете небилиці.
Добре прийнявши, про все вона довго розпитує в нього,
Й, тяжко сумуючи, ронить рясні із повік вона сльози,
130] Як і годиться дружині, що десь чоловік її згинув.
Байку і ти, стариганю, якусь уже скласти готовий,
Тільки б хтось дав тобі плащ із хітоном та інше одіння.
Мабуть, давно уже пси із хижими птахами в нього
Шкіру обдерли з костей, що душа вже від них відлетіла.
135] Може, десь риби морські його з'їли, а кості на суші
Досі й піском занесло на далекому морському узбережжі,
Так і загинув він там, а друзів журитись покинув
Всіх, особливо ж мене. Ніде не знайду вже такого
Доброго серцем господаря в світі, куди б не пішов я,
140] Навіть коли б я до батька і матері знову дістався
В дім, у якому вони й народили мене, і зростили.
Отже, за ними не так я журюся, хоч дуже хотів би,
В рідну країну вернувшись, на власні їх бачити очі, —
За Одиссеем, що безвісти зник, мене жаль огортає.
145] Ні, хоч нема його тут, називать на ім'я його просто
Я не наважусь, — любив він мене, вболіваючи серцем.
Я дорогим його зву, хоч немає його і понині".
В відповідь мовив незламний йому Одиссей богосвітлий:
"Друже мій, все заперечуєш ти й говорити не хочеш
150] Про поворот його, серце зневір'ям наповнене в тебе.
Я вже не просто кажу тобі, клятву я дати готовий,
Що Одиссей таки має вернутись. За звістку приймну
Зразу ж, як тільки сюди він повернеться й прийде додому,
Ти одягнеш мене в плащ із хітоном — прекрасне одіння.
155] Хоч і в великій нужді, раніш не візьму я нічого, —
Так же, як брама Аїдова, той ненависний для мене,
Хто, на свої посилаючись злидні, плете небилиці.
Свідком хай Зевс мені буде найперше, і стіл цей гостинний,
І Одиссееве вогнище це, що до нього прийшов я, —
160] Збудеться справді усе воно так, як тобі оце мовлю.
Отже, повернеться знов Одиссей ще цього ж таки року.
Місяць один тільки зникне у небі, а другий настане,
Вернеться він додому й на кожному з тих він помститься,
Хто зневажає дружину його і пресвітлого сина".
165] В відповідь ти йому так, свинопасе Евмею, промовив:
"Старче мій, ні нагороди тобі за ці вісті не дам я,
Ні Одиссей вже додому не вернеться. Отже, спокійно
Пий, і почнімо про інше розмову, про це ж мені більше
Вже не нагадуй, бо серце у грудях моїх від печалі
170] Ніє, коли про господаря доброго хтось нагадає.
Годі нам клятви давать, Одиссей же нехай би додому
Швидше вертався, як всі ми бажаємо — я, Пенелопа,
Старець Лаерт та юний іще Телемах боговидий.
За Одиссеевим сином журюся я зараз невтішно,
175] За Телемахом. Цей паросток ніжний богове зростили,
Думав я, буде між інших мужів анітрохи не гірший
Він від коханого батька і вродою, й постаттю голий.

Та замутив йому мислі, такі рівноважні раніше,
Хтось із богів чи людей – він вісті про батька збирати
180] В Пілос священний подавсь. Женихи ж йому знатні тим часом
Засідку десь по дорозі додому готують, щоб знищить
Рід на Ітаці з ім'ям Аркесія, рівного богу.
Тільки облишмо про це – чи попався він в засідку, може,
Чи ухитрився втекти, і Кроніон простяг над ним руку.
185] Краще тепер розкажи про свої мені, старче, пригоди.
Щиро й одверто усю розкажи мені правду, щоб знав я,
Хто ти і звідки. З якого ти міста і роду якого?
Як ти прибув, на яким кораблі? Яку до Ітаки
Путь із тобою пройшли мореплавці? І що то за люди?
190] Ти ж бо не пішки, гадаю, до нашого краю дістався".
Відповідаючи, мовив тоді Одиссей велемудрий:
"Зараз одверто і щиро всю правду тобі розповім я.
Навіть коли б на весь час ми з тобою наїдків придбали
Й досить напоїв солодких і, сидючи тут у хатині,
195] Учти справляли безжурно, на інших роботу лишивши,
Все ж нелегко й тоді мені протягом цілого року
Розповідать до кінця про усі мої муки душевні,
Що довелося зазнати безсмертних богів повелінням.
Гордий я тим, що родом з просторого Криту походжу,
200] Син я багатого мужа. Синів іще й інших багато
В нашому домі зросло й народилось у нього від жінки
Шлюбної. Мати ж моя була лиш наложниця, батьком
Куплена, та шанував мене врівні з законними дітьми
Кастор, що сином Гілаковим був, і гордий вести я
205] Рід свій від нього. На Криті його шанували, як бога,
І за багатство, й за щастя, й за славних синів благородних.
Кери смертельні й по нього прийшли і в оселю Аїда
Перенесли його. Діти його гордовиті відразу ж
Поміж собою усе поділили майно жеребками,
210] Тільки мені дуже мало дали та будинок лишили.
Взяв я дружину, проте, із чужого заможного роду –
За добродійність мою: не був ні на розум я вбогим,
Ні боягузом у битвах. Тепер уже все це минуло.
Та й на стерню ти, гадаю, поглянувши, можеш пізнати
115] Колос. Зазнав-бо донині я надто багато нещастя.
Силу богове Арей і Афїна мені дарували
Й мужню відвагу. Скільки разів я з загоном добірних
Боїв у засідках був, ворогам готувавши загибель!
Думка про смерть мені серця відважного все ж не смутила.
220] Першим я кидався в бій і кожного між ворогами,
Хто мені швидкістю ніг поступавсь, досягав своїм списом.
Був я такий у боях. Ні домашньої, ні польової
Не полюбляв я роботи, що множить добробут родини.
Любими завжди для мене були кораблі многовеслі,
225] Стріли разучі, списи мідногострі й бої з ворогами –
Речі страшні, що для інших жакливими завжди здавались;
Я ж полюбляв їх, поклав-бо любов до них бог мені в серце.
Інша людина й утіхи у іншому ділі шукає.
Ще перед тим, як ахеїв сини виступали на Трою,
330] Дев'ять разів на швидких кораблях із мужами ходив я
В землі чужинних мужів, привозив і здобич велику –

Сам, що подобалось, брав, та й з розподілу за жеребками
Теж припадало багато. Так множилась дому заможність.
Скоро на Криті й боятись мене почали, й шанувати.
А після того як Зевс громозвучний страшно нам намислив
Путь, що стільком унедовзі мужам підтяла вона ноги,
З Ідоменеєм славетним мені кораблі довелося
До Іліона вести. Але й відмовлятись від цього
Ніяк було — поголоска пішла б у народі й неслава.
240] Дев'ять під Троєю літ ми, ахеїв сини, воювали,
А на десятій, узявши Пріамове місто високе,
На кораблях одпливли, і бог скрізь ахеїв розсипав.
Та від пораадника Зевса найбільше мені, бідоласі,
Випало лиха. Із місяць пробув я з дружиною дома,
245] Дітьми й достатком своїм утішаючись. Та після того
Серце штовхнуло мене, швидкі кораблі спорядивши
І богорівних супутців узявши, в Єгипет податись.
Дев'ять я взяв кораблів, негайно зібралися й люди.
Товариші мої любі ще цілих шість днів після того
250] учти справляли. А я поставляв безустанно худобу,
Щоб і для жертви богам, і для учт їм самим вистачало.
Сьомого ж дня ми знялися з причалів широкого Криту
Й легко, з потужним Борея, прекрасного вітру, диханням,
Мов течією ріки, попливли. Кораблі не зазнали
255] Жодних пошкоджень. Всю путь без турботи і цілі й здорові
В них ми сиділи. Лиш вітер спрямовував їх та стерничі.
Днів через п'ять на чудові Єгипту ми впливли води,
Став на Єгипті-ріці з крутобокими я кораблями.
Потім на берег звелів супутникам витягти вірним
260] Наші усі кораблі і самим біля них залишатись,
А спостерігачам вийти звелів на чатівні дозорні,
Та у зухвалій відвазі, на власні довірившись сили,
Кинулись раптом вони єгипетські ниви чудові
Скрізь грабувати, жінок з немовлятами всіх полонили
265] І повбивали мужів. Сягали до міста їх крики.
Гомін почувши, на поміч єгиптяни їм на світанку
Вибігли. Відблиском міді і брязкотом кінних і піших
Сповнилось поле. Зевс громовладний в лихе боягузтво
Ввергнув супутників наших, — ніхто проти вражої сили
270] З них не устояв. Страшне звідусюди грозило їм лихо.
Дуже багато тоді полягло нас від гострої міді,
Інших до праці гіркої примусили, взявши живими.
В серці ж моему сам Зевс такий утворитися зволив
Думці, — було б мені краще умерти в Єгипті й знайти там
275] Долю свою! Нове вже мені готувалося горе!
Вмить з голови я шолом свій, чудового виробу, скинув,
Разом і щит із плечей, і спис я жбурнув свій далеко.
Кинувсь до коней державця тоді і коліна з риданням
Став цілувати йому. Змилосердився він і, піднявши,
280] В повіз мене посадив і повіз до своєї домівки.
З натовпу ще ясеновими кидали в мене списками,
Вбити бажаючи, надто усі-бо вони розлютились.
Він же мене прикривав, боячися усе ж прогнівити
Зевса гостинного, котрий карав за вчинки негідні.
285] Там я сім років пробув, і чималий зібрав я достаток

Серед єгиптян, вони-бо з охотою все дарували.
А як, наблизившись, рік надійшов уже зрештою й восьмий,
Вмілий в обманах з'явився до мене якийсь фінікієць,
Хитрий шахрай, що біди не одній вже накоїв людині.
290] Словом облесним умовив мене він поїхати разом
До Фінікії, де в нього й будинки були, і маєтки.
Протягом цілого року тоді проживав я у нього.
Як місяці проминули і дні перебігли чергою,
Рік закінчив своє коло й ті самі вернулися Ори,
В Лівію взяв мене він з кораблем мореплавним, облудно
Радячи з ним і мені свій вантаж переправити разом,
Сам же за ціну велику продати мене намірявся.
Хоч я й домислював щось, та поплив з кораблем мимоволі.
Біг він з потужним Борея, прекрасного вітру, диханням
300] І обминав уже Крит. Та Зевс їм загибель замислив.
А як далеко ми Крит залишили й ніяка навколо
Не маячила земля — саме лише небо та море,
Хмару всю чорну раптово наслав громоносний Кроніон
На корабель наш доладний, і море під нею стемніло.
305] Зевс загримів у ту мить і метнув в корабель наш перуном.
Аж затрусився він весь, уражений Зевса перуном,
Сіркою раптом запахло, й попадали в море супутці.
Мов вороння, вони круг корабля темноносого в бурній
Хвилі кружляли, — відмовив їм бог повороту додому.
310] Сам мені Зевс — душею-бо зовсім я впав з переляку —
Враз величезну й міцну корабля темноносого щоглу
В руки подав, щоб міг я іще раз уникнуть нещастя,
Й, щоглу обнявши, віддався я на волю вітрам буревійним.
Дев'ять носився я днів, на десятий же, темної ночі,
315] Хвиля у землю феспротів пригнала мене величезна.
Там вже герой їх Федон, феспротського люду володар,
Щиро поміг мені. Син його милий мене, від утоми
Й холоду зовсім охлялого, на узбережжі знайшовши,
Зразу ж руками підняв і повів аж до батька в оселю.
320] Передусім мені плащ г хітон він подав одягнутись.
Про Одиссея почув я там. Сам-бо Федон мені мовив,
Як гостював той у нього, коли до вітчизни вертався,
Отже, й скарби показав він мені, Одиссеєм здобуті, —
Золото, й мідь, і ретельно оброблене, куте залізо.
125] В іншого десять могло б поколінь з того легко прожити,
Стільки усякого скарбу поклав він у домі державця.
Сам Одиссей, говорив він, в Додону поїхав, щоб з листя
Дуба священного там віщування від Зевса почути,
Як йому краще на землю Ітаки родючу вернутись
330] Після відсутності довгої — явно чи, може, таємно?
Клявся мені він також, узливання у домі вчинивши,
Що й корабель уже спушено, й люди усі вже готові,
Щоб відвезти Одиссея до любого рідного краю.
Та відіслав він раніше мене. Корабель-бо феспротський
335] Трапивсь тоді у Дуліхій, що був на пшеницю багатий.
Отже, доставити конче мене до Акаста-державця
Він наказав, та гребцям непутящим лиха до вподоби
Думка припала — ще гіршій біді мене в здобич оддати.
Щойно від берега зовсім відплив корабль морехідний,

340] День мені рабства тяжкого поклали вони учинити.
Плащ і хітон мій — всю одіж із мене вони поздирали
Й дране лахміття брудне і хітон мені зовсім дірявий
Кинули, — зараз і сам ти очима їх власними бачиш.
Ввечері ми прибули на іздалека видну Ітаку.
345] Тут вони лінвами туго зв'язали мене, й, залишивши
У кораблі добропалубнім, швидко самі позбігали
З нього, й вечеряти сіли на самому березі моря.
Легко всі пута й вірьовки, проте, на мені розв'язали
Вічні боги, і, голову цим я лахміттям прикривши,
Швидко спустивсь по стерну, обтесанім гладко, у море
Кинувсь грудьми, й, обома гребучи безустанно руками,
Сміло поплив, і далеко від них уже був незабаром.
Вийшов з води я, де гаєм квітучим кущі розрослися,
Й нишком, ховаючись, ліг. Вони ж пробігали повз мене
355] З криком і гомоном. Та не здавалось, проте, їм доцільним
Далі шукати, й вернулись небавом вони на доладний
Свій корабель. А мене від лиха нового богове
Легко сховали і стежку знайти помогли до оселі
Мужа статечного. Суджено, видно, мені ще прожити".
360] В відповідь ти йому так, свинопасе Евмею, промовив:
"Гостю ти мій нещасливий! Ти всю схвилював мені душу,
Розповідаючи, скільки в блуканнях своїх перетерпів.
Про Одиссея ж розказував не до ладу і не зможеш
Переконать мене. Нащо такому, як ти, чоловіку
365] Марно брехати? Добре-бо й сам я уже розумію,
Що не вернутись моєму господарю. Дуже не люблять
Вічні боги його, бо не дали й полягти між троянців,
Ні на руках своїх друзів, з війни повернувшись, умерти.
Пагорб могильний над ним насипали б там всеахеї.
370] Синові славу велику він сам залишив би навіки.
Гарпії ж нині його від нас одібрали безславно.
Біля свиней я живу в самотині. І навіть у місті
Рідко буваю, хіба що розумна мені Пенелопа
Скаже прийти, як нова відкілясь до нас чутка прилине.
375] Сівши навколо прибулих, розпитувать їх починають,
Хто за господарем журиться, надто вже довго відсутнім,
Хто й без жалю, бо безкарно здобутки його проїдає.
Тільки ж неміло мені ні розпитувать їх, ні питати
З того часу, як в облуду один мене ввів етолієць.
3510] Вбив він людину й, по різних блукавши країнах, в обору
Врешті до мене прийшов, і прийняв я тоді його щиро.
Бачив на Криті, мовляв, як лагодив з Ідоменеєм
Там Одиссей кораблі свої, бурями в морі побиті.
Літом або восени він, мовляв, повернутися має,
з"5] Й скарб великий везе, і супутники з ним богорівні.
Хоч і прислало тебе божество мені, старче скорботний,
Не баламуть'мого серця й брехнею покинь утішати.
Не задля цього вшаную тебе і прийму я привітно, —
З остраху лиш перед Зевсом гостинним та з жалю до тебе".
390] Відповідаючи, мовив тоді Одиссей велемудрий:
"Ох, і занадто ж у грудях твоїх недовірливе серце!
Навіть поклявшись, тебе упевнити все ж я не можу.
Отже, складім між собою угоду. І хай за обох нас

Свідками будуть з Олімпу високого вічні боже:

395] Тільки повернеться справді до дому свого твій господар,
В плащ із хітоном мене ти одягнеш та ще й допоможеш
І на Дуліхій поїхати, куди я так прагну всім серцем,
А не поверне додому господар, як я запевняю,
Слугам накажеш мене із високої скинути скелі,
400] Щоб ні єдиний жебрак не посмів тебе більш обманути".
Відповідаючи, мовив йому свинопас богосвітлий:
"Гостю, ні доброї слави тоді між людьми, ні пошани
Ані тепер, і надалі мені не діждати, якби я,
В домі прийнявши своєму й дарунки гостинності давши,
405] Потім убив би тебе і життя дорогого позбавив.
Мав би про що я тоді Кроніона Зевса благодіяти!
Час вже вечеряти. Швидше б мої поверталися з поля
Товариші. Приготуєм смачну ми в цій хаті вечерю".
Так між собою вони провадили тихо розмову.

410] Аж незабаром прийшли свинопаси з гуртами своїми.
Як почали у хліві вони на ніч свиней заганяти,
Довго ще крик їх і вереск лунав навкруги невимовний.
Товаришів своїх врешті гукнув свинопас богосвітлий.
"Кращого вепра женіть сюди, щоб заколоти для гостя
415] З дальнього краю. А з ним і самі почастиємось добре.
Досить трудів зазнаємо для цих ми свиней білоіклих,
Тільки всі наслідки інші безплатно весь час пожирають".
Мовивши це, поколов невблаганною міддю він дрова,
Ті ж кабана п'ятирічного, жирного дуже, пригнали
420] І біля вогнища близько поставили. Та й про безсмертних
Теж не забув свинопас, – тримавсь-бо він доброї думки.
Зрізав щетини він жмут з голови білоіклого вепра,
Кинув в огонь і почав безсмертних богів він благодіяти,
Щоб Одисей велемудрий до дому свого повернувся.

425] Вдарив тоді кабана він дубовим поліном по лобі,
Й дух з нього вилетів. Зразу ж добили його, обсмалили
І на шматки розрубали. Тож м'яса тоді відділивши
З кожної вепра частини, обклав свинопас його салом,
Борошном ячним посипав і все це на вогнище кинув.

430] Решту ж усю на шматки порубали, й, рожнами проткнувши,
Стали старанно пекти, і, знявши з рожнів після того,
Разом покладали усе на столи. Свинопас же, уставши,
М'ясо ділити почав, – бо добре на звичаях знався.
Сім відділивши однакових часток, він тут же розклав їх,
435] Першу частину – німфам і синові Зевса Гермесу
Сам помолившись, поклав і присутнім роздав тоді решту.
А Одисея довженним хребтом білоіклого вепра
Ушанувавши, тим серце свого він господаря втішив.
Отже, озвавшись до нього, сказав Одисей велемудрий:
440] "О, коли б батькові Зевсу такий ти був любий, Евмею,
Як і мені, що такою мене ти пошаною втішив!"
В відповідь ти йому так, свинопасе Евмею, промовив:
"Іж собі, гостю мій дивний, втішайся з того, що лежить тут
Перед тобою. Бог нам дає і від нас відбирає,
445] Як він у серці захоче, усе-бо для нього можливе".
Мовивши це, жертівні богам попалив він початки
І, узливання вчинивши іскристим вином, Одисею,

Городоборцеві, келих подав, і за звичаєм сів той.
Хліб поділив поміж ними Месавлій, якого у поміч
450] Сам свинопас у відсутність господаря мусив придбати,
Ні господині, ні старця Лаерта про це не питавши, —
На заощадження власні купив він його у тафіян.
Руки до поданих страв одразу ж усі простягнули.
Потім, коли уже голод і спрагу вони вдовольнили,
435] Хліба округи Месавлій прибрав, а вони всі, удосталь
Хліба і м'яса наївшись, устали й пішли на спочинок.
Ніч непривітна настала, безмісячна, дощ цілонічний
Зевс проливав, і віяв вологий Зефір безустанно.
Щоб перевірити краще, спитав Одиссей свинопаса,
460] З себе він дасть йому плащ чи від інших його зажадає
Товаришів, бо про гостя піклується так він уважно.
"Слухайте, що я просити вас хочу, Евмею та інші
Товариші! Вино не одну позбавляло людину
Розуму. Часом примусить воно й велемудрих співати,
І реготати шалено, й пускатися в танці веселі,
І говорити таке, що слід би помовчати краще.
Та як уже розбалакавсь, то критися більше не буду.
О, якби й досі я був молодий і мав силу ту саму,
Що й за часу, як під Трою ми в засідку разом ходили.
470] Вів наш загін Одиссей з Менелаєм, Атреевим сином,
Третім вождем з ними я був, — самі вони так ухвалили.
Як підійшли ми тоді до високого муру міського,
То залягли в густолистих кущах, від стіни недалеко,
Між очерету в болоті своїми щитами прикрившись,
475] Нишком лежали. Настала вже ніч непривітна, й студений
Віяв Борея. Із хмари посипало снігом холодним;
Пообмерзали щити і льодом взялись кришталеvim.
Маючи інші усі і плащі із собою, й хітони,
Спали спокійно, щитами свої прикриваючи плечі.
480] Я ж, у ту засідку йшовши, свій плащ залишив, необачний,
Товаришам, — не подумав, що мерзнути так доведеться, —
Взяв із собою один тільки щит я та пояс блискучий.
Ночі була вже остання третина, й схилилися зорі.
Ліктем штовхнувши, я мовив тоді Одиссеєві тихо,
485] Що недалеко від мене лежав, і зразу ж почув він:
"О Лаертід богорідний, удатний на все Одиссею!
Більш не ходити мені між живих, остаточно здолає
Холод мене, плаща я з собою не взяв, — напоумив
Злий мене бог лиш в хітоні піти, пропаду я, та й годі".
490] Так говорив я, і зразу ж таке він у мислях придумав, —
Завжди таким-бо й в пораді бував, і в бою з ворогами, —
Близько до мене схилившись, він так мені пошепки мовив:
"Тихше, мовчи, щоб хтось із ахеїв тебе не підслухав".
Голову ліктем підперши, промовив він ще після того:
495] "Слухайте, друзі, який мені сон божественний приснився!
Від кораблів ми занадто далеко. Пішов би хто-небудь
До Агамемнона, сина Атрея й керманича люду,
Щоб надіслав з кораблів нам більше людей на підмогу".
Так він промовив, і зразу ж Фоант, те почувши, схопився,
50° Син Андремона, відкинув свій плащ пурпуровий, і швидко
До кораблів він побіг. Я ж плащем його теплим укритися

Й солодко спав, поки з пільми Еос надійшла злотошатна.
О, якби і досі я був молодий і мав силу колишню!
Кожен би з вас тоді дав мені плащ у цій хаті пастушій
505] Як задля приязні, так і з поваги до доброго мужа, —
Нині ж мене зневажають у цій одежині поганій".
В відповідь ти йому так, свинопасе Евмею, промовив:
"Старче, прекрасна була твоя розповідь тут перед нами,
Жодного в ній не було недоречного, зайвого слова.
510] Не бракуватиме нині вкриття тобі й іншого всього,
Що бідоласі дають, як, зустрівши він нас, допомоги
Просить. А вранці ти знов у те саме вдягнешся лахміття.
Зайвих у нас не буває плащів і хитонів на зміну,
Лиш по одній одежині на кожного, щоб одягнутись.
515] А як додому улюблений вернеться син Одиссеїв,
Сам тоді плащ і хитон тобі дасть він та інше одіння
Й вирядить в той бік, куди тебе серце і розум твій кличе".
Мовивши так, підвівся, і ложе до вогнища ближче
Сам постелив, і овечих та козячих шкурок накидав.
Ліг Одиссей в ту постелю, а той ще накрив його зверху
Грубим, широким плащем, що тримав у запасі для себе,
Щоб одягнути, коли холоднеча настане страшенна.
Так і заснув Одиссей. Полягали уряд біля нього
Всі пастухи молоді. Свинопасові тільки старому
Не до вподоби було віддаля од свиней ночувати.
Спать він надворі збиравсь. Одиссеєві стало приємно.
Що про майно його так за його він одсутності дбає.
Спершу свій гострий він меч повісив на плечі могутні,
Потім на захист од вітру, свій плащ одягнувши грубезний,
530] Зверху велику накинув козла волохатого шкуру,
Гострого списа узяв, щоб од псів і людей боронитись,
І ночувати пішов там, де свині його білоіклі
Спали гурто?уї, від Борея під скелю навислу укрившись.

ПІСНЯ П'ЯТНАДЦЯТА

ЗМІСТ П'ЯТНАДЦЯТОЇ ПІСНІ

ТРИДЦЯТЬ П'ЯТИЙ І ТРИДЦЯТЬ ШОСТИЙ ДЕНЬ; РАНОК ТРИДЦЯТЬ СЬОМОГО
Афіна, з'явившись уві сні Телемахові, спонукає його повернутися на
батьківщину. Щедро винагороджений Менелас і Єленою, він разом з
Пісістратом залишає Лакедемон. Нічліг у Діокла. На другий день, минувши
Пілос, Телемах сідає на корабель, бере з собою Теоклімена і вирушає в
море. Тим часом Одиссей розповідає Евмеєві про свій намір іти до міста
жебрачити і стати на слугування до женихів. Евмей затримує Одиссея в себе
і радить йому дочекатися повернення Телемаха. За проханням Одиссея він
розповідає йому про його батька й матір і про те, що з ним самим
траплялось Ужитті. Телемах, прибувши рано-вранці до берегів Ітаки, посилає
свій корабель до міста, а сам іде до Евмея.

ПРИВУТТЯ ТЕЛЕМАХА ДО ЕВМЕЯ

У Лакедемон просторий тим часом Паллада Афіна
Рушила, щоб Одиссея відважного світлому сину
Про поворот нагадати й схилить його швидше відплисти.
У передпокій ввійшла в Менелая славетного домі,
5] Де Телемах і осяяний Нестора син спочивали.
Тільки один Несторід тоді ніжним був сном оповитий,
А Телемахових вій насолодний ще сон не торкався —
Батькові злидні будили його цілу ніч божественну.

Ставши край ложа його, ясноока сказала Афіна:
10] "Годі тобі, Телемаху, далеко від дому блукати,
Все в своїм домі добро на поталу покинувши людям
Надто зухвалим. Коли б не рознесли вони й не поїли
Всього добра твого, – вся тоді путь твоя марною буде.
Швидше додому тебе відпустити проси Менелая
15] Голосномовного, щоб бездоганну там матір застати.
Наполягають батько й брати, щоб ішла вона заміж
За Еврімаха. Дарами-бо шлюбними всіх переважив
Він женихів, готовий ще й збільшити викуп за неї.
Не повиносила б часом без тебе майна твого з дому!
20] Знаєш-бо й сам ти, яке у жінки є серце у грудях:
Дбати волітиме дому того вона, з ким одружилась,
А про померлого юності друга й дітей своїх перших
Не пам'ятає й нікого про них не розпитує навіть.
Отже, вертайся додому й за всім доручи доглядати
25] Тій із служебниць, яку ти визнаєш сам за найкращу.
Поки дружину тобі не вкажуть богове достойну.
Інше скажу тобі слово, а ти заховай його в серці:
В засідці із женихів хоробріші на тебе чигають
Потай в протоці вузькій між Ітаки й скелястої Сами,
30] Щоби раніше убити тебе, ніж в отчизну приїдеш.
Тільки не буде цього. Земля-бо раніше покрие
Не одного з женихів, що набутки твої проїдають.
Далі з доладним своїм кораблем островів тих тримайся
І обминай уночі їх. Пошле тобі вітер попутний
35] Той із безсмертних, хто завжди рятує тебе й захищає.
А як дістанешся ти до першого мису Ітаки,
Товаришів з кораблем твоїм виряди разом до міста,
Сам же раніше за все до старого прямуй свинопаса,
Що стереже твої свині, – зичливий до тебе він щиро.
40] Переночуєш у нього, а потім пошли його в місто,
Любій матусі твоїй, розумній звістить Пенелопі,
Що в цілковитім здоров'ї із Пілоса ти повернувся".
Мовивши це, на високий Олімп відлетіла богиня.
Тож із солодкого сну розбудив він тоді Несторіда,
45] Злегка п'ятою штовхнувши, й таке йому слово промовив:
"Встань, Пісістрате, Несторів сину, та бистрокопитних
Коней у віз запрягай, щоб могли ми в дорогу рушати".
Та Несторід Пісістрат йому так в заперечення мовив:
"Хоч би й як, Телемаху, спішили ми, все ж вирушати
50] В путь серед темної ночі не слід. Адже скоро світанок.
Краще зажди, поки гарні тобі принесе подарунки
Славний списками Атрід Менелай, покладе в колісницю
І у дорогу вирядить з лагідним словом напутнім.
Згадувать гість мандрівний із подякою буде щоденно
Мужа гостинного, котрий так щиро приймав його в себе".
Так говорив він, і скоро Еос надійшла злотошатна.
Близько тоді підійшов Менелай до них голосномовний,
З ложа уставши, що з ним пишнокоса ділила Єлена.
Щойно побачив його улюблений син Одиссеїв,
і оі ж хвилини блискучий хітон одягнув на своє він
Тіло, на плечі могутні накинув просторий та довгий
Плащ, і в двері назустріч до нього виходячи, мовив:

"Паростку Зевсів, владарю людей, Менелаю Атріде!
Та відпусти вже мене до любого рідного краю,
65] То ж поривається дух мій вернутися швидше додому!"
Відповідає тоді Менелай йому голосномовний:
"Мій Телемах дорогий, Одиссея божистого сину!
Тут я тебе, Телемаху, вже більш не триматиму довго,
Скоро додому ти прагнеш. Звичайно, обурюсь сам я
70] Мужем гостинним, чи то вже занадто привітності в нього,
Чи нелюб'язності, — краще в усьому дотримувати міри.
Зле-бо однаково — в путь випроваджувати гостя, що хотів би
Ще залишитись, чи втримувати тих, що від'їхати прагнуть.
Гостя прийми, що прийшов, а схоче піти — не затримуй.
75] Краще зажди, принесу я тобі в колісницю дарунки
Гарні, поглянь на них оком своїм, а жінкам накажу я
Приготувати обід вам з запасів, що є в моїм домі.
Тож і для мене це гордість і слава, і вам це вигода —
Ситно поснідавши, в путь вирушати в безкраї простори.
80] А як проїхати схочеш по Аргосу ти й по Елладі,
Сам я поїду з тобою, лише запряжу свої коні —
Й люд, і міста покажу тобі різні. Ніхто без дарунків
Нас не відпустить, а дасть тобі винести кожен що-небудь —
Як не казан, то триніжок, з чудової зроблений міді,
85] Пару до запрягу мулів чи з золота чистого келих".
Відповідаючи, так Телемах тямовитий промовив:
"Паростку Зевсів, владарю морів, Менелаю Атріде!
Хтів би вернутись до себе я. Бо, від'їжджаючи з дому,
Жодної там не лишив над майном я своїм охорони.
90] Як би, шукавши божистого батька, я й сам не загинув,
Чи у господі моїй ще й скарб мій кошовний загине".
Слухав уважно весь час Менелай його голосномовний
І наказав негайно дружині своїй та служницям
Приготувати обід із запасів, що мав він у домі.
95] І управитель тоді надійшов, Етеон, син Боетів,
Вставши з своєї постелі, — він жив недалеко від нього.
Каже розкласти вогонь Менелай йому голосномовний
Та готувати печеню; і все той виконував радо.
А Менелай до комори своєї пішов запашної,
100] Ще й не один, — із ним разом Єлена пішла з Мегапентом.
Щойно в комору спустились вони, де скарби зберігались,
В руки узяв сам Атрід Менелай тоді келих дводонний,
Синові ж своєму звелів Мегапентові внести кратеру
Срібну. Єлена тим часом сама біля скринь зупинилась,
105] Де різнобарвні лежали вбрання, що сама вона ткала.
Вибравши врешті одне з них, Єлена, в жінках богосвітла,
Винесла найкрасивіше узором, найдовше одіння,
Наче зоря, яснобарвне, — воно аж на споді лежало.
Так через весь вони дім перейшли з подарунками разом
110] До Телемаха. І мовив йому Менелай русокудрий:
"Хай, Телемах, поворот твій додому, якого так прагнеш,
Гери божистої муж здійснить тобі, Зевс громозвучний.
Що ж до дарів, то з кошовних скарбів, які є в моїм домі,
Дам тобі річ я найкращу — з усього, що є, найдорожчу,
Дам я кратеру тобі чудового виробу. З срібла
Вилита вся, по краях вона золотом чистим покрита,

Витвір Гефестових рук. Мені дав її Федім, Сідону
Славний державець, коли, до вітчизни вертавшись, притулку
Я в його домі шукав. Ту кратеру тобі я дарую".
120] Так промовляючи, келих дводонний віддав йому в руки
Славний Атрід. Тоді й Мегапент, його син премогутній,
Винісши, тут же на землю поставив блискучу кратеру
Срібну. Й Елена уже біля них яснолиця спинилась
З платтям в руках і сказала, ім'ям Телемаха назвавши:
125] "Люба дитино, візьми ж і від мене оцей подарунок,
Пам'ять Єлениних рук, — в жадану годину весільну
Дай нареченій своїй. До того ж хай в домі полежить
В милої неньки твоєї. А ти повертайся щасливо
В добре збудований дім свій, в улюблену рідну вітчизну".
130] Мовивши це, віддала йому в руки, і радо прийняв він.
Взявши усі подарунки, герой Пісістрат їх у кузов
Повозу склав, з великим у грудях своїх дивуванням.
В дім свій тоді запросив їх владар Менелай русокудрий.
Поряд тоді на стільцях посідали вони і на кріслах.
135] Воду служниця внесла в золотому чудовому глеку —
Руки вмивати — й поволі над срібним цеберком зливала;
Потім поставила стіл перед ними, обструганий рівно.
Хліба і страв розмаїтих їм ключниця вносить поважна,
Радо і щедро черпнувши з домашніх запасів численних.
140] М'ясо їм краєв ножем Етеон і ділив на частини,
За виночерпія був славетного син Менелая.
Руки до страв приготованих зразу ж усі простягнули.
Потім, коли уже голод і спрагу вони вдовольнили,
Разом тоді Телемах і Несторів син благородний
145] Коней умить запрягли і, на повіз оздоблений ставши,
Швидко помчали на нім од дверей передсінку лункого.
Вслід за ними виходить Атрід Менелай русокудрий,
В правій руці золотий із вином, наче мед той, солодким
Келих тримаючи, щоб узливання вчинить на дорогу.
і?" Став перед повозом він і, вітаючи, так до них мовив:
"Хай вам щастить, юнаки! І Нестору, військ вожаєві,
Теж привітання. Він ставивсь до мене, як батько ласкавий,
В дні, як під Троєю ми, ахеїв сини, воювали".
Відповідаючи, так Телемах тямовитий промовив:
155] "Паростку Зевсів, ми щойно приїдемо — те, що сказав ти,
Розповімо йому все. О, якби, повернувшись в Ітаку,
Батька свого Одиссея щасливо застав я удома,
Я б і йому розказав, з якою мене ти любов'ю
Стрів і приймав і скільки везу я коштовних дарунків!"
160] Щойно він мовив це, раптом праворуч орел сизокрилий
Злинув, великого в кігті своїй на подвір'ї схопивши
Білого гуся домашнього. З криком услід йому бігли
Чоловіки і жінки. А орел зовсім близько, праворуч
Впрост перед кінями угору злетів. Всі дуже раділи,
165] Бачачи це, звеселилось-бо серце у кожного в грудях.
Несторів син Пісістрат тоді перший між ними озвався:
"Паростку Зевсів, владарю людей, Менелая, скажи нам,
Знак цей для кого, богами явлений, для нас чи для тебе?"
Так він спитав, Менелай же, Ареїв любимець, замисливсь,
170] В думці вагаючись, як це усе до ладу пояснити.

Та довгошатна Єлена раніше від нього озвалась:
"Слухайте, я вам повім віщування, що вічні богове
Вклали у серце мені, і як, я гадаю, все й буде.
Як між годованих в домі орел оцей вихопив гуся,
175] З гір прилетівши, де сам народився и дітей повиводив,
Так Одиссей, проблукавши багато й багато зазнавши,
В дім свій повернеться й помсту здійснить. Можливо, вже й зараз
Дома лиху він усім женихам затіває погибель".
Відповідаючи, так Телемах тямовитий промовив:
180] "Дав би це муж мені Гери божистої, Зевс громозвучний,
Щиро тоді, як богині, я там би тобі помолився!"
Мовивши це, він стьобнув батогом, і із тупотом коні
Швидко помчали навскач через місто до рівного поля.
Ярмами так цілий день своїми вони потрясали.
185] Сонце тим часом зайшло і тінями вкрились дороги,
Поки у Фери вони прибули, у дім до Діокла, —
Сином він був Ортілоха, що сам народивсь од Алфея;
Там вони ніч пробули, і гостинно прийняв той прибулих.
Ледве з досвітньої мли заясніла Еос розоперста,
190] Коней вони запрягли і, на повіз оздоблений ставши,
Швидко помчали на нім од дверей передсінку лункого.
Дзвінко похльостував бич, і коні охоче летіли.
В Пілос, місто високе, вони прибули незабаром.
Отже, почав Телемах тоді з Нестора сином розмову:
195] "Чи обіцяєш мені, Несторіде, одне лиш прохання
Виконать? Ми ж пов'язані узами дружніми здавна,
З приязні наших батьків, та й однолітки ми із тобою.
Спільна ж ця подорож нині ще збільшує дружбу між нами.
Прямо на мій корабель ізсади мене, паростку Зевсів,
200] Щоб не затримав мене твій батько старенький у домі,
Щоб не почав частувать, — якнайшвидше я їхати мушу".
Так він сказав, Несторід же в своєму став радитись серш"
Як би то виконать краще йому товариське прохання.
Поміркував і ось що він визнав тоді за найкраще:
205] До корабля повернув свої коні, до берега моря,
Вніс на корму корабля він чудові усі подарунки —
Золото й плаття, усе, що дав Менелай юнакові,
1, поквапляючи друга, він слово промовив крилате:
"Швидше ж на бистрий іди корабель і скликай всіх супутців,
210] Поки додому я встигну дійти й розказати старому.
Добре-бо знаю я те і серцем своїм, і душею, —
Дуже завзятий, палкий в нього дух, він тебе не відпустить.
Сам він запрошувать прийде сюди, і, я певен, без тебе
Він не повернеться. В кожному разі розсердиться дуже".
215] Мовивши це, своїх коней погнав Пісістрат гашшоґривих
В місто пілосян, і швидко до дому свого він доїхав.
А Телемах уже наглив супутців і так до них мовив:
"Снасті на чорнім своїм кораблі закріплюйте, супугці,
Й швидше на нього сідаймо, щоб їхати нам у дорогу".
220] Так він промовив, і всі наказу послухали радо,
До кочетів вони швидко зійшли й на місця посідали.
Поки він там клопотавсь на кормі корабля, і молився,
Й жертву Афіні приносив, якийсь чужоземець до нього
Раптом підходить. Утік він із Аргоса, вбивши людину,

225] Став ворожитом. Родом походив він од Мелампода,
Що, проживаючи в Пілосі — матері кіз та овечок,
Домом і скарбом своїм визначався між інших пілосян.
Потім до інших країв він поїхав, з вітчизни утікши,
Від найсильнішого в людях Нелея, відважного духом,
Котрий, маетки його відібравши, тримав їх насильно
Протягом року. В той час Мелампод у Філаковім домі
В'язнем у путах тяжкої зазнав невимовної муки
Через Нелеєву доньку й облуду гірку, що підступно
Вклала Еріннію в серце йому, ця богиня жажлива.
Кери, проте, він уник і ревучих корів із Філаки
В Пілос пригнав, і за вчинок негідний помстивсь на Нелеї
Він богорівному і молоду своєму братові жінку
В дім упровадив, а сам — до іншого краю подався,
В Аргос, на коні багатий, — це там йому доля судила
240] Жити й численного люду аргеїв володарем стати.
Там одруживсь він і дім збудував собі високоверхий;
Двох могутніх синів — Антифата і Мантия — мав він,
А Антифат породив Оїкла, відважного духом;
Амфіарай називавсь син Оїкла, підбуржувач воєн,
245] Люблений був він і Зевсом егідодержавним, і любий
Був Аполлонові. Старості все ж не дійшов він порога.
В Фівах жіноча згубила його до дарунків прихильність.
Двое синів — Алкмеон з Амфілохом — родилися в нього,
В Мантия теж було двое синів — Поліфід був із Клітом.
250] Викрала Кліта на небо Еос, злотошатна богиня,
Задля краси його, щоб увійшов він до кола безсмертних.
А Поліфіда відважного зразу ж по батьковій смерті
Сам Аполлон ворожитом зробив поміж ними найкращим.
До Гіпересії він, посварившись із батьком, від'їхав.
255] Там живучи, тоді смертним почав він усім ворожити.
Син Поліфіда, відомий із іменем Теоклімена,
До Телемаха в той час підійшов, як молився він саме
Та узливання чинив на швидкім кораблі чорнобокім,
Став біля нього він близько і слово промовив крилате:
260] "Друже мій, що застаю я тебе за принесенням жертви,
Богом тебе заклинаю і жертвою цею, до того
Ще й головою твоєю й супутників тих, що з тобою, —
Відповідь щирю й правдиву ти дай на мої запитання:
Хто ти і звідки? З якого ти міста і роду якого?"
265] Відповідаючи, так Телемах тямовитий промовив:
"Широ й одверто, чужинче, все зараз тобі розповім я.
Родом я сам із Итаки, звуть батька мого Одиссеєм;
Звали, вірніш, — бо тепер десь лихою він смертю загинув.
Тим-то супутників взявши, в своїм кораблі чорнобокім
270] Я й приїхав вістей про загиблого батька питати".
В відповідь Теоклімен промовив йому боговидий:
"Поза вітчизною й сам я тепер, чоловіка убивши
Одноплемінного; в нього ж у Аргосі, кіньми багатім,
Досить братів і рідні, що їм влада в ахеїв належить.
275] їх уникаючи, разом від смерті і чорної Кери
Втік я. Тепер моя доля — між люду чужого блукати.
Широ благаю, візьми на швидкий корабель свій вигнанця,
Щоб не убили мене, бо, знаю, женуться за мною".

Відповідаючи, так Телемах тямовитий промовив:
280] "Не прожену я тебе з корабля, якщо так того прагнеш.
Йди вже до нас, — що маємо, тим і тебе почастуєм".
Мовивши це, узяв від чужинця він мідного списа
Й поруч поклав на поміст корабля, що хитався на хвилях.
Вийшов потому і сам він на свій корабель мореплавний,
285] Сів на кормі його й поряд тоді посадив біля себе
Теоклімена. Причали негайно гребці відв'язали.
А Телемах уже наглив супутців, звелівши їм швидше
Снасті кріпити, й вони наказу послухали радо.
Щоглу соснову піднявши, в гніздо посередині, в кінсель,
290] Вставили міцно й до переду линвами враз прив'язали
Та натягнули ремінням заплетеним біле вітрило.
Вітер попутний для них ясноока послала Афіна.
Буйно він віяв у чистому небі, щоб швидше до цілі
Міг допливти корабель по водах солоного моря.
295] Ось уже й Круни вони пропливли, й ясноводу Халкїду.
Сонце тим часом зайшло, і тінями вкрились дороги.
Подихом Зевсовим гнаний, минав корабель уже й Фею,
І богосвітлу Еліду, де плем'я епеян владарить.
До островів скелястих повів Телемах корабель свій:
30(1 Думав одно лиш — уникне він смерті чи зовсім загине.
Саме в той час Одисей з свинопасом божистим в хатині
Сіли вечеряти, й інші мужі там вечеряли з ними.
Потім, коли уже голод і спрагу вони вдовольнили,
їх запитав Одисей, перевірити хтівши Евмея,
305] Чи залишитись запросить в оселі своїй і гостинно
Буде й надалі приймати його, чи до міста спровадить.
"Слухайте, що я просити вас хочу, Евмею та інші
Товариші! Із світанком у город я маю податись
Жебрати, щоб тягарем не бути тобі й товариству.
310] Ти ж поясни мені все й провозатого дай, щоб надійно
Він допровадив мене. По місту ж і сам я вже буду
Якось блукати, щоб дав мені хліба й напитись хто-небудь.
Так би дійшов я й до дому, де жив Одисей богорівний,
Звістку про нього приніс би самій Пенелопі розумній;
315] Може, там якось пробрався б і між женихів я зухвалих, —
Маючи стільки наїдків, дали б і мені вони їсти.
Я ж їм прислужувать став би, у чому вони побажали б.
Прямо тобі я скажу, а ти слухай і зваж на це добре:
З ласки Гермеса-посла, що людям у різноманітних
320] Справах і радість, і успіх, і славу дарує велику,
Смертний зі мною ніхто не зрівняється в жодній роботі:
Швидко розкласти вогонь, сухих на те дров нарубати,
Різати й смажити м'ясо, вино розливати по кубках —
Все, що на службі в заможних людина виконує проста".
з" З прикрістю ти йому так, свинопасе Евмею, промовив:
"Горенько ж ти моє, гостю! І звідки ця думка у тебе
Виникла в серці? Невже ти там зовсім загинути хочеш,
Що заманулось тобі в юрбу женихів замішатись?
Буйство-бо їх і зухвалість залізного неба сягають.
330] їм usługовують слуги нітрохи на тебе не схожі,
А молоді все, одягнені в гарні плащі і хітони,
Голови в них аж блищать від оливи й обличчя красиві, —

Ось хто вслуговує їм. Столи, відгембльовані гладко,
Аж угинаються в них від вина, і хліба, і м'яса.
335] Краще у нас залишайся. Нікого-бо ти не обтяжиш —
Ані мене, ані інших, що тут проживають зі мною.
А як повернеться врешті улюблений син Одиссеїв,
Сам він одягне і плащ, і хітон тобі, й інше одіння
1. спорядить, куди прагнеш ти серцем своїм і душею".
340] В відповідь мовив незламний йому Одиссей богосвітлий:
"О, якби став ти, Евмею, і Зевсові-батькові любим,
Як і мені, ти ж бо край моїм мукам поклав і блуканням!
Гіршого в світі нема за таке от життя мандрівниче.
Задля утроби проклятої безліч доводиться людям
345] Лиха терпіти — й блукання, і злидні, і всяке нещастя.
А що затримуєш ти мене тут, щоб я ждав Телемаха,
То хоч про матір скажи Одиссея, подібного богу,
Й батька його, на порозі-бо старості він їх покинув, —
Чи вони й досі живі ще під сонячним світлим промінням,
Чи повмирали уже і домують в оселі Аїда?"
В відповідь мовив йому свинопас, розпорядник пастуший:
"Щиро й одверто, мій гостю, все зараз тобі розповім я.
Й досі живий ще Лаерт. У своєму він домі всечасно
Зевса благає, щоб швидше узяв його душу із тіла.
355] Тяжко-бо журиться він і за сином своїм, що від'їхав,
І за дружиною мудрою, що йому смертю своєю
Смутку найбільш завдала і вкинула в старість дочасну.
З жалю за сином такою умерла вона жалібною
Смертю, що хай так віднині ніхто не вмирає з живущих,
збо Хто мені любий і щиро до мене любов виявляє.
Скільки жива ще була вона, хоч і журилася тяжко,
Стільки любив розмовляти я з нею й розпитував часом,
Бо виховання й мені вона разом дала, і Ктімені,
Славній дочці довгошатній, між дітьми її наймолодшій.
365] Разом росли ми, й про мене лиш трошечки менш вона дбала,
А як вступили обое у юність ми вельмижадану,
Видали в Саму її, і віно взяли незліченне,
Плащ, і хітон мені, й інше одіння дала її мати,
Пару сандалій прегарних, щоб ноги взувать, дарувала
370] І відрядила в село. Й ще сердечніш мене полюбила.
Нині цього я позбавлений. Але боги всеблаженні
Благословляють мене у справі, якою займаюсь.
З неї-бо їм я і п'ю, ще й людей достойних частую.
Від господині ж нічого привітного вже не почути
375] Ні у словах, ні на ділі відтоді, як лихо на дім наш
З тими зухвальцями впало. А слугам буває ж так мило
Порозмовлять з господинею, в неї про все розпитати,
Випити в неї й поїсти, ще й в поле нести із собою
Річ, від якої звичайно радіє у челяді серце".
380] Відповідаючи, мовив тоді Одиссей велемудрий:
"Лихо ж яке! То й змалку ти вже, свинопасе Евмею,
Поневірявсь од батьків і вітчизни своєї далеко.
Отже, по правді усе розкажи мені щиро й одверто,
Чи зруйнували напасники широковуличне місто,
385] Де проживав твій батько з шановною матір'ю разом,
Чи залишили самого тебе при коровах і вівцях,

А вороги тебе раптом на свій корабель захопили
І за підхожу ціну продали тебе в дім цього мужа".
В відповідь мовив йому свинопас, розпорядник пастуший:
390] "Гостю, якщо вже питаєш мене і довідатись хочеш,
Мовчки посидь біля мене й солодким вином утішайся
Вдосталь. Ночі тепер нескінченні. Є час і поспати,
Час є й цікаві розмови послухать. Тобі ж ні до чого
Спати лягати завчасу, — ще довгий нам сон надокучить.
395] Інші ж усі, кого їх душа спонукає і серце,
Хай собі спати ідуть. А завтра мені на світанку
Кожен, поснідавши, свині хазяйські на пашу хай гонить.
Ми ж в цій хатині питтям та їдою втішатися будем
І один одному згадувати в дружній розмові печальні
400] Наші пригоди. Бо є й у скорботі минулій утіха
Мужу, що лиха багато зазнав, проблукавши багато.
Я розповім тобі те, про що ти хотів розпитати.
Є такий острів, Сірією звуть його, може, чував ти,
Від Ортигії на північ, де сонце свій шлях повертає.
Хоч і не густо людьми заселений, все ж він вигідний.
На виноград, на пшеницю, на випаси й вівці багатий.
Голоду в тому краю не буває, ні хворостей лютих,
Що завдають стільки горя і клопоту людям нещасним.
А як постаріє в їхній країні людське покоління,
410] То Аполлон срібнолукий до них з Артемідою сходить —
Тихо, без болю, ласкавими стрілами їх умертвляє.
Два у них міста, й надвое поділено все поміж ними.
Владарював у обох тих містах ще віддавна мій батько
Ктесій, Орменів син, до безсмертного бога подібний.
415] Раз фінікійці до нас прибули, мореходці славетні,
І навезли, шахраї, блискіток в кораблі своїм чорнім.
В домі ж у батька могого була фінікіянка гарна,
Росла й ставна, в рукоділлях жіночих майстриня уміла.
Та незабаром її прелукаві звели фінікійці:
420] Праля вона близ бокастого їх корабля, і один з них
Ложем із нею й коханням з'єднався. А легко звести цим
Женщину кволу, хоч би вона й дуже була добродісна.
Став він у неї розпитувати, хто вона й звідки походить,
І показала на батьківський дім вона високоверхий.
425] "Родом з Сідону я, міддю багатого, можу хвалитись.
Я — Арібанта дочка, що в великих купався достатках.
Та захопили мене тафіяни, розбійники хижі,
В час, коли з поля я йшла, і, в цей край запровадивши потім,
Тут за підхожу ціну продали мене в дім цього мужа".
430] Мовив тоді чоловік, що таємно із нею з'єднався:
"Чи не хотіла б ти знову додому вернутися з нами,
Щоб свого батька і матір побачити й високоверхий
Дім свій? Живі ще вони й за заможних вважаються й досі".
Відповідаючи, жінка таке тоді мовила слово:
435] "Може це бути, якби, корабельники, ви обіцяли
З клятвою — цілу й здорову мене довести аж додому".
Мовила так, і всі поклялись, як вона зажадала.
Потім, коли вже вони присяглися і клятву скінчили,
Відповідаючи, жінка таке до них мовила слово:
440] "Отже, мовчіть! Хай і словом до мене ніхто з-поміж ваших

Товаришів не озветься, зі мною на вулиці стрівшись
Чи близ криниці, щоб хтось не подався у дім до старого
З виказом, бо запідозрить господар і зразу ж міцними
Путами зв'яже мене, та й вам приготує загибель.
44] В мислях тримайте це слово й прискорюйте вашу торгівлю.
А як наповните свій корабель ви усяким припасом,
Звістку до мене тоді якнайшвидше у дім передайте,
Золота я захоплю, що під руку мені попадеться,
Перевізного ж і інше я щось би хотіла вам дати:
45] В домі у знатного мужа дитя я його доглядаю.
Хлопчик кмітливий, і завжди зі мною він бігає всюди.
На корабель я його приведу, і стократну ціну ви
Зможете взяти за хлопчину, чужим його людям продавши".
З цими словами вернулась вона у дім мого батька.
45] Протягом цілого року лишались у нас фінікійці, –
Різних товарів багато в місткий корабель закупили.
А завантаживши свій корабель крутобокий, щоб їхати,
Вісника зразу ж послали до жінки – про це їй сказати.
Вельми хитрючий прийшов чоловічя у дім мого батька,
46] Мав золоте він на продаж намисто в янтарній оправі.
Поки служебниці наші й матуся поважна в покоях
Те розглядали намисто, в руках його важили власних
І за ціну торгувалися, він їй моргнув непомітно.
Переморгнувшись з нею, на свій корабель він вернувся.
46] Жінка ж, узявши за руку, в той час повела мене з дому.
В передпокої знайшла на столах вона кубки, – недавно
Учту справляли там люди, що батьку в ділах помагали;
Зараз на площу міську подались вони всі на нараду.
Швидко схопивши три кубки й за пазуху їх заховавши,
47] Жінка їх винесла, я ж за нею пішов необачно.
Сонце тим часом зайшло і тінями вкрились дороги.
Кроком поспішним славетної пристані ми досягнули,
Де бистрохідний вже нас дожидав корабель фінікійян.
Сіли на нього вони й попливли усі шляхом вологим,
47] Нас посадивши. Зевс їм послав тоді вітер попутний.
Шість уже діб ніч і день ми по морю пливли безнастанно.
А як і сьомий ще день надіслав тоді Зевс нам Кротон,
Вбила стрілою ту жінку сама Артеміда-лучниця, –
Хлюснула, наче та чайка морська, у ропу вона трюмну,
48] Й кинули в море її на поживу тюленим та хижим
Рибам, а я в кораблі з засмученим серцем лишився.
Аж до Ітаки нас вітер попутний і хвилі пригнали, –
Тут-то Лаерт і придбав мене, з власних достатків сплативши.
Так і оцю я країну побачив своїми очима".
48] В відповідь так промовив йому Одиссей богорідний:
"Дуже мій дух схвилював ти, Евмею, мені так докладно
Всі розповівши нещастя, що духом ти їх перетерпів.
Та до лихого тобі і хорошого трохи добавив
Зевс, бо, зазнавши біди, до ласкавого в дім ти потрапив
49] Мужа, який і питтям, і їдою тебе забезпечив
Вдосталь, – живеться у нього тобі непогано. А я от
Тільки по довгих блуканнях сюди на останку потрапив!"
Так між собою вони провадили стиха розмову.
Зрештою й спати лягли, та лише на часину коротку,

і'5] Бо вже Еос надійшла злотошатна. Тим часом до суші
Товариші Телемаха дійшли й відв'язали вітрила,
Щоглу спустили й на веслах до пристані вже підпливали.
Кинули котву камінну, причали міцні закріпили
І повиходили всі на берег шумливого моря,
500] Приготували сніданок, іскристе вино замішали.
Потім, коли уже голод і спрагу вони вдовольнили,
Так говорити до них розпочав Телемах тямовитий:
"Ближче до міста ви наш корабель чорнобокий спрямуєте,
Сам же в поля до своїх пастухів я негайно подамся,
505] Ввечері в місто вернусь, як оглянущу свої володіння.
Завтра ж уранці, в подяку за поміч в дорозі, я добру
Учту з печенею вам і солодким вином улаштую".
В відповідь Теоклімен промовив йому боговидий:
"Любе дитя, а мені ж то куди уже йти? До чийого
510] Дому? До тих, що кермують на цій кременистій Ітаці?
Може, навпрост до дому твого і твоєї матусі?"
Відповідаючи, так Телемах тямовитий промовив:
"Іншим я разом і сам запросив би тебе завітати
В нашу оселю, — гостинності нам не бракує. А зараз
515] Гірше було б це й для тебе: мене там немає, й матусі
Ти не побачиш, — не часто з світлиці униз вона сходить
До женихів, на кроснах від них вона тче якнайдалі.
Іншого мужа тобі я вкажу, до якого ти зайдеш, —
Це Еврімах, Поліба розумного син благородний, —
520] Дивляться наче на бога тепер ітакійці на нього.
Кращий за інших-бо він женихів і прагне найбільше
Матір узяти мою й Одиссееве місце зайняти.
Та лиш один у ефірі те відає Зевс-олімпієць,
Чи не настигне його загибелі день замість шлюбу".
525] Так говорив він, і раптом злетів перед ними праворуч
Яструб, провісник швидкий Аполлонів, — тримаючи в кігтях,
Дику голубку терзав він нещадно, і сипалось зверху
Пір'я поміж кораблем і самим Телемахом на землю.
Теоклімен тоді нишком убік юнака відкликає.
530] Взявши за руку його й на ім'я називаючи, мовить:
"Знай, Телемах, не без бога та птиця злетіла праворуч.
Глянувши тільки, збагнув я, що віщий то птах перед нами.
Роду, що владним більше від вашого був би, немає
В цілій Ітаці, од всіх-бо ви завжди були найсильніші".
535] Відповідаючи, так Телемах тямовитий промовив:
"О, якби слово твоє та справдилося, друже мій, гостю!
Скоро відчув би ти приязнь мою, і дарунків багато
Мав би від мене, і кожен тебе називав би щасливим".
І до Пірея, товариша вірного, так він озвався:
540] "Клітія сину, Пірею! Послухав мене ти найбільше
З товаришів, що зі мною поїхали в Пілос пішаний.
Отже, і зараз послухай, в свій дім заведи цього гостя,
Щиро прийми й почастиуй його, поки я сам повернуся".
В відповідь ось що Пірей йому, списник уславлений, мовив:
545] "Знай, Телемаху, якби і надовго ти там забарився,
Я піклуватимусь ним, — гостинності нам не бракує".
Мовивши так і зійшовши на свій корабель, наказав вія
Товаришам з ним іти і причали усі відв'язати.

До кочетів вони, швидко зійшовши, усі посідали.

550] Ноги тим часом узув Телемах у сандалії гарні,
Списа міцного узяв із мідним загостреним вістрям
Із-під помосту. Гребці ж відв'язали причали, зштовхнули
З берега свій корабель і до міста притьмом веслували.
Як наказав Телемах, улюблений син Одіссеїв.

555] Кроком швидким у той час вже несли його ноги, аж поки
Він не дійшов до подвір'я, де безліч свиней ночувало
Й вірний його свинопас владаревим майном піклувався.

ПІСНЯ ШІСТНАДЦЯТА

ЗМІСТ ШІСТНАДЦЯТОЇ ПІСНІ

ДЕНЬ ТРИДЦЯТЬ СЬОМИЙ

Телемах приходить до Евмея, і той приймає його з великою радістю. Він
посилає Евмея в місто сповістити Пенелопу про повернення сина. Одіссей,
підкоряючись Афіні, відкривається Телемахові; вони обмірковують разом, як
умертвити женихів. Тим часом ці останні, підбурювані Антіноєм, змовляються
вчинити замах на Телемахове життя; але Амфіном радить їм насамперед
довідатись про Зевсову волю. Пенелопа, дізнавшись про їх змову, докоряє
Антіноєві; Еврімах лицемірно намагається її заспокоїти. Евмей повертається
до своєї оселі.

УПІЗНАННЯ ОДІССЕЯ ТЕЛЕМАХОМ

Вдосвіта встав Одіссей, і з божистим удвох свинопасом

Стали сніданок собі готувати, вогонь розпаливши,

А пастухів вони пасти свиней перед тим відрядили.

Враз підійшов Телемах, але чуйні собаки гавкучі

5] Все ж не загавкали. Та спостеріг Одіссей богосвітлий –

Пси завиляли хвостами, і кроки людини почув він,

І до Евмея озвався, промовивши слово крилате:

"Хтось там, Евмею, до тебе прийшов, – якийсь твій товариш

Чи із знайомих хто-небудь, – не гавкають чуйні собаки,

10] Тільки хвостами виляють, та й кроки чиїсь-то я чую".

Ще не скінчив він і мови цієї, як син його любий

Став на поріг. Свинопас здивовано з місця схопився

Й виронив посуд із рук, в якому іскристе вино він

Саме з водою мішав. До господаря кинувсь назустріч,

15] Голову став цілувати, й ясних його ока обидва,

Й руки обидві, а з лиць його сльози ряснії збігали.

Так наче батько, що рідного в щирій любові вітає

Сина, який з чужини по десятому році вернувся,

Одинака, що пізно родився, тривоги завдавши, –

20] Так Телемаха божистого став свинопас богосвітлий

І обнімати, й всього цілувать, наче смерті уник він.

Врешті спромігся крізь сльози промовити слово крилате:

"Світло ясне мое, ти вже вернувсь, Телемаху! Не думав

Я тебе бачити з дня, як відплив з кораблем ти на Пілос!

25] Ну-бо, заходь же, дитя моє любе, дай глянуть на тебе,

Втішитись дай, що ти прямо сюди з чужини повернувся!

Ти-бо не часто у нас, пастухів, тут у полі буваєш,

Більше у місті живеш. І як тобі не остогидне

Бачити там увесь час юрбу женихів знахабнілих!"

Відповідаючи, так Телемах тямовитий промовив:

"Так воно й буде, татуню. Прибув я сюди задля тебе,

Щоб і побачити навіч тебе, й твоє слово почути,

Чи то удома ще мати моя, чи, може, із нею

Інший вже хтось одруживсь, Одиссеєве ж ложе самотнє
35] Навіть уже й не застелене, лиш павутинням запнуте".
В відповідь мовив йому свинопас, розпорядник пастуший:
"Досі душею незламна вона і весь час непохитна
Дома сама пробуває, і в смутку й сльозах безустанних
Ночі безсонні і дні їй безрадісно довгі минають".
40] Мовивши так, він од нього прийняв мідногострого списа,
Й через камінний поріг увійшов Телемах тоді в хату.
З місця свого підвівсь перед ним Одиссей, його батько.
Та Телемах його стримав і мовив, озвавшись до нього:
"Гостю, сиди! Для себе ми й інше тут знайдемо місце
45] В нашій хатині. Ось чоловік цей мене десь посадить".
Так говорив він, і сів той на місце своє. Свинопас же
Свіжого віття накидав, овечим накрив його руном.
Сів на цім місці тоді й улюблений син Одиссеїв.
Потім в мисках дерев'яних подав свинопас їм печене
50] М'ясо, яке від вечері вчорашньої в нього лишалось,
В кошики плетені хліба з верхом поклав їм небавом,
В чаші кленовій вино розмішав їм, як мед той, солодке,
Справивши все це, він проти божистого сів Одиссея.
Руки до поданих страв одразу ж усі простягнули.
55] Потім, коли уже голод і спрагу вони вдовольнили,
Богоподібного врешті спитав Телемах свинопаса:
"Звідки, татуню, прибув цей чужинець? І як мореплавці
В нашу Ітаку його привезли? І що то за люди?
Вже ж бо не пішки сюди, я гадаю, до нас він дістався".
60] В відповідь ти йому так, свинопасе Евмею, промовив:
"Зараз, дитя моє любе, всю правду тобі розповім я.
Хвалиться він, що родом з просторого Криту походить,
Що в багатьох він містах побував, серед різного люду,
В довгих блуканнях, — таку божество йому випряло долю.
65] Зараз же він, з корабля переїжджих феспротів утікши,
В хату до мене прийшов, — його я тобі доручаю.
Зробиш, як знаєш, а він допомоги благає твоєї".
Відповідаючи, так Телемах тямовитий промовив:
"Словом, Евмею, своїм боляче мені серце ти вразив.
70] Як же у домі своєму чужинця я можу прийняти?
Ще молодий-бо, на руки свої я покластись не можу,
Щоб захиститись од мужа, що кривдити нас починає.
Мати моя своїм серцем і досі ще надвое важить —
Чи залишатись зі мною і дому свого пильнувати,
ь Ложе шануючи мужове й славу свою у народі,
Чи за котримсь із ахеїв піти, найзначнішим між тими,
Хто її сватає, з тим, хто дарунків приносить найбільше.
Гостя ж чужинця, якщо вже прибув до твого дому,
В плащ і хітон одягну та в інше одіння красиве,
80] Меч йому дам двоєсічний і пару сандалій на ноги
І споряджу, куди серцем своїм і душею він прагне.
А якщо хочеш, то сам в цій хатині ти ним попиклуйся,
Я ж йому й одіж сюди надішлю, і все, що потрібно
Для харчування, щоб ти з товариством своїм не втрачався.
До женихів же у місто іти йому в кожному разі
Я б не дозволив, бо надто нахабні вони і зухвалі.
Не поглумились би з нього на прикрість мені і досаду.

А одному, хоч би й дужому, проти громади такої
Важко що-небудь зробити, — все одно вони будуть сильніші".

90] В відповідь мовив незламний йому Одиссей богосвітлий:
"Друже, якщо і мені тут вільно втрутитися в мову, —
Любе моє виринається серце з грудей, коли чую,
Скільки безчинств женихи, як розказуєш ти, натворили
В домі твоїм, проти волі такого, як ти, чоловіка.

95] От що скажи мені: ти добровільно піддався їм чи, може,
Всі тебе люди ненавидять, голосом ведені божим?
Чи на братів нарікаєш, бо вправі на них покладатись,
Кожен в борні, хоча б і яка була бійка велика.
Був би такий я, як ти, молодий і з такою ж душею,
іоо ци Одиссея б я був бездоганного син, а чи й сам він, —
Вернеться ще він з блукань, ще дає на те доля надію, —
Хай мені голову вражий зітне чужоземець, якщо я
Згубою сам не нагряну на всіх женихів знахабнілих,
До Одиссея, сина Лаерта, у дім увійшовши.

105] Хоч би юрбою мене одного вони всі й подолали,
Краще убитим у домі своєму волів би я бути
Й трупом лягти, ніж без краю на їхні безчинства дивитись,
Як зневажають гостей моїх, як по світлицях чудових
Наших челядниць, служебних жінок, безсоромно безчестять,
110] Як розливають вино і всі прощають припаси
Так безрозсудно, безтямно, без краю-кінця і без глузду".
Відповідаючи, так Телемах тямовитий промовив:

"Зараз, чужинче, одверто всю правду тобі розповім я:
Ні ворожнечі до мене в народі, ні гніву немає,

115] Не нарікав на братів я, що вправі на них покладатись
Кожен в борні, хоча б і яка була бійка велика.

Одинаками-бо вів нам Кроніон усі покоління:

Мав одного лише сина Лаерта мій прадід Аркесій,
Мав одного й Одиссея Лаерт; Одиссей же мене лиш

120] Мав одного, і того на недолю він дома покинув.

Тим-то й багато так люду ворожого в нашому домі:

Скільки на цих островах державців не є можновладних —
З Сами, Дуліхію й Закінту, густо укритого лісом,
Скільки їх тут не кермує на цій кременистій Итації,

125] Всі мою сватають матір і дім мій нещадно грабують.

Шлюб ж бридкого вона ні відкинуть не сміє, ні краю

їх домаганням покласти не може, вони ж об'їдають

Весь мій масток і скоро й самого мене пошматують!

Тільки заховано це у лоні богів всемогутніх.

130] Швидше ж, татуню, іди до розумної ти Пенелопи
І розкажи, що я з Пілосу цілий вернувся й здоровий.

Я ж залишуся у тебе, аж поки назад ти прибудеш,
Все їй звістивши самій, щоб інший про це із ахеїв
Хтось не довідався. Багато-бо хто мені лихо готує".

135] В відповідь ти йому так, свинопасе Евмею, промовив:

"Знаю я все й розумію. Й так само, як кажеш ти, думав.

Ти ж усю правду тепер розкажи мені широко й одверто.

Чи й до Лаерта нещасного треба мені із цієї

Вістю зайти? Хоч і дуже він за Одиссеєм журився,

140] Та доглядав, проте, в полі роботи і з челяддю в домі
їв він і пив, коли серце у грудях до того схиляло.

З того ж часу, як своїм кораблем ти у Пілос подався,
Більше він, кажуть, не їсть і не п'є, як звичайно бувало,
Не доглядає й роботи, а тільки з плачем та зітханням
145] В смутку сидить, і в'яне усе на костях його тіло".
Відповідаючи, так Телемах тямовитий промовив:
"Шкода, та все ж залишімо його, хоч і як це нам гірко!
Тільки б од власного вибору щось нам залежало, смертним,
Спершу обрав би лиш день я повернення батька додому.
150 Матері все сповістивши, вертайся назад, до Лаерта ж
Сам у полях не блукай; а їй ти скажи, щоб до нього
Ключницю, нашу служебку, вона якнайшвидше послала
Потай од інших, а та хай старого про все повідомить".
Мовивши це, відіслав свинопаса. Сандалії взявши,
155] Той їх до ніг підв'язав і до міста пішов. Від Афіни
Не заховалось, що вийшов Евмей свинопас із кошари.
Ближче вона підійшла, на вигляд мов жінка прекрасна,
Росла й ставна, в рукоділлях жіночих майстриня уміла.
Ставши у дверях, вона Одиссееві тільки з'явилась,
160] А Телемах не побачив і зовсім її не помітив, —
Не перед кожним відкрито себе виявляють боже, —
Лиш Одиссей її бачив та пси, що, й не гавкнувши навіть,
Із скавучанням від страху з кошари усі повтікали.
Злегка бровами кивнула вона. Одиссей богосвітлий
165] Враз догадався, до муру високого вийшов із хати
І зупинивсь перед нею. До нього звернулась Афіна:
"О Лаертід богорідний, удатний на все Одиссею!
Зараз же синові слово скажи, не таївшись од нього,
Як вам удвох, женихам уготовивши смерть і загибель,
170] В місто славетне податись. Сама ж бо від вас я недовго
Осторонь буду, — готова я поряд із вами до бою".
Тут Одиссея жезлом золотим доторкнулась Афіна.
Випраним чисто плащем і хітоном вона йому спершу
Плечі укрила й осанку ставну й моложавість вернула.
175] Знову смуглявий він став, і повніш заокруглились лиця,
Чорною знов бородою усе обросло підборіддя.
Все це зробивши, вона відійшла, Одиссей же в хатину
Знов повернувся. Дуже здивований син його любий
Вбік свої очі відвів, боячись, чи не бога він бачить.
180] Врешті озвався і слово до нього промовив крилате:
"Зараз ти іншим здаєшся, мій гостю, ніж був ти раніше.
Інше ти маєш одіння, і зовсім не те твоє тіло.
Чи не один ти з богів, що простором небес володіють?
Зглянься на нас і дозволь принести тобі жертву священну
185] І золоті коштовні дарунки. О, змилуйсь над нами!"
В відповідь мовив незламний йому Одиссей богосвітлий:
"Ні, я не бог, і чому до безсмертних мене ти рівняєш?
Батько я твій, за якого в зітханнях ти стільки скорботи
Терпиш весь час і насильств від людей зазнаєш ти зухвалих!"
190] Мовивши це, почав цілувати він сина, й струмили
З лиць його сльози на землю, що стримував їх він до того.
Та Телемах не повірив, що то перед ним його батько,
Й, знову до нього звернувшись, у відповідь так йому мовив:
"Не Одиссей ти, не батько мій, ні, — то якийсь мене зводить
195] Бог, щоб я потім ще більше зітхав після того і плакав.

Смертній людині ніяк-бо таке неможливо зробити
Розумом власним, лиш богу, як з'явиться він перед нами,
Легко зробити себе молодим чи старим — як захоче.
Щойно ти дідом старим тут сидів у брудному лахмітті
200] Й схожий уже на богів, що простором небес володіють".
Відповідаючи, мовив тоді Одисей велемудрий:
"Ні, Телемаху, не слід ні надто вже так дивуватись,
Ні сумніватися так, коли дома вже батько твій любий.
Інший сюди Одисей ніякий до вас не прибуде,
205] Це ж бо я сам, що стільки недолі зазнав у блуканнях,
Аж по двадцятому році до рідного краю вернувся.
Те ж, що тут сталось, то справа Афіни, що здобич дарує, —
Отже, й мене, як схотілося їй, — бо усе вона може, —
То на убогого старця подібним зробила, то раптом
210] На молодого, красивого мужа у гарнім одінні.
Легко-бо вічним богам, що простором небес володіють,
Чи звеличати, чи зовсім принизити смертну людину".
Так він промовив і сів. Рясні проливаючи сльози,
Став Телемах обнімати свого благородного батька.
215] Стриматись більше не в силі, обидва вони заридали.
Плакали ревно вони, від хижих птахів голосніше —
Кань пазуристих або надморських орлів, що з гнізда в них
Позабирали селяни малих пташенят, ще безперих.
Так жалібні вони сльози обоє з-під брів проливали.
220] В уболіванні й журбі так зайшло б їм і сонце за обрій,
Та Телемах обіззався нарешті і мовив до батька:
"Як тебе, батьку мій любий, яким кораблем мореплавці
В нашу Ітаку сюди привезли? І що то за люди?
Вже ж бо не пішки сюди, я гадаю, до нас ти дістався".
225] В відповідь мовив незламний в біді Одисей богосвітлий:
"Зараз, мій сину, одверто всю правду тобі розповім я.
Славні мене привезли мореплавці-феаки, що й інших
Переправляють по морю людей, хто до них прибуває.
Спав на швидкім кораблі я, вони ж провезли мене морем,
230] І на Ітаку зсадили, й дарів надавали коштовних —
Міді, і золота, й безліч усяких тканин і одежі.
Все це лежить у печері заховане з волі безсмертних.
Нині ж сюди я прибув за порадливым словом Афіни —
Обміркувати удвох, як лихих ворогів нам позбутись.
235] Перелічи ж мені зараз усіх женихів, щоб докладно
З певністю знав я — і скільки їх є там, і що то за люди.
Отже, я в серці своїм бездоганним усе розсудивши,
Зважу тоді, чи здолали б одні ми з тобою, без інших,
Справитись з ними, чи й інших покликати нам доведеться".
240] Відповідаючи, так Телемах тямовитий промовив:
"Батечку любий, багато я чув про діла твої славні,
Й рук твоїх міць бойову, і мудрість твою у пораді.
Все ж я дивуюсь, сказав ти занадто, — адже неможливо
Проти такої їх сили змагатися двом чоловікам.
245] Тих женихів не один-бо десяток, не два, а багато
Більше. От зараз чисельність їх знатимеш ти докладніше.
Тільки з Дуліхію тут п'ятдесят їх і двоє добірних
Є юнаків, а з ними ще й шестеро є челядинців.
З Сами їх двадцять чотири сюди прибуло чоловіка,

250] З Закінту двадцять ахеїв до того ж наїхало юних
Та із самої Ітаки дванадцять мужів найзнатніших.
Є з ними разом окличник Медонт, і пісняр божественний,
Є ще й прислужники два, досвідчені різати м'ясо.
Отже, якби ми наважились вийти на всіх, хто є в домі,
255] Не довелось би зазнати нам гіркої, страшної відплати.
Краще змиркуй, чи не можна знайти нам собі оборонців, •'
Зваж, хто душею прихильний до нас в обороні нам став би".
В відповідь мовив незламний в біді Одиссей богосвітлий:
"Тим-то й скажу тобі я, ти ж послухай мене й пам'ятай це;
260] Зваж-но, чи досить того, що й батько наш Зевс, і Афіна
Нам допоможуть, чи треба нам інших шукать оборонців".
Відповідаючи, так Телемах тямовитий промовив:
"Ті, кого ти називаєш, найкращі для нас оборонці.
Хоч вони й високо в хмарах живуть, на людей вони інших
265] І на безсмертних богів свою владу відтіль простягають".
В відповідь мовив незламний в біді Одиссей богосвітлий:
"Лиш небагато часу вони будуть обоє лишатись
Осторонь бійки завзятої, щойно поміж женихами
Й нами зав'яється справа Аресва в домі моему.
270] Ти ж, як тільки світанок настане, йди швидше додому
І з женихами зухвалими там перебунеш тим часом.
Трохи пізніше й мене свинопас запровадить до міста
В вигляді старця з торбами, жебрущого вбогого діда.
Хоч і почнуть мене в домі твоему вони зневажати,
275] Серцем своїм і зневаги, й образи ті знось терпеливо.
Хоч би й за ноги по хаті за двері мене волочили
Й навіть ударили чимось, – дивися й на це ти спокійно,
Стиха ласкавими лиш умовляй їх словами безчинства
Ці припинити. Тільки, напевно, вони умовлянь тих
280] Вже не послухають. Близько-бо день, що їх вирішить долю.
Ще тобі й інше скажу я, а ти заховай в своїм серці:
Щойно Афіна до серця вкладе мені це велемудра,
Я головою кивну тобі. Ти ж, це помітивши, зразу
Зброю, для бою придатну, всю, скільки не є її в домі,
285] Скрізь позбирай і склади десь на поверсі в затишнім схові
Разом усю. Женихів же, як це спостерігши, про неї
Стали б питати, солодкими знов заспокоїш словами:
"Я її виніс од диму. На ту вона зброю й не схожа,
Що залишив Одиссей, як походом подався до Трої, –
290] Вся від дихання вогню почорніла вона й пошкарубла.
Ще й важливішу Кротон у серце поклав мені думку:
Як би, упившись вином і сварку якусь розпочавши,
Ви не поранили тут один одного та не зганьбили
Сватання й учти. Бо тягне до себе людину залізо".
295] Тільки для нас ти обох два мечі приготуй, і два списи,
Й два із бичачої шкури щити, щоб у руки узяти,
Як нападуть почнемо. Женихам же Паллада Афіна
З Зевсом-порадником розум цілком затуманяє тим часом.
Ще тобі й інше скажу я, а ти заховай в своїм серці:
300] Якщо ти справді мій син і походженням з нашої крові,
Хай не почує ніхто, що тут Одиссей, в своїм домі,
Ані Лаерт, ані той свинопас хай нічого не знає,
Ані з домашніх хто-небудь, ні навіть сама Пенелопа.

Тільки удвох — я і ти — будем настрої знати жіночі,
305] Й чоловіків-челядинців ми можемо так перевірить.
Хто з них шанує нас, хто нас боїться у серці своєму
Й хто ні пошани до нас, ні поваги нітрохи не має".
Відповідаючи, син йому ось що промовив пресвітлий:
"Батьку мій, в твердості серця мого ще не раз ти, гадаю.
Впевнився, — досі у нім легкодухості ще не бувало.
Та невелика, проте ж, і користь для обох нас, гадаю,
Буде із того, — подумати трохи й над цим попрошу я.
Довго тобі по своїх довелось би ходити володіннях,
Поки про кожного все б ти розвідав. А в домі спокійно
315] Нищили б наше тим часом майно ті зухвальці без жалю.
Що ж до жінок, то їх перевірити й зараз прошу я —
Хто з них тебе не шанує й яка поміж ними невинна.
Чоловіків же по їхніх кошарах, проте, я не хтів би
Перевіряти, — встигнемо це ми й пізніше зробити,
320] Якщо ти й справді мав знак від Зевса-егідодержавця".
Так між собою вони провадили стиха розмову.
А до Ітаки міцний корабель вже підплинув тим часом —
Той, що на Пілос возив Телемаха і всіх його друзів.
Зразу ж, як тільки зайшли уже в глибоководну затоку,
325] На суходіл вони витягли свій корабель чорнобокий,
Снасті потому позносили з нього пособці відважні,
А подарунки до Клітія в дім віднесли вони цінні.
Потім окличника в дім послали вони Одиссеїв,
Щоб повідомлення він передав Пенелопі розумній,
330] Що Телемах наказав корабель припровадити в місто,
Сам же лишився у полі, та хай не боїться нічого
Мужня владарка, й слізьми вона ревними хай не вмліває.
Отже, зустрілись окличник тоді й свинопас богосвітлий,
Що з однаковою вістю до жінки тоді поспішали.
335] А до домівки божистого володаря підійшовши,
Перед всіма на подвір'ї жінками окличник промовив:
"Вже твій улюблений син, володарко, додому вернувся".
До Пенелопи тоді й свинопас підійшов і тихенько
Все розповів їй, що син її любий звелів розказати.
340] А як доручення повністю виконав, зразу ж подався
Він до свиней своїх, дім і подвір'я її залишивши.
А женихи зажурились, уражені звісткою тою,
Натовпом вийшли вони з господи за мур височенний
І кружкома проти брами вхідної усі посідали.
345] Перший тоді Еврімах, син Поліба, між ними озвався:
"Друзі, велику вдалось Телемахові справу здійснити,
Путь цю відбувши зухвалу! А ми ж говорили — не вдасться!
Отже, на воду чорний спустім корабель шонайкращий,
Вірних зберім веслярів і вирядім їх якнайшвидше,
350] Хай сповістять вони тих, щоб негайно додому вертались".
Ще не скінчив він і слів цих, коли Амфіном, обернувшись,
Вгледів, що вже корабель їх — у глибоководній затоці
Й люди спускають вітрила і весла уже прибирають.
Він од душі розсміявся і так до присутніх промовив:
355] "Нічого їх сповіщати, ось тут вони вже, у затоці!
Може, з богів хто сказав їм, а може, й самі вони в морі
Бачили той корабель, а догнати його не здолали".

Так він сказав, а вони повставали й на берег побігли.
На суходіл уже витягли там корабель чорнобокий,
Всі уже й снасті позносили з нього пособці відважні.
Потім юрбою на площу самі подалися, нікому
Ні з молодих, ні з старих не дозволивши з ними сидіти.
Саме тоді Антіной, син Евпейта, до них обізався:
"Горе! Боги із біди чоловіка цього врятували!
Цілими днями на скелях, овіяних вітром, сиділи
Наші дозорці позмінно. А вже як заходило сонце,
Ми не на суші спокійно проводили ніч, а на морі
В бистрім своїм кораблі дожидали ясного світанку,
На Телемаха чигаючи, щоб захопить його й тут же
370] Вбити. А бог тим часом додому його допровадив.
Отже, подумаймо, як Телемахові тут учинити
Злую загибель, щоб він її вже не уникнув. Я певен,
Поки живий він, не вдасться нам діло своє довершити.
Сам-бо розумний уже і в думках він своїх, і в порадах,
375] Люди ж тугешні до нас прихильності не виявляють.
Діймо ж раніше, ніж сам він ахеїв до площі міської
Всіх позбирає. Бо гаятись довго не буде, я певен,
Гніву свого не гамуючи, перед всіма він розкаже,
Як готували ми смерть йому наглу, але не устигли.
380] Люди ж ті нас не похвалять, про намір лихий наш почувши.
Як би нам лиха вони не вчинили та нас не прогнали
З нашого краю, — тоді в чужину нам іти доведеться.
Упередить його треба й за містом схопити у полі
Чи у дорозі. Скарби всі й запаси його заберемо
385] І між собою по згоді поділимо ми, а домівку
Неньці його віддамо і тому, хто одружиться з нею.
А як моя ця порада вам не до вподоби й ви хтіли б,
Щоб залишивсь він живий і добром володів би отецьким,
То перестаньмо збиратись і серцю приємні достатки
390] Тур проїдати. Нехай її кожен із власного дому
Сватає, віном її добиваючись. Вийде за того
Заміж вона, хто більш принесе і хто їй судився".
Так говорив він, і всі у глибокім сиділи мовчанні.
Врешті тоді Амфіном озвався до них і промовив,
"з Нісів син яносвітлий, Арета владушого парость.
Він із Дуліхію був, на пшеницю багатого й трави,
Був водієм женихів і найбільше із них Пенелопі
Мовою був до вподоби, та й серце він мав непогане.
Отже, розсудливо він озвався до них і промовив:
400] "Друзі мої! Ніколи не зважився б я Телемаха
Вбити. Страшна-бо то річ — убивати людину із роду
Володарів. Спитаймо раніше в богів ми поради.
Буде на це нам ухвальний від Зевса великого вирок —
Сам тоді вб'ю я його, ще й усіх вас до того закличу,
405] А заперечать боги — до стримання й я закликаю".
Так говорив Амфіном, і вподобалась їм його мова.
З місць повставали усі й подалися у дім Одиссеїв,
Та, увійшовши, у кріслах вони посідали різьблених.
Спало тим часом на думку тоді Пенелопі розумній
410] До женихів, проте, вийти, надмірно уже знахабнілих.
Знала вона, що для сина її тут загибель готують,

Все розповів їй окличник Медонт, що їх змову підслухав.
Входить владарка в кімнату з жінками служебними разом.
До женихів увійшовши із ними, в жінках богосвітла,
415] Стала вона під одвірком, що дах підпирає надійно,
Й, лиця закривши собі світлим, ясним покривалом,
До Антіноя з докором звернулася й так говорила:
"Гей, Антіною, підступний зухвальцю! Кажуть про тебе
Люди ітакські, що ти між ровесників — найвидатніший
420] Радю й словом розумним. Та зовсім не так воно справді!
Як, божевільний, посмів Телемахові ти готувати
Смерть і загибель? Чи зважив на тих, що моляться, в кого
Свідком є Зевс? Це ж нечестя — для іншого коїти лихо!
Мабуть, забув, як батько до нас утікав твій од страху
425] Перед своїми ж людьми? Страшний він на себе накликав
Гнів їх за те, що, до зграї тафійських піратів приставши,
Лиха накоїв феспротам, що з нами були у союзі.
Хтіли убить його й любе з грудей його вирвати серце.
Ще й всю поїсти у нього завидну худобу численну.
430] Та Одиссей не пустив їх і стримав, хоч як намагались.
Ти ж його дім об'їдаєш безчесно, шлюбну дружину
Сватаєш, сина шукаєш убити й смутиш мене тяжко.
Тож перестань, вимагаю, та й іншим звели схаменутись".
В відповідь так Еврімах, син Поліба, до неї промовив:
435] "Мудра Ікарія донько, славетна умом Пенелопо!
Будь спокійна, нехай твоє тим не тривожиться серце.
В світі такого нема і не буде, такий не родився,
Хто б на сина твого Телемаха смів руку підняти,
Поки живу на землі і поки ще світ я цей бачу!
440] От що скажу я тобі, і справді це так воно й буде:
Кров його чорна відразу ж на списі моїм заструмує!
Городоборець мене Одиссей ще дитям на коліна
Часто до себе садив і шматками печені смачної
З рук годував, ще й червоним давав запивати напоєм.
445] Тим-то мені й Телемах від інших усіх найдорожчий
Приятелів. Запевняю, не варт йому смерті боятись
Від женихів. А від бога, звичайно, її не уникнеш".
Так заспокоював він, а сам готував йому згубу.
Вийшла тоді Пенелопа наверх, у світлісті покої,
>0] Й за Одиссеєм, за мужем коханим, там плакала, доки
Сон їй солодкий на вії звела ясноока Афіна.
До Одиссея й до сина прийшов свинопас богосвітлий
Ввечері, в час, як вони, заколовши свиню однорічну,
Вже готували вечерю. Тим часом Афіна, близенько
455] До Одиссея, сина Лаерта, тоді підійшовши,
Вдарила злегка жезлом і знов обернула у старця
В рванім лахмітті, на те, щоб не міг свинопас упізнати
І не побіг би у дім до розважної він Пенелопи
З вістю, якої б у серці своїм не здолав затаїти.
460] Перший тоді Телемах озвався до нього й промовив:
"Ти вже прийшов, богосвітлий Евмею? Що чути у місті?
Чи повернулись додому оті женихи гордовиті
З засідки вже, чи й досі чатують, хоч я уже дома?"
В відповідь ти йому так, свинопасе Евмею, промовив:
465] "Якось не спало на думку питати про це й дізнаватись,

Містом ішовши, — серце мене якмерщій спонукало
Переказати сповіщення й швидше додому вернутись.
Товаришів твоїх бистрий посол на путі мені стрівся,
Вісник, — про все він раніше від мене звістив твою матір.
470] Знаю я й інше також, бо власними бачив очима:
Як повертався й над містом вже був я, де пагорб Гермесів,
Раптом побачив швидкий відтіля корабель я, що входив
В нашу затоку. Багато людей метушилось на ньому, —
Аж угинався од щитів він увесь і списів двоесічних.
475] Мабуть, вони це й були, я гадаю, — напевне ж не знаю".
Мовив він це, й Телемахова сила всміхнулась священна,
Глянув він нишком на батька, щоб лиш свинопас не
помітив.

Всю закінчивши роботу, вечерю вони зготували
Й сіли вечеряти, й кожен в вечері тій рівну мав долю.
480] Потім, коли уже голод і спрагу вони вдовольнили,
Всі про постелю згадали і сну спожили подарунки.

ПІСНЯ СІМНАДЦЯТА

ЗМІСТ СІМНАДЦЯТОЇ ПІСНІ

ДЕНЬ ТРИДЦЯТЬ ВОСЬМИЙ

Телемах іде до міста, наказавши Евмеєві провести туди і свого гостя.
Зустрінутий радісно матір'ю і домашніми, він потім іде на площу й
приводить звідти з собою Теоклімена. Пенелопа розпитує його про те, що з
ним було під час подорожі; Теоклімен пророкує їй повернення Одиссея. Тим
часом Евмей вирушає з Одиссеем до міста; по дорозі вони зустрічають
Мелантія, який обох їх ображає. Прийшовши до свого дому, Одиссей бачить у
подвір'ї свого старого собаку, який, упізнавши його, вмирає. Він входить у
бенкетну господу і просить милостині в женихів; Антіной, лаючися з ним,
кидає в нього ослоном. Пенелопа кличе його до себе, щоб розпитати про
Одиссея; він обіцяє прийти до неї ввечері.

ПОВЕРНЕННЯ ТЕЛЕМАХА НА ІТАКУ

Ледве з досвітньої мли заясніла Еос розоперста,
Встав Телемах, дорогий божественного син Одиссея,
Пару сандалій до ніг своїх швидко тоді підв'язав він,
Списа міцного узяв, що якраз до долоні приходивсь,
5] І, виряджаючись в місто, він так свинопасові мовив:
"Йду я, татуню, до міста побачитись там із моєю
Матір'ю. Тож не раніше, гадаю, вона перестане
Гірко ридати за мною і сльози рясні проливати,
Аніж побачить мене. Тобі ж доручаю я ось що:
10] В місто нещасного гостя цього відведи, — на прожиток
Хай собі жебрає там. Подадуть йому й хліба, хто схоче,
Й келих вина. А мені тут людей всіх самому приймати
Вже не доводиться, й так від клопоту гірко на серці.
А як образиться гість наш на це, то тим гірше самому
15] Буде йому. А я тільки правду люблю говорити".
Відповідаючи, мовив йому Одиссей велемудрий:
"Друже мій, тут залишатися й сам я не дуже хотів би.
Краще у місті, аніж у полях, жебракові прожиток
Десь собі жебрати. Кожен подасть мені там, хто захоче.
20] Не у таких-бо літах я, щоб тут, у кошарі, лишатись
І пастухів вожаєві коритись у всьому слухняно.
Йди вже собі, а мене оцей муж проведе, як звелів ти,
Лиш при вогні я погріюсь, бо одіж у мене погана.

Може, й потепліє трохи тим часом, — щоб холод ранковий
25] Не прохопив мене. Місто ж, ви кажете, звідси далеко".
Так він сказав. Телемах же, з подвір'я прямуючи, бистрим
Кроком пішов, женихам лиховісну замисливши згубу.
Став біля дому свого він, вигідного для проживання,
Списа поставив свого, об високу обперши колону,
30] Й, переступивши поріг кам'яний, увійшов до господи.
Перша зустріла його годувальниця там, Евріклея, —
Руна на кріслах різьблених вона розстилала й до нього
Кинулась вся у сльозах, і інші навколо зібрались
Вже Одиссея, в біді витривалого, вірні служниці
35] Й радісно в голову всі і в плечі його цілували.
Вийшла тоді із покою свого й Пенелопа розумна,
Мов Артеміда на вигляд або золота Афродіта,
Вся у сльозах обнімала вона свого любого сина,
Голову ніжно йому і очі ясні цілувала,
40] Врешті до нього крізь сльози промовила слово крилате:
"Світло ясне моє, ти вже вернувсь, Телемаху! Не ждала
Я тебе бачити з дня, як відплив з кораблем ти на Пілос
Потай від мене вістей питати про любого батька.
Тож розкажи-бо докладно, що бачить тобі довелося".
45] Відповідаючи, так Телемах тямовитий промовив:
"Матінко люба, не плач і слізьми не хвилжуй мені серце
В грудях, коли ось я наглої згуби щасливо уникнув.
Краще омийся і, чисте вбрання одягнувши на тіло,
В верхні покої ввійди із своїми служницями разом,
50] Перед богами всіма в молитвах обіцяй гекатомби
ім принести, може, Зевс допоможе здійснити відомсту.
Я ж тим часом на площу піду, щоб до нас запросити
Гостя, який приєднався до мене в путі поворотній.
З товаришами божистими я наперед його вислав,
55] В дім свій Піреєві гостя привітно прийнять доручивши,
І шанувати, й любити, аж поки додому вернуся".
Так він промовив, у неї ж безкрилим лишилося слово.
Потім омила і, чисте вбрання одягнувши на тіло,
Перед богами всіма обіцяла вона гекатомби
60] ім принести, може, Зевс допоможе здійснити відомсту.
А Телемах тим часом з своїх уже вийшов покоїв
З списом в руках. Услід йому бігли два пси прудконогі.
Чаром божистим його опромінила з неба Афіна —
Всі зачудовано люди дивились, коли він проходив.
65] А вколо нього уже женихи позбирались зухвалі
Й приязно з ним розмовляли, хоч серцем лихе готували.
Та велелюдного їх товариства він все ж уникає
Й прямо туди, де батькові друзі з часів найдавніших —
Ментор пресвітлий та ще Антіфат з Аліферсом — сиділи,
70] Йде і сідає. Вони ж його стиха розпитувать стали.
Близько до них і Пірей підійшов тоді, списник славетний,
Гостя він вів через місто на площу. До гостя увагу
Не забаривсь Телемах проявити і вийшов назустріч.
Перший до нього Пірей з такими звернувся словами:
75] "Швидше пошли, Телемаху, жінок до моєї оселі,
Щоб передать тобі міг Менелаєві я подарунки".
Відповідаючи, так Телемах тямовитий промовив:

"Ще невідомо, Пірею, як вся тут обернеться справа,
В разі зухвалі мене женихи тут, у власному домі,
80] Потай уб'ють і дідизну мою між собою поділять.
Краще, вважаю, тобі, ніж комусь, ті забрать подарунки.
А як уродять убивство і смерть, що для них засіваю,
Радісно в дім ті дарунки мені принесеш ти на радість".
Мовивши це, повів він чужинця нещасного в дім свій.
85] А увійшовши до дому, вигідного для проживання,
Скинули з себе плащі та, на крісла й стільці поскладавши,
Митись пішли вони в гладко обтесану, чисту купелю.
Добре помивши, служниці оливою їх намастили,
Свіжі хітони на них надягнули й кереї вовняні.
9° Вийшли з купелі обидва й на крісла вони посідали.
Воду служниця внесла в золотому чудовому глеку –
Руки вмивати й поволі над срібним цеберком зливала:
Потім поставила стіл перед ними, обструганий рівно.
Хліба і страв розмаїтих їм ключниця вносить поважна,
1) 5] Радю і щедро черпнувши з домашніх запасів багатих.
Мати ж тим часом у крісло своє, об одвірок оперте,
Сіла навпроти й сукати тонку почала собі пряжу.
Руки до поданих страв одразу ж усі простягнули.
Потім, коли уже голод і спрагу вони вдовольнили,
100] Перша озвалася словом до них Пенелопа розумна:
"Мабуть, до верхніх піду, Телемаху, своїх я покоїв,
Ляжу на ложе своє, зітхань моїх сповнене тужних,
Рясно моїми сльозами омиване з дня, як твій батько
До Іліона з Атрідами вирушив. Ти ж бо не хочеш,
105] Перше аніж женихи у дім наш зберуться зухвалі,
Те, що про батькове чув ти повернення, ясно сказати".
Відповідаючи, їй Телемах тямовитий промовив:
"Що ж, коли так, то усю розкажу тобі, матінко, правду.
В Пілос до Нестора ми прибули, до керманича люду.
110] В високоверхому домі прийняв він мене і гостинно
Став частувати, як батько приймає коханого сина,
Що з чужини нещодавно вернувся. Отак і мене він
Став частувати з своїми синами славетними разом.
Про Одиссея ж, в біді витривалого, жодної звістки,
1Ь Каже, не чув ні від кого – живий він чи смертю загинув.
До Менелая, списами славетного сина Атрея,
Вирядив кіньми мене він у повозі, збитому міцно.
Бачив я там і Єлену-аргеянку, що через неї
Стільки зазнали аргеї, із волі богів, і троянці.
120] Зразу ж почав мене сам Менелай гучномовний питати,
Задля якої прибув я мети в Лакедемон прекрасний.
Щиро й відверто йому всю правду тоді розповів я.
Відповідаючи, так Менелай тоді мовив до мене:
"Ну ж і ганьба! На шлюбному ложі лягти у такого
125] Мужа могутнього враз заманулось отим боягузам!
Все це одно, якби лань, у лігво могутнього лева
Новонароджених, ще сосунців, оленяток поклавши,
Вийшла б на травами рясно укриті узгір'я й долини
Пастись, а він би тим часом, до лігва свого повернувшись,
130] Приготував оленятам і лані загибель ганебну, –
Так Одиссей і для них приготує загибель ганебну.

О, якби, Зевсе, наш батьку, й Афіно, і ти, Аполлоне,
Він залишався таким, яким ще колись на Лесбосі,
Ставши на герць, завзято із Філомелідом змагався
135] Й кинув з усеї ним сили об землю на радість ахеям,
Хай би отак Одиссей зустрів женихів безсоромних,
Коротковічні усі б вони стали тоді й гіркошлюбні!
Ну, а про те, що мене ти питаєш і просиш, будь певен,
Не ухиляючись, правду скажу я тобі, не злукавлю, –
140] З того всього, що морський оповів мені старець правдивий,
Не приховую нічого й слівця не втаю я від тебе.
Мовив мені, що його у сльозах на острові, в домі
Бачив у німфи Каліпсо, яка силоміць його й досі
Держить у себе, й не може він в рідну країну вернутись.
145] Ні кораблів веслохідних не має він там, ні супутців,
Що допомогли б йому їхати лоном широкого моря".
Так Менелай, син Атрея, сказав йому, славний списами.
Я ж, свої справи скінчивши, відплив. Дали нам богове
Вітер попутний, і скоро я в любу вітчизну вернувся".
15° Так він промовив, і серце у грудях її схвилював він.
З словом до неї звернувся тоді Теоклімен боговидий:
"Гідна пошани жоно Одиссея, сина Лаерта!
Знає він все ж небагато. Мого ще ти слова послухай.
Все я тобі розповім, не втаївши від тебе нічого.
155] Свідком хай Зевс мені буде найперше, і стіл цей гостинний,
І Одиссееве вогнище це, до якого прийшов я,
Що Одиссей уже тут, у своїй уже рідній країні,
Ходить він десь чи сидить, про лихі дізнається учинки,
Та женихам він усім лиху вже виросує згубу.
160] Ще в кораблі добропалубнім сидячи, все оце знав я
З льоту пташиного й зразу ж про це Телемахові крикнув".
В відповідь знов розумна сказала тоді Пенелопа:
"О якби слово, чужинче, твоє та на ділі здійснилось!
Знав би мою ти прихильність тоді, і багато дарунків
165] Мав би від мене, і кожен тебе називав би щасливим".
Так між собою вони провадили стиха розмову.
А женихи тим часом всі бавились там, де звичайно –
При Одиссеевім домі, на втоптаній добре площадці
Диски й списи вони кидали там, як і завжди, зухвалі.
170] Вже наближалась обідня пора, звідусіль повертались
З паші отари, що гнали для них пастухи, як звичайно.
До женихів тут озвався Медонт – він найбільше подобавсь
їм із окличників інших, і в учтах він брав з ними участь:
"Що ж, юнаки, ачеї вдовольнили ви іграми серце,
Отже, вертайтеся у дім, та почнім готувать собі учту.
Річ непогана обід, якщо поданий саме упору".
Мовив він це, й всі пішли з ним, цієї послухавши ради.
А увійшовши до дому, вигідного для проживання,
Скинули з себе плащі та, на крісла й стільці поскладавши,
180] Різати жирних овець почали та козлів гладкобоких,
Різали вепрів годованих, ялову вбили корову,
Учту готуючи всім. Тим часом із поля до міста
Вже Одиссей вибирався іти з свинарем богосвітлим.
Перший озвався тоді свинопас, розпорядник пастуший:
185] "Отже, мій гостю, ти хочеш відразу ж сьогодні до міста

Йти, як звелів мій господар, — мені ж би хотілося краще,
Щоб залишився у мене ти сторожем цієї кошари.
Тільки шаную його я й боюся, щоб часом мене він
Потім не лаяв, — тож прикро докори господаря чути.
190] Ну, то ходімо ж у путь. На західне коло помітно
День похилився, й тобі холодніше увечері буде".
Відповідаючи, мовив йому Одиссей велемудрий:
"Знаю я все й розумію. Й так само, як кажеш ти, думав.
Отже, ходім. Дорогу ж мені увесь час ти показуй.
195] Палицю дай мені в руки, як зрубана знайдеться в тебе,
Щоб опиратись, бо дуже слизька тут, казав ти, дорога".
Мовивши це, через плечі собі він закинув за спину
Латані, вбогі сакви, замість ременя шнур підв'язавши,
Дав йому й палку Евмей, що гостю була до вподоби.
200] В путь подалися обидва, а пси й пастухи залишилися
Двір стерегти і кошару. Повів він господаря в місто,
В вигляді старця з торбами, жебрущого вбогого діда,
Що на ціпок опирався і тілом світив крізь лахміття.
Йшли кременистою стежкою вниз і дійшли вже до міста
205] Близько вони, де в криниці, камінням обкладеній гарно,
Чистую воду джерельну черпали усі городяни.
Неріт, Ітак і Поліктор криницю оту спорудили.
Гай з осокорів, що люблять вологість, оточував рівним
Колом її звідусіль, і холодна вода струмувала
210] З скелі стрімкої. Над нею вівтар височів божественним
Німфам, — жертви на ньому приносили їм подорожні.
Доліїв син Мелантій обох саме тут наздогнав їх —
Кози добірні він гнав, з цілої отари найкращі,
Для женихів на обід. Ще й двоє було з ним підпасків.
215] Щойно побачивши їх, непристойними став він словами
Страшно їх лаяти, аж Одиссееві серце обурило.
"Онде ледащо один такого ж веде ледацюгу, —
Завжди подібного бог із такими ж подібними зводить.
Ну, і куди ж ти ведеш цього злидня, чудний свинопасе,
220] Старця обридлого, ще й на обідніх столах блюдолиза?
Пообтирав не один він одвірок плечима своїми,
Жебравши покидьків скрізь, бо котли та мечі — не для нього.
Краще віддавав би його ти мені вартувати обору,
Був би у нас скотарем він та зілля носив би козлятам.
225] Скоро отут на сироватці стегна здорові надбав би.
Тільки він так до неробства поганого звик, що не схоче
Братися вже до роботи, лише старцюванням по людях
Буде й надалі утробу свою годувати ненаситну.
От що тобі я скажу, і збудеться те неодмінно:
Тільки-но прийде у дім божистого він Одиссея,
З рук женихів полетять йому в голову лави й ослони,
Ребра йому поламають і геть його викинуть з дому".
Так цей недоумок мовив і, мимо пройшовши, ударив
П'яткою в стегна, та з стежки його не здолав зіпхнути, —
235] Встояв на ній він нерушно. І от Одиссей лиш вагався,
Чи то із києм напасти і витрусить душу із нього,
Чи ухопити за ноги й об землю жбурнути головою.
Стерпів, проте, і стримав свій гнів. Свинопас же у вічі
Вилаявся добре і, руки здійнявши, уголос молився:

240] "Зевсові донечки, німфи джерельні! Якщо Одиссей вам
Стегна козлині палив і баранячі, жиром ще й зверху
Пообкладавши їх, то ж уволить і моє ви благання:
Хай той повернеться муж, хай бог приведе його скоро!
Зразу він з тебе всю виб'є тоді хвастовитість, що з нею
245] Носишся так ти зухвало, шалаючись безперестанно
В місто, — в нікчемних таких пастухів вся отара загине!"
Знову Мелантій тоді, козиний пастух, обіззався:
"Лишенько! Що оцей пес, до підступів звиклий, говорить!
От я на чорнім своїм кораблі довговеслім з Ітаки
250] Сам його вивезу, ще й зароблю я на ньому чимало!
Хай би ще так Аполлон срібнолукий сьогодні ж у домі
Вбив Телемаха чи дав би його женихам вгамувати,
Як Одиссеєві день повороту давно вже загинув!"
Так він сказав і лишив їх іти за собою повільно,
255] Сам же поквапився й швидко дійшов до хазяйського дому.
Зразу ж всередину він увійшов і поміж женихами
Сів супроти Еврімаха, якого найбільше любив він.
Долю м'ясива йому тут прислужники зразу поклали,
Ключниця ж вельмиповажна з комори внесла йому хліба.
гбо д Одиссей тоді й з ним свинопас богосвітлий до дому
Близько уже підійшли. Формінги дзвонистої звуки
Гучно лунали навколо. То грав, починаючи співи,
Фемій. За руку схопив Одиссей свинопаса і мовив:
"Мабуть, Евмею, це й є Одиссеїв чудовий будинок!
265] Легко-бо між багатьох його інших домів упізнати:
Все тут одне до одного. Обведене дбало подвір'я
Муром з зубцями, й тримаються міцно двійчатої брами
Двері, — нікому ніякою зброєю їх не здолати.
В домі отім, як бачу я, гості численні справляють
270] учТу5] _ й печеного запах доноситься звідти, й формінги
Звуки бринять, що богове другинею учти зробили".
В відповідь ти йому так, свинопасе Евмею, промовив:
"Легко впізнав ти, ні в чому-бо розум тебе твій не зводить.
Отже, подумаймо разом тепер, що нам далі робити —
275] Перший ввійдеш ти до дому, вигідного для проживання,
Втиснешся між женихів, я ж тут залишуся тим часом,
Чи, коли хочеш, піду я вперед, а ти залишайся.
Тільки не гайся, щоб хтось із дому тебе не побачив
Та не побив би, не вигнав. Отож і над цим ти подумай".
280] В відповідь мовив незламний в біді Одиссей богосвітлий:
"Знаю я все й розумію. Й так само, як кажеш ти, думав.
Йди уже ти уперед, а я тут залишуся тим часом.
Не новина вже мені й оті стусани та побої.
Серце у мене терпляче, багато-бо горя зазнав я
285] І серед хвиль, і в бою. Хай станеться й це ще зі мною.
Тільки ніяк затаїть не вдається голодного шлунка,
Цього нещастя, що стільки страждань спричиняє людині.
Тож задля нього у нас і міцні кораблі споряджають,
Щоб в неспокійному морі противникам лиха завдати".
290] Так між собою вони провадили стиха розмову.
Голову й вуха до мови їх Аргос підняв, що лежав там,
Пес Одиссея, в біді витривалого, — сам того пса він
Виховав, користі ж з нього не знав, бо раніш у священний

Вирушив він Іліон. Юнаки його потім з собою
295] Брала на оленів, диких козуль та зайців полювати.
Нині ж, забутий всіма, без хазяйського ока, на купі
Гною лежав він, яку з-під волів та ослів біля брами
Понаскидали, — пізніше той гній Одиссеєва челядь
В поле возила угноювать всюди наділок просторий.
300] Аргос лежав там, і воші собачі на ньому кишили.
Щойно почув Одиссея, свого він господаря, близько,
Зразу ж хвостом завиляв і вуха пригнув він обидва,
Та підійти до господаря ближче тепер вже не мав він
Сили. І той обернувся, щоб утерти непрохані сльози
305] Та приховать від Евмея, і тут же спитав його швидко:
"Дивно, Евмею, який у гною он лежить тут собака,
Гарний на вигляд, та з певністю все ж я не міг би сказати,
Чи і на ноги такий же він бистрий, як виглядом гарний,
А чи із тих він собак, які близ хазяйського столу
310] Лашаться тільки й для хвастоців лиш їх тримає господар".
В відповідь ти йому так, свинопасе Евмею, промовив:
"Пса цього давній господар, мабуть, в чужині десь загинув.
Був би цей пес у своїй поведінці й на вигляд такий же,
Як і лишив Одиссей його, йшовши походом на Трою,
315] То здивувався б ти, силу уздрівши його і моторність.
Жоден-бо звір, що його в лісовій гущині він угледить,
В нього не втік би. Чуйно умів і сліди він шукати.
Нині ж погано йому, — десь господар загинув далеко
На чужині, а жінки безтурботні про нього не дбають.
320] Челядь, яка над собою не чує хазяйської влади,
Зовсім не квапиться те, що належить їй, вчасно робити.
Тож половину від гідності Зевс одбира громовладний
У чоловіка, якому дні рабської долі прирік він".
З цими словами в вигідно збудований дім увійшовши,
325] До женихів достославних він прямо в покої подався.
Аргоса ж чорної смерті недоля спіткала відразу,
Тільки-но по двадцяти він роках Одиссея побачив.
Перший тоді Телемах боговидий узрів свинопаса,
Що увиходив у дім, і до себе його підізвав він,
330] Зразу ж кивнувши йому. А той, озирнувшись навколо,
Крісло узорчате взяв, — сидів на нім кравчий звичайно,
Що роздавав женихам покраєне м'ясо на учті.
Взявши те крісло, поставив він перед столом Телемаха
Й сів проти нього якраз. Окличник подав йому долю
335] М'яса печеного й хліба поклав йому з кошика вдосталь.
Вслід йому зразу ж тоді й Одиссей увійшов до господи
В вигляді старця з торбами, жебрущого, вбогого діда,
Що на ціпок опиравсь і тілом світив крізь лахміття.
Сів на порозі обтесаним він під самими дверима,
На кипарисний обпершись одвірок, — колись його тесля
Гладко увесь обтесав і вирівняв точно по шнуру.
Отже, підкликав до себе тоді Телемах свинопаса,
Вийняв з чудового кошика ще не почату хлібину
Й м'яса, що зміг обома охопити руками, і мовив:
345] "Гостеві це віднеси і, подавши, порадь йому нишком
Всіх обійти женихів, прохаючи в них жебранини, —
Вбогим-бо людям не личить соромитись свого убозтва".

Так він сказав; свинопас же, слова ті почувши, близенько
До жебрака підійшов і слово промовив крилате:
350] "Гостю мій, все це тобі Телемах посилає і радить
Всіх обійти женихів, прохаючи в них жебранини, –
Вбогим, сказав він, не личить соромитись свого убозтва".
Відповідаючи, мовив йому Одиссей велемудрий:
"Зевсе, владарю! Пошли Телемахові щастя між смертних!
355] Хай йому збудеться все, чого він душею жадає".
Мовивши так, обома охопив він той даток руками
І біля ніг своїх склав на полатану торбу нужденну.
Істи почав він; тим часом аед заспівав у покоях;
А як скінчив споживати, замовк і співець божественний.
360] Гамір зчинили в той час женихи у покоях. Афіна ж
До Одиссея, до сина Лаерта, наблизившись тихо,
Хліба тоді в женихів просити йому наказала,
Щоб розпізнати, хто із них справедливий, а хто нечестивий.
Та боронити від лиха вона не збиралась нікого.
365] З правого боку почавши, до кожного так він підходив,
Руку свою простягнувши, мов здавна ізвик жебрувати.
З жалю вони подавали йому, й дивувалися з нього,
І один в одного стали розпитувати – хто він і звідки.
Отже, Мелантій, козиний пастух, тоді слово промовив:
370] "Слухайте-бо, женихи володарки славетної, що я
Вам про чужинця скажу. Його й перед цим я вже бачив:
То свинопас його наш в цю господу привів. А яким би
Родом він міг похвалитись, того я докладно не знаю".
Так він сказав. Антіною тоді лаять почав свинопаса:
375] "Знаємо добре тебе, свинопасе! Навіщо його ти
В місто привів? Чи своїх волоцюг тут не досить блукає –
Цих жебраків надокучливих, цих блюдолизів на учтах?
Чи не замало тобі, що господаря твого надбання
Стільки тут люду з'їдає, то ще одного запросив ти?"
380] В відповідь ти йому так, свинопасе Евмею, промовив:
"Ти хоч і знатного роду, та зле говорив, Антіною.
Хто б це чужинців шукав, щоб до себе запрошувати в гості,
Крім хіба тільки таких, що для діла бувають потрібні, –
Чи ворожбитів, чи теслів, а чи лікарів від хвороби,
385] Чи піснярів божественних, щоб радість приносили співом, –
Скрізь по безкрайній землі для смертних вони є жадані.
Вбогого ж старця ніхто не запросить собі на досаду.
З-поміж усіх женихів до слуг Одиссеєвих завжди
Ти найсуворіший був, особливо до мене. Проте я
390] Цим не журюсь, поки в домі своїм Пенелопа розважна
Ще проживає й при ній Телемах тут живе боговидий".
Відповідаючи, так Телемах тямовитий промовив:
"Краще помовч, не марнуй з ним багато часу на розмову.
Звичний словами лихими обляяти кожного тяжко
Цей Антіною, та й інших уміє на сварку підбити".
Мовив це й до Антіноя із словом звернувся крилатим:
"Дбати про мене, як батько про сина, ти став, Антіною!
Силуеш ти мене вигнати словами лайливими гостя
Геть із домівки цієї. Хай бог нас від цього боронить!
Хочеш, візьми – і дай. Не перечу, а навіть прошу я.
Можеш і матінки з цим не соромитись ти, і нікого

З челяді, з тих, що живуть в Одиссея божистого домі.
Думка, проте, не така у грудях твоїх животіє:
Більше волієш ти сам наїдатись, ніж іншому дати".
405] Відповідаючи, так Антіной Телемахові мовив:
"Що ти сказав, розбуялий ти зух, Телемах пишномовний!
Тож якби всі женихи йому стільки, як я, надавали,
Місяців зо три далеко б од дому цього він тримався б".
Мовивши так, ухопив з-під стола він ослін, на якому
410] Ноги блискучі держав, учтучи з друзями разом.
Інші ж усі подавали й наповнили вбогу торбину
Хлібом і м'ясом. Вже мав одійти Одиссей до порога
Підгодуватися тим, що ахеї йому надавали,
Та зупинився біля Антіноя і так йому мовив:
415] "Дай мені, друже! Не гірший-бо всім від ахеїв ти інших,
Ба навіть кращий, адже мовби той володар ти на вигляд.
Тим-то й повинен мені щедріше від інших подати
Хліба. Я ж скрізь по безкрайї землі тебе славити буду.
В домі своєму і я між людей колись жив собі тихо
420] В щасті й достатку й не раз подавав подорожній людині,
Хто б то не був і з якою потребою хто не зайшов би.
В мене й челядників досить було, і усього багато,
З чим у нас добре живеться і за що нас звать багачами.
Все мені знищив Кроніон, — така вже була його воля!
425] Він напоумив мене, до розбійної зграї приставши,
їхать в Єгипет, в дорогу далеку, щоб там я загинув.
Став на Єгипті-ріці з крутобокими я кораблями.
Потім на берег звелів супутникам витягти вірним
Наші усі кораблі і самим біля них залишатись,
"о А спостерігачам вийти звелів на чатівні дозорні.
Та у зухвалій відвазі, на власні довірившись сили,
Кинулись раптом вони єгипетські ниви чудові
Скрізь грабувати, жінок з немовлятами всіх полонили
І повбивали мужів. Сягали до міста їх крики.
435] Гомін почувши, на поміч єгиптяни їм на світанку
Вибігли. Відблиском міді і брязкотом кінних і піших
Сповнилось поле. Зевс громовладний в лихе боягузтво
Ввергнув супутників наших, — ніхто проти вражої сили
З них не устояв. Страшне звідусюди грозило їм лихо.
440] Дуже багато тоді полягло нас від гострої міді,
Інших до праці гіркої примусили, взявши живими,
Тож і мене віддали на Кіпр чужоземцю, що стрівсь їм,
Дметору, синові Йаса, що силою в Кіпрі владарив.
Звідти діставсь я й сюди, всілякого лиха зазнавши".
445] Відповідаючи, так Антіной став до нього кричати:
"Хто це з богів оце лихо послав — колотити нам учту?
Геть від могого стола! Посередині стань, як не хочеш
Зразу ж Єгипту гіркого і Кіпру тут знову зазнати.
Ну й безсоромний із тебе жебрак, ну й зухвалий нахаба!
450] Колом ти всіх обійшов, і вони подають, нерозумні,
Щедро. Кому ж із них міри дотримувать, бути ощадним
Серед чужого добра, — його ж бо для кожного хватить!"
Тож, відійшовши від нього, сказав Одиссей велемудрий:
"Горенько! Серцем ти зовсім не той, що на вигляд здавався!
Дрібочки солі із дому свого ти б не дав прохачеві,

Якщо, в чужому розсівшись, мені відламати шкодуєш
Хліба шматочок. А тут же усякого повно наїдку!"
Так він сказав. Антіной же всім серцем ще більш розлютився,
Глянув на нього спідлоба і вимовив слово крилате:
460] "Бачу я, цілому більше тобі вже не вийти сьогодні
З дому цього. То ти уже й лаятись тут починаєш!"
Так він сказав і, схопивши ослінчик, у праве рамено,
Прямо-таки біля карка, потрапив йому. Наче скеля,
Твердо стояв Одиссей, під тим не хитнувшись ударом.
465] Мовчки лише головою повів, замишляючи лихо.
Швидко пішов до порога він, сів там, поклав біля себе
Торбу, наповнену щерть, і став женихам говорити:
"Слухайте-бо, женихи володарки славетної, — маю
Те вам сказати, до чого у грудях мій дух спонукає.
470] Болю на серці й гризоти в душі не відчуває людина,
Хоч би й зазнавши побоїв, добро захищаючи власне,
Чи за корівок потерпить своїх, за овець білорунних.
А Антіной мене б'є за нещасний мій шлунок голодний,
Кляту утробу, що стільки страждання від неї людині.
475] Та як богове й Еріннії є й для жебрущих та бідних,
Хай Антіноя смертельний кінець замість шлюбу спіткає!"
Саме тоді Антіной, син Евпейта, озвався до нього:
"Іж і спокійно, чужинче, сиди або геть забирайся!
Бо за розмову таку юнаки ці за руки і ноги
480] Геть тебе викинуть з дому, всю шкіру тобі обідравши".
Так він сказав, і гнівом усі женихи запалали.
Хтось тоді мовив з-поміж юнаків отих високодумних:
"Зле ти вчинив, Ангіною, що старця нужденного вдарив!
Горе тобі, як хто-небудь то був із богів наднебесних!
485] Часто боги, мандрівного чужинця подобу прибравши
Чи в якій постаті іншій, по наших містах походжають,
Спостерігаючи гордість людей та їх справедливість".
Так женихи говорили, та він не зважав на їх мову.
Біль в Телемаховім серці великий роївся за батька
490] Битого, та ні сльозини, проте, із повік не зронив він,
Мовчки лише головою повів, замишляючи лихо.
Чула й сама Пенелопа розумна, що гостя якогось
Бито в покоях, і так між служебниць своїх говорила:
"Хай би самого тебе так побив Аполлон славнолукий!"
495] Ключниця тут Еврінома за нею також говорила:
"О, якби наші здійснились оці молитви і прокльони,
То не діждати Еос ясношатної з них вже нікому!"
В відповідь їй розумна сказала тоді Пенелопа:
"Всі вони, неню, мені вороги, всі лихе замишляють,
500] А Антіной — найбільше до чорної Кери подібний.
Ходить по наших покоях якийсь там чужинець нещасний,
Просить подати йому — до всього нужда приневолить.
Кожен подав йому дещо, й наповнили вбогу торбину,
Лиш Антіной ослоном у праве плече його вдарив".
505] Так, до служебних жінок звернувшись, вона говорила,
Сидячи в спальні. В той час підкріплявся Одиссей богосвітлий.
Кличе тоді свинопаса вона богосвітлого й мовить:
"Йди, богосвітлий Евмею, й чужинцеві мов, хай до мене
Зайде, — хотіла б його попросить я гарненько й спитати,

Про Одиссея, в біді витривалого, чи не чував він,
Чи не видав його де, чоловік він на вигляд бувалий".
Відповідаючи їй, свинопас Евмею, ти мовив:
"Хоч би замовкли як-небудь ахеї оті, володарко,
Й розповідь він би почав, і твоє утішалося б серце.
515] В себе його я три ночі тримав, він три дні в моїй хаті
Жив, з корабля-бо утікши, до першого мене дістався,
Та про недолю свою до кінця він не встиг розказати.
Як не спускає людина очей із співця, що, богами
Навчений, смертних чудовим своїм очаровує співом,
320] І без кінця, як співає, готові вони його слухать, —
Так чарував мене гість цей, в моїй пробуваючи хаті.
Був з Одиссеєм він, каже, по батькові приятель давній,
Жив-бо на острові Криті, де Міноса рід проживає.
Звідти й сюди він прибув, недолі і злиднів зазнавши
525] В поневіряннях численних. Чував же, розказує, ніби
Близько уже Одиссей: у родючій країні феспротів,
Цілий, здоровий, і скарб везе він додому великий".
В відповідь знов розумна сказала йому Пенелопа:
"Йди-но поклич його, хай він усе мені в вічі розкаже.
530] Ті ж всі чи, сидючи там, за дверима, нехай веселяться,
Чи забавляються в домі, як весело так їм на серці.
Власні-бо їхні запаси лежать недоторкані дома —
Хліб і солодке питво, — лиш домашні їх там споживають.
Внадившись в дім наш, вони день у день учащують до ньої
535] Ріжуть нещадно воли нам, і вівці, й годовані кози,
П'ють наші вина іскристі, без міри й без краю справляють
Учти свої — витрат не злічити! Немає-бо в домі
Мужа, як був Одиссей, щоб нещастя оте відвернути.
В разі б вернувсь Одиссей і прийшов на свою батьківщину*
540] Швидко б із сином своїм він помстивсь на мужах за насильство"
Так вона мовила. Голосно чхнув Телемах, аж по домі
Всюди луна розляглась. Засміялась тоді Пенелопа
Й до свинопаса Евмея із словом звернулась крилатим:
"Йди-но та швидше поклич-бо того чужоземця до мене.
545] чув ти? як син мій чхнув, ледь устигла я мову скінчити?
Отже, так само несхибно і смерть женихів напостигне
Всіх до єдиного — смерті і Кер не уникне ніхто з них.
Слово ще інше скажу — поклади його в серці своєму:
Тільки-но впевнюсь, що він усю мені правду говорить,
550] В плащ і хітон одягну та в інше одіння красиве".
Так вона мовила. Вчувши цю річ, свинопас тут же зразу,
До Одиссея наблизившись, слово промовив крилате:
"Батечку гостю! Це кличе розумна тебе Пенелопа,
Зве Телемахова мати. Хоч горем засмучена тяжко,
555] Прагне душею вона про мужа свого розпитати.
А як упевнена буде, що всю ти їй правду говориш,
В плащ і хітон одягнути звелить, у яких ти найбільшу
Маєш потребу. А хліба по людях соф назбираєш,
Щоб прохарчити свій шлунок, — подасть тобі кожен, хто схоче".
В відповідь мовив незламний в біді Одиссей богосвітлий:
"Радо, Евмею, готов я хоч зараз одверто всю правду
Розповісти Пенелопі розумній, Ікарія доньці.
Знаю про нього я все — з ним однаке терпіли ми лихо.

Дуже боюсь я, проте, юрби женихів знахабнілих, —
Буйство-бо їх і зухвалість залізного неба сягають!
От і сьогодні: коли я проходив по дому й нікому
Зла не чинив, чоловік цей мене дуже боляче вдарив, —
Ні Телемах, ні хто інший не вийшов мене боронити.
Отже, скажи Пенелопі, нехай нагорі у покоях,
570] Хоч і не терпиться їй, посидить до заходу сонця.
Потім узнає й про день повороту її чоловіка,
Ближче мене до вогню посадивши, погана-бо в мене
Одіж, ти знаєш і сам, — я ж до першого тебе звернувся".
Так він промовив. Пішов свинопас, ту розмову почувши..
575] Щойно ступив на поріг, як сказала йому Пенелопа:
"Чом не привів ти, Евмею, його? Що на думці в приблуди?
Може, занадто боїться когось? Чи соромиться, може,
В дім показатись? Та скрутно старцям соромливим у світі".
Ти їй у відповідь так, свинопасе Евмею, промовив:
580] "Все він до речі говорить, і кожен би мислив так само, —
Хоче уникнуть лише зухвальства мужів знахабнілих.
Просить тебе почекати в покоях до заходу сонця.
Буде й тобі набагато приємніш самій, володарко,
З гостем тоді розмовляти й одній його відповідь чути".
585] В відповідь мовила так розумна йому Пенелопа:
"Він не дурний, цей чужинець, збагнув-бо, що статися може:
Більше ніде-бо між смертних людей отакої немає
Зграї зухвалих мужів, щоб безчинства такі витворяли".
Так говорила вона. їй усе розповівши докладно,
590] З натовпом тих женихів свинопас богосвітлий змішався.
До Телемаха тоді він слово промовив крилате,
Голову близько схиливши, щоб інші його не почули:
"Любий, до себе я свині піду стерегти і все інше
Наше з тобою добро. А ти доглядай тут усього.
595] Передусім ти подумай про себе й подбай, щоб з тобою
Лиха не сталося. Є досить ахеїв, що зло замишляють.
Зевс хай раніш їх погубить, ніж станеться з нами нещастя".
Відповідаючи, так Телемах тямовитий промовив:
"Так воно й буде, татуню! Ти підеш собі по вечері,
600] Вдосвіта сам приженеш найкращі тварини для жертви.
А про останнє усе подбаємо я і безсмертні".
Так він сказав. Свинопас тоді сів на ослоні точенім.
А як їдою й питтям свою душу цілком вдовольнив він,
То до свиней відійшов, залишивши подвір'я й господу,
605] Повну гостей за столами, що з танців і співу на учті
Мали утіху, аж поки й до ночі вже день похилився.

ПІСНЯ ВІСІМНАДЦЯТА

ЗМІСТ ВІСІМНАДЦЯТОЇ ПІСНІ

ДЕНЬ ТРИДЦЯТЬ ВОСЬМИЙ

Бій Одиссея з Іром. Він безуспішно радить Амфіномові рохтучитися з женихами. Пенелопа подає їм надію на шлюб у найближчому майбутньому; вони приносять їй подарунки. Меланта ображає Одиссея. Еврімах кидає в нього ослоном. Женихи розходяться по домівках.

БІЙ ОДИССЕЯ З ІРОМ НАВКУЛАЧКИ

В двері ввійшов жебрак всім відомий. Ітакою-містом
Скрізь він по жебрах блукав, а черево мав ненаситне,
їсти і пити був завжди готовий. Сили і моці

В ньому, проте, не було, хоч на вигляд він був величезний"

5] Звався Арнеєм. Його від народження мати поважна
Так називала. Та молодь уся його кликала Іром,
Кожному вісті розносив-бо він, що йому доручали.
Він Одиссея почав виганяти із власного дому,
Лаяти став його й слово до нього промовив крилате:
10] "Геть від порога, старий, бо викину звідси за ноги!
Може, не бачиш, до мене підморгують всі, щоб тебе я
Викинув звідси? А я ще соромлюся так учинити.
Ну-бо, вставай! Щоб рук не прийшлось нам до сварки докласти".
Глянув на нього спідлоба й сказав Одиссей велемудрий:
15] "Дивний ти! Злого тобі не вчинив я й не мовив нічого,
Навіть не заздрю, коли подають і збираєш багато.
Досить обом нам порога цього. І чого б то ми мали
Заздрити іншому? Ти ж, видається мені, такий самий
Бідний жебрак, як і я. Багатство боги лиш дають нам.
20] Ти ж не занадто вимахуй руками, щоб я не розсердивсь.
Хоч і старий, а кров'ю тобі розмалюю я груди
Й губи. Тоді набагато було б спокійніше й для мене
Завтра. Бо певен того я, тепер уже ти не захочеш
Вдруге заходити в дім Одиссея, сина Лаерта".
25] В відповідь мовив йому цим розлючений Ір-волоцюга:
"Лишенько! Як цокотить задрипаний цей ненажера,
Наче та баба стара біля печі. Ну й дам йому чосу,
Як у обидва візьму кулаки, – полетять усі зуби
З щелеп на землю, немов кабанові, що засіви рие.
Підпережись, як належить, хай всі тут навколо побачать
Бій наш, як із молодшим од себе ти битися будеш".
Так на порозі, обтесаним з каменю, в дверях високих
Сварку вони одчайдушну нараз завели між собою.
Та зауважила це Антіноева сила священна,
Весело той засміявся і так женихам він промовив:
"Друзі мої! Такого ніколи ще тут не траплялось, –
Нам несподівану бог у цей дім посилає розвагу!
В сварці страшній завелись між собою наш Ір і чужинець!
Ще й навкулачки поб'ються, – нацькуймо одне їх на одне"
40] Так він сказав. І з реготом всі з своїх крісел схопились
І обступили юрбою обох прошаків-голодранців.
Саме тоді Антіной, син Евпейта, до них обізвався:
"Слухайте, що я скажу, женихи невгамовні й відважні!
Козячі кендюхи там он шкварчать на вогні, на вечерю
45] Приготували ми їх, начинивши і жиром, і кров'ю.
Хто з них здолає в борні і покажеться дужчим на силі,
Хай підійде і, який до вподоби, собі вибирає.
В учтах із нами й надалі він братиме участь, а інших
Ми жебраків із торбами сюди не допустимо більше".
50] Так говорив Антіной, і подобалась їм його мова.
Та, замишляючи хитрість, сказав Одиссей велемудрий:
"Друзі, ніяк неможливо із мужем молодшим боротись
Літній людині, нуждою знесилений, та спонукає
Шлунок злощасний мене на побої себе наражати.
55] Тож покляніться усі і велику складіть мені клятву,
Що, догоджаючи Ірові, жоден на мене зрадливо
Рук не підніме важких і не дасть мене цим подолати".

Так говорив Одиссей, і всі клятву дали, як просив він.
А як вони поклялись і скінчили велику ту клятву,
60] Мовила знову тоді Телемахова сила священна:
"Гостю, якщо тебе серце і дух спонукає відважний
Сили поміряти з ним, то із інших ахеїв нікого
Ти вже не бійся, — хто вдарить тебе, з багатьма буде битись!
Я тут господар, зі мною ж напевно погодяться легко
65] І Антіной з Еврімахом — розумні-бо й знатні обоє".
Так говорив він, і всі це схвалили. Свій сором лахміттям
Підперезав Одиссей і чудові, міцні та великі
Стегна відкрив, і плечі свої оголив він кремезні,
Груди могутні й рамена. Наблизившись тихо, Афіна
70] Сил вожаєві людей додала у суглоби і м'язи.
А женихи всі були здивовані цим надзвичайно,
І, на сусіда свого поглядаючи, мовив з них кожен:
"Ір вже Не-Ір, біда йому буде, що сам напивав він!
Гляньте, які з-під лахміття старий цей показує стегна!"
75] Так говорили вони, а в Іра душа трепетала.
Та силоміць привели його слуги, проте, і насильно
Підперезали, а він усім тілом тремтів з переляку.
Лаючи Іра, гукнув на ім'я Антіной і промовив:
"Краще б не жить, не родитись тобі, хвастовитий бугаю,
80] Надто тремтиш-бо й старого боїшся цього чоловіка,
Що облягли його злидні й недоля тяжка пригнітила.
От що скажу я тобі, і так воно статися має:
Як подолає старий і покажеться дужчим на силі,
Вкину я в чорний тебе корабель і в ньому спроваджу
85] На суходіл, до Ехета-державця, губителя смертних.
Вуха і ніс він тобі відітне безпощадною міддю,
Сором твій вирве й живцем віддасть його псам на поживу".
Так він сказав, і той тілом усім затремтів іще більше.
Пхнули його на середину й руки обидві піднесли.
Тут міркувати незламний почав Одиссей богосвітлий —
Вдарити так, щоб на місці той впав і душа б відлетіла,
Чи тільки злегка ударить, щоб він по землі простягнувся?
Поміркувавши про себе, він визнав усе ж за найкраще
Вдарити злегка, щоб часом ахеї його не впізнали.
95] От замахнулись обидва. Ударив Ір Одиссея
В праве плече, а той його вдарив під вухо, аж кістка
Хруснула й пасока з рота кривавим струмком заюшила.
З стогоном впавши у пил і скрегочучи дико зубами,
Землю він п'ятами бив. Женихи ж благородні, здійнявши
100] Руки угору, зо сміху аж умирали. За ноги
З передпокою потяг Одиссей його через подвір'я
Аж до сіней під ворітьми, й, до муру, що коло подвір'я,
Щільно його притуливши, дав костур, як берло, у руки,
Й став говорити до нього, із словом звернувшись крилатим:
105] "От і сиди тут, свиней і собак відганяй, боягузе!
Більше уже верховодом не бути тобі над старцями
І жебраками, щоб лихо ще гірше тебе не спіткало".
Мовивши це, через плечі собі він закинув за спину '
Латані вбогі сакви, замість ременя шнур підв'язавши,
110] І, відійшовши, сів на порозі. Із сміхом вертались
В дім женихи і такими вітали чужинця словами:

"Хай тобі, гостю, сам Зевс подає і боги всі безсмертні
Те, чого прагнеш душею, що любе для тебе і миле,
Край-бо поклав ти тепер жебранині цього ненажери
115] Серед народу. Спровадимо скоро цього ми приплуду
На суходіл, до Ехета-державця, губителя смертних".
Так вони мовили, й рад був з їх слів Одиссей богосвітлий
А після того підніс Антіной йому кендюх великий,
Жиром і кров'ю начинений. Ще й Амфіном, дві хлібини
!20] З кошика взявши, подав Одиссеєві, із золотої
Випивши чаші, вітав його й так він до нього промовив:
"Радуйся, батьку-чужинче! Нехай тобі випаде щастя
Хоч на майбутнє, бо й досі біди зазнаєш ти багато!"
Відповідаючи, мовив йому Одиссей велемудрий:
125] "Дуже, здається, розсудливий ти чоловік, Амфіноме,
Батька такого ж ти син, хороша-бо слава й про нього:
Нісій з Дуліхію, чув я, і доблесний муж, і заможний.
Кажуть, ти син його, схожий-бо й ти на розумну людину.
От чому дещо скажу тобі, ти лиш послухай і зваж це.
130] Серед істот, що їх живить земля, що тут повзають, дишуть,
Слабшої годі знайти за оту жалюгідну людину.
Поки боги їй удачі дарують і носять коліна,
Навіть не мислить вона, що їй випаде лихо небавом.
А як нашлють їй нещастя і злиднів боги всеблаженні,
135] То мимоволі вона терпеливо їх зносити мусить.
Думка в людей на землі такою буває, яку їм
Батько безсмертних і роду людського в той день посилає.
Так от і я себе міг до щасливих колись зачисляти,
Та, на свою покладаючись силу і владу, на батька
140] І на братів своїх здавшись, вчинив безрозсудств я багато.
Несправедливим не слід, проте, бути нікому й ніколи,
Мовчки приймаючи те, що боги нам дають у дарунок.
Скільки безчинств, як погляну, творять женихи в цьому домі,
Як тут багатство марнують і як зневажають дружину
Мужа, якому, я певен, недовго вже бути далеко
Від батьківщини і друзів! Він близько! Тебе ж хай додому
Хтось із богів відведе, щоб із ним тобі тут не зустрітись
В день, коли він у свою повернеться милу вітчизну.
Бо не безкровно тоді, я вважаю, розв'яжеться справа
150] Між женихами і ним, як у рідну домівку він прийде!"
Мовивши це, узливання вчинив, і випив вина він
Медосолодкого, й келих віддав розпоряднику в руки.
Той через дім весь пішов із смутком улюбому серці,
Голову низько схиливши. Відчув щось лихе він душею.
155] Смерті ж, проте, не уникнув, — його-бо скувала Афіна,
Щоб Телемаха рукою й списом був приборканий міцно.
Отже, вернувшись, у крісло він сів, із якого підвівся.
Думку тоді подала ясноока богиня Афіна
Мудрій Ікарія доньці, славетній умом Пенелопі,
160] До женихів появитися, щоб якнайглибші бажання
їхні розбурхать, самій же ще більше здобути поваги
У чоловіка і в сина, аніж то раніше бувало.
Ключницю кличе вона й, усміхнувшись удавано, каже:
"Серце мені, Евріномо, велить, як раніш не бувало, —
165] До женихів появитися, хоч і гордую я ними.

Синові слово скажу я, й воно йому буде корисне:
Краще йому з женихами зухвалими спілки не мати, —
Гарно-бо мовлять вони, а за спиною зле замишляють".
Відповідаючи, мовила ключниця їй Еврінома:
170] "Так, все це правда, дитино, усе до ладу ти говориш.
Йди ж бо і синові все розкажи, не таївши нічого.
Тільки омийсь перед тим і як слід намасти собі щоки,
Щоб не виходить на люди з обличчям, укритим слідами
Сліз, не гаразд-бо і плакати усе без кінця й сумувати.
175] Син твій — дорослий уже, тож таким ти найбільше бажала
Бачить його, про такого ти здавна благала безсмертних".
Відповідаючи, мовила їй Пенелопа розумна:
"Не переконуй мене, Евріномо, щоб я у печалі
Тіло своє омивала й мастила оливою щоки.
Ім В мене й любов до краси відібрали боги олімпійські
З днини, коли в кораблях крутобоких відплив чоловік мій.
Гіпподамею, проте, й Автоною поклич, хай до мене
Прийдуть, щоб разом зі мною вони побули у господі,
Я-бо нізащо не вийду сама до мужчин — адже сором!"
185] Так вона мовила, й ключниця вийшла старенька з кімнати
Переказати жінкам, щоб піднятись наверх поспішили.
Інше замислила тут ясноока богиня Афідна:
Сон найсолодший навіяла стиха Ікаровій доньці —
Все її тіло ослабло, схилилась вона і заснула
190] Там же, у кріслі. Тим часом на неї в богинях пресвітла
Щедро дари пролила божественні, щоб звабить ахеїв.
Спершу обличчя красивим зробила їй, маззю натерши
Амбросіальною, що лиш сама Афродіта Кіферська
Мажеться нею, йдучи до харит в чарівні хороводи.
195] Потім їй вищою постать зробила й повнішою трохи,
Тіло ж — білішим за кість слонову, обточену гладко.
Швидко зробивши це все, відійшла у богинях пресвітла.
Голосно мовлячи, тут увійшли до кімнати служниці
Білораменні і сон відігнали від неї солодкий.
200] Щоки долонями злегка потерла вона і сказала:
"Лагідний сон охопив мене глибоко, змучену горем.
Хай таку ж лагідну смерть Артеміда мені непорочна
Зразу пошле, щоб я більше свого не печалила серця
И віку собі не збавляла, за любим сумуючи мужем.
Повен-бо доблесті був видатний між усіх він ахеїв".
З цими словами зійшла вона з верхніх покоїв світлих,
Ще й не сама, — з нею разом додолу зійшли й дві служниці.
До женихів увійшовши, із ними, в жінках богосвітла,
Стала вона під одвірком, що дах підпирає надійно,
210] Лиця закрила собі ясним покривалом світлим,
З нею обабіч стояли обидві служниці дбайливі,
А женихи запалали жагою й коліньми ослабли —
Всі з Пенелопою ложе жадали вони розділити.
До Телемаха вона, свого любого сина, озвалась:
215] "Щось не твердий, Телемаху, і розумом став ти, і духом, —
Хлопчиком буди, ти в серці мудріші поради знаходив.
Ставши ж дорослим тепер і змужнілого віку дійшовши,
В час, коли навіть стороння людина, на зріст твій і вроду
Глянувши, скаже, що ти — нащадок щасливого мужа, —

220] В тебе нема ні понять справедливих, ні твердості духу.
Як це у нашому домі могла така статись подія,
Як ти дозволити міг так зневажити нашого гостя?
Що ж тепер буде, коли, пробуваючи в нашому домі,
Прийдеться гостеві ще й знущань зазнавати нестерпних?
225] Сором тоді від людей, ганьбу ти навернеш на себе".
Відповідаючи, так Телемах тямовитий промовив:
"Матінко люба! Не смію твоїм я перечить докорам.
Добре усе я в своїй розумію душі і чудово
Знаю, що добре, що зле, — давно-бо вже я не дитина.
230] Та не у всьому я й розумом можу своїм розібратись.
Ті, що сидять он з лихими думками, то в той бік, то в інший
Часто збивають мене, і порадника в них не знайду я.
Не із вини женихів ота бійка чужинця із Іром
Трапилась тут, тим більше, що виявивсь дужчим чужинець
235] о, якби, Зевсе, наш батьку, й Афіно, і ти, Аполлоне, —
О, якби всі женихи так же само у нашому домі
Голови звисили, соромом биті, — чи то на подвір'ї,
Чи усередині дому, — і кожному б тіло зомліло
Так же, як Ірові цьому, що здвору сидить під ворітьми,
240] Голову звисивши, зовсім на п'яного виглядом схожий,
І на ногах вже не встоїть ніяк, і до власної хати
Вже не здолає вернутись, бо все йому тіло зомліло".
Так між собою вони провадили стиха розмову.
До Пенелопи тоді почав Еврімах говорити:
245] "Мудра Ікарія донько, славетна умом Пенелопо!
Глянуть на тебе ахеї, ясійського Аргоса діти,
То женихів іще більше у нашому домі від ранку
Учти справлятиме тут, — над всіма-бо жінками найвища
Вродою й постаттю ти, особливо ж — розумом світлим".
!5° Відповідаючи, мовить йому Пенелопа розумна:
"Всю мою вроду й красу, Еврімаху, мій зовнішній вигляд
Вічні богове забрали від дня, коли збройні аргеї
На Іліон попливли й Одиссей, чоловік мій, із ними.
От якби він повернувся й життя моє взяв би в опіку,
!55] Краще жилося б мені, і значніша була б моя слава.
В смутку тепер я — якесь божество мені горя наслало.
Як покидав чоловік мій кохану свою батьківщину,
Взяв за зап'ястя мою він правицю і так мені мовив:
"Не сподіваюсь, дружино, щоб всі із-під Трої ахеї
У наголінниках мідних вернулися цілі и здорові.
Кажуть, що люди троянські — народ бойовий, войовничий,
Битися вміють списами і стріли із лука пускати,
На колісницях проворні їзди, а це найбистріше
Бою вирішує хід в обопільнім змаганні великім.
265] Отже, не знаю, чи бог нам повернення дасть, чи загину
Десь я під Троєю. Ти ж тут сама уже всім потурбуйся.
Тож пам'ятай і про батька, й про матінку в їхньому домі
Так, як тепер, навіть більше, коли мене тут вже не буде.
А як побачиш, що в сина борідка почне виростати,
270] Можеш лишити мій дім, іди заміж за кого захочеш".
Так говорив він тоді, і тепер от збувається все це.
От вже й ненависна ніч настає, коли шлюб отой має
Статись проклятій мені, бо Зевс мене щастя позбавив.

Ще в мене біль є, що тисне на серце і душу тривожить:
275] У женихів не такі-бо звичаї віддавна бували.
Хто за дружину для себе дочку із заможного роду
Взяти бажав, той мусив із іншими ще позмагатись:
Кожен биків приганяв, баранів і овець найжирніших,
Рідним відданий на учту й дарунки приносив коштовні,
280] А не мастки чужі задарма отак проїдали".
Мовила це, і незламний зрадів Одиссей богосвітлий,
Як подарунки вона в них виманює, як їх словами
Лагідно влещує, зовсім не те замишляючи в серці.
Відповідаючи, мовив тоді Антіной, син Евпейта:
285] "Мудра Ікарія донько, славетна умом Пенелопо!
Хто із ахеїв які не приніс би тобі подарунки,
Ти їх приймай, — не слід-бо хорошого дару цуратись.
Ми не вернемось до справ і до інших не підем відданок,
Поки не вийдеш сама за кращого ти із ахеїв".
290] Так говорив Антіной, і всім це було до вподоби.
Кожен окличника по дорозі послав подарунки.
Плащ принесли Антіноеві гарний, барвисто-узорний,
Кроєм широкий, дванадцять уздовж його пряжок ясніло,
З золота кутих, — при кожній гаплик був, красиво загнутий.
2" Від Еврімаха також принесли пречудове намисто,
З золота чистого й зерен янтарних, що сяють, як сонце.
Еврідамантові слуги, мов сплетену з тутових ягід,
З темних трійчастих перлин принесли йому пару сережок.
Володареві ж Пісандру, Поліктора сину, — коштовний
зоо Уклад нашійний, оздобу його принесли найдорожчу.
Інші ахеї ще й інші дари принесли пречудові.
В верхні покої пішла після того в жінках богосвітла,
Вслід їй обидві служниці несли дорогі подарунки.
Бавитись танцями знов почали всі і співом, що млостю
305] Сповнював їх, і так вечорової ждали години.
Поки вони забавлялись, то й вечір насунувся темний.
Три жаровні великі тоді встановили в господі,
Щоб освітлити її; скалок сухеньких наклали навколо
З висхлого дерева, свіжо наколотих гострою міддю,
310] Смольних лучин додали; розпалювать стали по черзі
Кілька служниць Одиссея, в біді витривалого. З словом
Паросток Зевса звернувся до них, Одиссей велемудрий:
"От що, служниці давно вже відсутнього тут Одиссея!
В верхні кімнати ідіть, де поважна сидить володарка,
Пряжу свою біля неї прядіть та її розважайте,
Сидячи там у покоях, чи вовну чесати беріться.
Сам замість вас тут вогонь для всіх я підтримувать буду.
Навіть якби до зорі злотошатної там ви лишались,
Втома мене не здолає, занадто-бо я витривалий".
Так говорив він, вони ж засміялися и презирнулись.
Лайкою відповіла йому червоновида Меланта.
Долій був батько її, виховання ж дала Пенелопа,
Пестила, наче дитину свою, убрання дарувала.
Та Пенелопою зовсім, проте, не журилась Меланта,
325] Із Еврімахом-бо знатися краще воліла й кохатись.
Лаять вона почала Одиссея і так докоряти:
"З плузду останнього зовсім ти з'їхав, приبلудо нещасний!

Чом ти не хочеш піти ночувати де-небудь до кузні
Чи до заїзду, а тут розмовляєш занадто зухвало,
330] Між цих численних мужів, анітрохи не маючи страху
В серці? Чи це так вино помутило твій розум, чи завжди
В тебе такий він, що ти без кінця нісенітниці мелеш?
Чи вже й себе ти не тямиш, що Іра здолав, волоцюгу?
А чи не встане хтось інший небавом, за Іра сильніший?
335] Так тобі в щоки обидві долонями дужими дасть він,
Що полетиш ти за двері, увесь об'юшений кров'ю!"
Глянув на неї спідлоба й сказав Одиссей велемудрий:
"Зараз же, суко, піду і про все Телемахові мовлю,
Що говорила ти, й він розірве тебе вмить на шматочки!"
340] Страху великого цими словами нагнав на жінок він.
Швидко побігли вони по покоях, і з остраху кожній
Гнулися коліна, — боялись, що справдить свою він погрозу.
Він же підтримував світло в жаровнях, палаючих ясно,
І поглядав на присутніх, а сам в глибині свого серця
345] Вже обмірковував те, що здійснитися мало небавом.
А женихам гордовитим Афіна тим часом не дуже
Отримання в їхні знуцання вкладала, — хотіла, щоб більше
Смутку і болю у серці відчув Одиссей, син Лаертів.
Перший тоді Еврімах, син Поліба, почав говорити,
з50] Став глузувать з Одиссея та й інших до сміху призводив:
"Слухайте-бо, женихи володарки славетної, — маю
Те вам сказати, до чого у грудях мій дух спонукає.
Муж цей у дім Одиссеїв прийшов не без волі безсмертних.
Сяйво, здається мені, не з лучин цих палаючих плине,
355] А з голови його, — гляньте, на ній же нема й волосинки".
Потім ще так Одиссеєві, городоборцю, він мовив:
"Чи не схотів би ти, гостю, у мене в далекому полі
Попрацювати, якщо я за певну найму тебе плату, —
Тин городити з тернини, великі дерева садити?
360] Вдосталь туди я тобі постачав би готового хліба,
Дав би й одержу тобі і сандалії дав би на ноги.
Тільки ти звик до неробства поганого так, що не схочеш
Братися вже до роботи, лише старцюванням по людях
Будеш і далі утробу свою годувать ненаситну!"
365] Відповідаючи, мовив йому Одиссей велемудрий:
"Хтів би з тобою удвох, Еврімаху, в труді позмагатись
Я весняної пори, коли дні у нас довгі бувають,
На сіножаті, щоб кожен в руках по серпу мав, красиво
Вигнутім, щоб узялись ми натщесерце вдвох до роботи
370] І від світанку жали траву цілий день до смеркання;
А як за плугом воли поганятимем ми половії,
Дужі, породисті, рослі, що випаслись добре на паші,
Силою й віком однакові, сила ж бо в них неослабна,
Гонів хай буде й чотири, щоб ґрунт лиш до плуга придатний, —
Бачив би сам ти, які я проорюю борозни рівні.
А як війну розпочав би де-небудь сьогодні Кроніон,
В мене ж був щит би в руках і було б два загострені списи,
Ще й цільномідний шолом, що добре до скронь прилягає, —
Бачив би ти мене в перших рядах бойового загону
380] І не посмів би тоді уже шлунком моїм докоряти.
Ти ж і зухвалий занадто, й душею якийсь непривітний.

А що здаєшся самому собі ти великим і сильним,
То лиш тому, що навкруг тебе люди малі і нікчемні.
Тільки б прийшов Одиссей, на свою батьківщину вернувшись,
385] Стануть ці двері широкі занадто для тебе вузькими,
Як утікати крізь них із покоїв оцих доведеться!"
Так він сказав. Еврімах же всім серцем ще більш розлютився,
Глянув на нього спідлоба і вимовив слово крилате:
"Скоро сплачу тобі, злидню, за те, що зухвало так говориш
390] Між цих численних мужів, анітрохи не маючи страху
В серці. Чи це так вино помутило твій розум, чи завжди
В тебе такий він, що ти без кінця нісенітниці мелеш?
Чи вже й себе ти не тямиш, що Іра здолав, волоцюгу?"
Крикнувши це, він підніжок схопив. Одиссей з переляку
395] Враз аж присів біля самих колін Амфінома, що родом
Був із Дуліхію; весь той удар виночерпю в праву
Руку потрапив, і келих аж дзенькнув, на землю упавши;
З стогоном навznak і сам виночерпій у порошок звалився.
Галас тим часом зняли женихи в звечорілих покоях.
400] Дехто таке говорив, на сусіда свого позирнувши:
"Хай би раніше загинув чужинець цей десь у блуканнях,
Ще не діставшись сюди, — не було б колотнечі цієї!
Сваримось через старців, і ніякої нам у цій учті
Втіхи не буде, якщо подолає у ній неприємне".
405] Знову звернулась до них Телемахова сила священна:
"От показалися ви всі, божевільні! Видно, багато
З'їли і випили тут! Чи не бог вас якийсь підмовляє?
Вдосталь же всі підкріпились, розходьтесь тепер по домівках
Спати, як прагне душа. Та нікого, проте, не жену я".
410] Так він сказав. А вони аж губи погризли зубами
Й лиш дивувались, як сміливо став Телемах розмовляти.
Врешті тоді Амфіном озвався до них і промовив,
Нісія син ясновітний, владущого парость Арета:
"Друзі, не слід нам, проте, на слухні слова й справедливі
415] Лайкою відповідати й з ворожою кидатись люттю.
Не ображайте чужинця цього і не кривдіть нікого
З челяді, що в Одиссея божистого в домі слугують.
Хай виночерпій іще раз вином наші кубки наповнить,
І, узливання вчинивши, розходьмося всі по домівках.
420] Гостя ж цього в Одиссеевих тут запишімо покоях
На Телемахове дбання, — в його-бо він домі гостює".
Так говорив він, і всім слова ці були до вподоби.
Ім у кратерах вина намішав дуліхійський окличник
Мулій, що був Амфінома товариш. Спинявся перед кожним
425] Він і усім наливав. А вони, з своїх кубків блаженням
Зливши богам, випивали вино, наче мед той, солодке.
Тож, узливання вчинивши, ще випили, скільки схотіли,
І по домівках своїх спочивати усі розійшлися.

ПІСНЯ ДЕВ'ЯТНАДЦЯТА
ЗМІСТ ДЕВ'ЯТНАДЦЯТОЇ ПІСНІ
ВЕЧІР ТРИДЦЯТЬ ВОСЬМОГО ДНЯ

Одиссей разом з Телемахом виносить зброю з їдальні, потім залишається наодинці. Меланта знов його ображає. Він розповідає Пенелопі вигадану про себе історію і запевняє її, що Одиссей незабаром повернеться до свого дому. Евріклея впізнає його по рубцеві на нозі; він наказує їй мовчати.

Пенелопа розповідає йому сон свій, потім каже, що віддасть свою руку тому з женихів, котрий переможе інших стрільбою з Одісеевого лука; нарешті Пенелопа йде геть.

ЗУСТРІЧ ОДІССЕЯ Й ПЕНЕЛОПИ. УМИВАННЯ НІГ

Сам у господі тим часом зоставсь Одіссей богосвітлий,
Смерть-бо усім женихам готував із Афіною разом.

До Телемаха він швидко із словом звернувся крилатим:

"Час, Телемаху, відціль бойову повиносити зброю

5] Разом усю. Женихів же, як, це спостерігши, про неї

Стали б питати, солодкими знов заспокоїш словами:

"Я її виніс від диму. На ту вона зброю й не схожа,

Що залишив Одіссей, як походом до Трої подався, —

Вся від дихання вогню почорніла вона й пошкарубла.

10] Ще й важливішу Кроніон у серце поклав мені думку.

Як би, упившись вином і сварку якусь розпочавши,

Ви не поранили б тут один одного та не зганьбили б

Сватання й учти. Бо тягне до себе людину залізо".

Так він сказав. Телемах же, послухавши любого батька,

15] Вмить гукнув годувальницю й мовив старій Евріклеї:

"Неню, затримай тим часом служниць у жіночих покоях,

Поки в комору я винесу батькову зброю прекрасну.

В домі без догляду вся вона зовсім поблякла від диму

З часу, як батька нема. А я ж іще був нерозумний.

20] Нині ж прибрати її хочу, де подих вогню не сягає".

В відповідь так годувальниця мовить йому, Евріклея:

"Синку, якби хоч тепер ти за розум узявся й почав би

Дбати про дім свій та про охорону майна піклуватись!

Хто ж, проте, піде з тобою тепер, щоб тобі посвітити?

25] Заборонив ти виходить служницям, а світять вони ж то".

Відповідаючи, так Телемах тямовитий промовив:

"Гість оцей піде. Не дам я без діла лишатись, хто збіжжя

З мірки черпає моєї, хоч був би й з далекого краю".

Так він промовив, у неї ж безкрилим лишилося слово,

І до покоїв залюднених двері вона зачинила.

Зразу ж підвівсь Одіссей із сином своїм світлосяйним,

Стали виносити вони і горбаті щити, і шоломи,

Й гострі списи. Ішла перед ними Паллада Афіна

Із золотим каганцем і путь їм чудово світила.

35] Раптом тоді Телемах до батька свого звернувся:

"Батечку, диво я бачу велике очима своїми!

Стіни будинку, і сволюки, й балки прекрасні, й соснові

Бантини, й сохи високі, що їх підпирають, так ясно

Світяться перед очима, немов би вогонь десь палає.

40] Мабуть, хтось є тут з богів, що простором небес володіють".

Відповідаючи, мовив йому Одіссей велемудрий:

"Стримай думки ці, замовкни й нічого мене не розпитуй.

Завжди це так у богів, що Олімпом з віків володіють.

Отже, іди-но ти спати, а я вже тут сам залишуся,

45] Щоб і служебниць, і матір твою перевірити трохи —

Буде вона із сльозами розпитувати в мене багато".

Так він сказав. Телемах тоді вийшов з кімнати й подався

Із смолоскипом, що путь освітляв йому, прямо до спальні,

Де він лягав, коли сон наближався до нього солодкий.

50] На богосвітлу Еос дожидаючи, там і заснув він.

Сам у господі тим часом zostавсь Одиссей богосвітлий,
Смерть-бо всім женихам готував він з Афіною разом.
Вийшла тоді із покоїв своїх Пенелопа розумна,
Ще й не сама, з нею разом зійшли й дві служниці додолу.
55] Крісло поставили їй до вогню, там, де завжди сиділа,
Сріблом оздоблене всюди й слоною костю, — усе це
Столяр Ікмалій робив, і підставку до ніг унизу він
їй приладнав. Руном покривалось те крісло великим.
В нього ж і сіла, ввійшовши сюди, Пенелопа розумна.
60] З верху служниці сюди поприходили білораменні
І почали прибирати столи, і недоїдків купи,
Й келихи всі, що пили з них мужі оті високодумні;
Повикидали з жаровень вуглини, що вичахли, й знову
Дров підкладали сухих, щоб тепліше було і світліше.
65] З лайкою на Одиссея накинута вдруге Меланта:
"Що ж ти, приблудо, й до ранку тут будеш усім докучати?
Бродиш по домі всю ніч, на жінок хижим оком чигаєш?
Будь задоволений, злидню, вечерею й геть забирайся!
Бо як впечу головнею, то вилетиш зразу за двері!"
70] Глянув на неї спідлоба й сказав Одиссей велемудрий:
"От божевільна! Чого причепилася з люттю такою?
Чи не тому, що брудний я, що тілом свічу крізь лахміття
Й жебрати мушу по людях? До всього нужда приневолить!
Всі жебраки і старці такі уже люди нещасні.
75] В домі своєму і я між людей колись жив собі тихо
В щасті й достатку й не раз подавав подорожній людині,
Хто б то не був і з якою потребою він не зайшов би.
В мене і челяді досить було, і усього багато,
З чим у нас добре живеться і за що нас звуть багачами.
80] Все мені знищив Кроніон, — така вже була його воля!
Отже, коли б не позбутися, жінко, й тобі отієї
Вроди, що нею пишаєшся ти між служницями нині!
Та господиня щоб часом у гніві тебе не скарала
Чи Одиссей не вернувся б, — не втрачена ще ця надія.
85] А як загинув він справді й нема вже йому повороту,
То залишився по ньому, проте, наче дар Аполлона,
Син Телемах. А від нього ні одна в покоях жіночих
Не приховає провин своїх, — він-бо уже не дитина".
Так він сказав. Ці почула слова Пенелопа розумна
90] І, на імення гукнувши, служебницю лаяти стала:
"Ах, безсоромна ти, суко нахабна! Тепер цих мерзенних
Каверз тобі не втаїти, заплатиш за них головою!
Добре ти знала усе, тобі я сама говорила —
Маю цього я чужинця в господі своїй розпитати
95] Про чоловіка мого, за яким я сумую так тяжко".
Ключницю потім вона, Евріному, гукнула й сказала:
"Стільчик внеси, Евріномо, й руном застели його зверху,
Щоб посадить мого гостя, а він говорив би зі мною
Й відповідав мені, — хочу його розпитати докладно".
100] Так вона мовила, й та за хвилину внесла до кімнати
Стільчик обтесаний гладко й руном його зверху накрила.
Сів на ньому незламний в біді Одиссей богосвітлий.
Перша тоді почала говорить Пенелопа розумна:
"Передусім я, чужинче, тебе запитати хотіла б:

105] Хто ти і звідки ти родом? В якій виростав ти родині?"
Відповідаючи, мовив тоді Одиссей велемудрий:
"Жінко, із смертних про тебе ніхто на землі неосяжній
Злого не скаже. Слава твоя аж до неба сягає,
Так наче ти володар бездоганний, що в силі побожній
110] Багатьома мужами керує могутніми в правді
І справедливості, й родить у нього чорнозем пшеницю
Та ячмені, і дерева у нього плодами рясніють,
Множаться в полі стада, і рибу глиб моря приносить
Під керуванням його і народи під ним гараздують.
115] Тож про що інше питай мене в домі своєму сьогодні,
Тільки нічого про рід і вітчизну мою не розпитуй,
Щоб мені смутком тяжким іще більш не наповнити серця
В спогадах тих. Занадто-бо я нещасливий. Не личить
Плакати й гірко ридати мені, сидючи тут, у чужому
120] Домі. Та й взагалі не гаразд без кінця сумувати,
Щоб ні з служебниць ніхто, ні сама ти мене не судила:
Плаває він у сльозах, вином-бо обтяжив свій розум!"
Відповідаючи, мовить розумна йому Пенелопа:
"Всю мою вроду, чужинче, й красу мою, й зовнішній вигляд
125] Вічні забрали боги з того дня, як збройні аргеї
На Іліон попливли й Одиссей, чоловік мій, із ними.
От якби він повернувся й життя моє взяв би в опіку,
Краще жилося б мені, і більша була б моя слава.
В смутку тепер я — якесь божество мені горя наслало.
130] Скільки на цих островах державців не є можновладних
З Сами, Дуліхію й Закінту, густо укритого лісом, —
Скільки їх тут не кермує на цій кременистій Ітаці,
Всі мене силують заміж і дім мій нещадно грабують.
Ні про чужинців або мандрівців тих, що захисту просять,
135] Ні про окличників, слуг всенародних, уже я не дбаю.
Лиш Одиссеем журюсь я, за ним розривається серце.
З тими ж, хто квапить мій шлюб, я до хитрощів мусила вдатись.
Вклав у думки мені бог до ткання тонкопрядного сісти;
Кросна великі в покоях поставивши, я заходилась
140] Ткати тонку, величезну тканину і так їм сказала:
"Юні мої женихи, хоч і вмер Одиссей богосвітлий,
Не спонукайте до шлюбу мене, аж поки скінчу я
Покрив погребний — щоб марно прядіння моє не пропало —
Славному старцю Лаерту на час, коди доля нещадно
145] В повен зріст покладе його смерті в обійми скорботні,
Щоб не корили мене ахеянки в цілій окрузі,
Що залишився без савану той, хто надбав так багато".
Мовила так я і дух їм відважний у грудях скорила.
З того часу я все ткала удень полотнину велику
150] Й потім, при факельнім світлі, її уночі розпускала.
Цілих три роки морочила цим я лукавством ахеїв.
Аж на четвертому році, Як знову весна наступила,
Згинули вряд місяці і сповнили дні своє коло,
Через челядниць, тих сук безсоромних, усе це розкрилось.
155] Раптом заскочили тут женихи мене, з криком напали,
І довелося мені хоч-не-хоч, а ткання докінчити.
Отже, ні шлюб уникнуть я більше не можу, ні інший
Вихід знайти. Уся-бо рідня мене силує вийти

Заміж. І син мій обурений тим, що майно його гине.
160] Зовсім дорослий-бо він чоловік і усе розуміє,
Дбає про дім свій, сам Зевс йому славу здобути помагає.
Та розкажи мені все ж, відкіля ти, якого ти роду?
То ж не із дуба ти виріс, як в байці старій, не із скелі?"
Відповідаючи, мовив тоді Одиссей велемудрий:
165] "Гідна пошани жоно Одиссея, сина Лаерта!
Безперестанку мене ти про рід мій розпитуєш пильно,
Що ж, розповім тобі все, хоч цим мені більшого смутку
Ти завдаєш, аніж мав я. Отак воно з кожним буває,
Хто дуже довго, як я, на своїй не бував батьківщині
Й стільки недолі зазнав, по чужинних блукаючи землях.
Та розповім тобі все, про що ти дізнатися хочеш.
Острів прекрасний лежить посеред винно-темного моря,
Крит плодоносний, навколо омиваний хвилями. Сила,
Безліч там всякого люду живе, а міст — дев'яносто.
175] Різні там мови змішалися: там проживають ахеї,
Етеокрити відважні, кідоняни, плем'я дорійське,
Що розділилось на три, та ще богосвітлі пелазги.
Кнос — це місто у критян найбільше. У нім володарив
Дев'ятиліттями Мінос, великого Зевса бесідник, —
180] Батьком він був мого батька, хороброго Девкаліона.
Мав двох синів він — мене і державного Ідоменея.
Ідоменей в Іліон на човнах крутобоких поїхав
Разом з Атрея синами. Етон — моє ймення преславне,
Я був молодший роками, він — старший за мене й сильніший.
185] Бачив я там Одиссея й як гостя приймав із дарами.
Силою буйного вітру від мису Малей відбивши
В час, як до Трої він їхав, його аж до Криту загнало.
В Амнісі він зупинивсь, де Ілітії славна печера.
Гавань же там невігідна, й від бурі він ледь врятувався.
190] В місто прийшовши, почав він про Ідоменея питати,
Другом його називаючи й любим, поважаним гостем.
Десять або й одинадцять займався в небі світанків
З дня, коли той в Іліон на човнах крутобоких поїхав.
Я Одиссея у дім свій привів і, прийнявши, гостинно
195] Став від душі частувати, було-бо всього в нас доволі.
Товаришам його всім, що на Крит з ним приїхали разом,
Хліба я дав і вина іскрометного, в людях зібравши,
Дав і биків заколоти, щоб дух вони свій вдовольнили.
Так аж дванадцять днів провели богосвітлі ахеї:
200] Бурний затримав їх вітер Борея — неможливо й на суші
Встоять було проти нього, — наслав його бог зловорожий.
Лиш на тринадцятий день він ущух, і вдалось їм відплисти"
Так він багато брехні розповів, що на правду скидалась.
Слухала й сльози лила Пенелопа, їй танули лиця.
2°5] Так, як сніги над стрімкими узгір'їв вершинами тануть,
Легким Зефіром навіяні й теплим розтоплені Евром,
Так, як річки течію розталими водами повнять,
Танули так під потоками сліз її лиця прекрасні
В смутку про мужа її, що поруч сидів. Одиссей же
210] З цілого серця жалів дружину, що гірко ридала,
Та, наче роги оті чи залізо, були нерухомі
Очі його у повіках, — старанно він стримував сльози.

А вдовольнивши зажурене серце плачем многослізним,
Знову до нього звернулась вона із такими словами:
215] "Хочу тепер я, чужинче, тебе перевірити трохи:
Кажеш, приймав ти мого чоловіка у домі своєму
Й товаришів його, кажеш, із ним частував богорівних.
Отже, скажи-но, яку поверх тіла носив він одержу,
Сам він на вигляд який і які прибули з ним супутці?"
220] Відповідаючи, мовив тоді Одиссей велемудрий:
"Жінко, нелегко про це говорить, тож багато відтоді
Часу пройшло. Минає двадцятий вже рік після того,
Як відтіля він поїхав і нашу вітчизну покинув.
Та розповім тобі все, що пам'ять моя зберігає.
225] Плащ пурпуровий, подвійний носив Одиссей богосвітлий
З вовни м'якої, на нім золота була пряжка, на пару
Вушок застебнута, й зверху – оздоба тонкої роботи:
В лапах передніх у пса оленя трепетало плямисте,
З іклів його вириваючись. Всі дивувалися люди
Із золотих цих тварин – як пес оленя рве зубами,
Олень же ніжками б'є, втекти намагаючись марно.
Бачив також і хітон я блискучий на тілі у нього,
Так він лиснів, як лущиння тонке з цибулини сухої.
Ніжна й м'яка ця тканина, немовби те сонце, сіяла.
235] Отже, на пишний хітон цей багато жінок задивлялось.
Ще тобі інше скажу я, а ти заховай в своїм серці.
Я вже не знаю, чи дома носив Одиссей цю одержу,
Чи дарував хто із друзів її, коли плив з кораблем він,
Чи десь одержав як гість, бо друг Одиссей був хороший
240] Для багатьох. Адже мало подібних було між ахеїв.
Подарував йому мідний я меч і прекрасний подвійний
Плащ пурпуровий, до того й хітон, аж до п'ят довжелезний,
І шанобливо в міцнім кораблі його вирядив далі.
З ним і окличник був, трохи молодший за нього, що їхав
245] Разом із ним. Я можу сказати тобі, як виглядав він.
Був він у плечах сутулий, смуглявий з лица, кучерявий,
Звали його Еврібат. Його вирізняв з-поміж інших
Товаришів Одиссей, бо думками були вони схожі".
Так говорив він, її ж все сильніші ридання душили,
250] Бо впізнавала вона всі прикмети в словах Одиссея.
А вдовольнивши зажурене серце плачем многослізним,
Врешті до нього звернулася знов із такими словами:
"Досі, чужинче, лише співчуття викликав ти у мене,
Зараз жаданим стаєш в моїм домі й поважаним гостем.
255] Одірж-бо ту, про яку говорив ти, сама я, ретельно
Складену, внесла з комори і пряжку блискучу пришила,
Щоб за оздобу була. Та ніколи його не зустріну,
Вже не вертатись йому до рідного краю, додому!
Злою керований долею, на кораблі своїм утлім
260] В Злоїліон той, бодай би не згадувати, муж мій поїхав!"
Відповідаючи, мовив тоді Одиссей велемудрий:
"Гідна пошани жоно Одиссея, сина Лаерта!
Не убивай ти своєї краси, не печаль свого серця
Смутком за мужа. Не буду за це я тобі дорікати.
265] Кожна сумує жона, й не такого утративши мужа,
Надто ж коли і дітей з ним родила, в любові з'єднавшись,

А Одиссей, як казала ти, був до безсмертних подібний.
Та перестань уже плакати і мови моєї послухай.
Щиру я правду тобі розкажу, не втаївши нічого.
270] Чув я, що твій чоловік додому вернутися має.
Близько уже Одиссей – у родючій країні феспротів.
Цілий, здоровий і скарб везе він додому великий,
Що назбирав поміж різних народів. А вірних супутців
І корабель загубив він місткий в винно-темному морі,
275] Щойно Трінакію-острів покинув. Бо гнівались дуже
Гелій із Зевсом за те, що корів вони вбили священних.
Товариші його всі потонули в шумливому морі,
Тільки його із розтрошеним кілем закинула хвиля
В землю феаків, що їх ріднею вважають безсмертним.
280] З цілого серця феаки, як бога, його шанували,
Безліч дарунків дали і самі побажали додому
Вирядить. Отже, давно Одиссей вже додому вернутись
Мав би. Але вигіднішим він визнав у серці своєму
Ще попоїздити по світі, багатства ще більш назбирати.
Щодо знання своїх вигід та їх розуміння між смертних
Ще не було нікого, хто б міг з Одиссеєм зрівнятись.
Розповідав мені все це Федон, володар феспротіян.
Клявся мені він також, узливання у домі вчинивши,
Що й корабель уже спущено, й люди усі вже готові,
290] Щоб відвезти Одиссея до любого рідного краю.
Та відіслав він раніше мене. Корабель-бо феспротський
Трапивсь тоді у Дуліхій, що був на пшеницю багатий.
Також скарби показав мені він, Одиссеєм здобуті.
В іншого десять могло б покоління з того легко прожити,
295] Скільки усякого скарбу поклав він у домі державця.
Сам Одиссей, говорив він, в Додону поїхав, щоб з листя
Дуба священного там віщування від Зевса почути,
Як йому краще на землю Ітаки родючу вернутись
Після відсутності довгої – явно чи, може, таємно?
300] Отже, і досі живий він, і справді повернеться скоро.
Близько він десь, і недовго вже бути йому від отчизни
Й друзів своїх вдалині, – готовий тобі поклястись я.
Свідком хай Зевс мені буде, найвищий з богів і найкращий,
І Одиссеєве вогнище це, що прийшов я до нього, –
305] Збудеться справді усе воно так, як тобі ось кажу я.
Прийде сюди Одиссей ще сього року, в цей сонцеобіг,
Щойно цей місяць ізникне й новий йому вийде на зміну".
В відповідь так розумна сказала йому Пенелопа:
"О, якби слово, чужинче, твоє та на ділі здійснилось!
310] Знав би мою ти прихильність тоді і багато дарунків
Мав би від мене, і кожен тебе називав би щасливим.
Передчуваю я серцем, проте, що це буде інакше.
Ні Одиссей вже додому не вернеться, ні виряджати
Звідси не будем тебе, – нема хазяїв у цім домі,
315] Як Одиссей колись поміж мужами, – чи й був він тут справді!
Гостя шановного вмів і вирядить він, і прийняти.
Тим-то обмийте, служниці, його й приготуйте постелю –
Ложе м'яке, покривало й до них узголів'я світлисте
Так, щоб він міг у теплі злотошатну Еос дождати.
320] Завтра ж уранці скупайте й оливою тіло намажте,

Щоб до обіднього столу він поряд би міг з Телемахом
Сісти в господі. Й тим гірше, як хтось та посмів би при тому
Гостя образити підло, — нічого тоді вже від мене
Він не доб'ється, хоча б і страшенно отут розлютився.
325] Як же ти впевнитись міг би, мій гостю, що розумом ясным
І тямовитістю я жінок перевищую інших,
Як у подертій одежі, брудним я б тебе посадила
В домі за стіл? Адже люди у світі цім недовговічні.
В кого жорстокі чуття і сам він до інших жорстокий,
330] Смертні клянуть його всі, усякого лиха бажають,
Поки живе він, а вмере, то ще й поглумляться із нього.
В кого ж привітні чуття і сам він до інших привітний,
Славу про нього мандрівці широко по світі розносять
Серед людей, і багато хто хвалить його благородство".
335] Відповідаючи, мовив тоді Одиссей велемудрий:
"Гідна пошани жоно Одиссея, сина Лаерта!
Ковдр, узголів'їв та простинь терпять я не можу світлистих
З того часу, як уперше від критських верхів'їв сніжистих
На довговеслому я кораблі відпливав у мандрівку.
340] Ляжу я так, як ночі безсонні й раніше проводив,
Перевертавсь-бо ночей я багато на вбогих постелях,
Ждучи, коли ясношатна засяє Еос богосвітла.
Ніг умивання також мое серце не прагне; ніколи
Нашої не доторкнеться ноги ані жодна із жінок
345] Тих, що у домі отут служницями перебувають.
А як статечна є в тебе досвідчена жінка старенька,
Що перетерпіла стільки, як я, у житті своїм горя, —
То лише їй моїх ніг я торкнутися не боронив би".
В відповідь мовила так розумна йому Пенелопа:
350] "Гостю мій любий! З людей, захожих з далекого краю,
Гість розумніший, любіший до дому мого не приходив.
Те, що розказуєш ти, і доладне усе, й зрозуміле.
Є в мене жінка стара, досвідчена й мудра душею.
За Одиссеєм нещасним ходила вона й годувала,
355] В той день прийнявши на руки, як мати його породила.
Ноги вона тобі вмиє, хоч силами дуже ослабла.
Встань, Евріклеє розумна, та ноги помий однолітку
Твого господаря. Мабуть, такими уже й в Одиссея
Стали і ноги, і руки, як в бідного цього чужинця.
360] Швидко-бо в горі і злигоднях старіє смертна людина".
Так промовляла вона. Затуливши руками обличчя,
Сльози гарячі старенька лила й говорила журливо:
"Горе, дитино моя! Я ж безсила! Найбільше із смертних
Зевс тебе досі ненавидить, хоч його й вірно шануєш!
365] Хто-бо із смертних де-небудь такі громовержцеві тучні
Стегна палив, хто приносив добірні такі гекатомби,
Як доставляв йому ти, благаючи широко при тому
Старість безжурну зустріти й славетного виховати сина?
Та в одного лиш тебе день повернення Зевс відбирає.
370] Може, служебні жінки й з Одиссея, що в дальніх блуканнях
До іменитих заходив домів, так само глумились,
Як безсоромно ці суки із тебе знущаються зараз.
Ти, уникаючи їхніх зневаг і образ, не дозволив
Навіть обмити їм тебе. Я ж готова для тебе зробити

375] Те, що звеліла Ікарія мудра дочка Пенелопа.
Ноги тобі я помию не тільки задля Пенелопи,
А й для самого тебе. Печаллю глибокою дух мій
В грудях схвильований. Слухай уважно, що буду казати.
Скільки чужинців нужденних сюди не заходило досі,
380] На Одиссея ніхто, признаюся, не був такий схожий
Постаттю, голосом, гостю, як ти, навіть ноги ті самі".
Відповідаючи, мовив тоді Одиссей велемудрий:
"Всі це, старенька, кому нас доводилось бачити разом,
Кажуть водно, що дуже один ми на одного схожі
385] З вигляду, як і сама зауважила ти справедливо".
Так він сказав, а старенька, узявши блискучу мідницю,
Що умивали в ній ноги, холодної досить вливає
В неї води і гарячої ще додає. Одиссей же,
Сівши до вогнища, швидко від світла у тінь одвернувся, –
390] В думці побожувавсь він, щоб старенька, вмиваючи ногу,
Шраму на ній не впізнала, – усе тоді зразу б розкрилось.
Ближче вона підійшла, щоб помити. І зразу впізнала
Шрам на нозі, де кабан колись іклами білими вдарив.
Він із синами Автоліка раз полював на Парнасі.
395] Був це отець його матері, що між людей вирізнявся
Клятвoporушенням здавна й злодійством. Це все від Гермеса
Мав він, – годив йому тим, що з козлят і овечок жертovní
Стегна палив, і Гермес був у всьому до нього прихильний.
Саме тоді на Ітаку родючу Автолік приїхав,
400] Як його рідна дочка породила Лаєртові сина.
Після вечері назвала його на ім'я Евріклея
І, на коліна поклавши йому немовлятко, сказала:
"Винайди сам ти імення, Автоліку, те, яке хотів би
Синові дати своєї дочки, що його так жадав ти".
405] Відповідаючи їй, озвався Автолік і мовив:
"Зятю і доню моя, назвіть немовля, як скажу я.
Ідучи в вашу країну, по всій я землі многоплідній
Чоловікам багатом і жінкам одворотний був досі.
Зветься нехай – Одиссей, одворотний. Коли ж підросте він
410] Та в материнську велику оселю до мене приїде
Аж на Парнас, де коштовні я скарби свої зберігаю,
Дам я дарунків йому, й він, радіючи, рушить додому".
От Одиссей і приїхав по ці подарунки славетні.
Дуже гостинно Автолік з синами прийняв Одиссея,
415] Широ й руками вони його, й словом ласкавим вітали.
А Амфітея, бабуня по матері, внука обнявши,
Голову ніжно йому і очі ясні цілувала.
Сам же Автолік, синів своїх гожих гукнувши, звелів їм
Приготувати обід, і вони послушали радо:
420] Миттю пригнали гладкого вола п'ятилітнього з поля,
Шкуру всю геть облупили, а тушу почетвертували
Та, нарубавши кусків, на рожен настромили їх ловко,
Вміло підсмажили м'ясо й на частки дрібні поділили.
Потім усі цілий день, аж до самого заходу сонця
425] учту справляли, й ніхто не був на тій учті забутий.
Сонце тим часом зайшло і темрява все огорнула,
Всі полягали тоді, щоб сну споживати дарунки.
Ледве з досвітньої мли заясніла Еос розоперста,

Вибігли гончі собаки й сини всі Автоліка вийшли
430] На полювання. Із ними тоді й Одиссей богосвітлий
Вийшов на влови. Сп'ялись на стрімкі верховини Парнасу,
Лісом укриті. Невдовзі дійшли до ущелин тінистих.
От як промінням новим уже сонце осяяло ниви,
Впливши з глибокоплинного плеса ріки Океану,
435] Вийшли мисливці тоді до долини; попереду бігли
Пси по слідах, а за ними сини йшли Автоліка юні
На полювання. Далі ішов Одиссей богосвітлий,
Ближче до псів, потрясаючи списом своїм довготінним.
З лігвом у хащах густих там ховався кабан величезний, —
440] їх не проймала ні вогка вітрів буревійних потужність,
Ані сягало їх сонця яскравого світле проміння,
Не проникали й дощі поміж них, гущиною такою
Віття сплелось, і листя велика там купа лежала.
Тупіт, і гомін людський, і гавкіт собачий навколо —
445] Все наближалось до вепра. Із хащі він вийшов назустріч,
Весь наїжачив хребет свій та, блиснувши дико очима,
Став перед ними. Із списом довженням в могутній правиці
Кинувся перший на вепра того Одиссей, щоб звалити
Звіра відразу. Раніше кабан, проте, встиг його вдарить
450] Вище коліна і вихопив іклами м'яса чимало,
Збоку рвонувши, та мужеві кості усе ж не торкнув він.
Спритним ударом у праве плече Одиссей його ранив —
Вістрям блискучого списа пройняв йому наскрізь лопатку.
З рохканням в порох кабан повалився, й дихання не стало.
455] Любі Автоліка діти відразу ж його оточили,
Славному серед богів Одиссееві мужньому рану
Перев'язали майстерно і чорну кров замовлянням
Затамували, й швиденько до отчого дому вернулись.
Там Одиссея Автолік з синами від ран лікували,
460] Потім дарами коштовними щедро його наділили
Й допомогли йому виїхати скоро на рідну Ітаку
З радісним серцем. А дома отець його й мати поважна
Радісно сина зустріли й розпитувать стали у нього,
Як він придбав отой шрам. Він усе розповів їм докладно,
465] Як білим іклом на ловах кабан його дикий ударив
В час, коли він на Парнас із синами Автоліка вийшов.
Жінка старенька тим часом, до шраму торкнувшись руками,
Зразу впізнала його — і ногу із рук упустила.
Впала в мідницю нога Одиссеева, й мідь задзвеніла,
470] Посуд убік нахилився, і на землю вода розлилася.
Радість і сум охопили їй душу, очі сльозами
Зразу наповнились, голос дзвінкий мов застряг їй у горлі.
До підборіддя його доторкнувшись, вона говорила:
"Ти ж — Одиссей, моя люба дитино! А я не впізнала,
475] Поки ноги не торкнулась мого владаря дорогого!"
Мовила й на Пенелопу своїми зирнула очима,
Наче сказати бажала, що тут чоловік її любий.
Та ж ні поглянуть в цей бік не могла, ані щось зауважить,
їй-бо Афіна думки одвела. Одиссей же, рукою
480] Правую раптом за шию стару Евріклею вхопивши,
Лівую ближче до себе її притягнув і промовив:
"Неню, невже погубить мене хочеш? Сама ж ти своєю

Груддю мене згодувала! Я ж, безліч нещастя зазнавши,
Аж на двадцятому році вернувся до рідного краю.
485] А як усе ти збагнула, що бог тобі вклав у глиб серця,
То вже помовч! Щоб у домі про мене ніхто не дізнався!
От що скажу я тобі, і справді воно так і буде:
Як женихів цих уславлених бог через мене здолає,
Навіть тобі, що мене згодувала, не буде пощади
490] В час той, коли я служебних жінок убиватиму в домі".
В відповідь люба промовила няня йому Евріклея:
"Що за слова в тебе линуть, дитя, крізь зубів огорожу!
Знаєш і сам ти, що завжди я духом тверда і незламна,
Можу триматися, наче той камінь міцний чи залізо.
495] Ще тобі інше скажу, а ти заховай в своїм серці:
Як женихів тих уславлених бог через тебе здолає,
Перелічу тобі всіх я служебниць у нашому домі –
Котра безчестить тебе і котра ні в чому не винна".
Відповідаючи, мовив тоді Одиссей велемудрий:
500] "Неню, навіщо про них говорить? Цього зовсім не треба.
Добре я й сам роздивлюсь і про кожну дізнаюсь напевно.
Ти ж уже краще мовчи й на богів щодо іншого здайся".
Так говорив він. І вийшла старенька – води для вмивання
Знов до кімнати внести; попередня-бо вся розлилася.
505] Ноги помила вона йому й жиром як слід їх натерла.
Ближче тоді до вогню Одиссей підсуває ослін свій,
Щоб обігрітись, а щрам прикриває старанно лахміттям.
Знову тоді почала говорить Пенелопа розумна:
"Гостю мій, дещо у тебе й сама б я хотіла спитати.
510] Ось наступає нічного спочинку година ласкава,
Навіть журбою тривожених сон огортає солодкий.
В мене ж безмірна печаль, що нею боги наділили.
Вдень, хоч із смутком в душі, хоч і гірко ридаю часами,
Розривку маю, служниць і робіт доглядаючи хатніх.
515] А серед ночі, як все у солодкому сні опочине,
Я на постелі лежу, а трепетне серце шматують
Гострого болю шипи і тривогу смутну нагнітають.
Як Аедона, дочка Пандарея, дзвінкий соловейко
Жовто-зелений весною виспіває пісню чудову,
520] у густолистім гаю між розквітлих дерев затаївшись
І шохвилини коліна міняючи, плине луною
В тузі за сином коханим від Зета-вождя, за Ітілом,
Що необачно сама його гострою міддю убила, –
Так же надвоє й моє у журбі розривається серце:
525] Чи залишитися з сином моїм і всього пильнувати –
Високоверхого дому, й служниць, і маєтку цілого,
Мужове ложе шануючи й славу свою у народі,
Чи за найкращого вийти з ахеїв, що в дім цей до мене,
Шлюбне складаючи віно, приносять дари незліченні.
530] Син мій в ту пору, коли він ще підлітком був нетямущим,
Заміж іти заважав мені й дім чоловіків лишати.
Ставши ж дорослим тепер і змужнілого віку дійшовши,
Сам уже зрештою хоче, щоб вийшла із цього я дому,
Дуже обурений тим, що ахеї майно в нас грабують.
535] Ти ж но послухай мій сон і з'ясуй, що він значити має.
Двадцять гусей, мені снилось, пшеницю з води вибирають

В нас на подвір'ї, а я лиш дивлюся на них і радію.
Раптом з-за гір вилітає великий орел криводзьобий,
Шиї поскручував їм і усіх повбивав. Скрізь валялись
540] Купами гуси, а він в світлосяйному зникнув ефірі.
Плакала гірко крізь сон я й, ридаючи в тузі, кричала.
Враз позбігались до мене ахеянки всі пишнокосі
Теж у сльозах за гусей, орлом несподівано вбитих.
Раптом вернувся орел і, сівши на гребінь над дахом,
545] Голосом людським мені, утішаючи, став говорити:
"Твердості більше, Ікарія далекославного доню!
Це ж бо не сон, а ява прекрасна, і збудеться все це.
Гуси – твої женихи, а я – був орел дужокрилий.
Ну, а тепер ось – я твій чоловік, що додому вернувся
550] І женихам знахабнілим ганебну готує недолю".
Так він сказав. І покинув тоді мене сон найсолодший.
Я роздивляюсь довкола і бачу – у нас на подвір'ї
Гуси так само пшеницю з ночовок клюють, як раніше".
Відповідаючи, мовив тоді Одиссей велемудрий:
555] "Жінко, тлумачити сон цей інакше – ніяк неможливо,
Сам-бо тобі Одиссей роз'яснив, як усе це небавом
Статися має. Усіх женихів тут настигне загибель,
Всіх до єдиного, смерті і Кер тут ніхто не уникне".
В відповідь так розумна сказала йому Пенелопа:
560] "Гостю мій, сняться нам сні і порожні, які аж нічого
Нам не віщують, та сон і не кожен збувається людям.
Дві неоднакові брами для снів у нас є безтілесних:
Зроблена з рогу одна з них, а друга з слонової кості.
Сні, що крізь браму проходять різьблену з слонової кості,
565] Правду лише заслоняють, в облуду й оману заводять,
Сні ж, що до нас переходять крізь браму з точеного рогу,
Правди дотримують строго й на ділі здійснюються завжди.
Та не крізь браму останню, гадаю я, сон цей жахливий
Вплив, хоч як ми того не бажали – й сама я, і син мій.
570] Ще тобі інше скажу, ти ж до серця візьми оце слово:
Ранок надходить уже злоіменний, і дім Одиссеїв
Мушу покинути я. Призначаю змагання сьогодні
На топорах. Дванадцять сокир Одиссей в своїм домі
Вряд установлював, як корабельного острова ребра.
575] Ставши здаля, він усі їх прострелював з лука стрілою.
Маю таке женихам призначити сьогодні змагання.
Хто тятину якнайлегше у спритних долонях натягне
Й всі он дванадцять сокир крізь вушка стрілою прошиє, –
Разом із ним я піду, залишивши подружню оселю,
580] Гарну й красиву таку і набутку всілякого повну.
Мабуть, не раз і у сні я згадувать буду про неї".
Відповідаючи, мовив тоді Одиссей велемудрий:
"Гідна пошани жоно Одиссея, сина Лаерта!
Не відкладай ти надалі змагання цього в своїм домі.
585] Прийде раніше в оселю свою Одиссей велемудрий,
Ніж доторкнутись до лука між ними хто-небудь устигне
І, тятину натягнувши, стрілу крізь залізо пропустить".
В відповідь знову розумна сказала йому Пенелопа:
"Хтів би ти, гостю, мене розмовами в домі моєму
590] –Тур розважати, то сон моїх вій не торкнувся б ніколи.

Зовсім, проте, неможливо без сну повсякчасно лишатись
Людам. Адже наперед безсмертні накреслюють долю
Кожному смертному, хто на землі цій живе плодоносній.
Мабуть, до верхніх покоїв тепер я уже піднімуся,
595] Ляжу на ложе самотнє, зітхань моїх сповнене тужних,
Рясно гіркими сльозами омиване з дня, коли раптом
В Злоїліон той, бодай би не згадувать, муж мій поїхав!
Там я і ляжу. А ти вже, де хочеш, лягай в моїм домі —
Чи на землі постелися, чи ложе нехай приготують".

600] З цими словами пішла вона в верхні покої світлісті,
Ще й не сама — з нею разом нагору пішли й дві служниці.
В горницю верхню вона із служницями разом зійшовши,
За Одиссеєм, за мужем коханим, там плакала, доки
Сон їй солодкий на вії звела ясноока Афіна.

ПІСНЯ ДВАДЦЯТА

ЗМІСТ ДВАДЦЯТОЇ ПІСНІ

НІЧ З ТРИДЦЯТЬ ВОСЬМОГО НА ТРИДЦЯТЬ ДЕВ'ЯТИЙ ДЕНЬ. ВРАНЦІ І ОПІВДНІ
ТРИДЦЯТЬ ДЕВ'ЯТОГО ДНЯ

Одіссей лягає спати в сінях; прокидається від ридань Пенелопи. Добрі
прикмети, ідальню готують до учти. З'являється спочатку Евмей, потім
Мелантій, який знову ображає Одиссея, і, нарешті, Філотій, що наглядає
череди корів. Змагання стримує женихів, які мали намір умертвити Телемаха.
За столом Ктесіпп ображає Одиссея. Серед женихів замішання: Теоклімен
провіщає їм близьку загибель.

ПЕРЕД УБИВСТВОМ ЖЕНИХІВ

В передпокої стеливсь на спочин Одиссей богосвітлий.

Шкуру волову під низ постелив сиром'ятну, а зверху

Руна поклав від овець, що їх повбивали ахеї,

А коли ліг він, плащем окрила його Еврінома.

5] Там і лежав Одиссей, женихам намишляючи згубу,

В тиші безсонній. Тим часом служебні жінки, що й раніше

Любосні мали зв'язки з женихами, з кімнат вибігали,

Перекидаючись сміхом і жартами поміж собою.

А Одиссееві в грудях з обурення серце кипіло.

10] Довго в думках міркував він і духом своїм ще вагався —

Кинутись зразу на них і до одної всіх повбивати

Чи допустити, щоб ніч провели вони цю з женихами

Зарозумілими, тільки ж востаннє. А серце гарчало

В грудях, немов над сліпими щенятами кволими сука

15] Грізно гарчить, на прохожих готова накинутись люто, —

Так же гарчало в нім серце, обурене цим непотребством.

В груди б'ючи себе, серцю він мовив своєму з докором:

"Серце, терпи! І мерзеннішу ти перетерпіло днину

В час той, коли пожирав кіклоп нездоланний могутніх

20] Товаришів моїх. Стерпіло ти, поки вивів з печери

Розум мене, хоч здавалось, немає вже нам порятунку".

Так говорив він, у грудях стривожене лаючи серце.

І у слухняній покорі воно терпеливо надалі

Зносило все. А сам так крутився із боку він на бік,

25] Як над великим вогнем наповнений жиром і кров'ю

Шлунок тримає людина й весь час його з боку та на бік

Перевертає старанно, щоб швидше увесь він усмаживсь,

Так з боку на бік крутивсь Одиссей, добираючи в мислях,

Як йому на багатьох женихів безсоромних самому

30] Руки накласти. До нього наблизилась в час той Афіна.
З неба зійшовши і постать звичайної жінки прибравши,
Стала йому в головах і так говорила до нього:
"Чом це ти досі не спиш, найнещасніший поміж мужами?
Ось-бо оселя твоя, і дружина твоя в цій оселі,
35] Ось і твій син, що кожен з нас мати такого хотів би".
Відповідаючи, мовив тоді Одиссей велемудрий:
"Все це, богине, ти правду мені цілковиту сказала.
Лиш одного у своїх не здолаю добрати я мислях –
Як мені на багатьох женихів безсоромних самому
40] Руки накласти. Адже тут усі вони вкупі щоденно.
Є й важливіші думки, над якими в душі я міркую:
Навіть коли їх уб'ю, з допомогою Зевса й твоєю,
Наслідків як я уникну? Над цим ось подумай-но справді".
В відповідь мовить йому ясноока богиня Афіна:
45] "Ну і чудний же ти! Інший повірив би й гіршому другу,
Смертній людині, що всіх міркувань отих зовсім не знає.
Я ж є богиня, яка стереже тебе скрізь безустанно
В кожній пригоді. Та все розкажу тобі щиро й одверто.
Хай би підступно навкруг півсотнею засідок смертні
50] Нас облягли, щоб знаряддям Арєєвим тут повбивати,
Навіть тоді б ми корів їх і тучних овець відібрали б.
Хай тебе сон легковійний огорне. То ж мука – на варті
Ніч всю не спати. Проте всіх нещасть ти позбудешся скоро".
Так вона мовила, й сон йому пролила на повіки,
55] Потім сама на Олімп відлетіла в богинях пресвітла.
Сон, що розслабляє тіло й душевні знімає тривоги,
Сплинув на нього. Прокинувшись в час той на ложі м'якому,
Сіла достойна дружина його і заплакала гірко.
А як сльозами й плачем цілком вже наситила дух свій,
60] До Артеміді з благанням звернулась в жінках богосвітла:
"О Артемідо, богине-владичице, Зевсова доню!
Хай би, у груди стрілою ударивши, ти мені зразу б
Вирвала душу! Нехай би страшна мене буря схопила
І по далеких шляхах занесла б через пільму й тумани
65] В гирло ріки Океану, що світ обпливає навколо!
Так Пандарєєвих дочок була колись буря схопила,
Вбили батьків їх боги, і в сирітстві вони залишилися
В домі своєму. Сама їх пресвітла тоді Афродіта
Сиром, солодким вином і медом лише згодувала.
70] Гера їм розуму й вроди над інших жінок наділила,
Постать їм гошу й струнку пречиста дала Артеміда.
Вміння ж в усяких мистецтвах сама їх Афіна навчила.
Тож на великий Олімп богосвітла прийшла Афродіта
Зевса просити, щоб дівам щасливе завершення шлюбу
75] Дав громогравець надхмарний. Усе-бо він знає чудово,
Знає щасливу й нещасну долю людей земнородних.
Гарпії ж вирвали в час той із дому дівчат цих таємно
І віддали піклуванню жакливих Ерінній безжальних.
Хай владарі олімпійські мене так же само погублять,
80] Хай пишнокоса уб'є Артеміда, лише б Одиссея
Бачить хоч би й під землею, в безодню жакливу зійшовши,
Тільки б не стати мені утіхою гіршого мужа!
Легше-бо й лихо терпіти людині, коли безутішно

Плаче вона цілий день, смутним умліваючи серцем,
85] Ночі ж приносять їй сон. І про все забуває людина –
І про печалі, й про радість, – лише він повіки їй склепить.
Тільки мені навіть сни божество посилає погані.
Схожий на мужа мого хтось лежав уночі біля мене,
Зовсім такий, як ішов він в похід. І радісно билось
90] Серце в мені, й не могла я сказати – чи сон то, чи дійсність".
Поки вона говорила, Еос надійшла злотошатна.
Тужні ридання дружини почув Одиссей богосвітлий.
Став прислухатися він, і здалося йому, що дружина
Вже упізнала його і стоїть над його узголів'ям.
95] Плащ відгорнувши і руна овечі, що спав він під ними.
Все поскладав у покоях на крісло, а шкуру овечу
Склав за дверима й до Зевса він, руки простерши, молився:
"Зевсе, наш батьку! Якщо сухоходом і морем вернути
Зводили в рідний ви край мене, злигоднів стільки завдавши,
100] Хай тоді хтось із о'селі, прокинувшись, ясно для мене
Голос подасть, а знадвору хай Зевс дасть провіщення інше!"
Так він молився тоді, і зглянувся Зевс наймудріший,
І заgrimів з висоти верховин світлосяйних Олімпу,
З хмари ясної. І вельми зрадів Одиссей богосвітлий.
105] Голос служниці-млинарки в той час пролунав недалеко
З дому, де жорна мололи муку вожаєві народу.
Там клопоталось при жорнах дванадцять жінок, що мололи
Ячну для хліба муку і пшеничну – для мозку людини.
Інші вже спали жінки, усю помоловши пшеницю.
110] Тільки одна не скінчила, бо слабша була, й біля жорна
Стоючи, мовить слова, що були Одиссеєві знаком:
"Зевсе, наш батьку, богів і людей володарю могутній!
Як заgrimів ти неждано з укритого зорями неба!
Хмари ж на ньому нема. Комусь цим провіщення дав ти.
115] Зглянься й на мене, нещасну, і виконай те, що прошу я:
Хай ця вечерея розкішна отут, в Одиссеєвім домі,
Нині останньою буде для тих женихів осоружних!
В праці виснажливій гнуться коліна мені, що мелю тут
Ячну муку, – хай вони тут востаннє учтуть сьогодні!"
120] Мовила так, і зрадів з її слів Одиссей богосвітлий
Так, як і з Зевсових громів, – він знав, що на винних помститься.
Інші служниці зійшлись в Одиссеєвім домі прегарнім
І розпалили на вогнищі хатнім огонь неугасний.
А Телемах богорівний з постелі тим часом підвівся,
125] В одяг убрався, черезпліч загострений меч перевісив,
Знизу сандалії гарні до ніг підв'язав мускулястих,
Списа міцного узяв із мідним загостреним вістрям,
Став, на порозі спинившись, і так говорив Евріклеї:
"Неню кохана, чи гостя у домі як слід вшанували
130] Ложем-постелею, чи він де-небудь лежить без уваги?
В матінки часом буває таке, хоч вона і розумна:
То необдумано й гіршим увагу сама приділяє
Людам, то вирядить кращих вона без ніякої шани".
В відповідь люба промовила неня йому Евріклея:
135] "Ні, не винуй її нині, дитино, вона-бо не винна.
Пив він вина, скільки хтів, удвох отут сидючи з нею.
Що ж до вечереї – питала його, то сказав – не голодний.

А як нарешті згадав і про сон уже він, і про ложе,
То постелити для нього служницям вона загадала.
140] Та як людина злиденна і долею скривджена тяжко,
Він на постелі м'якій в покривалах не хотів спочивати,
А на воловій ліг шкурі сирій та на рунах овечих
В передпокої. А ми плащем його зверху окрили".
Так говорила вона. Телемах тоді вийшов з покоїв
145] З списом в руках. Услід йому вибігли пси прудконогі.
Площею йшов до ахеїв він тих в наголінниках мідних.
Стала челядниць службених скликати в жінках богосвітла,
Опсова донька, стара Евріклея, Пейсенора внука:
"Гей, покропіть у покоях одні та жвавіш підмітайте,
150] Потім на крісла різьблені стеліть покриття пурпурові.
Губками другі гарненько столи постирайте обідні,
Чаші помийте і кубки тонкої роботи й подвійні
Келихи вимийте чисто. А треті по воду джерельну
Йдіть до криниць та, глядіть мені, швидше додому вертайтеся.
155] Тож женихи тут сьогодні недовго баритися будуть,
Рано вони поприходять, для всіх-бо тут свято сьогодні".
Так вона мовила, й радо послушали всі її мови.
Двадцять пішли до джерел, де вона у криницях темніла.
Інші ж у домі старанно тоді почали прибирати.
ібо Потім і слуги ахеїв прийшли і стали старанно
Дрова колоть. Тим часом жінки від джерел із водою
Вже поприходили. Згодом прийшов свинопас, із кошари
Трьох кабанів він пригнав, із стада цілого найкращих.
Випустив їх на подвір'я попастись в кошарі чудовій,
165] Сам же він до Одиссея звернувся і мовив привітно:
"Гостю, чи трохи ласкавіш на тебе тут дивляться нині,
Чи так же само, як вчора, в цім домі тебе зневажають?"
Відповідаючи, мовив йому Одиссей велемудрий:
"Хай би, Евмею, на них помстились боже за все те,
170] Що натворили злочинно ці люди, нахабні й зухвалі,
В домі чужому, не маючи сорому ані краплини!"
Так між собою вони провадили стиха розмову.
Саме тоді підійшов козопас до них близько, Мелантій.
Кози добірні він гнав, щонайкращі з цілої отари,
175] Для женихів на обід. Ще й двоє було з ним підпасків.
Під гомінким передсінком вони своїх кіз прив'язали,
Сам же Мелантій тоді Одиссееві мовив глузливо:
"Що ж ти, прибуду, у домі тут будеш усім докучати
Жебрами цими? А чи не забрався б відціль ти за двері?
180] Не розминутися нам із тобою, я бачу, сьогодні,
Поки моїх кулаків не скуштуєш. Вже надто нахабно
Жебраєш ти! Тож учти і в інших бувають ахеїв".
Так він кричав. Але змовчав йому Одиссей велемудрий,
Лиш головою хитнув, лихе замишляючи в серці.
185] Третім Філотій до них підійшов, пастухів розпорядник,
Ялівку для женихів він пригнав і козлів найжирніших.
Перевезли перевізники їх, що із суші на острів
Інших людей перевозять — усякого, хто прибуває...
Під гомінкий передсінок худобу свою прив'язав він,
190] Сам підійшов до Евмея й почав свинопаса питати:
"Що це за гість, свинопасе, останніми днями з'явився

В нашому домі? З люду якого походження може
Він похвалитися? Звідки він родом, де батьківська нива?
Злидень він справжній, а вигляд у нього вождя чи державця.
195] В мандрі для горя й біди людей посилають безсмертні,
Навіть державцям могутнім нещастя вони напрядають".
Мовивши це, привітав рукою він правою гостя,
Сам же озвався до нього і слово промовив крилате:
"Радуйся, батьку-чужинче! Нехай тобі випаде щастя
200] Хоч на майбутнє, бо зараз біди зазнаєш ти багато.
Зевсе, наш батьку! Немає від тебе жорстокіших в небі.
Ти не жалієш людей, хоч сам же на світ породив їх,
Всякого лиха й болючих скорбот завдаєш ти нещасним.
Потом мене пройняло, як я глянув на тебе, й гарячі
205] Сльози побігли з очей, коли я згадав Одиссея:
Мабуть, і він десь так само в бахмітті по людях блукає,
Якщо живий і досі ще бачить десь сонячне сяйво.
А як умер уже він і в оселю Аща спустився,
Згадувать буду повік бездоганного я Одиссея.
210] Хлопчиком ще у краю кефаленським мене він поставив
Пасти корів. Розплодились вони надзвичайно, — ні в кого
Більш не знайти череди із корів таких широколобих.
Люди чужії велять у поживу собі приганяти
Нашу худобу, ні сина його не соромлячись в домі,
215] Ані страхаючись кари богів. Давно вже хотілось
їм поділити державця відсутнього спадок багатий.
Дух мій у грудях не раз тривожиться мислю такою.
Дуже погано було б при сині господаря власнім
Десь в чужину, до інших людей, з чередою всією
220] Звідси піти; а ще гірше, з худобою тут залишившись,
Сісти й журитися тим, як чужі її люди марнують.
Міг би давно вже до когось із інших державців могутніх
Я утекти, — до такої вже міри це стало нестерпним,
Та сподіваюся все, що повернеться, може, нещасний
225] І розжене женихів осоружних по їхніх домівках".
Відповідаючи, мовив йому Одиссей велемудрий:
"Ні на дурну, ні на злу ти людину, пастуше, не схожий.
Сам переконаюсь я, що мудрість ввійшла в твоє серце.
Ось що тобі розповім, велику приймаючи клятву, —
230] Свідком хай Зевс мені буде найперше, і стіл цей гостинний,
І Одиссееве вогнище це, що до нього прийшов я.
Ще ти не підеш відціль, як уже Одиссей буде дома.
Сам-бо, якщо того схочеш, на власні ти очі побачиш,
Як убиватиме він женихів, що тут господарять".
235] В відповідь мовив йому чередник, що корів випасає:
"О, якби слово твоє та виконав, гостю, Кроніон!
Переконався б ти сам, що є в мене сила і руки".
А після того й Евмей до безсмертних усіх помолився,
Щоб якнайшвидше додому вернувсь Одиссей велемудрий.
240] Так між собою вони провадили стиха розмову.
А женихи Телемахові смерть і загибель тим часом
Вже готували. Раптом ліворуч злетів перед ними
Високолетний орел, сполохану ніс він голубку.
До женихів звернувся тоді Амфіном і промовив:
245] "Друзі мої, нічого із замірів наших не вийде,

Нам Телемаха не вбити! Подумаймо краще про учту".
Так говорив Амфіном, і подобалась їм його мова.
В дім Одиссея вони богорівного всі повернулись,
Скинули з себе плащі та, на крісла й стільці поскладавши,
250] Різати жирних овець почали та козлів гладкобоких,
Різали вепрів годованих, вбили й корову зі стада.
Тельбухи спікши, вони поділили їх поміж собою,
В чашах змішали вино, — свинопас уже й кубки подав їм.
В кошиках гарних Філотій, усіх пастухів розпорядник,
255] Хліб розставляв по столах. Вино розливав їм Мелантій.
Руки до поданих страв одразу ж усі простягнули.
Хитру ховаючи ціль, Телемах посадив Одиссея
При кам'яному порозі в збудованім добре покої,
Непоказний поставив стілець йому й стіл невеличкий,
260] Частку печені поклав перед ним і, вина в золотому
Келиху давши, з такими звернувся до нього словами:
"З цими мужами посидь тут, вино розпиваючи з ними.
А від знущань женихів і від рук їх тебе захищати
Буду я сам, бо це ж не громадський будинок, а власний
265] Дім Одиссея, — його він придбав не для кого — для мене.
Вас же прошу, женихи, язика свої стримуйте й силу
Рук своїх, щоб ні до звади у вас не дійшло, ні до бійки".
Так він сказав. А вони аж губи погризли зубами
Й лиш дивувались, як сміливо став Телемах розмовляти.
270] Саме тоді Антіной, син Евпейта, до них обіззався:
"Як нам не прикро, ахеї, а зважити все ж доведеться
На Телемаха, — вже надто він грізно до нас промовляє.
Зевс не дозволив Кроніон, а то б ми давно у цім домі
Утихомирили б надто горлатого цього базіку".
275] Так говорив Антіной, та він це лишив без уваги.
В час той окличники гнали крізь місто худобу жертовну
Для гекатомби святої. Кудряві збирались ахеї
В тінявий гай Аполлона, що стрілами влучно сягає.
М'ясо тим часом чудове спекли і з рожен познімали,
280] Кожному долю дали, й почалася в них учта преславна.
Ті, що слугують, таку ж подали й Одиссееві долю,
Як і всім іншим. Таке розпорядження дав Телемах їм,
Любий, повік дорогий богорівного син Одиссея.
А женихам гордовитим в знущаннях зухвалих хоч трохи
285] Стриматись не дозволяла Афіна, — хотіла, щоб більше
Смутку і болю у серці відчув Одиссей, син Лаертів.
Був серед тих женихів один особливо безчесний,
Звався Ктесіпп на ім'я, а жив він на острові Самі.
Гордий маєтками батька свого, наполегливо сватав
290] Він Одиссея дружину, давно вже відсутнього в домі.
До женихів він озвався тоді високодумних і мовив:
"Слухайте, що я скажу, женихи невгамовні й відважні!
Нарівні з іншими долю одержав свою цей чужинець,
Як і належить. Було б таки несправедливо й негарно
295] Кривдить гостей Телемаха, що в дім цей до нього приходять.
Дай-но гостинцем і я наділю його так, щоб він мав чим
Ушанувати служницю, що мила його, або інших
З челяді, що в Одиссея божистого в домі слугують".
Мовивши це, рукою міцною вхопив він з корзини

зоо Ногу волячу й жбурнув в Одиссея, а той, відхиливши
Голову спритно, unikнув удару і лиш усміхнувся
В серці глузливо. Нога ж та улучила в мур непохитний.
А Телемах до Ктесіппа озвався тоді і промовив:
"Щастя твоє, Ктесіппе, що ти у мого не влучив
305] Гостя, бо все ж, одхилившись, твого він удару unikнув.
Сам же тебе я тоді простромив би загостреним списом, —
Мусив би батько тоді не весілля для тебе справляти,
А похорон твій. Більше ніяких безчинств у цім домі
Я не терпітиму. Добре усе розумію й чудово
310] Знаю, що зле, що хороше, — давно я уже не дитина.
Досить-бо зносити все терпеливо і тільки дивитись,
Як ви нам ріжете вівці, вино в нас п'єте і наїдки
Нищите. Важко змагатись мені з багатьма самотою,
Та ворожнечі і кривд вже не будете ви тут чинити.
315] А як самого мене убити ви прагнете міддю,
То я ж і сам того хтів би. Умерти мені приємніше,
Ніж на безчинства ганебні отут безустанно дивитись —
Як зневажають гостей моїх, як по світлицях чудових
Наших челядниць, служебних жінок, безсоромно безчестять".
320] Так говорив Телемах, і тиша навколо настала.
Зрештою Дамасторід Агелай до присутніх озвався:
"Друзі, не слід нам, проте, на слухні слова й справедливі
Лайкою відповідати й з ворожою кидатись люттю.
Не ображайте чужинця цього і не кривдіть нікого
325] З челяді, що в Одиссея божистого в домі слугують.
Дам Телемахові я й його матінці добру пораду,
Може, обом їм до серця вона припаде й до вподоби.
Поки ще жевріла в грудях у вас хоч маленька надія,
Що до свого Одиссей велемудрий повернеться дому,
ззо доти не слід нам гнівितись було, що держали нас марно
В наших домах та усе зволікали. Було б таки краще,
Щоб повернувся Одиссей і раптом прийшов би додому.
Зараз же ясно цілком, що додому йому не вертатись.
Йди ж бо посидь із матусею й заміж за того порадь їй
335] Вийти, хто найзнатніший із нас, на дарунки щедріший,
Щоб ти дідизною міг, радіючи, сам володіти,
їсти і пити, вона ж — господарити в іншого домі".
Відповідаючи, мовив йому Телемах тямовитий:
"Зевсом клянусь, Агелаю, й стражданнями рідного батька,
340] Що від Ітаки далеко загинув чи десь ще блукає,
Матері заміж іти не перечу я, сам умовляю
Вийти, за кого бажає, ще й дам їй багаті дарунки.
А спонукати словами її — проти волі тікати
З дому свого — я не смію. Хай бог нас від цього боронить!"
345] Так говорив Телемах. В женихів же Паллада Афіна
Сміх розбудила нестримний і всі їм думки помішала.
Реготом, мовби чужі, зайшлись у них щелепи дужі.
їли сире вони м'ясо криваве, рясними сльозами
Повнилися очі, — серця-бо їх передчували ридання.
350] Словом озвався до них тоді Теоклімен боговидий:
"О жалюгідні! Яке це вас лихо спостигло? Обличчя,
Голови ваші й коліна — вам темрява ночі окрила!
Стогоном все запалало, всі лиця спливають сльозами!

Кров'ю забризкано мури й під стелею сволюки гарні!
355] Сіни вже привидів повні, й подвір'я наповнене ними,
В п'ятьму Ереба вони поспішають. Сонце у небі
Зникло раптово — імла лиховійна його огорнула".
Так він промовив, і в відповідь весело всі реготали.
Перший тоді Еврімах, син Поліба, почав говорити:
360] "Він збожеволів, цей гість, що прибув з чужини нещодавно!
Треба мерщій, юнаки, його з дому спровадить за двері,
Хай собі йде на майдан, якщо тут уже ніч він побачив!"
В відповідь знову озвався тоді Теоклімен боговидий:
"Ні, Еврімаху, твоїх не треба мені провожатих,
365] Є-бо ще й очі у мене, і вуха, і ноги обидві,
Власний є в грудях моїх нічим не ушкоджений розум.
З ним я й піду відціля, як побачу, що вас настигає
Лихо, якого уже не втекти, не уникнуть нікому
З вас, женихів, що в оцім Одиссея божистого домі
370] Кривдите й досі людей і вчиняєте всякі безчинства".
Мовивши так, він вийшов з цього велелюдного дому
І до Пірея пішов, що прийняв його дуже привітно.
Переглядатись тоді женихи почали між собою
Та Телемаха чіпать і гостей його глумом діяти.
375] Дехто й таке говорив з женихів отих високодумних:
"Не пощастило ж бо справді тобі на гостей, Телемаху!
Маєш бродягу між ними брудного, що знає одно лиш —
Жебрати їжі й пиття, до роботи ж і вміння, і сили
В нього бракує, — цей зайвий тягар лиш обтяжує землю!"
зво Другий встає й починає пророцтва якісь віщувати.
"Хоч би мене ти послухав, було б набагато це краще:
Вмить цих чужинців на дно корабля многовеслого киньмо
І відішлим на Сікелію, там за них добре заплатять".
Так говорили вони, та він це лишив без уваги,
385] Мовчки дивився на батька лише, доходяючи, поки
Той накладе свої руки на цих женихів безсоромних.
Сидячи тихо у кріслі чудовім, з кімнати навпроти
Мудра Ікарія донька, славетна умом Пенелопа,
Слухала кожне їх слово, що гучно в покоях лунало.
390] З сміхом і реготом так справляли бучну вони учту
Солодко й сито, було-бо всього заготовлено вдосталь.
Тільки сумнішої ще не бувало вечері, ніж та, що
Мала богиня для них із мужем могутньої сили
Приготувати. Перші вони-бо намислили злочин.

ПІСНЯ ДВАДЦЯТЬ ПЕРША

ЗМІСТ ДВАДЦЯТЬ ПЕРШОЇ ПІСНІ

ДЕНЬ ТРИДЦЯТЬ ДЕВ'ЯТИЙ

Пенелопа приносить Одиссеєві лук і стріли; побачивши їх, Евмей і Філотій проливають сльози; Антіной насміхається з них. Телемах встановлює жердини для стріляння й пробує натягнута лука; Одиссей подає йому знак, щоб він залишив лук. Женихи марно намагаються його натягнути. Одиссей відкривається Евмеєві і Філотію; вони готуються вмертвити женихів. Після невдалої Еврімахової спроби натягти лук Антіной пропонує відкласти стріляння до наступного дня. Одиссей просить, щоб йому дозволили зробити спробу; женихи проти цього, але за наказом Телемаха лук подано Одиссеєві; він його натягує, стріляє і влучає в ціль.

ЛУК ОДИССЕЇВ

Думку тоді подала ясноока богиня Афінa
Мудрій Ікарія доньці, славетній умом Пенелопі, –
Лук женихам принести для змагань в Одиссеевім домі
Й сиве залізо подати – страшного убивства початок.
5] Вийшла по сходах високих на верх вона власного дому,
Вигнутий тонко із міді в долоню міцну захопила
Ключ дуже гарний із держальцем зручним слонової кості.
В глиб вона дому пішла з жінками служебними разом
Аж у комору, де в схові скарби владареві лежали –
10] Золото, мідь і залізо, в труді наполегливім куте.
Поряд із луком тугим лежав сагайдак там, набитий
Стрілами, що вилітають із свистом і стогоном з лука.
В дар Одиссей їх одержав, як був в Лакедемоні гостем,
Від Еврітида Іфіта, що був на безсмертного схожий.
15] Стрілись в Мессені вони, в Ортілоха розумного домі.
Мав Одиссей там борги постягать, що були йому винні
Люди цілої країни Мессенської. Перевезли-бо
На кораблях многовеслих з Ітаки до себе мессенці
Триста овець густорунних, ще й разом із їх пастухами.
20] Ще юнаком Одиссей у цій справі послом до них їздив
В дальню дорогу, – старійшини й батько його посиляли.
Що ж до Іфіта – він коней шукав, – аж дванадцять пропало
В нього кобил та мулів, придатних уже до роботи.
Згодом вони до недолі і смерті його спричинились
25] В час, коли з Зевсовим сином, відважним душею Гераклом,
Славним у подвигах мужніх, він бачивсь, до нього прийшовши.
Гостя свого він убив у власному домі своєму!
Не посоромивсь тоді ні ока богів, ані столу,
Де, нечестивий, його частував він. Так гостя убивши,
30] Позабирав він з конюшень кобил його міцнокопитних.
Отже, шукаючи їх, Іфіт з Одиссеем зустрівся,
Дав йому лука, що в дар від великого мав він Евріта, –
Той залишив його сину, вмираючи в домі високім.
А Одиссей йому гострий дав меч та ще й списа міцного –
35] Щирої дружби завдаток. Та сісти їм разом до столу
Й ближче спізнатися не довелося, – раніше син Зевсів
Вбив Еврітида Іфіта, що був на безсмертного схожий,
І Одиссееві лук дарував. Та, йдучи у походи
На кораблях чорнобоких, не брав Одиссей із собою
40] Лука того, а як спогад про любого друга він дома
Завжди його залишав і носив у своїй лиш країні.
От до дверей підійшла Пенелопа, в жінках богосвітла,
Переступила дубовий поріг, що колись його тесля
Гладко увесь обтесав і вирівняв брусся по шнуру,
45] Вправив одвірки міцні і двері світлісті навісив.
Ремінь вона від дверного кільця відв'язала швиденько,
Вставила ключ у щілину і, засув відсунувши тихо,
Двері штовхнула. І раптом вони заревли тоді, наче
Бик, що на луках пасеться. Ревли отак двері прегарні,
50] Діткнуті мідним ключем, і враз розчинилися навстіж.
Вийшла вона на високий поміст, де у неї стояли
Скрині, що повні до верху одежі були запашної.
Сп'явшись навшпиньки, зняла із кілка вона лук скорострільний
Разом з налучнем світлястим, що був він загорнутий в ньому.

55] Сіла у крісло вона, поклала собі на коліна
Лук владаря, напучень ізнявши, й заплакала гірко.
А вдовольнивши зажурене серце плачем многослізним,
До женихів родовитих вона увійшла у господу
З луком тугим, несучи у руках сагайдак, весь набитий
60] Стрілами, що вилітають із свистом і стогоном з лука.
Вслід їй служниці скриню велику внесли, що лежало
Міді багато у ній і заліза – вся зброя державця.
До женихів увійшовши, окраса жінок богосвітла,
Стала вона під одвірком, що дах підпирав надійно,
65] Лиця закрила собі світлим, ясным покривалом;
З нею обабіч стояли обидві служниці дбайливі.
До женихів вона зразу озвалась тоді і сказала:
"Слухайте всі, женихи невгамовні! Цей дім облягли ви,
Щоб безнастанно весь час отут їсти і пити, бо надто
70] Довго господаря дома немає. Тож виправдань інших
Ви не здолаєте дати, крім того, що має з вас кожен
Намір посватати мене і взяти собі за дружину.
Що ж, женихи, для цього почніть між собою змагання.
Дам ось великий вам лук богорівного я Одиссея.
75] Хто тятиву якнайлегше у спритних долонях натягне
Й всі он дванадцять сокир крізь вушка стрілою прошиє, –
Разом із ним я піду, залишивши подружню оселю,
Гарну, й красиву таку, і набутку всілякого повну, –
Мабуть, не раз і вві сні я згадуватиму буду про неї".
80] Мовивши так, богосвітлому каже вона свинопасу
Лук той подати женихам і покласти їм сиве залізо.
Взяв із сльозами Евмей і поклав перед ними ту зброю.
Плакав також волопас, господарів лук упізнавши.
Лаять їх став Антіной, на ім'я окликаючи, й мовив:
85] "Ех, селяки ви дурні! У вас думка лише про сьогодні.
Нащо, нікчеми, ви сльози лете і цій жінці у грудях
Серце хвилюєте? Біль і без того їй душу проймає
З дня, що назавжди від неї коханого взяв чоловіка.
Отже, сидіть собі мовчки та їжте, а плакати за двері
90] Геть забирайтесь відціль, тільки лук не забудьте лишити,
Щоб женихи до змагань могли стати безпечно. Нелегко,
Думаю, буде нам лук цей натягувати, струганий гладко.
Поміж усіх тут присутніх немає-бо жодного мужа,
Як Одиссей був. На власні я очі колись його бачив
95] І пам'ятаю, хоч сам іще хлопцем малим тоді був я".
Так говорив він, а серцем у грудях плекав ще надію,
Що тятиву він натягне й стрілу крізь залізо пропустить.
Справді ж, то перший стріли разючої мав скуштувати
З сміливих рук Одиссея, якого у нього ж у домі
100] Так він безчестив, ще й інших на те підбиваючи друзів.
Отже, озвалась до них Телемахова сила священна:
"Горенько! Розуму зовсім мене сам Кроніон позбавив!
Матінка люба моя, розсудлива завжди й розумна,
Каже, що заміж виходить за іншого й дім покидає,
105] Я ж тільки знаю сміюсь та серцем безумним радію!
Що ж, женихи, починайте змагання за цю нагороду!
Жінки такої тепер не знайти ні в ахейській країні,
Ні у священному Пілосі, ні в Арголіді й Мікенах,

Ні на Ітаці самій, ні на чорній землі суходолу.
110] Знаєте це ви й самі. Навіщо ж хвалить мені матір?
Не допускайте ж п'яних відмовок і не відкладайте
Лучних надалі змагань, щоб могли ми їх бачити врешті.
Спробую я у стрілянні із лука і сам позмагатись.
Як тятиву б натягнув я й стрілу пропустив крізь залізо,
115] То не смутила б тоді моя мати мене, і за іншим
З дому тоді не пішла б, і мене не лишала б самого,
Раз уже вмію тримати прекрасну я батькову зброю".
З цими словами він раптом підвівся й з плечей своїх скинув
Плащ пурпуровий і гострий свій меч, що висів на раменах.
120] Передусім поставив сокири, для них прокопавши
Довгий рівчак, рядком усі вирівняв їх він по шнуру
Й землю кругом утоптав. Усі дивувались ахеї,
Як їх поставив доладно, хоч досі цього і не бачив.
Він відступив до порога, щоб спробувать лук натягнути.
125] Тричі з великим зусиллям зігнути його намагався,
Тричі снаги бракувало, але не втрачав він надії
І тятиву натягнути, й стрілу пропустить крізь залізо.
Може б, її натягнув учетверте, напруживши сили,
Та Одиссей, лиш кивнувши чолом, намагання ці стримав.
130] Знову озвалась до них Телемахова сила священна:
"Горенько! Видно, й лишусь я слабкий та безсилий, чи надто
Я молодий і на руки свої ще покластись не можу,
Щоб захиститись від мужа, що кривдити нас починає.
Спробуйте ж ви, що від мене, мабуть, набагато сильніші,
135] Лук натягнути, – давайте почнім уже наші змагання!"
Мовивши так і на землю поставивши лук біля себе,
Тут же його до дверей прислонив він, обтесаних гладко,
Поряд із ним і стрілу притулив до окільця дверного,
Потім, вернувшись, сів він у крісло, з якого підвівся.
140] Саме тоді обізвався до них Антіной, син Евпейта:
"Товариші, чергою всі зліва направо ставайте,
З місця почавши того, відкіля нам вино наливають".
Так говорив Антіной, і подобалось всім його слово.
Перший з усіх женихів підвівся Леод, син Ойнопа.
145] Був він на жертвах у них ворожбит, при кратері чудовій
Завжди сидів іздала. Та йому не були до вподоби
Всі ці безчинства зухвалі, й осуджував тих женихів він.
Першим і лук Одиссеїв із гострою взяв він стрілою
І відступив до порога, щоб спробувать лук натягнути,
150] Та не зігнув – незвичні та ніжні зомліли відразу
Руки його. Звернувся тоді до женихів він і мовив:
"Друзі, не міг натягнуть я, хай спробує інший хто-небудь!
Лук цей для духа й душі багатьох із мужів найзначніших
Прикростей може завдять. Набагато-бо краще умерти,
155] Ніж животіти, позбувшись того, задля чого весь час тут
Всі ми збирались, чого день у день ми так довго чекали.
Мабуть, і зараз іще не один сподівається й прагне
Заміж узяти собі Пенелопу, жону Одиссея,
Кожен, хто спробує лук той невдало, нехай зрозуміє –
160] Іншу належить йому із ахеянок, гарно убраних,
Сватати, віном її добиваючись. Вийде за того
Заміж вона, хто більш принесе їй і хто їй судився".

Мовивши так і на землю поставивши лук біля себе,
Тут же його до дверей прислонив він, обтесаних гладко,
165] Поряд із ним і стрілу притулив до окільця дверного,
Потім, вернувшись, сів він у крісло, з якого підвівся.
Лаять Леода почав Антіной і на нього кричати:
"Що за слова крізь зубів огорожу проскочили в тебе!
Буйні, страшні ці розмови твої я з обуренням слухав!
170] Лук цей для тіла й душі багатьох із мужів найзначніших
Прикростей може завдати, якщо й ти натягнути не можеш.
Що ж, не таким тебе мати поважна на світ породила,
Щоб тятиву натягнути умів ти і стріли пускати.
Знайдуться тут женихи благородні, що швидко натягнуть".
175] Мовивши це, звернувся до Мелантія він, козопаса:
"Ну-бо, Мелантію, живо огонь розпали у господі,
Потім великий ослін, накривши руном, ти поставиш,
Далі з комори внесеш туди лою кружало велике,
Щоб, розігрівши його, ним лук юнаки намастили
180] І, натягнувши той лук, почали б уже наші змагання".
Так він сказав, і вогонь неугасний роздмухав Мелантію,
Потім великий ослін, накривши руном, він поставив,
Далі з комори приніс туди лою кружало велике;
Лук юнаки намастили й натягувати стали. Та лука
185] Все ж натягнуть не могли — бракувало для цього їм сили.
Лиш Антіной з Еврімахом, на бога подібним, не брались —
Два женихів ватажки, відвагою й родом знатніші.
Вийшли тоді одночасно з господи тієї обое —
І волопас, і свинар Одиссея божистого вірний.
190] Вийшов за ними услід і сам Одиссей богосвітлий.
Як за дверима уже опинились вони й за подвір'ям,
Словом ласкавим озвався до них Одиссей і промовив:
"Хтів би я щось, волопасе й свинарю, сказати вам, та, може,
Краще мовчать? Але дух мій мене говорить спонукає.
195] Чи допомогли б Одиссеєві ви, якби тут він неждано
Сам з'явився між нами, якимось приведений богом?
Чи женихам ви тоді помагали б, а чи Одиссею?
Прямо скажіть ви мені, як дух вам наказує й серце".
Відповідаючи, так воловий пастух йому мовив:
200] "Зевсе, наш батьку, якби ж то ти справді здійснив це бажання!
Хай би вернувся цей муж, хай бог приведе його швидше!
Сам би тоді ти побачив, які в мене сила і руки".
Отже, так само й Евмей почав до безсмертних молитись,
Щоб якнайшвидше в свій дім Одиссей велемудрий вернувся.
205] Лиш після того, як справжні він сам у них вивідав мислі,
В відповідь знову до них із такими звернувся словами:
"Це ж бо я сам перед вами! Багато недолі зазнавши,
Аж через двадцять я років вернувся до рідного краю.
Знаю, з челядників всіх в моїм домі приїзд мій жаданий
210] Вам лише двом. Не чув я, щоб інший хто-небудь між ними
Вічних благав би богів додому мене повернути.
Як воно статися має, всю правду обом вам скажу я.
Як женихів гордовитих сам бог через мене здолає,
Вам я обом і жінок приведу, і майном забезпечу,
215] Й поряд з моїм вам будинки поставлю. Ви будете наче
Товариші Телемаха мені чи брати його рідні.

Незаперечну ознаку ще можу я вам показати,
Щоб безсумнівно у серці своїм ви упевнились, хто я, —
Шрам на нозі, де кабан колись іклами білими вдарив,
220] Як із синами Автоліка я полював на Парнасі".
Мовивши це, ізняв він лахміття з великого шраму,
Ті ж тільки глянули, добре господаря зразу ж пізнали;
Мудрого стали вони Одиссея з слізьми обнімать,
В голову й плечі з любов'ю обидва його цілували.
225] В відповідь сам Одиссей цілував їм і голови, й руки.
В уболюванні й журбі так зайшло б їм і сонце за обрій,
Та Одиссей їх і сам уже стримувать став і промовив:
"Годі вже плакати вам і зітхать, а то хтось ще побачить,
Вийшовши з дому сюди, і всім, хто там є, розголосить.
230] Входьте ж по одному в дім, та разом удвох не заходьте, —
Перший — я, а за мною вже ви. І такий буде знак вам:
Мабуть, ніхто із присутніх отут женихів благородних
Дати мені не дозволить ні лука, ні стріл в сагайдаку.
Отже, тоді, богосвітлий Евмею, ти через господу
235] Лук принесеш і даси мені в руки. Жінкам же накажеш
Позачиняти всі двері в господу на засуви щільно.
А як котра з них чи стогін почує, чи крик чоловічий
З замкнених наших покоїв, ні одна з кімнати за двері
Хай не виходить, хай тихо сидить біля праці своєї,
240] Ти ж, богосвітлий Філотію, маєш на брамі знадвору
Засув засунути й зразу ж вірьовкою перев'язати".
З словом цим в дім увійшов, побудований зручно й вигідно,
А увійшовши, сів він у крісло, з якого підвівся.
За Одиссеем божистим услід його слуги вернулись.
245] А Еврімах уже лука в руках повертав усіляко —
Звідси то звідти його на вогні нагрівав він. Та лука
Все ж натягнути не міг, аж серцем стогнав гордовитим.
Навіть розсердився він і нарешті озвався й промовив:
"Горе! Одна лиш гризота за себе мені і за всіх вас!
250] Я вже не так отим шлюбом журюсь, хоч і це мені прикро,
Є-бо ще й інших багато ахеянок тут, на Ітаці,
Морем омитій, і всюди — по інших містах і країнах.
А що такими себе слабосилими тут показали
Проти божистого ми Одиссея, що й лук натягнути
255] Ми не змогли, то вічна ганьба нам у всіх поколіннях!"
Знову озвався до нього тоді Антіной, син Евпейта:
"Ні, Еврімаху, не буде цього, ти ж і сам розумієш.
Нині вшановують люди на честь Аполлона велике
Свято. Хто ж лука у день цей натягувать мав би? Спокійно
260] Це відкладім. А сокири, що тут їх у ряд встановили,
Хай залишаються, їх-бо, гадаю, ніхто не украде,
До Одиссея, сина Лаерта, в господу зайшовши.
Ну ж бо, хай келихи нам виночерпій налле аж по вінця,
Щоб, узливанням почавши, ми й лука тугого відклали.
265] А на світанок Мелантію ми, козопасові, скажем
Кіз добірних пригнати, з цілої отари найкращих.
Стегна їх ми славнорукому в жертву складемо Аполлону,
Потім візьмемось за лук і закінчимо наші змагання".
Так говорив Антіной, і подобалась їм його мова.
270] Воду окличники стали на руки тоді їм зливати,

Понаповняли кратери питвом юнаки аж по вінця
І між всіма розділили, по келихах рівно розливши.
По узливанні й самі вони випили, скільки хотіли.
Тут, замишляючи хитрість, сказав Одиссей велемудрий:
275] "Слухайте-бо, женихи володарки славетної, — маю
Те вам сказати, до чого у грудях мій дух спонукає.
А особливо тебе, Еврімаху, й тебе, Ангіною
Богоподібний, благаю, подав-бо ти слушну пораду —
Лук залишити сьогодні, на волю богів це поклавши.
280] Завтра ж нам бог перемогу пошле — кому забажає.
Дайте ж но лук мені гладко обточений, щоб перед вами
Спробувать руки і міць свою міг я, чи є ще у мене
Сила, що мав я раніше колись у гнучких своїх м'язах,
Чи змарнували її недоля моя і блукання".
285] Так він сказав, женихи ж обуренням всі запалали
З страху, що справді він зможе обточений лук натягнути.
Лаять чужинця почав Антіною і на нього кричати:
"Ах, приблудо нещасний! Ти розуму зовсім позбувся!
Мало тобі, що на учті спокійно між нас, благородних,
290] Ти ось сидиш, і їси безборонно, і наші розмови
Й бесіди слухаєш тут. Адже досі ніхто із чужинців,
А з жебраків особливо, не слухав ще наші розмови.
Медосолодким вином одурманений ти. Воно шкодить
Кожному, хто його п'є на всю пельку, не знаючи міри.
295] Славному Еврітіону-кентаврові, як до лапітів
Та до відважного духом вождя їх прибув, Пірітоя,
Шкоди воно ж завдало. Вином затуманивши розум,
Бешкету в буйстві накоїв він в домі того Пірітоя.
Гнівом охоплені, з місць своїх разом схопились герої,
300] Витягли разом за двері його і нещадною міддю
Вуха і ніс відтяли. А він, одурманений зовсім,
Так і пішов з божевільям в своєму безумному серці.
От між людей і кентаврів відтоді пішла ворожнеча, —
Перший же лиха собі і завдав він, вином тоді впившись.
305] Попереджаю й тебе про біду я велику, якщо ти
Лук натягатимеш тут. Співчуття ти ні в кого не знайдеш
В нашій країні, коли ми тебе в кораблі чорнобокім
На суходіл, до Ехета-державця, губителя смертних,
Вирядим. А відтіля вже рятунку нема. Тож спокійно
310] Пий і не дуже спіши з молодими в змагання вступати".
Мовить, озвавшись до нього, тоді Пенелопа розумна:
"Ні, Ангіною, було б таки несправедливо й негарно
Кривдить гостей Телемаха, що в дім цей до нього приходять!
Справді ти думав, що знайде цей гість у руках своїх силу
315] Лук Одиссеїв як слід натягнуть і, поклавшись на неї,
В дім свій мене поведе і візьме собі за дружину?
Сам в глибині свого серця надії він цієї не має.
Отже, нема чого вам своєю журитись душею,
Далі учтуйте собі, — з нічого нічого й не вийде".
320] В відповідь так Еврімах, син Поліба, до неї промовив:
"Мудра Ікарія донько, славетна умом Пенелопо!
Хто б таке думав, що він тебе візьме, — нічого не вийде.
Ми боїмося лише від мужів і жінок поговору,
Щоб між ахеями роду низького не мовив хто-небудь:

325] Значно слабіші мужі дружину відважного мужа
Сватають тут, а самі ж і лук натягнути не можуть.
А заблукав сюди зайда, якийся чужинець жебрущий,
Легко лук натягнув і залізо прошив він стрілою.
Так говоритимуть, нам же велике то буде безчестя".
330] Відповідаючи, мовить йому Пенелопа розумна:
"Ні, Еврімаху, для тих уже досить неслави в народі,
Хто не соромиться дім і маєток увесь об'їдати
Славного мужа. Яке ж ви вбачаєте в тому безчестя?
Цей же чужинець і зростом високий, і постаттю дужий,
335] І запевняє, що знатним він може хвалитися батьком.
Дайте ж бо лук йому гладко обточений – хай вже побачим.
От що скажу я тобі, і справді воно так і буде:
Якщо натягне він лук і дасть Аполлон йому славу,
В плащ, і хітон одягну його, й в інше одіння красиве,
340] Гострого дам йому списа від псів і людей захищатись,
Меч йому дам я двосічний і пару сандалій на ноги
І споряджу, куди серцем своїм і душею він прагне".
Відповідаючи, мовив на це Телемах тямовитий:
"Мати моя, кому схочу, то й дам я цей лук, бо, крім мене,
345] Права не має з ахеїв ніхто його дати чи не дати,
Скільки їх тут не кермує, на цій кременистій Ітаці,
Скільки не є й з островів близ Еліди, багатой кіньми.
Не заборонить ніхто проти волі моєї, як схочу
Дати чужинцеві лук той назавжди – нехай собі носить.
350] Краще до себе вертайся й пильнуй там своєї роботи –
Кросен своїх, веретен – та доглянь, щоб служниці у домі
Всі працювали як слід. А розмови про лук – чоловіча
Справа, найбільше ж – моя, бо я лише в домі господар!"
Подиву повна до себе вернулася тоді Пенелопа,
355] Синове слово розумне їй глибоко в душу запало.
В горницю верхню вона із служницями вийшовши, довго
Плакала за Одисеем, за мужем коханим, аж поки
Сном їй солодким повіки звела ясноока Афіна.
Лук же зігнутий узяв і поніс свинопас богосвітлий,
360] А женихи усі разом тоді на весь дім закричали.
Дехто й таке говорив із тих юнаків веледумних:
"Гей, куди це ти лук той несеш, свинопасе нещасний?
Скоро, прибуду, тебе між свиней твоїх там, на безлюдді,
Пси поїдять, що їх сам згодував ти, якщо милосердний
365] Буде до нас Аполлон і всі інші богове безсмертні".
Так вони мовили, він же той лук, де ішов, там і кинув,
Зляканий тим, що усі женихи на весь дім закричали.
Та Телемах з свого боку погрозово крикнув до нього:
"Тату, лук віднеси! Тож не кожного слухати треба.
370] Хоч я й молодший за тебе, а можу тебе камінцями
Вигнати в поле, адже набагато я силою дужчий.
От якби я так же само й за всіх женихів гордовитих,
Скільки є в домі, був би руками і силою дужчий!
От би напевно тоді я примусив із нашого дому
375] З жахом забратися тих, що чинять отут неподобства!"
Так говорив він, і в відповідь весело зареготали
Всі женихи, й відлягло в них на серці від гніву тяжкого
На Телемаха. Свинар поніс тоді через господу

Лук і його велемудрому дав Одиссеєві в руки.
380] Вмить він гукнув годувши́ницю й мовив старій Евріклеї:
"От що звелів Телемах, розумна моя Евріклеє!
Позачиняй усі двері в господу на засуви щільно.
Вчує ж яка з челядинок чи стогін, чи крик чоловічий
В замкнених наших покоях, ні одна з кімнати за двері
385] Хай не виходить, хай тихо сидить біля праці своєї".
Так він промовив, у неї ж безкрилим лишилося слово,
І до кімнат, де жили вони, двері сама зачинила.
Вискочив мовчки тоді із дому Філотій за двері
Й браму замкнув, що веде в обгороджене муром подвір'я.
390] Біля сіней корабельна там линва лежала, з начосів
Звита папірусних. Нею він засув зв'язав на воротах,
А повернувшись, сів у крісло, з якого підвівся,
Й на Одиссея зорив. А той на свій лук роздивлявся,
Так його й саяк уважно з усіх розглядаючи боків,
395] Чи не сточили ще рога в відсутність господаря черви.
Дехто й таке говорив, на сусіда свого позирнувши:
"Знається, видно, й на луках прибуду цей злодійкуватий.
Думати можна, що й дома у нього є лук такий самий
Чи змайструвати такого ж він хоче. В руках-бо все крутить
400] Так уже й саяк його цей от на збитки удатний бродяга".
Інші й таке говорили із тих юнаків велемудрих:
"Хай би так само йому і назавжди у всьому щастило,
Як коли-небудь він лука здолає цього натягнути!"
Так женихи говорили. В той час Одиссей велемудрий,
405] Лук свій узявши великий, увесь його пильно оглянув.
Як чоловік у грі на формінзі і співах умілий
Легко струну на кілочок новий натягнути здолає,
Скручену кишку овечу з кінців із обох прив'язавши, —
Так без зусилля свій лук натягнув Одиссей велемудрий.
410] Зразу ж тоді й тятиви правицею злегка торкнувся —
Дзвінко вона пролунала, мов ластівки голос чудесний.
Смуток великий серця охопив женихам, їх обличчя
Зблідли. Сам Зевс громозвучну тут виявив з неба ознаку.
Серцем зрадів витривалий в біді Одиссей богосвітлий
415] З того, що син гнучкомудрого Кроноса дав це знамення.
Бистро узяв він стрілу, що самотньо одна лиш лежала
З краю стола, — усі інші в місткому були сагайдаку
Сховані, — їх на собі ахеї ті мали зазнати.
Взявши за держално лук, почав тятиву від зазубрин
420] Сидьма натягувать він і, націлившись, випустив бистру
З лука стрілу. Анітрохи не схибив він, жодного вушка
Не зачепив у сокирах, усі їх стрілою прошивши
Міднотяжкою. Тоді Одиссей Телемахові мовив:
"Не осоромив тебе, Телемаху, твій гість, у покоях
425] Сидячи цих, — несхибно у ціль я улучив, недовго
Лук цей натягував я. Ще сила моя збереглася,
Марно мені женихи докоряють, даремно безчестять.
Ну, а тепер і вечерю вже час готувати ахеям,
Поки ще видно, а потім ще й іншої втіхи спожити
430] В співах з формінгою, — це наймиліша є учти окраса".
Мовивши так, він бровами повів. Мечем мідногострим
Підперезавсь Телемах, богорівного син Одиссея,

В руки взяв списа свого і ззаду за батьковим кріслом
Став поблизу біля нього, озброєний сяйною міддю.

ПІСНЯ ДВАДЦЯТЬ ДРУГА

ЗМІСТ ДВАДЦЯТЬ ДРУГОЇ ПІСНІ

ДЕНЬ ТРИДЦЯТЬ ДЕВ'ЯТИЙ

Одіссей вбиває Антіноя, відкривається женихам і відкидає мирні наміри
Еврімаха. Телемах приносить з верху зброю; він забуває зачинити двері, і в
них входить Мелантій, який забезпечує женихів зброєю; але згодом його
схоплюють Евмей з Філотієм і, зв'язавши, зачиняють нагорі. Поява Афіни
спочатку у вигляді Ментора, потім у вигляді ластівки; серед женихів
замішання. Усіх, за винятком окличника Медонта і співця Фемія, забито.
Одіссей наказує повиносити трупи з їдальні. Страта служниць і Мелантія.
Одіссей посилає Евріклею покликати Пенелопу.

ПОВИТТЯ ЖЕНИХІВ

Скинув із себе лахміття тоді Одіссей велемудрий,
Став на високий поріг, тримаючи лук свій і повний
Стріл сагайдак, і тут же він висипав стріли ті бистрі
Прямо під ноги собі і до всіх женихів тоді мовив:
5] "От і скінчились уже змагання оці безневинні!
Бачу вже іншу я ціль, що ніхто не стріляв іще в неї,
Я ж, коли дасть Аполлон мені славу цю, може, й потраплю".
Мовлячи так, гірку в Антіноя стрілу він націлив.
Той же в цю мить піднімав золотий, на два вуха, чудовий
10] Келих, який перед тим він рукою підсунув до себе,
Маючи випити з нього, й на думку йому не спадала
Близька загибель. Та й хто ж би з присутніх на учті подумав,
Що пощастить одному, хоч який би не був він могутній,
Смерть нещадиму стільком і чорну Керу наслати?
15] Цілячись, влучив за мить Одіссей Антіноеві в горло.
Вістря крізь ніжне надпліччя навиліт пройшло юнакові.
Навznak упав Антіной, і келих із рук його раптом
Випав, струмками густими із ніздрів його полилася
Кров чоловіча. Рухом ноги ненароком штовхнувши,
20] Стіл перекинув він, страви попадали всі на підлогу.
Хліб і печеня – усе забруднилось. По цілому домі
Крик женихів залунав. Побачивши, як їх товариш
Впав, вони з крісел схопились, забігали всі в замішанні
Й зиркали всюди в тривозі по стінах, збудованих міцно,
25] Та не було ні щита, ані списа на них бойового.
З гнівною лайкою стали вони Одіссея корити:
"Зле собі вдіяв, бродяго, що мужа ти вбив! На змаганнях
Не виступать тобі більш: не мине тебе вірна загибель!
Кращого-бо юнака ти із знатних мужів на Ітаці
30] Вбити посмів! Сьогодні ж терзатимуть труп твій шуліки!"
Так гомоніли вони, бо гадали, що він ненавмисно
Мужа убив. Та не знали, дурні, що над ними самими
Злої загибелі сіті давно уже грізно нависли.
Глянув спідлоба і мовив тоді Одіссей велемудрий:
35] "А, собаки! Не думали ви, що я цілий додому
З краю вернуся троянського! Дім мій ви тут руйнували,
Гвалтом на ложе до себе моїх ви тягнули челядниць,
Ще за життя мого сватать мою намагались дружину
І не боялись богів, що простором небес володіють,
40] Ані того, що спостигне їх помста людська коли-небудь.

Злої загибелі сіті давно-бо над вами нависли".
Так говорив він, і острах блідий усіх огорнув їх.
Всяк оглядавсь — де рятунок знайти від загибелі злої.
Тільки один Еврімах у відповідь так йому мовив:
45] "Якщо насправді це ти, Одиссею ітакський, вернувся,
То справедливо сказав, що ахеї отут натворили
В домі багато безчинств і в маєтку так само багато.
Та Антіной, що найбільше тут винен у всьому, лежить он
Мертвий. Але не тому оці справи усі учинив він,
50] Що до одруження прагнув, його так жадаючи вельми, —
Інше на думці він мав, чого не призволив Кроніон:
Володарем на Ітаці, доладне збудованій, стати,
Сина ж убити твого, в засаді його підстерігши.
Нині ж убитий він сам по заслuzі. А нас ти помилуй,
55] Люд свій. Згодом усе відшкодуємо ми привселюдно,
Що було з'їдено тут і випито в домі твоєму,
Двадцять биків, щоб пеню заплатить, прижене тобі кожен,
Міді і золота дасть тобі, скільки твоє побажає
Серце. А доти на нас ти, звичайно, гнівитися вправі".
60] Глянув спідлоба і мовив тоді Одиссей велемудрий:
"Навіть якби, Еврімах, мені батьківське все віддали ви,
Те, що тепер у вас є й що могли б ви до нього додати,
Все ж і тоді своїх рук не стримав би я від убивства,
Поки на всіх не помстився б нарешті за ваше зухвальство.
65] Нині ж одно вам із двох залишається — битись зі мною
Чи утікати — може, смерті і Кер котрий-небудь уникне.
Та не втекти вже нікому із вас від загибелі злої".
Так він промовив. У них же й серця, й коліна зоміли.
Вдруге до них Еврімах із такими звернувся словами:
70] "Друзі, цей муж своїх рук уже більш не складе непоборних!
Раз сагайдак уже й гладко обтесаний лук захопив він,
З рівного буде порога стріляти, аж поки усіх нас
Не повбиває. Згадаймо ж про запал ми свій войовничий!
Вихопіть з піхов мечі, мов щитами від стріл смертоносних
75] Загородіться столами. Щосили натиснім на нього
Разом усі, щоб з порога його й від дверей відігнати.
Киньмося потім до міста і галас мерщій учинімо.
Муж цей востаннє тоді стрілятиме з лука сьогодні!"
Проголосивши це, гострий із піхов він вихопив меч свій
80] Мідний, на леза обидва відточений, і на сміливця
Кинувся з криком страшенним. В ту мить Одиссей богосвітлий
Стрелив із лука і в груди якраз під сосок йому влучив.
Прямо в печінку стріла уп'ялася швидка. І на землю
Меч із руки його впав, а сам, похитнувшись, у корчах
85] Він через стіл повалився і, геть поскидавши наїдки,
Келих дводонний з вином розілляв. Об підлогу обличчям
В муках він бивсь передсмертних, ногами ж ударивши в крісло,
Перевернув його раптом, і морок заслав йому очі.
Вмить Амфіном тоді з піхов загострений вихопив меч свій
90] І Одиссееві славному кинувся він наперейми,
Щоб від дверей відштовхнути мерщій. Та до того раніше
Списом ударив його Телемах мідногострим іззаду,
Поміж плечей, і спис той навиліт пройшов через груди.
З грюкотом впавши, об землю ударивсь він цілим обличчям.

95] Зразу ж відскочив тоді Телемах, але спис довготінний
В трупі лишив Амфіномовім, щоб із ахеїв хто-небудь
Раптом не вдарив мечем або списом його не поранив,
Поки, нагнувшись, він витягатиме спис довготінний.
Швидко він бігти пустився, й, до любого батька прибігши,
100 Став біля нього близенько, і слово промовив крилате:
"Батечку, щит принесу я тобі й два загострені списи,
Ще й цільномідний шолом, що добре до скронь прилягає.
Сам я озброюсь піду і дам свинопасові зброю
Й чередникові також. Із зброєю буде нам краще!"
105] Відповідаючи, мовив йому Одиссей велемудрий:
"Швидше неси, поки досить є стріл ще для захисту в мене, —
Не відштовхнули б мене від дверей, коли сам залишуся".
Так він сказав. Телемах же, послухавши любого батька,
Швидко в комору побіг, де зброя славетна лежала.
110] Виніс чотири щити відтіля він і восьмеро списів,
Також із кінськими гривами мідних шоломів чотири.
Швидко це все захопивши, до любого батька прибіг він.
Передусім же і сам одягнувся в озброєння мідне,
В лати чудові й обидва його челядинці убравшись;
115] Хитрого та промітного обстали вони Одиссея.
Сам же він, поки ще стріл було досить для захисту в нього,
Безперестанно стріляв женихів тих одного по однім,
Цілячись влучно, вони ж усі покотом падали мертві.
А як уже владареві не стало чим більше стріляти,
120] Він до одвірка свій лук прислонив при стіні блискотливій
І залишив там стояти у зладнанім добре покої,
Плечі покрит після того щитом собі четверошкурим,
А на могутнє чоло — шолом він добірний насунув
З кінським хвостом, що страшливо над гребнем вгорі розвівався.
125] Взяв ще два списи міцні, із мідним відточеним вістря.
Вихід там був боковий у добре збудованім мурі,
Біля самого порога до зладнаних добре покоїв —
Хід до вузького проходу крізь міцно навішені двері.
Ходу цього пильнують Одиссей доручив свинопасу,
130] Що близ дверей тих стояв, бо єдиний лишався то вихід.
Мовив тоді Агелай, до всіх женихів обіззавшись:
"Друзі, крізь двері бічні чи не вибіг би звідси хто-небудь
З міста гукнути людей і галас мерщій учинити?
Муж цей востанне тоді стрілятиме з лука сьогодні!"
135] Знову до нього Мелантій, козиний пастух, обіззався:
"Ні, Агелаю, паростку Зевсів, не можна, — страшенно
Близько до двору красиві ті двері, й вузький із них вихід.
Стримає там багатьох одна лише дужа людина.
Та постривайте, внесу для озброєння вам обладунок
140] Я із комори. Там, я гадаю, не в іншому місці,
Зброю сховав Одиссей з Телемахом, із сином пресвітлим".
Мовивши так, Мелантій, козиний пастух, вже пробрався
До Одиссея в комору крізь отвір вузький іззаду.
Взяв там дванадцять щитів, і списів він узяв стільки ж само,
145] Й стільки ж із гривами кінськими міддю окутих шоломів.
Швидко вернувшись назад, ту зброю роздав женихам він.
У Одиссея ж і любее серце, й коліна зомліли,
Щойно побачив він, як одягли вони зброю й списками

Довгими вже потрясали. Не в жарт оберталася справа.
150] До Телемаха тоді він із словом звернувся крилатим:
"Мабуть, це хтось із жінок у покоях моїх чи Мелантії
Заколот злий проти нас, Телемаху, отут затіває".
Відповідаючи, мовив йому Телемах тямовитий:
"Батечку, це не доглянув я сам — ніхто тут не винен
155] Інший, — дверей до комори, що так припасовані щільно,
Не зачинивши. А в них непоганий знайшовся вивідач.
Йди, богосвітлий Евмею, і двері замкни до комори
Та подивись, чи це робить котра із жінок, чи Мелантії,
Д оліїв син, бо на нього найбільшу я маю підозру".
160] Поки вони між собою провадили стиха розмову,
Знов до комори Мелантії, козиний пастух, уже крався,
Щоб пречудової зброї внести. Свинопас богосвітлий
Це спостеріг й Одиссеєві мовив, що був недалеко:
"О Лаертід богорідний, удатний на все Одиссею!
165] Знов ця людина мерзотна, як ми із тобою й гадали,
Крадеться в нашу комору. Отож-бо скажи мені ясно —
Там його вбить, якщо в силі я буду його подолати,
А чи сюди привести, щоб від тебе прийняв він покару
За незліченні злочинства, що в домі твоєму він коїв".
170] Відповідаючи, мовив йому Одиссей велемудрий:
"Я з Телемахом удвох женихів отих високодумних
Стримувать буду в господі, хоч дуже вони напірають.
Ви ж обидва, назад йому руки і ноги скрутивши,
Киньте в комору його й зачиніть за ним двері гарненько.
175] Звитою линвою потім зв'язавши кругом, якнайвище
Вверх по стовпу підтягніть аж до сволока й висіть залиште, —
Хай іще довго живий жорстокої муки зазнає".
Так він сказав, і вони, його мови послухавши зразу,
Вмить до комори ввійшли й від Мелантія швидко сховались.
180] Поки в коморі тій зброї шукав він по закутках темних,
Встигли тим часом обабіч одвірків вони притаїтись.
От на порозі Мелантії, козиний пастух, показався, —
Мав же в одній він руці дірчастий шолом пречудовий,
В другій руці мав щит величезний, старий та іржавий, —
185] Захистом був він Лаерту-героеві в юності ранній.
Дуже давно він валявся — у ремені й шви розійшлися.
Кинулись разом на нього вони, потягли за волосся
В глиб до комори й об землю жбурнули зомлілого серцем.
Руки і ноги йому ремінням до болю скрутили,
190] Добре їх раз коло разу стискаючи, як наказав їм
Син Лаерта, незламний в біді Одиссей богосвітлий.
Звитою линвою потім зв'язавши його, якнайвище
Вверх по стовпу підтягнули до сволока й висіть лишили.
З нього глузуючи, так, свинопасе Евмею, ти мовив:
195] "Будеш, Мелантію, всю тепер нічку отут сторожити,
Лежачи в ліжку м'яким, як для тебе воно й подобає.
Не обмине тебе рано народжена з хвиль Океану
Золотошатна Еос в тій порі, як звичайно ти гониш
Кози, щоб учту в цім домі із них женихам готувати".
200] Так і лишився він там на прив'язі висіти згубній.
Зброю тоді одягнули і, двері світлісті замкнувши,
До промітного та хитрого вийшли вони Одиссея.

Разом усі на порозі, відвагою дишучи, стали
Четверо, в домі ж багато було юнаків повносилих.
205] Близько тоді підійшла до них Зевсова донька Афіна,
Ментора вигляд прибравши, з ним постаттю й голосом схожа.
Втішений був Одиссей, як побачив її, і промовив:
"Менторе, стань нам на захист! Згадай свого любого друга!
Скільки добра учинив я тобі! Адже ти – мій ровесник!"
210] Так говорив він, бо знав – то Афіна, що кличе до бою.
Галас гучний у той час женихи у господі зчинили.
Дамасторід Агелай тоді перший накинувсь на неї:
"Менторе, не піддавайсь на лихі Одиссея намови,
Бійки не здумай почать з женихами в його обороні!
215] Ось-бо наш задум, і він таки здійснений буде, я певен:
Тільки-но їх ми обох повбиваємо, батька і сина,
Будеш убитий і ти, як наважишся разом із ними
Діяти в домі цьому, – за це накладеш головою.
А коли збройно ми сили позбавимо вас життєвої,
220] Тож і майно те, що в домі а чи поза домом надбав ти,
Ми з Одиссеевим разом змішаємо. І не дозволим
Ані синам твоїм жити надалі у домі, ні дочкам,
Ані дружині поважній по місту ходить на Ітаці".
Так говорив він, і серцем Афіна розгнівалася дужче,
225] Й гнівними стала словами корити вона Одиссея:
"Ні, Одиссею, нема в тебе сили й відваги, з якою
Ти через білораменну Єлену, хорошого роду,
Бився під Троєю всі дев'ять років колись неуханно
І багатьох повбивав у тій січі кривавій. Твоїм же
230] Намислом широковуличне місто Пріамове взято.
Як же тепер, до дому й маєтків своїх повернувшись,
Замість подужать отих женихів, ти втрачаєш одвагу?
Йди ж бо, мій любий, ставай біля мене й дивися, – побачиш,
Як, виступаючи тут проти зграї мужів зловорожих,
235] Ментор, Алкімів син дужий, віддячить тобі за турботи".
Мовила так, та звитяги рішучої ще не дала їм,
Хтіла раніше вона перевірити силу й відвагу
І самого Одиссея, й його велеславного сина.
Ластівки постать прибравши, Афіна раптово злетіла
240] Й сіла під стелю на сволок, увесь почорнілий від диму.
Дамасторід Агелай тоді став женихів підбивати
Із Евріномом, і Амфімедонтом, і Демоптолемом,
З Полікторідом, Пісандром, з Полібом розумним укупі.
Найхоробріші, найдужчі були вони між женихами,
245] Що залишались живі і за душі свої ще боролись.
Інших здолав уже лук і часті приборкали стріли.
Мовив до них Агелай, з такими звернувшись словами:
"Друзі, вже скоро цей муж свої руки складе непоборні!
Ментор ізник уже десь, пустих нахвалянь намоловши,
250] Перед вхідними дверима самі лиш вони zostалися.
Отже, великих списів, проте, всіх ви не кидайте разом,
Вдарте спочатку лише шістьома, – може, Зевс допоможе
Нам Одиссея здолать і великої слави зажити.
Тільки б один він упав, а про інших тоді нам не клопіт!"
255] Так він сказав, і списками націлились шестеро перші,
Як загадав він. Та марним їх намір зробила Афіна:

Влучив один із них списом своїм у одвірок господи,
Міцно поставлений; інший — у двері, приладнані кріпко;
Іншого ясень в стіну важкомідним вістрям устромився.
260] Отже, як всі отак схибили раптом списи женихівські,
Мовив незламний в нещастях тоді Одиссей богосвітлий:
"От що скажу я вам, друзі, меткіше нам треба списками
Бити в юрбу женихів, що в додаток до злочинів давніх
Ще й намагаються злісно життя нас позбавити й зброї".
265] Так він сказав, і списи почали вони кидати гострі,
Цілячись влучно. Поліг тоді враз від руки Одиссея
Демоптолем; Евріад — від руки Телемаха; Елата
Вбив свинопас, а Пісандра — пастух, що корів випасає.
Всі вони землю безкрайню, попадавши, гризли зубами.
270] Інші в глиб дому юрбою тоді женихи відступили,
Товариші ж Одиссеєві з трупів списи вже виймали.
Знову тоді женихи, націлившись, кинули разом
Гострі списи, й знову марним їх намір зробила Афіна:
Влучив один із них списом своїм у одвірок господи,
275] Міцно поставлений; інший — у двері, приладнані кріпко;
Іншого ясень в стіну важкомідним вістрям устромився.
Амфімедонт Телемахові влучив у руку й зап'ястя
Трохи дряпнув, ледь шкіри торкнувшись гострою міддю.
Списом довженним Ктесіпп над щитом у Евмея метнувши,
280] Ранив плече йому, — спис пролетів і ударивсь об землю.
Ті, що круг хитрого та промітного були Одиссея,
Гострі списи в женихів, націлившись, кинули разом.
Еврідаманта убив Одиссей тоді, городоборець,
Амфімедонта убив Телемах, свинопас же — Поліба;
285] Списом довженним своїм пастух, що корів випасає,
Вдарив Ктесіппа у груди і так, похваляючись, мовив:
"Син Поліферса глузливий! Отож-бо не слід так ніколи
Кидать безглуздо слова велемовні, — краще облиш їх
Вічним богам промовляти, вони ж набагато сильніші.
290] Це от за ногу волячу тобі, за гостинець, якого
Ти богорівному дав Одиссеєві, що повернувся!"
Так до Ктесіппа отой чередник промовляв. Одиссей же
Дамасторіда вже списом великим ізблизька ударив.
А Телемах Локріту, Евенора синові, втрапив
295] Списом в пахвину прямисінько й міддю пройняв його наскрізь.
Той перед себе упав і ударивсь обличчям об землю.
Згубну для смертних егіду з-під самої стелі Афіна
Зверху тоді простягла, і серця женихів затремтіли.
Порозбігались вони по господі, як в стаді корови,
300] Бистрим полохані оводом, що нападає і гонить
їх весняної пори, коли дні у нас довгі бувають.
Мов криводзьобих шулік пазуристих завзятлива зграя,
Що, прилітаючи з гір, на птахів нападає зненацька,
Ті ж, порятунку шукаючи, хмарою линуть в долину,
305] А шуляки на льоту їх дзьобають, і ніяк втекти їм,
Ніде сховатись, а люди радіють, ті бачачи влови, —
З друзями так Одиссей, женихів по покоях ганявши,
Били круг себе нещадно і голови їм розбивали.
Стогін огидний лунав, і кров заливала долівку.
310] До Одиссея підбіг тут Леод, і, обнявши коліна,

Слізно бламати почав, і слово промовив крилате:
"Біля колін я твоїх, Одиссею, о, змилуйся, зглянься!
Жодної жінки в цім домі ні словом, ні ділом ганебним,
Правду кажу, не чіпав я ніколи, ще й інших при тому
315] Я гамував женихів, коли хто учиняв щось подібне.
Тільки ж послухать мене і втримати рук не схотіли.
Тим-то за вчинки ганебні спіткала їх доля жаклива.
Лиш ворожит я при жертвах, ні в чім їх не спільник, і маю
З ними загинути! Ні, за добро нам подяки не ждати!"
320] Глянув спідлоба і мовив тоді Одиссей велемудрий:
"Хвалишся тим, що у них при жертвах ти був ворожитом, —
Отже, не раз, напевно, молився ти в домі моему,
Щоб і далеким був день солодкий мого повороту,
Щоб і дружину взяти мою, і дітей з нею мати.
325] Тим-то гіркої тобі вже тепер не уникнути смерті! "
Так він сказав, і жильною тут же підняв він рукою
Меч, що лежав на землі, упавши із рук Агелая,
Щойно убитого. Вдарив мечем він Леода по карку —
З зойком його голова у порох брудний покотилась.
330] Тільки співець, син Терпін, чорної смерті уникнув,
Фемій, що мусив тоді женихам проти волі співати.
Біля дверей бокових стояв і тримав у руках він
Дзвінкоголосу формінгу й надвоє думками вагався:
Чи під жертвник великого Зевса, осель охоронця,
335] Краще умкнути з господи у двір, де Лаерт з Одиссеєм
Безліч стегон бичах, приносячи жертви, спалили,
Чи, до колін Одиссея припавши, пощади бламати.
Поміркував так, і ось що він визнав тоді за найкраще:
Тут же коліна обнять Одиссеєві, сину Лаерта.
340] Долі поставив свою обточену гладко формінгу
Поміж кратерою він і срібноцвяхованим кріслом,
Сам же, підбігши, руками обняв Одиссею коліна,
Слізно бламати почав і слово промовив крилате:
"Біля колін я твоїх, Одиссею, о, змилуйся, зглянься!
345] Сам шкодуватимеш потім, якщо співомовця-аеда
Вб'єш ти мене, що на радість богам і людям співаю.
Я — самоук, саме божество мені всі мої співи
В серці посіяло. Й перед тобою готов я співати,
Як перед богом. Тож не стинай голови ти моєї!
350] Скаже напевно тобі й Телемах, улюблений син твій:
Не за своїм я бажанням, а всупереч волі моєї
В домі твоєму бував і співав женихам я на учтах, —
їх же багато, й сильніші вони, то й примусити вміли".
Так він сказав. Телемахова чула це сила священна,
355] Й мовив тоді він до батька, що близько стояв біля нього:
"О, зупинись! Не вбивай безневинного гострою міддю!
Та пощадімо й Медонта-окличника! В нашому домі
З років дитинства лише піклування зазнав я від нього.
Тільки б не вбили його Евмей-свинопас чи Філотій
360] Та не попався б тобі він, коли розходивсь ти у домі".
Так він сказав. Почув це Медонт, що здавався тямовитим.
Ницьма під кріслом лежав, щоб чорної смерті уникнуть,
Шкурою вкрившись воловою, здертою тільки недавно.
Вискочив він із-під крісла і, скинувши шкуру волову,

365] До Телемаха підбіг, і, коліна у нього обнявши,
Став він благати його і слово промовив крилате:
"Друже мій, ось де я й сам. Заступись перед батьком за мене,
Щоб у могутній силі не вбив мене гострою міддю
В гніві на цих мужів-женихів, що понижили в домі
370] Стільки добра і тебе шанувать, нерозумні, не вміли!"
Так відповів, усміхнувшись, йому Одиссей велемудрий:
"Будь спокійний, це він захистив, врятував тебе справді,
Щоб пам'ятав ти душею та й іншим сказав би, наскільки
Краще добрі творити діла, аніж діяти злочин.
375] Вийдіть, проте, із господи у двір і далі від вбивства
Сядьте собі за дверима – і ти, і аед піснемовний,
Щоб я тим часом устиг у домі, що треба, зробити".
Так він сказав, і вийшли обидва вони із господи.
Перед жертovníком Зевса великого вдвох тоді сіли
380] І озирались навколо, нового чекаючи вбивства.
Дім Одиссей у той час оглядав, може, хто із мужів тих
Ще залишився живий, може, чорної смерті уникнув.
Та лиш побачив одно він – в крові там і в бруді лежали
Всі вони купою, наче та риба, що з сивого моря
385] Густопетельною сіттю рибалки на берег затоки
Виволікають, і, прагнучи в хвилю морську повернутись,
Купами мусить вона на піску прибережнім валятись,
Сонце ж промінням палючим життя в неї геть відбирає, –
Так женихи там один на одному звалом валялись.
390] До Телемаха промовив тоді Одиссей велемудрий:
"Йди, Телемаху, і няню поклич-но сюди Евріклею,
Треба їй слово сказати, що виникло в серці у мене".
Мовив він так, Телемах же, послухавши любого батька,
В двері постукав ту ж мить і няню гукнув Евріклею:
395] "Встань-но мерщій, бабуню старенька, наглядачко вірна
Над усією жіночою челяддю в нашому домі!
Вийди-но, батько мій кличе тебе, щось має сказати".
Так він промовив, у неї ж безкрилим лишилося слово.
Двері вона відчинила з покоїв, збудованих зручно,
400] Й вийшла із них, Телемах же повів її вслід за собою.
От Одиссея знаходить вона серед трупів убитих;
Кров'ю і брудом забризканий, був він до лева подібний,
Що поживився волом запряжним, його в полі загризши:
Груди у нього і паша – з одного і з другого боку –
405] Все закривавлене так, що й глянути страшно на нього.
Так Одиссей у крові замастив свої руки і ноги.
Трупи угледівши мертві й потоки пролитої крові,
Мало не скрикнула няня, велике побачивши діло,
Та Одиссей її стримав, її перебив поривання
410] І, промовляючи, з словом до неї звернувся крилатим:
"Тільки душею, бабуню, радій, але стримайсь од крику.
Тож не годиться над трупами вбитих мужів похвалятись.
Воля богів та вчинки лихі їх на смерть засудили.
Не шанували нікого вони із людей земнородних,
415] Хто б не зайшов до них – злидень який чи людина статечна.
От за зухвалість таку і спіткала їх доля ганебна.
Ти ж про жінок, що в домі слугують, мені розкажи-но,
Хто з них мене зневажав і яка поміж ними безвинна".

В відповідь мовить тоді йому няня, стара Евріклея:
420] "Отже, дитино моя, всю правду тобі розкажу я.
В нас п'ятдесят є челядниць – жінок, що постійно слугують
В домі твоєму, роботи усякої ми їх навчили –
Вовну чесати й виконувать іншу невольничу працю.
Є дванадцять між ними, що стали на шлях безсоромний –
425] Ані мене не шанують, ні навіть саму Пенелопу.
А Телемах лиш недавно підріс, і мати йому ще
Не дозволяє давати служебним жінкам розпорядок.
Дай-но піду я наверх, до покоїв світлих, звістити
Все твоїй жінці, що сон якесь божество їй наслало".
430] Відповідаючи, мовив тоді Одиссей велемудрий:
"Ні, ти її не буди. А скажи, щоб до мене з'явилися
Ті із челядниць, які безсоромні творили безчинства".
Так він промовив, старенька ж, не гаючись, вийшла з кімнати
Переказать це жінкам і спуститися вниз їм звеліти.
435] Сам тоді він Телемаха, і чередника, й свинопаса
Тут же до себе гукнув і слово їм мовив крилате:
"Трупи виносьте оці, покличте й жінок на підмогу.
Потім крісла чудові й обідні столи хай служниці
Дочиста змиють водою й ніздрястими губками витруть.
440] Потім, коли уже лад наведете ви в цілому домі,
Виведіть тих челядинок з покоїв, збудованих кріпко,
І поміж круглою кліткою і муром міцним, що круг двору,
їх довголезими геть порубайте мечами, і душі
Повиривайте із них, щоб забули діла Афродіти,
445] Як з женихами служили їй, потай із ними еднавшись".
Так він сказав, і жінки безсоромні ввійшли усі разом,
Жалібно виючи з страху, рясні проливаючи сльози.
От почали вони трупи убитих виносити спершу
І під ворітьми складать в обгородженім міцно подвір'ї
450] Тісно один біля одного. Сам Одиссей підганяв їх
І розпорядок давав – мимоволі прийшлося виносити.
Потім крісла чудові й обідні столи ті служниці
Дочиста змили водою й ніздрястими губками стерли.
А Телемах, свинопас і пастух, що корів випасає,
455] Скреблами бруд із долівки у домі, збудованім міцно,
Геть вискрібали, жінки ж забирали й виносили сміття.
Потім, коли уже лад навели вони в цілому домі,
Вивели тих челядинок з покоїв, збудованих кріпко,
І поміж круглою кліткою і муром міцним, що круг двору,
460] В закут загнали вузький, відкіля не було як тікати.
Тут Телемах тямовитий озвався до них і промовив:
"Ні, не буду я чистою смертю життя позбавляти
Тих, що й мені на голову стільки ганьби виливали,
Й матінці нашій, ділячи ложе своє з женихами".
465] Мовивши так і причал з корабля темноносого взявши,
Він до стовпа прив'язав, через кліть перекинувши круглу,
Потім їх вверх підтягнув, щоб ногами землі не торкались.
Наче дрозди тонкокрилі чи дикі голубки, що в сітку,
Сховану хитро в кущах, потрапляють і замість нічлігу,
470] Що поспішали до нього, жакливий знаходять спочинок, –
Так ті служниці рядком, у петлях, що кожній стискали
Карк, головами повисли, приймаючи смерть жалюгідну.

Трохи здригались їм ноги, та це не тривало й хвилини.
Вивели так і Мелантія через поріг на подвір'я,
475] Носа і вуха йому відтяли безпощадною міддю,
Вирвавши сором, живцем віддали його псам на поживу,
В гнівнім завзятті ще й руки і ноги йому відрубали.
Потім самі собі руки і ноги старанно одмили
Й до Одиссея вернулися в дім. Була скінчена справа.
480] Отже, до няні звертається любої він, Евріклеї:
"Сірки, матусю, внеси, цих ліків, від лиха очисних,
Внось і вогню — обкурити покої. Й скажи Пенелопі,
Щоби спустилась сюди з жінками служебними разом,
Хай всі челядниці прийдуть негайно, що є у нас в домі".
485] В відповідь мовить тоді йому няня, стара Евріклея:
"Все це ти, люба дитино моя, сказав справедливо.
Дай-но, проте, раніш тобі плащ і хітон принесу я, —
Вбогим лахміттям свої прикриваючи плечі широкі,
Так ти у домі не стій, було б це для тебе негоже".
490] Відповідаючи, мовив тоді Одиссей велемудрий:
"Передусім щоб вогонь горів мені в цьому покої!"
Так він сказав, і послухала мови його Евріклея
І за хвилину внесла йому сірки й вогню. Одиссей же
Зразу ж покої обкурював став, і весь дім, і подвір'я.
495] Няня ж старенька пішла по кімнатах прекрасного дому
Оповістити жінок і скликати їх до Одиссея.
Кожна із світлом в руках, вони сходились з різних покоїв
І, обступивши кругом, почали обнімать Одиссея,
Голову й плечі йому з любов'ю усі цілували,
500] Брали за руки, — його ж охопило солодке бажання
Плакати ревно й ридати, бо серцем усіх пізнавав він.

ПІСНЯ ДВАДЦЯТЬ ТРЕТЯ

ЗМІСТ ДВАДЦЯТЬ ТРЕТЬОЇ ПІСНІ

ВЕЧІР ТРИДЦЯТЬ ДЕВ'ЯТОГО І РАНОК СОРОКОВОГО ДНЯ

Евріклея приносить радісну звістку Пенелопі, яка йде разом з нею до бенкетного покою. Пенелопа не зразу впізнає свого чоловіка. Щоб обманути жителів міста, Одиссей розпочинає шумний танок; обмившись у купальні, він повертається до Пенелопи і, відкривши їй таємницю, розвіє всі її сумніви. Усі лягають спати. Одиссей і Пенелопа розповідають одне одному свої пригоди. З настанням ранку Одиссей іде до свого батька Лаерта.

ПЕНЕЛОПА ВПІЗНАЄ ОДИССЕЯ

Вийшла, радіючи серцем, до верхніх покоїв старенька
Оповістить господині, що дома вже муж її любий.
Жваво коліна їй рухались, ноги її поспішали.
Стала вона в головах господині і так їй сказала:
5] "Встань, Пенелопо, дитя моє любе, — на власнії очі
Зараз побачиш того, за ким увесь час так тужила.
Вдома вже твій Одиссей, хоч і пізно, але повернувся,
Поубивав женихів він зухвалих, що дім руйнували,
Нищили наше надбання, над сином насильства чинили".
10] Мовить, озвавшись до неї, тоді Пенелопа розумна:
"Матінко люба, чи розум тобі не боги помутили!
Можуть безумних вони і з великорозумних зробити
І безрозсудну людину вчинити розважною можуть.
Розум ушкоджено твій, а був він у тебе здоровий.
15] Нащо глузуєш ти з мене, коли так болить мені серце.

Мову облудну ведеш і притьмом од солодкого будиш
Сну, що усю огорнув мене, любі склепивши повіки?
Я ще ніколи так міцно не спала від дня, коли раптом
В Злоіліон той, бодай би не згадують, муж мій поїхав.
20] Отже, спускайся назад і до нижніх вертайся покоїв!
Хай би-но інша з жінок, із моїх челядинок, прибігла
З вістю такою до мене й отак би від сну розбудила,
Я б насварила їй і зразу б тоді відіслала
Знов до кімнати. Тебе лише старість від цього боронить!"
25] В відповідь мовила їй тоді няня, стара Евріклея:
"Я не жартую, дитя моє любе, але ж бо насправді
Дома вже твій Одиссей, кажу тобі, він повернувся, –
Це той чужинець, якого у домі всі так зневажали.
Знав те давно Телемах, що він повернувся додому,
30] Тільки розважно дотримував батькових намірів тайну,
Щоб на зухвалих мужів він помститися міг за насильства".
Вчувши таке, Пенелопа зіскочила радісно з ліжка,
Няню стару обняла й, не ховаючи сліз на повіках
1. промовляючи, з словом до неї звернулась крилатим:
35] "Люба матусю! Як щиро ти правду мені розказала
Й справді додому, як мовила ти, чоловік мій вернувся, –
Як же тоді сам-один на стількох женихів безсоромних
Міг би він руку підняти? Тож завжди їх тут цілий натовп!"
В відповідь мовила їй тоді няня, стара Евріклея:
40] "Цього не знаю, не бачила, тільки убиваних стогін
Чула сама. У збудованих міцно покоях сиділи
Ми перелякані, двері на засуви щільно замкнувши,
Поки з моєї кімнати мене Телемах не покликав,
Син твій, послав його батько мене тою ж миттю покликать.
45] Я Одиссея в господі знайшла, – він стояв над тілами
Вбитих, круг нього вони на долівці, утоптаній твердо,
Всюди валялись. Ти, все це побачивши, серцем раділа б.
Кров'ю і брудом забризканий, був він на лева подібний.
Зараз всі разом лежать вони біля дверей на подвір'ї
50] Купою; тим-то великий вогонь розпалив – обкурити
Дім наш прегарний; мене ж до тебе послав він – покликать.
Швидше-бо йди, щоб до милого серця обом вам нарешті
Радість прийшла, бо надто багато ви горя зазнали.
Нині-бо справді збулись-таки давні твої сподівання:
55] Ось – і живий, і здоровий – до вогнища він повернувся
Й дома тебе і сина знайшов. Завдали йому лиха
Тут женихи, та помстився на них він у власній господі".
Мовить, озвавшись до неї, тоді Пенелопа розумна:
"Люба матусю! Не час іше надто радіти й хвалитись!
60] Знаєш сама ти, який він у домі цім був би жаданий
Всім, особливо ж мені і сину, що ми породили.
Тільки не дуже те все вірогідне, що ти розказала,
Мабуть, то хтось із богів повбивав женихів гордопишних
В гніві на злі їх учинки та їхню пиху нестерпиму.
65] Не шанували нікого вони із людей земнородних,
Хто б не зайшов до них – злидень який чи людина статечна.
От за зухвалість таку і прийшлося їм зле. Одиссей же
Шлях до Ахеї згубив поворотний і сам десь загинув".
В відповідь їй тоді мовила няня, стара Евріклея:

70] "Що за слова кризь зубів огорожу проскочили в тебе!
Тут чоловік твій; до вогнища він повернувся, а ти й досі
Віри не ймеш! Яке недовірливе серце у тебе!
Отже, ознаку тобі я скажу, яку легко впізнати:
Шрам на нозі, де кабан колись іклами білими вдарив.
75] Мила я ноги йому і, побачивши шрам, тобі хтіла
Зразу ж сказати. Та рота рукою мені затулив він
І не дозволив сказати, — завбачливий був, обережний.
Швидше-бо йди, — готова я дати себе у заставу,
А як обманю — хай жалюгідною смертю загину! "
80] В відповідь їй тоді мовила так Пенелопа розумна:
"Люба матусю! Хоча б і яка будь досвідчена, важко
Замисли вічноживущих богів наперед угадати.
Але ходімо, проте, до сина мого, щоб побачить
Вбитих мужів-женихів і глянуть на того, хто вбив їх".
85] Мовивши так, зійшла вона з верхніх покоїв. Та дуже
Серцем вагалась — здаля розмовляти з своїм чоловіком
Чи підійти і, взявши за руку, чоло цілувати.
Переступивши поріг кам'яний, увійшла до господи
Й сіла у світлі вогнистім вона супроти Одиссея,
90] Біля стіни. А він, на колону зіпершись високу
Й погляд свій опустивши, сидів і чекав, що дружина
Скаже поважна, його на власні побачивши очі.
Довго мовчки сиділа вона із сполоханим серцем —
То, йому дивлячись в очі, знайомі знаходила риси,
95] То у лахмітті брудному його не могла упізнати.
Врешті озвався Телемах, і так він до неї промовив:
"Матінко, горенько-мати! Яке в тебе серце не чуле!
Нащо мого ти сторонишся батька? Чому з ним не сядеш
Поруч, ні слова не скажеш йому, ні про що не питаєш?
100] Жодна-бо інша дружина байдуже отак не стояла б
Одаль свого чоловіка, що, стільки зазнавши неволі,
Аж на двадцятому році до рідного краю вернувся!
Завжди у тебе було твердіше від каменю серце!"
Мовить, озвавшись до нього, тоді Пенелопа розумна:
105] "Любий синочку! Серце у грудях моїх мов отерпло,
Слова не можу промовити я, ні про що запитати,
Ані поглянути прямо в обличчя. Якщо ж таки справді
Це Одиссей і додому вернувся він, то зможемо легко
Ми упізнати самі одне одного. Є в нас ознаки,
110] Нам лиш відомі обом, а від погляду інших укриті".
Тут усміхнувся незламний в біді Одиссей богосвітлий
І Телемахові зразу ж він слово промовив крилате:
"Що ж, Телемаху, обличчя свою матір в світлиці, дозволь їй
Ще перевірить мене — хай упевниться краще небавом.
115] Поки брудний я увесь, у рванім лахмітті на тілі,
Мною гордує вона й не може мене упізнати.
Ми ж порадьмось тим часом, щоб вийшло усе в нас найкраще.
Навіть коли лиш одну хтось уб'є між народом людину
І небагато хто месником може постати за неї,
120] Все ж утікати він мусить, вітчизну покинувши й рідних.
Ми ж тут понижили всю країни опору, найкращу
Молодь Ітаки цілої. Над цим подумати треба".
Знову на це тоді мовив йому Телемах тямовитий:

"Сам те розваж, мій батечку любий, тож, кажуть, найкращий
125] Розумом ти між людей – щодо цього ніхто уже інший
З смертних людей змагатись, напевне, з тобою не зможе.
Ми ж тоді підем з тобою завзято, і нам, запевняю,
Все ж не забракне відваги, наскільки в нас вистачить сили".
Відповідаючи, мовив йому Одиссей велемудрий:
ізо lt;(0Т що скажу я Тобі, й це, по-моєму, буде найкраще:
Спершу помийтесь гарненько, в хітони тоді одягніться
Й хатнім служницям скажіть у свої прибиратись одіння.
Хай божественний співець, узявши формінгу дзвонисту,
Всіх тоді нас поведе у танці, веселощів повні,
135] Так, щоб, почувши їх, кожен вважав – тут весілля справляють,
Чи подорожній ішов би, чи хто б то не був із сусідів.
Треба, щоб чутка про вбивство мужів-женихів не раніше
Містом полинула нашим, аніж ми укритися встигнем
У загородній наш сад багатодеревний. Отам-то
140] Ми поміркуєм, яку допомогу нам дасть Олімпієць".
Так він сказав, і вони наказу послухали радо.
Спершу помились гарненько й хітони тоді одягнули,
Вбрались ошатно й жінки; узяв і співець божественний
Дзвінкоголосу формінгу, й у всіх розбудив він бажання
145] Солодкомого співу й веселого, жвавого танцю.
Ходором дім весь великий ходив з тупотіння гучного
Ніг чоловіків у танці й жінок, підперезаних пишно.
Тож не один говорив, почувши, що діється в домі:
"Заміж, мабуть, таки хтось довгосватну взяв володарку!
150] Ну ж і зухвала! Не вистачає у неї терпіння
Дбать про великий цей дім, поки муж її вернеться шлюбний".
Так не один говорив, не знаючи, що воно сталося.
А Еврінома, ключниця, в домі тим часом помила
Великосердного плоть Одиссея і маслом натерла,
155] Зверху чудовий накинула плащ і хітон надягнула,
Вроди на голову вдосталь злила йому діва Афіна,
Вищим зробила на зріст і повнішим і кучері пишні,
Мовби вінок з гіацинтів, йому над чолом спорядила,
Наче тямущий митець, що золотом срібло вкриває
160] Й, різних умінь від Гефеста й Паллади Афіни навчений,
Радує око тонкими утворами свого мистецтва, –
Так вона вродю плечі окрила й чоло йому гоже.
Вийшовши з купелі, був на безсмертних він виглядом схожий.
Знов після того у крісло, з якого встав нещодавно,
165] Сів навпроти дружини і так він до неї промовив:
"Дивна ти жінка! Між кволих жінок – тобі найтвердіше
Серце дали божественні висот олімпійських осельці.
Жодна-бо інша дружина байдуже отак не стояла б
Одаль свого чоловіка, що, стільки зазнавши неволі,
170] Аж на двадцятому році до рідного краю вернувся!
Що ж, постели мені ложе, матусю, нехай вже окремо
Ляжу собі, – адже серце у жінки цієї залізне!"
Мовить, озвавшись до нього, тоді Пенелопа розумна:
"Дивний же й ти! Не занось нітрішечки я, не гордую,
175] Ані занадто гнівлюсь. Пам'ятаю я добре, яким ти
На кораблі довговеслім відплив од своєї Ітаки.
Так, Евріклеє, вигідне сама постели йому ложе

В спальні, впорядженій добре, що сам же її будував він.
Ліжко внеси йому та приготуй на нім постіль вигідну –
180] Ложе м'яке, й покривала, й світлисте до них узголів'я".
Мовила так, щоб випробу мужу вчинити. Та гнівно
Відповідав Одиссей занадто розумній дружині:
"Жінко, яке ти колюче для серця промовила слово!
Хто ж бо то ліжко моє переставив? Та це було б важко
185] Й дуже умілій людині. Хіба що з богів хто, прийшовши,
Легко його при бажанні на інше посунув би місце.
А з-поміж смертних нікому, хоча б він і в розквіті сил був,
Не пересунуть його, є-бо певні ознаки в тім ліжку,
Вміло змайстрованім, – сам я, не інший хто, все спорядив це.
190] Куц густолистий маслини у мене стояв на подвір'ї,
Пишний, квітучий, із стовбуром грубим, немовби колона.
Спальню круг нього я став будувати, аж поки й докінчив,
Щільно клав мур з камінців та й покрівлю ізверху поставив,
Двері міцні приладнав, до одвірків їх щільно пригнавши.
195] Потім з маслини тієї верхівку відтяв густолисту.
Пень обрубав, обтесавши до кореня мідяним стругом,
Якнайстаранніше брусся я вирівняв пильно по шнуру,
Злагодив ліжку підпору і свердлом усе просвердлив я.
З цього почавши, став ліжко робити, аж поки й докінчив,
200] Золотом, сріблом оздобив його і слоною кістю,
Ремінь воловий, у пурпур забарвлений, вздовж натягнувши.
Ось я відкрив тобі ліжка ознаки. Проте ж бо не знаю,
Жінко, чи й досі там само воно, чи хто вже на інше
Місце його переніс, від оливного пня відділивши".
205] Так він сказав, а у неї і серце, й коліна зомліли,
Як пригадала ознаки, що так розповів він докладно.
Сліз не ховаючи, швидко підбігла до нього й, за шию
Міцно обнявши й цілючи голову, так промовляла:
"О Одиссею, не гнівайсь на мене! У всьому ти завжди
210] Був розумніший за всіх. Уділили скорбот нам богове, –
Заздро було їм, щоб разом зазнали ми в юності втіхи
І на поріг би щасливої старості разом ступили.
Отже, не сердься тепер і не ремствуй на мене занадто,
Що не відразу, як глянула, широко тебе я вітала.
215] Завжди-бо серце у мене холонуло в грудях на думку,
Щоб не прийшов і не звів який-небудь мене ошуканець
Словом лукавим, – багато ж людей є, лихих на пораду.
Тож і народжена Зевсом Єлена аргейська, напевне,
Не поділила б кохання і ложа з чужинцем, якби лиш
220] Знала вона наперед, що ахеїв сини войовничі
Мають додому, на землю вітчизни, її повернути.
Хтось із богів на учинок її наштовхнув непристойний;
Не допускала раніш вона в серце засліплення й вади
Злої, що й наші від неї усі почалися нещастя.
225] Перелічив ти мені усі безперечні ознаки
Нашого ліжка, що інший ніхто його з смертних не бачив,
Ти лиш, та я, та одна лиш служниця моя Акторіда,
Та, що віддав мені батько, коли я сюди від'їжджала, –
Двері вона стерегла до затишної нашої спальні.
230] Переконав ти мене, хоч серце у мене й не чуле!"
Так вона мовила, він же не міг уже стримати ридання, –

Сльози ллючи, обнімав свою вірну й розумну дружину.
Як мореплавцям жадана земля, що з'явиться врешті
В час, коли добре збудовані сам Посейдон серед моря
235] Вщент розіб'є кораблі, злим вітром і хвилею гнані,
Й мало хто з тих мореплавців на берег із сивої піни
Впливе з тілом, яке солоний намул роз'їдає,
Й вийде на землю жадану він, радий, що лиха уникнув, —
Радісно так їй було на свого чоловіка дивитись,
240] Рук вона білих від шиї його не могла відірвати.
Так у сльозах і застала б їх, певно, Еос розоперста,
Та ясноока замислила інше богиня Афіна:
Довго край світу затримала ніч, а Еос злотошатну —
В хвилях ріки Океану та їй не дала запрягати
245] Коней, що людові світло несуть, Фаетона і Лампа —
Пару швидких жеребців, що Еос понад всесвітом возять.
Так до дружини промовив тоді Одиссей велемудрий:
"Ще не дійшли ми з тобою, дружино кохана, до краю
Наших випробувань, труднощі будуть іще невимірні,
250] Дуже великі й важкі, що їх треба мені подолати.
Так мені віща Тіресія-старця душа провістила
В день той, коли я у темну оселю Аїда спускався
Товаришам і собі напитати шляхів поворотних.
Та чи не час нам, дружино, до ложа іти, щоб солодким
255] Втішитись сном, одне біля одного зрештою лігши".
Мовить, озвавшись до нього, тоді Пенелопа розумна:
"Буде м'яка тобі постіль, як тільки її ти захочеш
Серцем своїм, як тобі вже дозволили вічні богове
В високоверхий свій дім і до рідного краю вернутись.
260] А як усе ти збагнув, що бог тобі вклав у глиб серця,
То розкажи-бо й мені про ту випробу, — згодом, гадаю,
Знатиму все я, але чи не краще раніше дізнатись?"
Відповідаючи, мовив тоді Одиссей велемудрий:
"Дивна ти жінка! Чому наполегливо так вимагаєш
265] Все говорити? Ну що ж, розкажу, не ховавши нічого.
Серце твоє не зрадіє, немає-бо тут і для мене
Радості. По багатьох ще містах, він сказав, доведеться
Знову блукати мені, весло своє взявши доладне,
Поки людей не зустріну таких, що ні моря не знають,
270] Ні, споживаючи їжу, приправити й сіллю не вміють,
Ні кораблів ще ніколи не бачили пурпурошочих,
Ані тих весел доладних, що крила судну заміняють.
Певну ознаку він дав, не ховавши від мене нічого:
Як подорожній, мене на путі перестрінувши, скаже,
275] Що на ясному рамені я віяльну маю лопату,
Можу я в землю тоді весло устроювати доладне
Й жертви священної дар принести Посейдону-владиці —
Вепра, що свині пліднить, барана, а до того й бика ще —
Та повернутись додому й священні складать гекатомби
280] В жертву безсмертним богам, що простором небес володіють,
Всім їм по черзі. Й не в хвилі морській мене смерть після того
Легка спіткає, — спокійно її я зустріну появу
В старості світлій моїй, навколо оточений мирним
Щастям народу свого. Все й збудеться так, говорив він".
285] Мовить, озвавшись до нього, тоді Пенелопа розумна:

"Як визначають хоч старість нам кращу богове безсмертні,
То сподіватися слід, що й нещасть ми позбудемось наших".
Так між собою вони розмову провадили щиро.
А Еврінома і няня у спальні тим часом постелю
290] Пишну уже їм стелили при світлі хитким смолоскипів.
А як м'яке вони ложе старанно для них постелили,
Няня старенька пішла спочивать до своєї кімнати,
А Еврінома, їх покоївка, пішла перед ними
Із смолоскипом в руках, ведучи їх на ложе подружнє.
295] Як провела, повернулась назад. І з радісним серцем
В спальню вони увійшли, де їх давня стояла постеля.
А Телемах, свинопас і пастух, що корів випасає,
Ноги спинили свої і, танці спинивши жіночі,
Спати усі полягали у тінях вкритих покоях.
300 От Одисей із жоною, жаданої втіхи зазнавши,
Стали потому втішатись розмовою поміж собою.
Розповіла вона, скільки прийшлося їй, в жінках богосвітлій,
Витерпів, бачачи в домі юрбу женихів знахабнілих,
Пі о задля неї стількох баранів і биків убивали
305] Найдорідніших і стільки у дзбанах вина осушили.
А Одисей, той паросток Зевсів, розказував, скільки
Горя він людям приніс і скільки нещасть перетерпів, —
Все розповів їй. Вона ж захоплено слухала, й сон їй
Не опадав на повіки, аж поки про все розказав він.
310] З того почав, як спершу здолав він кіконів, а потім
Як до родючого краю мужів-лотофагів приїхав,
Що їм накоїв кіклоп і як він помстивсь за погибель
Доблесних товаришів, що той їх пожер так нещадно,
Як до Еола прибув і його привітав він гостинно
315] Й вирядив, та не дала йому доля дістатись до краю
Рідного, — бурєю знову підхоплений, стогнучи тяжко,
Довго носивсь він по хвилях багатого рибою моря;
Як після того вони в Телепіл прибули лестригонський,
Де й кораблі їх загинули, й всі в наголінниках мідних
320] Товариші, Одисей лише втік з кораблем чорнобоким;
Ще про Кіркеїні підступи й спритність її розповів він;
Далі про те, як в задушну Аща оселю дістався
На кораблі многовеслім фіванця Тіресія душу
Там розпитати й як всіх там супутників бачив і рідну
325] Матір свою, що його породила й дитям годувала;
Як серед моря почув він сирен голоси милозвучні;
Як між блукаючих скель він проплив, між Харібди страшної
Й Скілли, що їх ніхто із людей не минає щасливо;
Як корів Геліосових товариші його вбили,
330] Як на швидкий корабель їх сірчану метнув блискавицю
Зевс громовладний і всі тоді разом загинули славні
Товариші, він один лише смерті лихої уникнув;
Як на Огігію-острів потрапив до німфи Каліпсо,
Як вона, прагнучи мати його чоловіком, тримала
335] В гроті глибокому, як годувала й зробити безсмертним
Пообіцяла йому і навік нестаріючим мужем,
Серця ж у грудях його, проте, вона цим не схилила;
Як, перетерпівши дуже, в країну феаків прибув він,
Як від всієї душі, наче бога, його вшанували

340] Із кораблем до рідного краю його відрядили,
Міді, і золота, й одягу вдосталь йому надававши.
Мовлячи це наостанку, у сон він солодкий поринув,
Що розслабляє нам тіло й турботи сердечні відгонить.
Інше замислила тут ясноока богиня Афіна.

345] В тій годині, коли, сподівалась вона, уже досить
Втіхи зазнав Одиссей і від сну, і від ложа дружини,
Золотошатну зорю вона ранню із хвиль Океану
Вивела – світло нести для людей. Із ложа м'якого
Встав Одиссей і так до своєї промовив дружини:

350] "Досить, дружино, обоє натерпілись ми вже тяжкого
Лиха, ти – тут, про мій поворот многотрудний додому
Плачучи гірко, мене ж, хоч і як я крізь злигодні рвався,
Зевс і всі інші богове оподаль вітчизни держали.
Нині ж, коли ми обоє жаданого ложа діждались,

355] Ти попиклуйся майном, що в домі лишилось у мене,
Я ж – худобою, що женихи змарнували зухвалі.
Сам відберу я багато, й ахеї повинні вернути
Решту, аж поки усі я обори свої не заповню.

Спершу за місто піду в наш сад я багатодеревний
360] Батька провідать шановного, – тяжко він журиться мною.
Знаю, дружино, розсудлива ти, тож тобі накажу я:
Тільки-но сонечко зійде, то й чутка по місту полине
Про женихів, що їх повбивав я у нашому домі;

Ти ж до верхніх покоїв іди і з служницями разом
365] Тихо посидь, не цікався нічим, ні про що не розпитуй".
Мовивши це, надягнув на рамена він зброю чудову
І розбудив Телемаха, і чередника, й свинопаса
Та бойове наказав їм озброєння в руки узяти.

Без сперечання мідні вони одягли обладунки,
370] Двері тоді відчинили і вслід Одиссееві вийшли.
Вже розвиднялося всюди навколо, та млою Афіна
Оповила їх нічною і швидко їх вивела з міста.

ПІСНЯ ДВАДЦЯТЬ ЧЕТВЕРТА

ЗМІСТ ДВАДЦЯТЬ ЧЕТВЕРТОЇ ПІСНІ

СОРОКОВИЙ ДЕНЬ

Душі женихів, приведені Гермесом до Аїда, зустрічають там Ахілла і
Агамемнона. Амфімедонт розповідає про загибель женихів Агамемнонові, який
вихваляє мужнього Одиссея і доброчесну Пенелопу. Тим часом Одиссей
відкривається батькові; під час обіду його впізнає Доліон та його сини.
Чутка про загибель женихів викликає в місті заколот. Евпейт веде своїх
спільників проти Одиссея. Одиссей залишається переможцем. Між ворогуючими
за допомогою Афіни укладається мир.

ЗАМИРЕННЯ

Душі убитих мужів-женихів Гермес кілленійський
Повикликав тим часом до себе. В руках він чудовий
Жезл тримав золотий, що ним, коли хоче, то людям
Склеплює втомлені очі, а інколи будить поснулих.
5] Ним він махнув, і, скиглячи, душі за ним полетіли.
Як кажани, що зграями в темних печери глибинах,
Скиглячи, носяться, щойно котрий під склепінням скелястим
Раптом з їх ряду зірветься додолу, й один до одного
Туляться, скиглячи, тиснулись так і вони. За собою
10] Вогкими вів їх шляхами ласкавий Гермес рятівничий.

Так течію Океану вони, і скелю левкадську,
І Геліосову браму світлисту минали, й країну
Снів. До лук асфодельних дістались тоді незабаром,
Де примари домують, знеможені душі померлих.
15] Душу Ахілла, сина Пелея, вони там зустріли,
І Антілоха знайшли там безстрашного, стріли й Патрокла,
Й душу Еанта, що після безстрашного сина Пелея
Постаттю й виглядом був між інших данаїв найкращий.
Купчились круг Ахілла вони. Незабаром підходить
20] Близько до них душа Агамемнона, сина Атрея,
В смутку скорботнім навкруг його тіні усі позбирались
Тих, що в Егістовім домі з ним смертну спіткали недолю.
Перша до нього тоді душа Пелеїда звернулась:
"Сину Атреїв, гадали ми, Зевсові ти, громовладцю,
25] Був повсякчасно з усіх героїв-мужів найлюбіший,
Ти-бо мужами могутніми сам багатьма володарив
В краї троянським, де стільки ахеї нещастя зазнали.
Та довелося, проте, й тобі передчасно зустріти
Пагубну долю, якої ніхто на землі не уникне.
30] Краще б тобі, що мав шану таку й багатьма володарив,
В краї троянському з іншими смертну спіткати недолю.
Пагорб могильний тобі насипали б там всеахеї,
Синові славу велику тоді ти лишив би навіки.
Але ж печальною смертю загинуть тобі довелося!"
35] В відповідь мовила так до нього душа Атреїда:
"Сину Пелея щасливий, на бога подібний Ахілле!
В Трої убитий далеко від Аргоса ти, а навколо
Сила троян полягло і ахейських синів щонайкращих
В битві за труп твій. А ти – на всю велич свою, величезний –
40] В вихорі пилу лежав, про битви комонні забувши.
Цілий ще день тоді билися ми і в запалі бою
Не угавали, аж поки сам Зевс не спинив ураганом.
До кораблів ми тоді перенесли тебе з бойовища
Й там на ложі поклали, водицею теплою й маслом
45] Тіло обмивши прекрасне. Круг нього данаї юрбою
Сльози гарячі лили й волосся собі обстригали.
Вчувши цю звістку, з моря з безсмертними німфами вийшла
Мати твоя. І такий розлігся над морем жакливий
Зойк, що трепет і дрож огорнув мимоволі ахеїв.
50] Швидко б схопились вони й до міських кораблів уже бігли б,
Тільки затримав їх муж, на досвід іздавна багатий,
Нестор, – поради його і раніше бували найкращі.
Отже, озвався він, добра їм бажаючи, й так до них мовив:
"Стійте, аргеї, заждіть! Не тікайте, синове ахеїв!
55] То його мати в гурті нереїд безсмертних із моря
Вийшла сюди – на свого поглянути вмерлого сина".
Так він сказав, і стримали страх свій одважні ахеї.
Доньки старця морського тебе обступили навколо
З лементом тужним і в одіж нетлінну тебе одягнули.
60] Музи, всі дев'ять, навкруг голосами чудовими в чергу
Скорбно співали. Нікого з ахеїв без сліз мимовільних
Ти б не побачив там, – так зворушило їх муз голосіння.
Цілих сімнадцять днів і ночей ми отак над тобою
Плакали, смертніі люди з богами безсмертними разом.

65] На вісімнадцятий – труп твій вогню віддали і навколо
Різали жирних багато овець і волів круторогих.
Спалений був ти в одінні богів із щедрим запасом
Масла й солодкого меду. Героїв ахейських багато
В зброї ясній, круг вогню, що яскраво палав, походжали,
70] Піші й комонні, і гомін страшний від того здіймався.
Потім, коли уже знищив цілком тебе племін Гефестів,
Вранці твої зібрали ми білії кості, Ахілле,
В посуд з маслом і цільним вином. Нам дала його мати,
Глечик отой золотий. Дарунок це був Діоніса, –
75] Нам пояснила, – й робота Гефеста, славетного бога.
Так твої білії кості лежать там, пресвітлий Ахілле,
Разом з костями Патрокла, померлого сина Менойта;
Поруч лежать і кістки Антілоха, якого найбільше
Ти поміж друзів своїх шанував після смерті Патрокла.
80] Потім над ними високий і гарний насипали пагорб
Ми цілим військом могутніх аргеїв, списками славетних,
Над Геллеспонтом широким, на мисі, що в море вдається
Так, щоб із моря було його здалеку видно всім людям –
Тим, які нині живуть і які народитися мають.
85] Мати, в богів попросивши знадних нагород за змагання,
їх серед поля змагань поклала найкращим ахеям.
Бачив не раз ти, в іграх під час похорону героїв
Участь беручи, як над померлим володаря тілом
Ремені молодь підтягує, маючи йти на змагання.
90] Дуже, проте, здивувався би душею, якби лиш побачив,
Що в нагороду поклала богиня тобі за змагання,
Сріблянонога Фетіда! Бо надто богам ти був любий!
Навіть по смерті імення твое не загинуло, й завжди
Світлою слава твоя між смертними буде, Ахілле!
95] Ну, а мені ж то радість яка із війни, що зазнав я?
Визначив Зевс мені в день повороту загибель печальну
З рук Егіста й моєї підступної, злої дружини".
Так між собою вони розмову провадили ширу.
Саме в тій хвилі гонець наблизивсь до них світлосяйний,
100] Душі усіх ведучи женихів, Одиссеєм убитих.
Вдвох підійшли вони ближче, дивуючись з того, що бачать.
Зразу ж душа Агамемнона, сина Атрея, впізнала
Любе дитя Меланея, славетного Амфімедонта,
Бо гостював він колись у домі його на Ітаці.
105] Сина Атрея душа тоді перша до нього озвалась:
"Амфімедонте, як сталось, що в землю похмуру зійшли ви,
Всі однолітки добірні? Ніхто, добиравши ретельно,
Кращих мужів не знайшов би, напевно, у цілому місті.
Чи Посейдон розтрошив вас усіх в кораблях ваших бистрих,
110] Буйні наславши вітри і хвилю здійнявши високу?
Чи вас на суші де-небудь мужі повбивали ворожі
В час, як корів їх ви гнали й овечі отари чудові,
Чи на міста нападали, щоб їхніх жінок захопити?
Дай мені відповідь, я ж бо тобі доводжуся гостем.
115] Не пам'ятаєш хіба, як прийшов я до вашого дому
Із Менелаєм божистим удвох намовлять Одиссея
На кораблях добропалубних під Іліон вирушати?
Місяць ми цілий пливли по широкому морю, аж поки

Городоборця заледве умовили ми, Одиссея".

120] Амфімедонта душа тоді знову озвалась до нього:
"Сину Атрея славетний, владарю мужів Агамемнон!
Те, що ти, паростку Зевсів, говориш, я все пам'ятаю
І розповім про все оте широко тобі і докладно,
Як нам лихої загибелі смертне довершення сталося.

125] Сватали ми жону Одиссея, відсутнього довго.
Ані відмови на шлюб ненависний вона, ані згоди
Нам не давала, лиш чорну нам Керу і смерть готувала.
Підступ ще й інший, проте, в лукавих задумала мислях:
Кросна великі в покоях поставивши, вмить заходилась

130] Ткати тонку величезну тканину і так нам сказала:
"Юні мої женихи, хоч і вмер Одиссей богосвітлий,
Не спонукайте до шлюбу мене, аж поки скінчу я
Покрив погребний, — щоб марно прядіння моє не пропало, —
Славному старцю Лаерту на час, коли доля нещадно

135] В повен зріст покладе його смерті в обійми скорботні,
Щоб не корили мене ахеянки в цілій окрузі,
Що залишився без савану той, хто надбав так багато".
Мовила це, і дух наш відважний у грудях скорила.
З того часу вона ткала удень полотнину велику

140] Й потім при факельнім світлі її уночі розпускала.
Цілих три роки ахеїв лукавством морочила жінка.
Аж на четвертому році, як знову весна вже настала,
Вряд перейшли місяці і сповнили дні своє коло,
Нам розказала одна із жінок, що все оце знала,

145] Й вгледіли ми, як чудову вона розпускала тканину.
І довелося вже їй хоч-не-хоч, а ткання докінчити.
Врешті тканину велику зіткавши, вона показала
Випраний чисто покров, що сяяв, як сонце чи місяць.
Саме тоді якийсь бог зловорожий привів Одиссея

150] В дім свинопаса, що жив у полях на околиці дальній.
Разом і милий прибув богорівного син Одиссея, —
Він із піщаного Пілоса в чорнім судні повернувся.
Смерть лиху женихам замишляючи, вдвох подалися
В місто преславне вони. Одиссей помаленьку іззаду

155] Йшов. Телемах же далеко від нього ступав попереду.
Вів свинопас Одиссея, убраного в бідне лахміття, —
В вигляді старця з торбами, жебрущого вбогого діда,
Що на ціпок опиравсь, а на тілі мав дране лахміття.
Тим-то нікому з нас, навіть найстаршим, на мисль не спадало,

160] Щоб несподівано так Одиссей повернувся додому.
Отже, і лайкою ми й чим попало у нього жбурляли.
Та до часу він наші лайливі слова і побої
В домі власному зносив, стійким усе терплячи духом.
Та, послухаючи волі егідодержавного Зевса,

165] Із Телемахом усю він зброю зібрав пречудову,
Склав у коморі її і на засув міцний зачинив там.
Задум намисливши хитрий, дружині своїй наказав він
Винести лук женихам, а до нього ще й сиве залізо —
Нам, бідолашним, знак до змагання й початку убивства.

170] Тільки ніхто з-поміж нас не зміг тятиву на могутній
Лук натягнути, — для того ми надто були недолугі.
Та як великий цей лук опинився в руках Одиссея,

Всякими голосно всі почали ми кричати словами,
Щоб не давали лука йому, хоч і як би просив він.
175] Лиш Телемах підбадьорив і через Евмея дозволив.
Лука незламний в нещастях узяв Одиссей богосвітлий,
Легко його натягнув і стрілу пропустив крізь залізо.
Вийшовши, став на порозі він, бистрії висипав стріли;
Глянувши грізно навкруг, владаря Антіноя устрелив.
"о Стогнуці стріли і в інших він став женихів посилати,
Цілячись прямо, й один за одним вони падали густо.
Знати було, що когось із богів своїм спільником має.
В гніві шаленім по дому гасаючи всюди, обидва
Били круг себе нещадно і голови їм розбивали,
185] й стогін безславний лунав, і кров заливала долівку.
Так, Агамемnone, всі ми загинули. Наші там трупи,
Ще не поховані, й досі лежать в Одиссеєвім домі.
Рідні по наших домівках і досі про це ще не знають, —
Чорну-бо пасоку з ран прийшли б вони наших обмити
190] І поховали б, оплакавши, як і годиться для вмерлих".
Сина Атрея душа тоді знову озвалась до нього:
"Щастен ти, сину Лаертів, умілий на все Одиссею!
Жінку великих чеснот узяв ти собі за дружину.
Серцем-бо чиста й умом бездоганна твоя Пенелопа,
195] Донька Ікарія. Вірна лишилась вона Одиссею
З юності, мужеві своєму. Отож не загине ніколи
Слава чеснот її між земнородних, — дадуть їм безсмертні
Співів чудесних на честь розважній жоні Пенелопі.
Та не така Тіндареева донька, що зле учинила,
200] Юних днів мужа убивши. Жажливі лунатимуть в людях
Співи про неї. Лихою вона неславою вкрила
Вдачею кволих жінок, хоч будуть вони й доброчесні".
Так між собою вони розмову провадили щиро,
Стоячи в темній оселі Аща, в глибинах підземних.
205] Ті ж з Одиссеєм, вийшовши з міста, прийшли незабаром
В сад до Лаерта, оброблений гарно. Колись-то придбавши,
Сам Лаерт пильнував його, трудячись в ньому старанно.
Дім там стояв, а навкруг оббігала його прибудова,
Де спочивають челядники, їжу їдять і ночують
210] Слуги, що всяку виконувать мусять хазяйську роботу,
Там же й стара сікелійка жила, що дбайливо стареньким
Опікувалась Лаертом в полях цих, далеко від міста.
З словом таким Одиссей до слуг і до сина звернувся:
"Разом заходьте тепер у добре збудований дім цей
215] І на обід заколіть швиденько свиню щонайкращу.
Випробу я учиню у нашого батька тим часом —
Чи упізнає мене він, на власні побачивши очі,
Чи не впізнати йому по такій мене довгій розлуці?"
Так говорив він і дав бойову служникам своїм зброю.
220] Бистро у дім вони після того ввійшли, Одиссей же
Вийшов у сад багатоплідний, щоб батька на випробу взяти.
Та не знайшов він ні Долія, сад обійшовши просторий,
Ні служників, ні синів його, — всі повиходили з саду
Віття тернове збирати, щоб плотом увесь виноградник
225] Обгородить, — де шукать, їм показував Долій старенький.
Лиш свого батька знайшов у саду, доглянутім добре,

Кущ обгортав він. Латаний весь і брудний був на ньому,
Драний, нужденний хітон, на голінках із бичої шкіри
Латані мав наголінники, щоб від дряпин захищатись,
230] Мав на руках рукавиці від тернів, а зверху козиний
На голові мав каптурок, що збільшував вигляд злиднений.
Глянув на батька незламний в біді Одиссей богосвітлий,
Як його старість зігнула, як гриз його смуток сердечний,
Став під високою грушею й слізьми гіркими умився.
235] Потім у серці своєму і в мислях почав розважати –
Кинутись прямо до батька, обнять, цілувати й відразу
Все розказать, як прийшов він, як в рідну вернувся вітчизну,
Чи розпитати самому і випробу спершу вчинити.
Поміркував, і ось що він визнав тоді за найкраще:
240] Випробу спершу вчинить у жартливо-колючій розмові.
З наміром цим до батька пішов Одиссей богосвітлий,
Той же окопував кущ тоді, голову низько схиливши.
Отже, до нього наблизившись, син ясночоловий промовив:
"Саду свого доглядати, мій старче, тобі не бракує
245] Вміння! Великих старань ти доклав тут, і жодна рослина –
Ні виноград, ні олипка, ні груша, ні грядки городні,
Ані смоковниця – тут без твого не росте піклування.
Все ж тобі й інше скажу я, лиш серцем своїм не гнівися:
Доброго догляду сам ти не маєш, сумна тобі старість
250] Випала тут, – увесь ти в бруді, у жалюгіднім лахмітті.
Не за неробство-бо твій господар про тебе не дбає,
Й рабського в тебе нічого нема, – лиш побачити варто
Вигляд і постать твою, – скоріш на державця ти схожий.
Схожий ти справді на нього, якби лиш помився, наївся
255] Й ліг у постелю м'яку, як людині старій подобає.
Отже, всю правду мені розкажи і повідай одверто:
Чий ти слуга? Чийого ти саду отут доглядаєш?
Щиро, не криючись, все розкажи, щоб знав я напевно:
Справді в Ітаку оце прибули ми, як мовив сьогодні
260 Хтось із тутешніх людей, що стрівся мені на дорозі?
Був він не дуже привітний, не мав ні терпіння докладно
Відповідать, ні слів моїх слухать, коли розпитати
Хтів я про друга свого, чи існує він десь, чи живий ще,
Чи уже досі помер і домує в оселі Аїда?
265] Отже, скажу тобі дещо, а ти вважай і послухай.
Мужа колись я гостинно приймав, що в нашу країну
Милу прибув, – із людей, з далекого краю заходжих,
Гість миліший ніколи до дому мого не приходив.
Родом, хвалився мені, був він з Ітаки. Та говорив ще,
270] Ніби Лаерт, син Аркесія, то його батько родимий.
Я Одиссея у дім свій привів і, прийнявши гостинно,
Став від душі частувати, було-бо всього в нас доволі,
Ще й подарунків, як гостеві личить, йому надавав я –
Золота гарного виробу сім йому дав я талантів,
275] Дав срібляну йому чашу, в різьблених оздобах квітчастих,
Дав аж дванадцять плащів поєдинчих і стільки ж накидок,
Стільки ж красивих одінь полотняних і стільки ж хітонів;
Женщин, крім того, чотири, тямущих в усякій роботі
Й гарних на вроду, узяв він тоді, яких сам собі вибрав".
280] Сльози з очей проливаючи, так відповів йому батько:

"Саме в той край ти, чужинче, й приїхав, якого питаєш,
Тільки зухвалі мужі й нечестиві у ньому панують.
Марно утратився ти на дарунки, їх стільки віддавши.
От якби дома застав живим ти його на Ітаці,
285] То відрядив би з дарами тебе він, гостинно прийнявши,
Як і належить віддячить тому, хто перший почав це.
Ти ж мені от що тепер розкажи і повідай одверто:
Скільки ж то років від того пройшло, як гостинно приймав ти
Гостя бездольного, сина мого, якщо був це насправді
290] Він, бідолашний? Мабуть, від отчизни й від друзів далеко
Риби у морі десь з'їли його, чи, може, на суші
Став він поживою звірів і птиць. Не оплакала мати,
Не спорядила із батьком, — ми ж разом його породили;
І Пенелопа розважна, із віном багатим дружина,
295] Не голосила, як личить, над ложем свого чоловіка,
Вій не закрила йому, як це подобає для вмерлих.
Отже, по правді скажи мені все, щоб знав я напевно:
Хто ти і родом відкіль? В якій виростав ти родині?
Бистрий де корабель, що й тебе сюди віз, і з тобою
300] Товаришів богорівних? Чи, може, лише як супутник
Плив ти в чужім кораблі, що, тебе ізсадивши, від'їхав?"
Відповідаючи, мовив тоді Одиссей велемудрий:
"Зараз одверто і широко всю правду тобі розповім я.
Родом я з Алібанта, де дім я уславлений маю;
305] Син владаря Афіданта, а дід Поліпемоном звався,
Сам же Еперітом звуся; якесь божество проти волі
До берегів цих мене із Сіканії вітром загнало.
Свій корабель я близ поля далеко від міста поставив.
Що ж до твого Одиссея, то рік уже п'ятий минає,
310] Як відтіля він одбув і з вітчизни моєї від'їхав,
Муж бездольний; щасливу пташки йому путь віщували,
Справа злітаючи. Тим-то радів я, його виряджавши,
З радістю й він відпливав. Сподівались обое не раз ми
Ще зустрічатись гостинно й дарунками щедро мінятись".
315] Мовив це, й чорна хмара печалі Лаерта окрила,
Попелу в жмені обидві брудного, мов кіптява, взявши,
Голову сиву свою він посипав, стогнувши тяжко.
Захвилювалось і синове серце: на любого батька
Глянув лише — і гостро у ніздрях йому зашипало.
320] Кинувсь до нього, обняв він його і, цілючи, мовив:
"Батечку мій! То ж я є той самий, про кого питаєш!
Аж на двадцятому році вернувсь я до рідного краю.
Годі, утримайсь од сліз, і плачу, і гіркого стогнання.
От що тобі я скажу: нам треба чимдуж поспішати.
325] Вчора усіх женихів повбивав я у нашому домі,
Злочин караючи їх і ганьбу, для серця нестерпну".
В відповідь знову озвався до нього Лаерт і промовив:
"Якщо насправді це ти, мій син Одиссей, повернувся,
Певну ознаку мені покажи, щоб повірити міг я".
330] Відповідаючи, мовив йому Одиссей велемудрий:
"Спершу очима своїми на шрам ти оцей подивися —
То на Парнасі кабан мене білими іклами ранив
На полюванні. Це ж ти мене й мати поважна послали,
Щоб я Автоліка, батька матусі, навідав, — одержать

335] Мав я дарунки, що, будши у нас, мені обіцяв він.
Далі дерева тобі у саду я, доглянутім добре,
Всі покажу, що мені дарував ти. Хлоп'ям ще їх назви
В тебе питав я, садком за тобою йдучи; повз дерева
Так ми проходили, й ти пояснив мені кожного назву,
340] Подарував мені груш тринадцять і яблунь десяток,
Сорок смоковниць; ще й лоз виноградних мені обіцяв ти
Дати рядів п'ятдесят, таких, що весь рік безнастанно
Тут плодоносять, — і зараз ті грона ростуть розмаїті,
Й кожному інша від Зевса пора визрівання спадає".
345] Так він сказав, а в старого і серце, й коліна зоміли,
Як пригадав лиш ознаки, що той розповів так докладно.
Любого сина обняв він руками і сам знепритомнів.
Світлий його підхопив Одиссей, у нещастях незламний.
А як прийшов він до пам'яті й дух в його серце вернувся,
350] Відповідаючи, так він одразу ж почав говорити:
"Зевсе, наш батечку! Є ще боги на Олімпі високий,
Раз женихи за надмірне зухвальство своє поплатились.
Зараз же страх мені серце проймає, щоб часом не збіглись
Всі ітакійці сюди незабаром та щоб поголоски
355] Не порозносили зайвої скрізь по містах кефаленських".
Відповідаючи, мовив йому Одиссей велемудрий:
"О, не турбуйся! Тепер нема чого цим клопотатись!
Краще ходім до оселі, від саду ж вона недалеко.
Я Телемаха туди, і чередника, й свинопаса
360] Вирядив, щоб якнайшвидше вечерю для нас готували".
Мовив він це, і пішли до прекрасного дому обидва.
А як дійшли до покоїв, збудованих зручно й вигідно,
Там Телемаха застали, і чередника, й свинопаса, —
Краяли м'ясо вони і вино іскристе мішали.
365] В домі тим часом одна сікелійка служебна Лаерта,
Мужнього серцем, помила й оливою вже намастила,
Потім і плащ подала одягнути прегарний. Афіна ж,
Тихо наблизившись, м'язи зміцнила людей вожаєві,
Більшим, ніж був він, зробила на зріст і на вигляд ставнішим.
370] Вийшов з купелі Лаерт, — здивувався тоді син його любий,
Бачачи, що на безсмертних богів він виглядом схожий.
Отже, озвався Одиссей і слово промовив крилате:
"Батечку рідний! Це хтось із богів, одвічно живущих,
Постаттю вищим тебе ізробив і на вигляд ставнішим".
375] В відповідь так на це йому мовив Лаерт тямовитий:
"Зевсе, наш батьку, й Афіно, і ти, Аполлоне! Якби ж то
Був я такий, як тоді, коли на чолі кефаленян
Нерік я брав, над мисом високим укріплене місто!
О, якби був я таким у нашому домі учора
380] Й мав би зброю на плечах, то вийшов би й сам позмагатись
Із женихами. Я багатьом, що були у господі,
Переламав би коліна, і серцем ти дуже радів би".
Так між собою вони розмову провадили шири.
Інші тим часом, упоравшись, учту уже спорядили
385] І на стільцях та ослонах рядами тоді посідали.
Всі уже руки до страв простягай, як зайшов до господи
Долій старий, а з ним увійшли і синове старого;
З поля вертались вони, коли їх перестріла й гукнула

Мати, стара сікелійка, що й їх згодувала, й старого
390] Батька, одряхлого з старості, пильно весь час доглядала.
Щойно побачили й серцем вони Одиссея впізнали,
Біля порога, здивовані, враз зупинились. З привітним
Словом звернувся тоді Одиссей і так до них мовив:
"Старче, до столу сідай, та й вам дивуватися годі.
395] Ми в цих покоях давно сидимо з нетерпінням, готові
Взятись до їжі, і тільки на вас ми оце дожидали".
Так він сказав, і до нього з руками простертими Долій
Прямо пішов і, руку його за зап'ястя вхопивши,
Став цілувать, і слово до нього промовив крилате:
400] "Любий, нарешті вернувсь ти! А як ми тебе виглядали!
Вже й не надіялись, – це лиш боги нам тебе повернули!
Будь же здоровий, веселий! Боги хай пошлють тобі щастя!
Ти ж усю правду мені розкажи, щоб знав я напевно:
Чи Пенелопі розумній відомо, що ти повернувся
405] Й дома уже, чи послати до неї нам вісника треба?"
Відповідаючи, мовив йому Одиссей велемудрий:
"Старче, усе вона знає. Чого тобі цим турбуватись?"
Так він сказав, і сів той на кріслі, обточені гладко.
Славно стали тоді Одиссея словами вітати
410] І доторкатись руками сини челядинця старого,
Потім уряд біля Долія, батька свого, посідали.
Так споживали вечерю в господі вони за столами.
Чутка, вісниця бистра, тим часом по місту ходила,
Долю страшну і смерть женихів розславляючи всюди.
415] Тільки почувши про це, із зойком і тужним стогнанням
Всі почали звідусіль перед дім Одиссея збігатись.
Трупи убитих виносили з дому, й ховав свого кожен,
Тих же, що з інших країв, розіслали по інших домівках,
Всіх одвезти у швидких кораблях рибакам доручивши,
420] Та й подалися на площу гуртом із засмученим серцем.
А як зійшлися на площі і всі звідусіль позбирались,
Став перед ними Евпейт посередині й слово промовив.
Біль невимовний лежав на серці у нього за сина,
За Антіноя, що першого вбив Одиссей богосвітлий.
425] От він звернувся до них, проливаючи сльози, й промовив:
"Друзі, лихо страшенне намислив цей муж для ахеїв!
Вивіз відціль в кораблях багато мужів благородних
1. погубив місткі кораблі, погубив і людей він,
А повернувшись тепер, повбивав кефаленян найкращих.
430] Ну ж бо, раніш ніж устигне він швидко у Пілос укритись
Чи в богосвітлу Еліді втекти, де владарять епеї,
Вийдім на нього! Інакше ганьба нас окрие назавжди.
Сором нам буде тоді в усіх поколіннях прийдешніх,
Як за дітей ми своїх і за рідних братів на убивцях
435] Не помстимося. Зовсім не мило тоді б мені стало
Й жити! Волів би я швидше умерти й з убитими бути!
Отже, ходім, щоб не встигли вони через море податись".
Так говорив він крізь сльози, і жаль охопив всіх ахеїв.
Близько до них підійшли Медонт і аед божественний,
440] Що, лиш покинув їх сон, з Одиссеєвих вийшов покоїв.
Стали вони посередині, й дуже усі здивувались.
Сповнений мислей розумних, Медонт до присутніх звернувся:

"Слухайте слова мого, ітакійці! Не проти-бо волі
Вічних богів Одиссей наваживсь таке учинити.
445] Бачив я сам безсмертного бога, який з Одиссеєм
Поруч стояв і на вигляд був зовсім на Ментора схожий.
Хтось із безсмертних богів то з'являється лиш Одиссею,
Щоб підбадьорить його, а то женихів по господі,
Жахом пойнятих, ганяє, й ті купами падають долі".
450] Так говорив він, і острах блідий усіх огорнув їх.
З словом звернувся до них Аліферс, герой постарілий,
Масторів син, — і вперед, і назад він один лише бачив.
З наміром добрим до них він почав говорити й промовив:
"Слухайте, всі ітакійці, що маю вам нині сказати!
455] Тільки з нікчемності вашої все оце сталося, друзі,
Ментора ви, людей вожая, та й мене не схотіли
Слухати і від безглуздя дітей не стримали ваших,
Що у глупоті зухвалій страшного накоїли лиха,
Все сплюндровавши майно та безчестячи вірну дружину
460] Знатного мужа, якому — гадали ви — вже не вернутись.
Хай же тепер буде так, послухайте ради моєї:
Ні, не йдім, щоб нещаст'я іще гірших собі не накликають".
Так він сказав, і з криком великим із місць позривались
Більшість присутніх, хоч решта, проте, на місцях залишилась.
465] Не до вподоби ця мова була їм — вони за Евпейтом
Хтіли іти, і зразу всі кинулись зброї шукати.
А після того як тіло блискучою міддю окрили,
Знову юрбою вони перед містом зібрались просторим.
їх вожаєм був Евпейт у дитячій своїй безрозсудстві.
470] Думав за смерть свого сина помститись, але не судилось
Вже повернутись йому, — знайшов там свою він загибель.
Саме у час той Кроніону Зевсові мовить Афіна:
"Батьку Кроніде, поміж усіма владарями найвищий!
Дай мені відповідь: що в своїх нині ховаєш ти мислях?
475] Чи зловорожу й надалі війну і лиху їм готуєш
Битву, чи дружбу тепер між двома закладеш сторонами?"
Відповідаючи, Зевс, що хмари збирає, промовив:
"З чого ти, доню, про це вивідувать стала й питати?
Чи не сама ти раніше намислила розумом власним,
480] Як Одиссей на тих людях, вернувшись, має помститись?
Зробиш, як схочеш. Я ж тільки скажу, як було б воно краще.
Помсту на всіх женихах здійснив Одиссей богосвітлий,
Тож, закріпивши в клятвах надійних, що він у них завжди
Буде володарем, ми і дітей, і братів їх загибель
485] Пустим в непам'ять. Хай знов у них буде любов обопільна,
Як і раніш, хай в мирі й багатстві навік вони будуть".
Цими словами він давне зміцнив побажання Афіни,
Збігла стрімливо вона із високих вершин олімпійських.
Щойно солодким як мед наїдком усі вдовольнились,
490] Світлий почав говорить Одиссей, у нещастях незламний:
"Вийде хай глянути хтось, чи не близько вони вже підходять".
Так він сказав, і підвівсь тоді Долія син, як звелів він.
Вийшов, і став на порозі, і всіх уже близько побачив.
Швидко тоді Одиссееві слово промовив крилате:
495] "Глянь-бо, вони уже близько. Скоріше до зброї ставаймо!"
Так він сказав, і кинулись зброю усі надягати —

Долія шість синів та ще четверо круг Одиссея,
Разом із ними й Лаерт, і Долій у зброю вдягнулись,
Хоч і давно уже сиві, обидва – бійці мимоволі.
500] А після того як тіло блискучою міддю окрили,
Двері тоді відчинили і вслід Одиссееві вийшли.
Близько до них підійшла тоді Зевсова донька Афіна,
Ментора вигляд прибравши, з ним постаттю й голосом схожа.
Глянувши, світлий зрадів Одиссей, у нещастях незламний.
505] Швидко до любого сина свого Телемаха він мовив:
"Ти, Телемаху, вже й сам, прийшовши сюди, розумієш –
Мірятись силою з кращими в доблесті будеш мужами.
Не осором тепер роду батьків своїх, досі-бо завжди
Силою й мужністю ми на всю визначалися землю".
510] Відповідаючи, мовив йому Телемах тямовитий:
"Сам, як захочеш, мій батечку любий, побачиш, – це серце
Не осоромить, як висловивсь ти, отецького роду".
Так він сказав, і Лаерт, душею радіючи, мовив:
"Радість яка, який день мені випав, о милі богове!
515] Син мій з онуком моїм змагаються в доблесті нині".
Стоячи обіч, сказала йому ясноока Афіна:
"Сину Аркесія, між товариством усім найлюбіший!
Зевсові-батьку й дочці ясноокій його помолившись,
Списом своїм розмахнись довготінним і з силою кинь ним".
520] З словом цим міці йому надихнула Паллада Афіна.
Зевса великого доньці він щиро тоді помолившись,
Списом своїм розмахнувсь довготінним, і з силою кинув,
І в міднощокій шолом Евпейтові прямо улучив.
Списа не стримав шолом – пройняло його міддю навиліт.
525] З грюкотом впав він на землю, аж зброя на нім забряжчала.
З сином своїм ясночолим напав Одиссей на передніх,
І почали їх списками й дволезими сікти мечами.
Всіх би побили й позбавили їх повороту додому,
Коб не Афіна, Зевса егідодержавного донька.
530] Крикнула лунко вона і всіх зупинила відразу:
"Гей, зупиніть, ітакійці, війну між собою жакливу!
Годі вам кров проливають, розходьтесь всі якнайшвидше!"
Мовила це їм Афіна, і острах блідий огорнув їх.
Перелякалися так, що з рук у них випала зброя, –
535] Падало все в них на землю, коли їх богиня гукала.
Бігли до міста усі, щоб тільки життя врятувати.
Страшно крикнув ясний Одиссей, у нещастях незламний.
Ввесь він напруживсь і кинувсь, немовби орел з височіні.
Блискавку димно-сірчану метнув тоді з неба Кроніон,
540] Впала під ноги вона громовержця дочці ясноокій.
До Одиссея звернулась тоді ясноока Афіна:
"О Лаертід богорідний, удатний на все Одиссею!
Годі, кінчай вже війни усім осоружної розбрат,
Щоб громозвучного Зевса Кроніона більш не вгніввити".
545] Так сказала Афіна, і радо їй він послухав.
Потім у клятвах надійних уклала між ними угоду
Зевса егідодержавного донька, Паллада Афіна,
Ментора вигляд прибравши, з ним постаттю й голосом схожа.

ПІСНЯ ПЕРША

[Арабськими цифрами позначена нумерація рядків (віршів), римськими – пісні поеми. У квадратних дужках – номери сторінок видання]

2. Столиця троян – Іліон, або Троя. Про події десятого, останнього року боротьби за Іліон розповідається в "Іліаді" Гомера.

8. Гелій, або Геліос – бог сонця, Гіперіон – той, що ходить над нами (Геліос іменується так за ім'ям свого батька).

10. ".../ нам розкажи..." – Цими словами поет визнає, що й до нього існували перекази про пригоди Одиссея. Про попередників Гомера Арістотель так говорить у своїй "Поетиці" (IV): "До Гомера ми не можемо назвати нічийого такого роду поеми, хоч, напевно, їх було багато".

11. "Інші..." – ахейські вожді, що воювали під Троєю. Про їх пригоди розповідала епічна поема "Повернення", яка не збереглася.

25. Гекатомба – жертва богам, яка складається із ста биків або овець; означає також взагалі багату жертву, в переносному розумінні – величезні жертви (війни, терор, пошесті).

35. Атрід – тобто син Атрея, Агамемнон, якого по поверненні з Трої, за переказом, убила його дружина Клітемнестра у змові з своїм коханцем Егістом. Розповідь про цю змову та про помсту Агамемноновому сину Ореста (див. І. 35 і 40) лежить в основі драматичної трилогії Есхіла "Орестея". Іменування за предками батьківської лінії (так звані патроніміки) в гомерівську епоху свідчать про сталість патріархального укладу, що прийшов на зміну давньому матриархатові.

38. "Світлий дозорець" – епітет Гермеса, гр. аргейфонтеc – дослівно – світлосяйний, бистрий, за іншими – губитель світла; пізніша народна етимологія цього епітета Гермеса, бога вітру і дощів, що затьмарюють чисте небо, дала початок переказу про вбивство Гермесом Аргона, і самому епітетові надано значення "аргосовбивця".

[509]

44. "Ясноока Афіна" – власне, з ясно-синіми, гострозорими, видючими і вночі, як у сови, очима, що наводять страх своїм блиском. Цей рядок не раз повторюється пізніше, часом з незначними змінами, як авторська репліка перед початком мови Афіни. Аналогічні повторення реплік і окремих уривків тексту часто траплятимуться далі як своєрідний засіб епічної розповіді або як зроблена з тою чи іншою метою пізніша вставка.

50. "...на ... пупі широкого моря" – тобто на острові посеред моря.

52. "Згубного донька Атланта" – німфа Каліпсо.

58. "...дим, що над рідним підноситься краєм..." – Відгук цих слів Гомера та старогрецького прислів'я – "Дим вітчизни нам любіший, ніж вогонь на чужині", – позначається в аналогічному вислові римського поета Овідія "Ei gashsh raigiae ciniisiz" ("Понтійські послання"), в словах Чацького "И дим отечества нам сладок и приятен" (О. Грибоедов, "Лихо з розуму"), в поезії Лесі Українки "Дим" – "Для нас у ріднім краю навіть дим солодкий та коханий", в одному з сонетів М. Зерова – "Там зноситься Ітаки синій дим".
61-62. "Одісей... одвертаєшся й досі..." – гра слів, що відтворює відповідну гру слів оригіналу.

68. Посейдон тут названий земледержцем; частіше він зветься землі потрясателем. Перший з цих епітетів стосується дуже давніх часів, коли Посейдон вважався богом землі та земної родючості, другий – пізнішої епохи, коли він став богом морської стихії. Про осліплення кіклопа Поліфема, що накликало на Одиссея гнів Посейдона, розповідається в пісні IX.

85. Острів Огігія – можливо, це не назва острова, а епітет, що означає – стародавній, одвічний (див. також прим, до VII. 245).

90. "Довговолосі ахеї. — Довгим волоссям відрізнялись не тільки вільні від невольників, а й знатні від незнатних.

99. "Спис... з наконечником мідним". — В гомерівську епоху майже не знали залізних виробів, а користувались переважно бронзовою або мідною зброєю та начинням.

101. "...донька всевладного батька" — тобто Афіна, яка, за міфологічним переказом, вийшла з Зевсової голови.

109-110. Стародавні греки пили переважно розбавлене вино, яке більше ніж наполовину змішували з водою в так званих кратерах (глиняний або й срібний посуд). Окличники, або оповісники скли-

[510]

кали на збори, стежили за порядком під час суду, прислуговували при жертвоприношеннях владарів, а також за їх столом.

153. Кіфара та схожа на неї формінга — струнні інструменти гомерівського часу, на яких грали вступ перед початком співу та заповнювали паузи між його частинами, тоді як самий спів виконувався без супроводу.

183-184. "Пливши... в місто Темесу, по мідь, а везу я залізо блискуче". — Торгівля гомерівських часів мала переважно міновий характер.

187. "...гістьми з твоїм батьком були ми взаємно". — Обопільна гостинність, так звана проксенія, була необхідною формою взаємної допомоги, бо за межами своєї вітчизни сподіватись на чийсь захист не доводилось.

202. "...не віщун я і з льоту пташок ворожити не вмію". — Ворожіння по льоту пташок було дуже поширене серед стародавніх греків, при цьому звертали увагу — звідки й куди летить пташка, якої вона породи тощо.

239. "Пагорб могильний над ним насипали б там всеахеї". — Серед багатьох грецьких племен гомерівської доби чільне місце належало ахеям, отже, збірне поняття всеахеї означало греків взагалі. Пагорб могильний, або так званий кенотаф, — насип у вигляді могили; його насипали для тих, хто загинув на чужині і не був належно похований [без поховання душа померлого, за віруванням греків, не потрапляла до АЗду (підземного царства) й не знаходила заспокоєння].

241. "Гарпії ж нині його від нас одібрали безславно" — прислів'я про людину, яка без вісті пропала, побудоване на основі міфу про гарпій, крилатих потвор, що викрадають людей.

247. "Скільки їх тут не кермує, на цій кременистій Ітаці" — звукова гра оригіналу, зразки якої нерідко трапляються в поемі.

248. "Всі мою сватають матір і дім мій нещадно грабують". — В сватанні до жінки, про чоловіка якої двадцять років нема ніяких чуток, не вбачалося нічого злочинного, — ганебним було лише зухвале зловживання її гостинністю.

267. "Тільки в безсмертних богів лежить іще це на колінах" — приблизно відповідає нашому прислів'ю: "Надвое баба ворожила".

319. "...богиня зникла, мов чайка..." — Афіна у вигляді чайки, морського орла або ластівки — відбиток амфібологічних уявлень

[511]

стародавніх греків, які нерідко шанували богів у вигляді тих чи інших тварин.

356-359. Ці рядки — виразне свідчення про патріархат в гомерівському суспільстві, коли влада в домі належала чоловікові.

431-432. "...двадцять за неї волів заплативши; в домі так само її шанував, як і жінку..." — Домашня худоба в гомерівському суспільстві становила мінову одиницю — за невольника платили від восьми до двадцяти биків.

Становище придбаних таким способом челядників ще не було таким принижено рабським, як пізніше, — на них здебільшого дивились як на членів сім'ї. 441. "...причинила двері і ременем засув знадвору засунула тихо". — У дверях стародавніх греків не було ні замків, ні ключів, замикались вони на дерев'яний засув, як і в старожитних українських хатах.

ПІСНЯ ДРУГА

1. "Ледве з досвітньої мли заяснила Еос розоперста" — епічна формула опису світанку, багато разів повторювана в поемі.

15. Герой — в первісному значенні — дух померлого, що впливає на живих; у Гомера — вождь, воєначальник, а також воїн, борець, взагалі — славний муж.

19. Про загибель Одиссеевих супутників у печері людожера кіклопа розповідається в IX пісні.

22. Для гомерівської епохи, на відміну від пізніших часів, характерною була повага до фізичної праці навіть у знатних родинах.

37. "...йому берло у руки вклав окличник..." — Берло (по-грецьки скептрон — скіпетр) — посох, жезл, знак гідності жерців, суддів, послів, окличників та владарів; на народних зібраннях вручався як ознака влади тому, хто забирав слово.

53. "Викуп за дочку". — За гомерівських часів жених повинен був принести весільні подарунки своїй нареченій та її батькові як викуп за неї; батько теж давав подарунки молодій як посаг. При цьому не зневажались і почуття нареченої ("...щоб ...видав її за того, кого схоче, хто буде їй любий").

72. "Ахеї в наголінниках мідних". — Мідні наголінники захищали ноги бійців від поранень і були окрасою воїнського вбрання.

[512]

95. Ткання й прядіння було звичайним заняттям стародавніх жінок; льняні тканини вважались розкішшю, доступною тільки заможним людям; простий люд носив одяг з грубої повсті.

120. Мікена, Тіро і Алкмена — жінки, що зрадили своїх чоловіків: Алкмена, дружина Амфітріона, породила від Зевса сина Геракла, Кефеева дружина Тіро — двох близнят від Посейдона, міф про Міке-ну — невідомий.

132. "...сплатити віно Ікарію" — йдеться про пеню, яку чоловік повинен сплачувати батькові своєї дружини, повертаючи її до нього (або, як у даному разі, син, що виряджає свою матір-вдову до її батька) без поважних причин.

145. "...загинете ви без відомсти". — Замість загиблого батька Телемах мав право, за народним звичаєм, помститися на женихах за заподіяні ними збитки.

154. "І над домами направо й над містом кудись полетіли". — Стародавнє гомерівське місто, подібно до Мікен (та й до нашого Києва), поділялось на дві частини: високе місто, на пагорбі, де стояли будинки владущих (звідси й епітет Ітаки — здалеку видна), і нижнє місто, поділ, де жили нижчі верстви населення.

191. "...з поміччю птахів отих..." — Слово "отих" разом із відповідним жестом промовця вказувало на двох орлів, які щойно пролетіли над містом.

203. Еврімах говорить тут про відшкодування завданих женихами збитків у такому ж самому розумінні, як раніше говорив про це Телемах.

225. Ментора, Одиссеевого друга, під виглядом якого Афіна допомагає Телемахові, треба відрізнати від Мента, тафійського вождя, що його вигляд вона прибирає в першій пісні (р. 105). Схожість, а разом з тим неоднаковість цих імен — один з доказів різночасного походження відповідних частин "Одіссеї".

271 – 280. Багаторазове повторення складів по, пе та ін. в оригіналі, що справляє враження нарочитої гри звуками, відтворюється і в перекладі: перейнявши, лугъ, иевен, иодібним, локине, сиовниш.

290. Борошно ячне, з якого варили кашу, пекли коржі та хліб, маслини, олія, розбавлене водою вино та овочі й фрукти – звичайна їжа стародавніх греків.

[513]

388. "Сонце тим часом зайшло, і тінями вкрились дороги". – Цей рядок часто повторюється в "Одіссеї", коли йдеться про закінчення дня.

432. "...богам... лили у зливання..." – Крім принесення в жертву биків, овець тощо, греки приносили й безкровні жертви у вигляді плодів, а також узливань (вином, медом, оливою, молоком і водою).

ПІСНЯ ТРЕТЯ

2. Неба твердінь мідяна. – За уявленнями людей гомерівської доби, небо являло собою мідне або залізне склепіння.

5-6. " Чорних биків... різали в жертву..." – Биків та інших тварин чорної масті приносили в жертву підземним божествам, а також Посейдонові (див. прим, до I. 66), якого уявляли "в кучерях темних".

17. "Нестор – упокірник коней". – Саме владущі верстви, що були власниками коней, виставляли з-поміж себе колісничних бійців.

35. "Руки піднявши, вітали..." – Стародавні греки вітали один одного, піднімаючи руку вгору або доторкаючись нею до плеча.

42. Зевс-егідодержавець. – Егіда – зроблений з козиної шкіри щит Зевса, яким він здійснює грізні бурі і наводить жах на ворогів. Перша егіда, як розповідає міф, була зроблена для Зевса з шкіри кози Амалтеї, яка згодувала його своїм молоком на острові Криті. В переносному розумінні егіда – захист, оборона, заступництво ("бути під егідою").

63. "Келих дводонний" – з двома заглибинами – зверху і знизу. 68. "Нестор, іздець староденний..." – В оригіналі, власне, – іздець геренський. Герен – місто в Еліді, де Нестор народився. Вірніше, проте, пов'язувати цей епітет із словом "герон" – старик. Інший епітет Нестора – "комонник старезний", тобто бадьорий старик, що може ще їздити верхи.

73. "Наче розбійники ті, що гасаять по водних просторах". – Морський розбій та піратські наскоки на береги сусідніх грецьких племен були звичайною справою за гомерівських часів, і Нестор запитує про це без будь-якого докору й здивування.

109. "Еант войовничий" – один із двох героїв ахейських, відомих також під ім'ям Аяксів, син саламінського владаря Теламона (див. також прим, до XI. 543-551).

130-132. Грецькому війську, як розповідає міф, довелося зазнати багато лихих пригод, перше ніж воно повернулось додому.

135. "...гнів... ясноокої доньки батька всевладного" – тобто гнів Зевсової доньки Афіни, викликаний тим, що другий Еант, син Ой-лея (див. IV. 499), при взятті Трої збездичив у храмі Афіни Кассан-дру, дочку троянського владаря Приама.

136. "...розбрат вчинила вона між Атрідів" – тобто між синами Атрея – Агамемноном і Менелаєм.

137-138. "...поскликали на збори ахеїв проти звичаю, тоді, як за обрій вже сонце сідало". – Стародавні греки сходились на ради на міську площу дуже рано – о шостій або сьомій годині ранку, і громадські збори не повинні були затягуватись далі заходу сонця.

167. Син Тідея – Діомед, що силою і хоробрістю поступався тільки перед славетним Ахіллом. Діомед разом з Одіссеєм викрав з Трої палладій

(зображення озброєного божества) і цим сприяв подоланню Трої. В переносному розумінні палладій — захист, оплот.

174. "...прорізати впрост до Евбеїморя середину..." — Греки звичайно плавали понад берегами та прибережними островами, — плавання напрямки вважалося дуже ризикованим.

189. Світлий син Ахілла — Неоптолем.

196-197. "Як воно добре... Помстився-бо він..." — Звичай кривавої помсти за часів родового устрою вважався святим обов'язком.

267. Співець — за роз'ясненням античних коментаторів, ім'я цього аеда — Демодок.

279-280. "Феб-Аполлон, що ласкавими з неба сягає стрілами..." — Наглу смерть людини в розквіті сил пояснювали втручанням богів: Аполлон убивав стрілою чоловіків, Артеміда — жінок.

332. "...відріжте бикам язика і вина намішайте..." — Йдеться про заключні моменти жертвоприношення.

372. Афіна у вигляді морського орла — див. прим, до I. 319.

378. Трітогенея — народжена біля лісового потоку Трітону. Цей епітет Афін виводили також від слова "тріто", що нібито означало "голова", і перекладали — "із голови (Зевса) народжена".

455-463. Опис жертвоприношення, що починається з обсипання жертвовної тварини зерном та спалення шерсті, зрізаної з її голови, і окроплення вівтаря її кров'ю; спаливши для вшанування богів деякі частини забитої тварини, решту ділили між собою і тут же справляли жертовну учту.

464-467. Дуже давній звичай, властивий гомерівській добі.

[575]

ПІСНЯ ЧЕТВЕРТА

5. Син Ахілла, мужів переборця — Неоптолем (див. прим, до III. 189).

11 — 12. Мегапент народився від рабині — один з небагатьох випадків вживання в "Одісеї" слова "раб, невільник". Див. ще XIV. 340; XVII. 323; XXII. 423; XXIV. 252.

73. Електр — янтар, який особливо цінували стародавні греки за його прозорість; пізніше вони називали електром сплав із золота і срібла.

92. Йдеться про вбивство Агамемнона.

123-125. Перелік служниць Єлени.

129. "...золота десять талантів". — Вага гомерівського таланту невідома. Бронзові злитки, знайдені в Фесті, важать до 40 кілограмів, вага егінського таланта — близько 37 кг.

198. "Кучерими острижем..." — На ознаку трауру стародавні греки мали звичай відрізати пасмо волосся і присвячувати його померлому. Цей звичай був поширений і в післягомерівські часи.

208. Нитку життя, тобто долю людини, в старогрецькій міфології звичайно прядуть Мойри, богині людської долі (римські парки). Тут цю нитку пряде сам Кроніон, тобто Зевс.

221 та 228-230. "Зілля, що й біль погамує... в Єгипті, де плодоносна земля... родить багато зілля..." — У староегипетській медицині відомий був "мемфіський камінь", прикладанням якого анестезували біль. Єгипет вважається першою вітчизною лікування рослинами, у протилежність стародавній Халдеї, вітчизні астрологів та ворожбитів, де лікували лише заклинаннями.

228. Полідамна і Фтон — подружжя, в якого Менелай жив у Єгипті.

232. "...усі-бо в краю тім із роду Пеана". — Пеан — гомерівський бог лікування. Єгиптян, які здавна добре знали на лікувальних зіллях, вважали його нащадками.

246. "...ворожого міста". — Мається на увазі Троя.

261-262. Натяк на кохання до Париса і викрадення ним Єлени, що викликало Троянську війну.

272. "Удерев'янім коні..." – За порадою Одиссея, греки спорядили під Троєю величезного дерев'яного коня, всередині якого сховались воїни, а самі відпливли, удаючи, ніби облогу Трої знято. Не-
[516]

зважаючи на попередження жерця Лаокоона, троянці внесли коня в Трою; ахейські воїни вночі вийшли з утроби коня й відчинили міські ворота грекам. Так було взято і зруйновано Трою. В переносному розумінні троянський кінь – підступний дарунок.

349. "морський... старець правдивий" – Протей (див. прим, до р. 400).

368-369. "...кривими гачками ловили рибу вздовж берега, – шлун-ки-бо голод їм мучив страшенний". – Гомерівські греки рибу їли тільки з голоду, в разі крайньої потреби. Тому-то й море, "багате на рибу", часто зветься в Гомера "безплідним".

400 і далі. Одиссеєва розповідь про подолання Протея та зрадливість його доньки Ейдотеї першоджерелом своїм має стародавні єгипетські міфи. В переносному значенні Протей – символ мінливості, спритності, невпійманності.

405. "...поріддя прекрасної доньки морської..." – тобто богині моря Амфітріти.

445. Амбросія – їжа безсмертя, якою боги, згідно міфів, живились і користувались для намащувань.

477. "...до Єгипту... ріки, що ллє з неба потоки" – тобто до Нілу, що розливається від дощів.

501. Скелі Гірейські були розташовані, за одними даними, недалеко від Евбеї, за іншими – біля острова Міконоса (в групі Кіклад). Взагалі наведений тут маршрут морської подорожі троянських героїв відбиває плутанину географічних понять у стародавніх греків.

506. Тризубець – рибальське знаряддя, атрибут влади Посейдо-на; тризубець служив для нього також чудодійним жезлом, щоб викликати морську бурю або заспокоювати її.

517. "...дераніше Фієст мав оселю..." – йдеться про острів Кітери недалеко від Пелопоннесу. Наведений тут варіант міфа про вбивство Агамемнона відрізняється від попереднього (див. прим, до I. 35), – ще одно свідчення про неодночасне створення різних частин "Одиссеї".

563-564. Рівнина Еаїсійська – за віруванням греків, поля блаженних, загробна країна десь за межами населеного світу, куди боги нібито переносять своїх обранців, щоб дарувати їм безсмертя. Рада-мант – один з осельників Елісійської рівнини, славний своєю справедливістю.

[517]

569. "...доводишся Зевсові зятем". – Менелаєва дружина Єлена була дочкою Леди й Зевса, що поєднався з нею в образі лебедя.

617. Коментатори "Одиссеї" здавна вважали, що ім'я Федім, яке означає "світлосайний, славетний", є лише епітет сидонського владаря, справжнє ім'я якого – Собал (одне з фінікійських складених імен з основою "баал" – володар). В "Одиссеї" згадується ще одне ім'я сидонського владаря – Арібант (XV. 426).

621-624. Опис спільного бенкету, що його, очевидно, готували вскладчину.

640. Перша згадка про свинопаса, якого тут не названо на ім'я. Йдеться про Евмея, звання якого, з додатком епітетів – богосвітлий, пастухів розпорядник, починаючи з пісні XIV, так часто згадуватиметься в поемі, що й справді не буде потреби називати його на ім'я.

680. "Щойно ступив на поріг він..." — Це не значить, що до покоїв Пенелопи треба було сходити вниз, адже жіноча половина — це верхні покої; проте поріг у кожних дверях взагалі був настільки високий, що його треба було переступати, високо піднімаючи ногу, або ж виходити на поріг і сходити з нього; він міг також служити зручним сидінням (порівн. р. 718).

743-744. "Хочеш — безжальною вбий мене міддю, вижени з дому мене..." — Евріклея запевняє, що готова прийняти як не смерть, то вигнання з дому, якщо скаже неправду. Так читають це місце нові дослідники (Берар), замість "залиши мене в домі", що було б позбавлено всякого смислу.

756. Аркесіад — тобто син Аркесія, Лаерт, Одиссеїв батько.

761. "Всипала в кошик ячменю..." — Ячмінь заміняє Пенелопі жертву.

797. Деякі коментатори (Арістарх) вважають, що Іфтіма — не ім'я, а епітет, який означає — "поважна", "шановна".

834. Темна оселя Аїда — підземне царство тіней.

ПІСНЯ П'ЯТА

1. Тіфон — старший брат троянського владаря Приама, коханець богині світання, розоперстої Еос. Вона випросила у Зевса Тіфонові безсмертя, але забула попросити вічної юності, і Тіфон став невмирущим старцем; звідси приказка — жити довше самого Тіфона, тобто досягти глибокої старості. Тіфона (або, як часто пишуть, — Тіто-на) треба відрізнати від гіганта Тіфона (Тіфаона, Тіфоея).

[518]

43. Гонєць світлосяйний — епітет Гермеса, див. прим, до I. 38.

50. "І, обминувши Перею..." — На підставі нових досліджень, замість назви "Піерія" (місцевість на північ від Олімпу, в Фракії, де нібито жили музи, так звані пієриди), читаємо "Перея" — місцевість у Фессалії, недалеко від гори Олімпу, на якій жили грецькі боги і з якої Зевс послав Гермеса до німфи Каліпсо. Етер, або ефір — надхмарний простір під небесним склепінням.

51. Гермес у вигляді чайки — див. прим, до I. 319.

163. Пліт — тобто примітивне судно. Плотом (гр. "схедіа") у давньогрецькій поезії часто називали судно взагалі.

184-185. "Будьте ж ви свідками... Стіксові води..." — Клятва водами підземної річки Стіксу вважалась найбільшою з клятв, священною для богів і для людей.

250. Судна вантажні. — Мореплавство стародавніх греків знало два види суден: "довгі кораблі", що призначались для швидких переходів, отже, мали видовжену, гостроконечну форму з нешироким дном і довгими бортами, щоб умістити якнайбільше гребців, і "круглі кораблі", для перевезення вантажів, з широким дном і великим, містким трюмом, що надавало судну майже сферичної форми.

272-275. Морські плавання греки провадили без компаса, орієнтуючись на зорі. Серед перелічених тут сузір'їв найважливішим для грецьких моряків було сузір'я Арктос, або Ведмедиці — Велика й Мала, що ніколи не заходять за обрій північного неба ("...до купань в Океані-ріці не причетний"). В стародавній Греції, як і тепер на Україні, Арктос ще називали Возом, бо збирання врожаю і перевезення його на великих чотириколісних возах провадилося у них саме тоді, коли це сузір'я стоїть у небі найвище.

277. Острів німфи Каліпсо, за Гомером, містився на крайньому заході відомого стародавнім грекам світу — недалеко від теперішнього Гібралтару. Отже, вертаючись додому, Одиссей прямує на схід, і сузір'я Віз лишається в нього весь час ліворуч.

283. Пагори Солімські — узвишся в західній частині Малої Азії, за назвою племені солімів.

295-296. В гомерівську епоху знали чотири вітри відповідно до чотирьох сторін світу: східний вітер – Евр; західний – Зефір, здебільшого м'який і теплий, але часом дощовий, непогожий; південний вітер – Нот, що приносив дощі й тумани; північний – Борей, хо-

[519]
лодний, зимовий вітер. Владарем вітрів вважався Еол – про перебування Одиссея у нього в гостях розповідається в X пісні.

310. Син Пелея – Ахілл, за тіло якого під Троею точився бій з участю Одиссея.

333-353. Прихована гра слів, побудована на протиставленні імені Левкотеї, білої богині, чорній хвилі, в яку вона поринає.

346. Намітка – тобто хустка з пов'язкою на голові у грецьких жінок, щоб можна було прикривати обличчя, наче серпанком.

445. "Зглянься, хто б ти не був, володарнії" – За віруванням греків, у кожній річці жив однойменний з нею бог. Не знаючи назви річки, до якої приплив Одиссей, він не знає, як назвати її божественного владаря.

488-490. Тут ідеться про давній спосіб видобування вогню, коли нове багаття запалювали від приску старого.

ПІСНЯ ШОСТА

3. Земля феакійців – Схерія, куди вони переселилися з такої ж міфічної Гіпереї, розташована недалеко від казкової країни кіклопів.

37 та 58. "Мулів велить запрягти..." – В гомерівську епоху греки знали повози двох типів: легкі, запряжені кіньми, колісниці на двох невеличких колесах – для подорожуваль, перегонів та боїв, і важкі, запряжені мулами вози на високих, міцних колесах – для перевезення вантажів.

74. Гомерівські греки носили вбрання двох типів: хітон – натільну одіж, переважно льняну, і поверх неї надягали хлайну – теплий шерстяний плащ, або фарос – полотняне покривало; верхній плащ, який звався гіматій, являв собою довгу тканину, перекинуту через ліве плече й закріплену над або під правим.

91-92. "Плаття... в ямах топтали..." – За гомерівських часів жінки прали білизну, топчучи її ногами.

105 та 123-124. Німфи – нижчі божества, що жили, за віруванням греків, у морях (нереїди), в річці Океані (океаніди), у водах на суходолі (наяди), в полях і луках (лимоніади), в долинах (напей), в горах (ореади), в лісах (алсеїди), на деревах (дріади) тощо – як втілення відповідних сил природи. Мистецтво зображало їх у вигляді прекрасних дів, нагих і напіводягнених.

[520]

159. "Хто, перевищивши інших дарами, введе тебе в дім свій". – Йдеться про викуп, який дає молодий батькові дівчини, беручи її заміж.

207-208. "...під захистом Зевса самого всі подорожні і вбогі..." – Зевса вважали покровителем гостинності, звідси епітет – Зевс "гостинний" і "гостям супутник" (див. IX. 271).

221-222. Одиссей виявляє незвичну для гомерівських часів соромливість (див. прим, до III. 464).

288. "Вільно б з мужчинами зналась раніше відкритого шлюбу". – Гомерівські дівчата жили при батьках досить замкнуто. З'являлись на вулиці із стороннім мужчиною вважалось для них непристойним.

310. Припадання до колін та обнімання їх (див. також VI. 142) – один із видів уклінного прохання. Звертання до авторитету господині дому Арети – слід давнього матріархату, коли жінці належала керівна роль у житті роду й сім'ї.

329. "...боялась вона свого дядька" – тобто Посейдона.

ПІСНЯ СЬОМА

54-55. Арета, дружина Алкіноя, як видно з цих рядків, доводилась йому сестрою. Це не порушувало найдавнішого звичаєвого права, адже сам Зевс і Гера теж були брат і сестра. Проте далі (рр. 61-65) Арета змальовується як племінниця Алкіноя – явний слід пізнішої епохи, коли шлюб рідних брата й сестри стали вважати кровозмішанням.

59. Плем'я казкових велетнів-гігантів, за переказом, повстало проти богів, але було переможене ними і скинуте в підземне царство.

86-89. В домах заможних греків двері й навіть пороги оббивали золотими, срібними й мідними платівками, так само як стіни оббивались міддю. Темно-синя сталь – особливий емалевий сплав темно-синього кольору, відомий ще в мікенську епоху.

103. В заможних домах гомерівської епохи кількість слуг-не-вільників звичайно була невелика. Круглу цифру "п'ятдесят слу-жебних жінок" треба сприймати як епічну умовність.

[521]

137-138. Осяйний дозорець – Гермес. Йому робили узливання перед сном, бо він нібито успляв людей, доторкаючись до їх очей своїм жезлом, і вночі був охоронцем спокійного сну.

146. Цей рядок перекладено за виправленим текстом, замість традиційного "...Арето, ясна Рексенора божистого донько".

153. "...край вогнища хатнього сів він на попіл-". – Хатнє вогнище – священне місце в домі, осередок культу домашніх богів. Сідати на попіл було ознакою найуклінішого прохання.

197. Прялі суворі – Мойри, богині людської долі: одна з них пряде нитку життя людини, друга, натягуючи нитку, визначає строк життя, і третя, перерізаючи нитку, припиняє життя людини.

245. Ім'я німфи Каліпсо (буквально "та, що ховає"), можливо, семітського походження.

259. Число сім вавилоняни вважали священним числом.

321. Острів Евбея міг здаватися дуже далеким тільки для малоазійських греків, для жителів грецького континенту – це один з найближчих островів.

ПІСНЯ ВОСЬМА

18. Син Лаерта – Одиссей.

64. Грецькі народні співці – аеди, або рапсоди – були здебільшого сліпі, сліпцем вважали й самого Гомера. Так само й українських лірників та кобзарів ми уявляємо переважно сліпими.

79. Піфійський храм Аполлона у Дельфах побудовано на тому місці, де, за переказом, Аполлон убив потворного змія Піфона; дельфійське святилище звали Піфо, а жриць, які в ньому пророкували, піфіями.

82. "Початок нещастя" – йдеться про Троянську війну.

111 – 115. В переліку феакійських юнаків майже всі імена пов'язані з морською справою, так само як і ім'я самої Навсікаї або її діда Навсітоя; обидва імені походять від грецького слова навс – корабель, Акроней – той, що спереду корабля, Окіал – той, що біжить по морю, Елатрей та Еретмей – весляри, гребці; Навтей – корабельник, Примней – стерничий, Амфіал та Анхіал – ті, що живуть по обидві сторони моря, Анабесіней – той, що виходить на корабель, Фтоон – швидкий, Поліней – багатокорабельний, Тектонід –

[522]

син кораблебудівника, Евріал – належний до широкого моря, На-вболід – вимірювач морських глибин або корабельний списник.

124. В "Іліаді" (X. 351-353) трудова витривалість мулів порівнюється з працездатністю волів: коли пара мулів і пара волів починають разом кожна свою борозну, мули, звичайно, приходять першими.

161-164. Морську торгівлю за гомерівських часів провадили переважно фінікійські купці, грецькі владущі верстви ставились до неї презирливо. 168-175. Ідеалові гомерівської людини, яка величалася "вродою, розумом бистрим, своїми ділами" ("Іліада", I. 115), не відповідає відбита в цьому рядку "Одіссеї" підміна "діла" "красномовністю" — ознака значно пізнішої епохи і ще одне свідчення різночасного походження окремих частин поеми. 219-228. "Перемагав мене лиш Філоктет... біля Трої..." — Цю згадку про лучні змагання під Троєю, очевидно, теж пізнішу вставку, важко погодити з кінцевими рядками VIII пісні (рр. 577-586), де ніхто ще не знає про участь Одіссея в Троянській війні.

266-369. Ця велика вставка, після якої продовжуються танці та ігри феаків, здавна зветься розповіддю "про перелюбство" Арєя й Афродіти.

288. Кітерея — епітет Афродіти за назвою острова Кітери, біля якого вона, за легендою, народилась із піни морської і де було місце її давнього фінікійського культу. Цей епітет, взагалі не властивий гомерівському епосові, знаходимо ще тільки в пісні XVIII. 193. Мабуть, обидва ці місця — пізніші вставки.

318-319. Звичаєве право дозволяло чоловікові, якого зрадила дружина, повернути її батькові і стягнути з нього заплачений за неї викуп.

326 та 343. Описаний у цих місцях, а ще раніше в "Іліаді" (I. 599), нестримний, громоподібний регіт олімпійських богів здобув назву "гомеричного сміху".

348. Йдеться про відшкодування за образу.

361-363. Арєй і Афродіта тікають туди, де були найголовніші місця їх культу; Фракія — країна, де особливо шанували Арєя. Пафос — місто на острові Кіпрі з відомим храмом Афродіти. Проте за гомерівських часів Кіпр не належав грекам, і згадка про нього — ще одне свідчення, що розповідь "про перелюбство" — пізніша вставка.

[523]

443-445. Попередження Арєти — натяк на викрадення Еолового міха з вітрами, про що мова йтиме далі (X. 20-47).

492-520. Про епізод з троянським конем розповідають так звані поеми епічного циклу, що виникли пізніше гомерівських. Про падіння Трої розказують поеми "Зруйнування Іліона" та "Мала Іліада".

ПІСНЯ ДЕВ'ЯТА

62-63. Не раз повторюється як своєрідний рефрен (рр. 105, 565 — 566 і далі).

65. "...викликали по тричі ми кожного..." — Триразове викликання вбитих становило обряд прощання з ними, щоб допомогти їхнім душам вернутись до вітчизни, у спеціально споруджені могили-ке-нотафи (див. прим, до I. 239).

101. "...лотоса ласо споживши..." — Звукова гра слів лотоса — ласо відтворює гру слів оригіналу, де слово "лотос" зіставлено із словом "лантано" — забувати (звідси й уявлення про лотос як квітку, що дає забуття).

108-109. "Ні ораниці не орють вони... в них і без оранки... все виростає". — Відтворення гри слів оригіналу.

116-119. "...острівець невеликий... там без ліку диких пасеться кіз..." — Можливо, це острів Капрі (буквально "козиний"), розташований біля Неаполя, недалеко від вулканічної Сицилії, яку слід розуміти під казковою країною кіклопів (буквально — "круглооких").

125. "...кораблів із червоними грудьми..." — ніс корабля фарбували, звичайно, червоним суриком, а боки смолили, звідси й епітет корабля — "чорний" або "чорнобокий".

213. Бесаги — тобто шкіряні мішки, що їх брали з собою в подорож стародавні греки, щоб зберігати вино.
270. Зевс вважався покровителем подорожніх, що просять захисту і пристановища (див. прим, до VI. 207-208).
359. Амбросія — див. прим, до IV. 445. Нектар — напій богів, що давав їм безсмертя і вічну юність.

ПІСНЯ ДЕСЯТА

7. "Замужем дочки його були за своїми братами". — Одруження синів Еола з рідними сестрами — відбиток дуже давньої, порівнюючи з гомерівськими часами, групової форми шлюбу.

[524]

86. "Близько-бо сходяться там дня і ночі розбіжні дороги". — Тут відбито відомості стародавніх греків про так звані "білі ночі" на півночі. Очевидно, країна лестригонів з її короткими літніми ночами — найбільш віддалене на північ місце Одиссеєвих блукань.

135. Острів Еея. — В "Телегонії", останній з поем троянського циклу, яка до нас не дійшла, розповідалося, що Кіркея породила від Одиссея сина Телегона ("народжений далеко"), який, шукаючи батька, прибув на острів Ітаку. Одиссей збройно виступив проти прибулих чужоземців і був смертельно поранений рукою Телегона. Довідавшись про те, що він убив свого батька, Телегон забрав з собою на Еею Пенелопу, з якою потім одружився, і Телемаха, дружиною якого стала Кіркея.

190-192. Натяк на тумани, під час яких ні по сонцю, ні по зорях, по яких орієнтувались мореплавці, не можна встановити, де схід, а де захід.

222. Грецькі жінки працювали за верстатом не сидючи, а ходячи навколо нього (див. pp. 226-227).

235. Світле прамнейське вино — з виноградарників гори Прамни на острові Ікарії (є ще однойменні міста біля Смірни та на острові Лесбосі).

280. Греки вітались, не подаючи один одному руку, а лише торкаючись нею плеча (див. прим, до III. 35).

302. Світлий дозорець — епітет Гермеса (див. прим, до I. 38).

305. Молі — назва якогось чудодійного зілля або цілющого коріння. Це назва, можливо, не грецька, тому Гомер і відносить її до "мови богів".

350-351. Дочки гаїв, джерел і потоків — німфи (див. прим, до VI. 105).

441. "Хоч він і родичем був мені близьким". — Еврілох був небожем Одиссея.

469. "...Ори пройшли своє коло..." — Ори — богині, що доглядали порядку в природі та змінювали пори року.

492 — 495. Тіні померлих у підземному царстві, за віруванням стародавніх греків, були позбавлені здатності мислити. Лише тінь фіванського віщуна Тіресія (який фігурує живим у трагедії Есхіла "Едіп-цар") зберегла непорушним свій розум і дар віщувати майбутнє.

[525]

513-514. Ахерон, Кокіт, Піріфлегетон, Стікс — річки в підземному царстві мертвих.

518. Опис жертвовного обряду для виклику померлих, про який розповідається в пісні XI.

ПІСНЯ ОДИНАДЦЯТА

14. "...країна людей кімерійських..." — в уявленнях греків про цей народ відбито неясні відомості про найдавніші північні краї з їх полярними ночами.

38 — 43. Цей опис "блідого жаху" й болю за віднятих смертю та війною, особливо в юному віці, привертав увагу поетів, починаючи з античності; так, уже Вергілій відтворив його в "Георгіках" та в "Енеїді".

102. Йдеться про осліплення Поліфема (IX пісня), що накликало гнів його батька Посейдона на Одиссея та його супутників.

107. Міфічний острів Трінакія, де паслись священні бики Геліо-са, – місце наступних пригод Одиссея (XII. 260 і далі). Трінакія буквально – тризубець. Майже так само називали стародавні греки Сицилію – Трінакрія (буквально – трикутник). Пізніше ці назви ототожнювались.

134-135. Як здійснилось віщування Тіресія про легку смерть Одиссея, – розповідається в післягомерівській поемі "Телегонія".

186. Натяк на не властиві гомерівській добі форми судочинства – очевидно, пізніша вставка.

235-386. Перелік жінок, що фігурують у грецьких міфах.

271-280. Міф про Едіпа, що вбив свого батька й одружився з своєю матір'ю Епікастою (за іншими – Йокастою) – став основою трагедій Софокла "Едіп-цар" та "Едіп в Колоні".

287-297. Вродливу Перо, сестру Нестора, батько, пілоський владар Нелей, обіцяв видати за того, хто приведе йому стадо фесса-лійського державця Іфікла. Це зробив для Біанта, який сватався до Перо, брат його Мелампод – засновник культу Діоніса, "віщун бездоганний", що розумів навіть мову тварин. Про чудеса, які творив Мелампод, розповідає приписувана Гесіодові поема "Меламподія".

299-300. Кастор і Полідевк (рим. Поллукс) – сини Леди: Полі-девк, народжений від Зевса, був безсмертний, а Кастор – син Тінда-рея – звичайна людина. Після смерті Кастора Полідевк уділив йому

[526]

половину свого життя, і відтоді брати жили, поперемінно вмираючи й воскресали. Так ці брати Діоскури (тобто діти Зевса) стали зразком братньої дружби, – про них згадується і в уривках з "Кіпрії" (поети троянського циклу), які збереглися. Сузір'я Близнюків названо так на честь братів Діоскурів.

315-316. Осса і Пеліон – гори недалеко від Олімпу, що здавна вважався оселею богів. У цих рядках відбивається пізніший погляд на Олімп, як лише на перший ступінь до оселі богів у небі. Вергілій відбив це в "Георгіках".

318. "Син Зевса і пишноволосої Лети" – Аполлон.

326-327. Мера – супутниця Артеміди, убита нею після того, як вона породила Локра від Зевса; Клімена – дружина Філака й мати Іфікла; Еріфіла – дружина Амфіарая, мати Алкмеона, підкуплена Полініком, сином Едіпа, умовила Амфіарая взяти участь у поході на Фіви, наперед знаючи, що він не вернеться живий, – за це була убита Алкмеоном.

382. Товаришами Одиссея Гомер весь час називає його супутників на кораблі. Тут мова йде про бойових товаришів Одиссея з боїв під Троєю – про Ахілла, Еанта та ін.

384. Йдеться про Агамемнона, якого вбила Клітемнестра.

412-456. Весь цей уривок з сатирою на жіночу зрадливість та грубуватість висловів – данина смакам пізніших слухачів гомерівських поем.

471. Еакід – тобто внук Еака, син Пелея, Ахілл.

489. В цій славетній репліці Ахілла є слово, про яке здавна сперечаються коментатори і якого більш ніде нема в Гомера; це слово "епарурос" – батрак.

492. Благородний син Ахілла – Неоптолем.

523. Йдеться про троянського коня (див. прим, до IV. 272).

539. Асфодел. – Підземні луки в міфічному царстві мертвих завітчані асфоделом (рід лілеї). Цій квітці належало почесне місце в старогрецькому заупокійному культі.

543-551. Про Еанта див. прим, до III. 109. Гнів Байтової тіні на Одиссея сягає ще їх земного суперництва, що призвело до смерті Еанта. Коли Фетіда, мати Ахілла, після його загибелі під Троєю пообіцяла синову зброю тому, хто найхоробріше відбивав його тіло від троянців, претендентами на нагороду виступили Еант і Одиссей. Для безстороннього розв'язання справи вирішили підслухати думку

[527]

ворогів. Троянські дівчата, які сперечались на цю тему під впливом Афіни, дали перевагу Одиссеєві. Ображений Еант збожеволів і покінчив самогубством.

565 – 600. Тут відбиваються інші, пізніші уявлення про загробне життя, – померлі не позбавлені тіла й людських почувань.

577. Пелетр, або плетр – міра площі, приблизно 0,087 гектара.

593-600. Сцена важкої і безплідної праці Сізіфа, з її характерним уповільненим ритмом.

601-604. Ще один зразок пізніших уявлень греків – злиття образів Геракла-героя, тінь якого перебуває в підземнім царстві, і Ге-ракла-бога, що з дружиною, богинею молодості Гебою, живе серед небожителів.

621. Гірший муж – мікенський владар Еврістей, для якого Ге-ракл зробив свої дванадцять подвигів і в числі їх – викрав триголового пса Кербера з підземного царства.

ПІСНЯ ДВАНADЦЯТА

39. Тут мова йде, як вважають коментатори, про південно-західне узбережжя Італії, навпроти острова Капрі.

61. Скелі блуденні – міфічні скелі, розташовані близько Мессін-ської протоки між островом Сицилією та італійським узбережжям; вони то розсуваються, то зближаються і тоді розвалюють кораблі, що поміж ними пропливають. Кіркея дає на вибір Одиссеєві дві дороги – поміж блуденних скель та поміж Скілли й Харібди (див. далі); Одиссей вибирає останню.

69-72. Поет згадує тут міф про похід Ясона та інших аргонавтів (від назви корабля "Арго") до Еета, владаря Колхіди (Кавказьке узбережжя Чорного моря), по золоте руно.

85 та 104. Міфічні страховиська Скілла й Харібда, як пояснювали ще античні коментатори, жили одне проти одного в Мессінській затоці.

124. Кратейда (сильна) – мати жакливої Скілли.

129-136. Сім черід худоби й сім овечих отар, по півсотні голів у кожній (корови і вівці символізують дні і ночі), – міфологічний образ п'ятдесяти тижнів, що становлять грецький місячний рік, на алегоричність якого звернув увагу ще Арістотель. Цей образ трохи інакше відтворено в загадці Клеобула, одного з семи грецьких муд-

[528]

реців: "в одного батька (рік) є дванадцять синів (місяців), які мають тридцять білих дочок (дні) і тридцять чорних (ночі), що весь час умирають і воскресають". (За іншими відомостями, ця загадка пов'язується з ім'ям поетеси Клеобуліни, дочки Клеобула з Лідії.)

253. Грецькі риболови поміж гачком і волосінню прикріпляли рогову трубку, щоб риби не відгризли його разом з приманкою.

317-318. Кожен красивий грот або печеру поетична фантазія греків заселяла вродливими німфами.

343. Для стародавніх греків принесення жертви богам, по суті, становило спільну з ними учту.

357. Не маючи під руками потрібного в жертвовному ритуалі ячменю, супутники осипали жертвну тварину дубовим листям.

ПІСНЯ ТРИНАДЦЯТА

14-15. "...а потім, з народу зібравши, своїми втрати повернем". — Покриття витрат за рахунок мас — яскраве свідчення експлуатації їх аристократією, що народжувалась.

77. Камені з пробитими в них дірками — причали, до яких прив'язували линвами корабель, обернений до берега кормою.

81. (Див. прим, до VI. 37 та 58). Греки гомерівських часів не запрягали в вози більше двох-трьох коней, — порівняння з четвернею — відбиток пізнішої доби.

92. Цікавий контраст поміж тяжкими переживаннями Одиссея, його бажанням побачити хоч би "дим, що над рідним підноситься краєм" (I. 58), до якого він поривався цілих двадцять років, — і сном Одиссея перед самим порогом своєї вітчизни, якої він, ставши на її берег, не впізнає (р. 188).

105-107. Камінні амфори та кросна — мабуть, відповідної форми сталагміти й сталактити в одній з печер.

130 та 140-142. Посейдон — один з найдавніших богів грецької міфології, шанований ще до приходу дорійських завойовників. Фе-акійський владар Алкіной вважався внуком Посейдона, отже, феаки "рід свій славетний від нього виводять".

155-157. Схожа на корабель скеля й досі стоїть біля острова Корфу — колишньої Керкіри, яку давні коментатори вважали на цій підставі за острів феаків, що в Гомера має назву Схерії (р. 160).

[529]

246. "...пасовиська для кіз і свиней тут чудові". — В традиційному тексті "Одіссеї" та й у більшості перекладів читаємо — "для кіз і биків". Це суперечить ясній вказівці Гомера (XIV. 100 — 108), що на скелястій Ітаці, позбавленій хороших пасовищ, паслись тільки кози та свині, а череди корів та інші стада випасались на суходолі. Підміна свиней на биків у цьому рядку, як зауважує В. Берар, була допущена, мабуть, з метроритмічних міркувань.

259-271. Розповідаючи вигадану історію про себе, Одиссей вводить в неї епізод кривавої помсти, яка за гомерівських часів вважалась звичайним, анітрохи не ганебним ділом.

377. Ахейські женихи домагались руки Пенелопи три роки — з того часу, коли довідались, що інші герої (Нестор, Менелай, Ага-мемнон) вернулися з-під Трої, а Одиссей пропав без вісті.

388. "...з Трої... світлу намітку зривали..." — тобто руйнували її мури.

412. Спарта завжди славилась красою своїх жінок.

424. "5 домі Атріда" — тобто у Менелая.

ПІСНЯ ЧОТИРНАДЦЯТА

31. "...присів перед ними..." — Цей спосіб заспокоювати собак вважався у стародавніх греків і римлян одним з кращих.

55. Ім'я Евмея названо тут уперше. Поет звертається до нього тут і далі в другій особі, наче до присутнього серед слухачів (так звана апострофа).

Таке ж звертання є ще в "Іліаді" до Патрокла, а також до Менелая й Антілоха. Цей епічний прийом, по суті, й досі не з'ясований, пояснюють особливою симпатією поета до цих персонажів.

85. За гомерівських часів торгове мореплавання часто сполучалося з піратством та торгівлею невольниками.

100-107. З опису багатств, які мав володар Ітаки Одиссей, можна уявити, що являли собою гомерівські державці.

144. Евмей тут уперше називає ім'я Одиссея.

204. Кастор, син Гілака, вигаданий батько Одиссея.

232. Військовий вождь мав право відібрати собі частину з загальної здобичі раніше, ніж її розподіляли жеребками.

247. Торгові зв'язки між Єгиптом і Критом існували уже в кри-томікенську епоху.

[530]

263-265. В основі вигаданої розповіді Одиссея лежать справжні історичні спогади про напади морських народів на Єгипет, засвідчені писемними пам'ятками стародавнього Єгипту. Цілком імовірно, що це були жителі Криту, так само, як і ті люди з півночі, що наймались до єгипетських фараонів.

283-284. Хибне уявлення про те, ніби єгиптяни боялись грецьких богів, було властиве грецьким авторам також і в пізніші епохи.

316. Ім'я Федон означає бережливий, жалісливий.

324. Техніка добування і обробки як золота, так і інших металів була в гомерівську епоху настільки примітивна й важка, що всі метали цінилися дуже високо. Особливо виділяє Гомер "ретельно оброблене, куте залізо".

327-328. В Додоні був відомий оракул Зевса. Додонські жерці, що спали на голій землі біля славетного дуба ("Іліада", XVI. 235), віщували з шелесту його листя.

379. Етолієць – житель Етолії (західна частина середньої Греції).

399. Скидання зі скелі – один із способів страти у стародавніх греків.

482. Пояс блискучий – бойова запона з шкури або повсті, покрита металевими платівками для прикриття живота і стегон; надягався він під броню і спускався до колін.

ПІСНЯ П'ЯТНАДЦЯТА

1. Початок безпосередньо пов'язується з закінченням пісні XIII. Дія відбувається одночасно з дією пісні XIV.

16. Батько Пенелопи – Ікарій; про братів її ніде більше не згадується.

33. Афіна радить Телемахові плисти не найближчим шляхом від Еліди до Итаки, де на нього в протоці жде засідка, а вздовж узбережжя Акарнанії, щоб підійти до Итаки з півночі.

134. За гомерівських часів під час бенкетів за столами сиділи, а не возлежали, як у пізнішій Греції та Римі.

160. З'явлення орла праворуч було доброю ознакою. Спостерігаючи літ птахів, повертались обличчям на північ, отже, праворуч був схід – країна світла і успіхів. Менш поширеним було ворожіння з голосу птахів або з їх породи.

[531]

249, 254. Поліфід – син Мантия, онук Мелампода; міф про його сварку з батьком відомий тільки з цих рядків "Одіссеї". Гіпересія – місто на півночі Пелопоннесу.

272-278. Теоклімен боїться родової помсти, але не криється з тим, що вбив людину.

295-297. Круни, Халкіда, Фея – місцевості в Еліді.

299. Йдеться про так звані Ехінадські острови біля узбережжя Акарнанії.

301. Розповідь знов повертається до Одиссея, що залишався в хаті Евмея (див. XIV. 523).

356. Дружина Лаерта – Антіклея (див. XI. 85).

388. "...в дім цього мужа" – тобто в дім Лаерта.

403-404. Сирія, Ортігія – міфічні острови.

415-416. Фінікійські купці, як відомо, провадили мінову торгівлю.

526. "Яструб, провісник швидкий Аполлонів..." – Швидкокрилі соколи та яструби вважались власністю Аполлона, тоді як величний орел належав Зевсові.

ПІСНЯ ШІСТНАДЦЯТА

34-35. Подружнє ложе користувалось у стародавніх греків такою пошаною, що в разі смерті одного з подружжя і нового шлюбу однієї з сторін те ложе залишалось недоторканим.

75. Вдови, які не виходили вдруге заміж, користувались загальною пошаною.

207. Афіна, яка народилася з голови Зевса, вийшовши з неї в повному озброєнні, — богиня-войовниця, — вважалась і богинею воєнної здобичі.

247-252. Загальна кількість перелічених тут женихів дорівнює 108, а коли додати до них ще названих тут челядників тощо, то й значно більша, — тоді як чоловічий покій (мегарон) гомерівського дому, судячи з руїн у Мікенах і Тірінті, вмщав щонайбільше чоловік п'ятдесят.

269. Справа Арєєва — тобто бойова сутичка.

288-290. Від вогнища та від жаровень, якими гомерівські греки опалювали й освітлювали приміщення, в ньому бувало димно.

[532]

381-382. Народні збори мали право прирікати винних на вигнання з рідного краю.

421-433. Антіноїв батько Евпейт взяв колись участь у грабіжницькому нападі тафійців (сусідів Ітаки з суходолу) на феспротів.

ПІСНЯ СІМНАДЦЯТА

199. "Дав йому й палку Евмей..." — в ориг. — скіпетр, — палка, яку в Гомера носили пастухи, і старці, й окличники, і судді, й жерці, і навіть владарі (порівн. прим, до II. 37).

207. Неріт, Ітак і Поліктор — сини Птерелая, що з Кефалонії переселилися на острів Ітаку. Ім'ям одного з них став зватися цей острів, ім'ям другого — гора в північній його частині, ім'ям третього — місцевість Полікторіон.

323. "...дні рабської долі..." — див. прим, до IV. 11 — 12.

339. "Сів на порозі обтесаним..." — В оригіналі говориться про ясеневий поріг, але це, очевидно, пізніша прикраса, бо пороги в Гомера скрізь кам'яні.

441. "...до праці гіркої примусили..." — один з численних випадків звукової гри оригіналу.

443. Згадка про Дметора, що силою захопив владу на Кіпрі, як і розповідь про пригоди в Єгипті, мабуть, пізнішого походження. Взагалі в піснях з XVII по XX пізніших вставок дуже багато.

541. "Голосно чхнув Телемах..." — Чхання стародавні греки вважали за добру ознаку, тим-то й Пенелопа у відповідь на Телемахове чхання радісно засміялась.

ПІСНЯ ВІСІМНАДЦЯТА

6-7. Жебрака Арнея, що був на побігеньках у женихів, жартома називали Гром, виводячи це іронічне прізвисько від імені вісниць богів Іріди.

28-29. На Кіпрі, кажуть, був звичай вибивати зуби свиням, захопленим у шкоді на чужому полі.

77. "Підперезали" — тобто оголили до пояса, бо бійка навкулачки відбувалася з відкритою верхньою частиною тіла.

[533]

139-140. Завдяки взаємодопомозі членів роду стародавній грек, навіть допустившись безрозсудства й злочину, не боявся за свою особисту безпеку.

158-162. Афіна подає Пенелопі думку показатися женихам і таким чином приспати їх пильність, також підбиває женихів принести ще більше дарунків, щоб були відшкодовані заподіяні збитки і Пенелопа набула ще більшої поваги в сина й чоловіка.

182. Гіпподамея та Автоноя — служниці Пенелопи, які її супроводили при виході з жіночої світлиці, бо виходити жінці до мужчин самій вважалось непристойним.

246. Ясійський Аргос — тобто весь Пелопоннес.

263. "На колісницях проворні їзди". — В гомерівську добу кінноти ще не було, і бойові дії провадилися з колісниць.

328-329. Заїздом (гр. "лесха") — тут названо громадське приміщення, щось на зразок теперішнього клубу, де часом провадилися збори й товариські розмови і можна було навіть переночувати. В холодну погоду замість "лесхи" люди збирались біля вогню в кузні.

ПІСНЯ ДЕВ'ЯТНАДЦЯТА

27-28. "...збіжжя з мірки черпає моєї..." — тобто "їсть мій хліб". Йдеться тут про "хенік" — трохи більшу за літр мірку сипучих тіл, що вважалась денною прожитковою нормою на одну людину. Саме слово "хенік" — пізнішого походження, як і весь цей уривок. Відоме воно з афінського прислів'я "не сідай на хенік" — тобто на мінімальний пайок, інакше кажучи — "не будь бездіяльним".

34. "Із золотим каганцем..." — теж вказівка на пізніше походження уривка, бо за гомерівських часів доми освітлювались лише вогнищем, смолоскипами та жаровнями.

86. "...наче дар Аполлона..." — буквально "з ласки Аполлона", який був втіленням молодості й покровителем юнаків.

144-145. За гомерівських часів не вважалося неетичним говорити про майбутню смерть близької людини.

163. "...не із дуба ти виріс... не із скелі..." — подібне до нашого "не з неба ж ти упав". Пенелопа запитує гостя приказкою, побудованою на міфі про походження людей від каменя або від дуба. Розповідають, що в давнину був звичай викидати новонароджених, яких не хотіли виховувати, на скелі або в дупло порохнявого дерева. Не знаючи,

[534]

хто їх справжні батьки, про них говорили, що вони походять від дуба або від скелі.

174. Дев'яносто міст — епічне кругле число.

175. "Різні там мови змішалися..." — Гомер називав п'ять племен, що жили на Криті, в тому числі етеокритів, тобто корінних критян, доахейських осельників острова, і навіть дорійців, які значно пізніше оселились на середземноморському узбережжі, — ще одне свідчення різночасного походження окремих частин поеми.

178-179. "...володарив дев'ятиліттями Мінос, великого Зевса бесідник..." — Міф про відновлення верховної влади раз на дев'ять років за допомогою магічного єднання з Зевсом, в розмові з яким володар одержує нові закони для країни, дуже давній. В основі його — первісне уявлення про зв'язок добробуту країни з фізичним станом її володаря, якого або вбивали, або обмежували певним строком урядування, що його можна було продовжувати.

183. Етон — вигадане ім'я Одиссея.

188. Амніс — місто на острові Криті, Ілітія — богиня пологів, покровителька породіль, пізніше ототожнена з Артемідой.

225-231. Після багатьох сперечань, де саме була зображена сцена оленя з собакою (вишита на плащі чи вигравірувана на пряжці), вчені на підставі нових археологічних відкриттів погодились на другому припущенні.

260. Злоїліон — тобто лихої пам'яті Іліон, з яким пов'язано багато сумних спогадів.

337-338. Рідкісне у Гомера випадкове римування.

408-409. Гра слів — одворотний був досі та Одиссей — відтворення відповідної гри слів оригіналу. (Див. також І. 61 — 62.)

428-466. Епізод ловів на Парнасі навіть за глибокої давнини був не у всіх списках "Одіссеї". Так, Платон знає цей епізод, а Арі-стотель ("Поетика",

VIII) хвалить Гомера за те, що той не все описував, що трапилось з його героєм, наприклад, як було поранено його на Парнасі.

467-475. Сцену впізнання Одиссея старою нянею високо цінували з найдавніших часів, починаючи з Цицерона, Діонісія галікар-наського та ін. 473. Доторкнутись до підборіддя співбесідника було у греків ознакою любові та ніжного прохання.

[535]

563-567. Гра слів оригіналу, яка дуже захоплювала стародавніх греків і римлян (Платон, Горацій, Вергілій).

573. Сокири одна за одною вряд устромлялись лезами в землю так, щоб обухи утворювали пряму лінію і стріла могла пройти через вушка всіх дванадцяти сокир.

ПІСНЯ ДВАДЦЯТА

63. "Нехай би страшна мене буря схопила..." – Так само Єлена ("Іліада", VI. 345) висловлювала жаль, що вихор не вхопив та не втопив її в морі ще в день її народження. Несподіване зникнення людини приписували вихорові, який відносить її на острів щасливих.

64. Пітьма й туман, що вкривають на заході гирло ріки Океану, – тобто шлях до А'їду, царства смерті.

66. Дочок Пандарея, що вкрав золотого пса з критського храму Зевса, – Аедону (див. XIX. 518), Клеотеру і Метопу – за батьків злочин Зевс покарав наглою смертю в квітучому віці.

113-114. Грім з безхмарного неба був віщим знаком. З цим не в'яжеться згадка про хмару в рядку 104, мабуть, вставленому пізніше.

156. "...для всіх-бо тут свято сьогодні..." – свято початку місяця на честь Аполлона (див. також XX. 276 – 277).

187. На суходолі Одиссей мав пасовиська і стада (див. XIV. 100 – 107).

210. Край кефаленський – прилегла до Ітаки частина суходолу та сусідніх островів ("Сама, й Дуліхій, і Закінт, лісами густими укритий". – IX. 24).

242-243. "...ліворуч злетів перед ними високолетний орел..." – Птах, що з'являється в небі з лівого боку, вважався поганою прикметою.

299-300. Ктесіпп "...вхопив... з корзини ногу волячу..." – В хлібні кошики (див. XX. 254-255) за гомерівських часів м'яса не клали, – місце для нього було на "блискучих" столах, які спеціально мили губками перед кожним обідом (див. I. 111-112, або XXII. 438-439), та й м'ясо на стіл подавалось тільки філейне, отже, наведений епізод, мабуть, належить до вставок.

301-302. "...усміхнувся... глузливо" – в ориг. "сардонічно" (сар-доніон). Сардонічний сміх – в'їдливий, ущипливий, злобно-насмішкуватий. Античні коментатори (можливо, за народною етимологією)

[536]

пов'язували цей вислів з назвою острова Сардинії, де росла дуже гірка трава, що спотворювала риси обличчя в гірку "сардонічну" усмішку. Відомо, проте, що гомерівські греки про Сардинію ще не знали, отже, вислів цей – пізнішого походження.

ПІСНЯ ДВАДЦЯТЬ ПЕРША

7. "Ключ дуже гарний..." – явний анахронізм, адже в гомерівську епоху ні замків, ні ключів не знали (див. прим, до I. 441).

120-122. Сокири були поставлені в прокопаному для них рівчаку – очевидно, на подвір'ї, перед домом, а не в самому домі, де щільно втрамбована долівка цього не дозволяла зробити.

145. Обов'язком ворожбита при жертвах було ворожити по нутрошах жертовних тварин, а також доглядати за узливанням з кратери, в якій змішували вино з водою.

148-153. Стародавні греки ставились до своїх жерців без особливої пошани: Леод сидить не на почесному місці за столом, а в лівому кутку біля кратери з розбавленим вином, Антіной одверто глузує з нього, натякаючи на його неробочі руки, які й сам Гомер називає "незвичними та ніжними".

295, 303. Кентаври (напівлюди-напівкони), сп'янівши на весіллі Пірітоя, владаря міфічних лапітів, накинулись на їхніх жінок, — у кривавій бійці, яка виникла з цього приводу, кентаври зазнали поразки.

395. "Чи не сточили ще рога..." — На кінцях лука, для більшої пружності, греки приробляли коров'ячі або інші роги, до яких прикріплювалась тятива.

ПІСНЯ ДВАДЦЯТЬ ДРУГА

1. "Скинув із себе лахміття тоді Одисей..." — як і перед всяким змаганням, він оголює верхню частину тіла.

55-64. Женихи виявляють готовність не тільки відшкодувати всі заподіяні ними збитки, але й сплатити величезний штраф — по двадцять биків, що, за нормами тодішнього звичаєвого права, повністю ліквідувало б конфлікт і позбавило б Одисея підстав для безкарного вбивства женихів.

[537]

79. Одисей передбачливо виніс із приміщення всю зброю, але Еврімах мав при боці короткий меч, якого інші юнаки, очевидно, на цей раз не захопили.

122. Четверошкурый щит — покритий чотирма шарами товстої шкіри.

232, 235. "Подужать" — "Алкімів син дужий" — гра слів. В оригіналі ім'я Менторового батька — Алкім — означає дужий, відважний.

239. Див. прим, до І. 319.

334. Жертовник Зевса, охоронця осель, давав право недоторканності кожному, хто прибіг до нього.

481. За грецькими віруваннями, пролита в домі кров оскверняла його, і він потребував обряду очищення через обкурювання сіркою.

ПІСНЯ ДВАДЦЯТЬ ТРЕТЯ

88. Поріг кам'яний. — Йдеться про поріг поміж жіночим і чоловічим покоями.

162-163. Ще один випадок схожої на риму випадкової співзвучності закінчень сусідніх рядків в оригіналі.

190-201. Деякі дослідники припускають, що Одисееве ліжко, яке коріниться в землі так же, як і подружнє життя — в природі, має символічний характер.

201. Воловий ремінь відігравав роль пружинного матраца.

218-224. Приклад Єлени й Париса ("чужинця"), наведений Пенелопею, — мало виправдана в її аргументації пізніша вставка.

245. Імена коней, що возять Еос понад світом, — Ламп і Фаетон, — означають сяйво, блиск — так само, як і подібні до них імена дочок Геліоса — Лампетія та Фаетуса (див. XII. 132).

248-249. "Ще не дійшли ми з тобою... до краю наших випробувань..." — Про дальшу долю Одисея й Пенелопи розповідає епічна поема "Телегонія".

296. На цьому, як свідчать александрийські вчені Арістофан та Арістарх, справжня "Одіссея" закінчується. Решта XXIII і вся XXIV пісні (так звана психагогія) додані пізніше, як і багато вставок в інших піснях поеми.

Щоправда, деякі дослідники вважають неможливим, щоб така чудова розгорнута епопея мала таке маловиразне

[538]

закінчення, як "відхід до сну". Зате вони розширюють межі пізнішого додатку до основного тексту "Одісеї", визнаючи, що останні чотири пісні являють цілком зв'язний виклад. 347. Рання зоря золотошатна — богиня світанку Еос.

ПІСНЯ ДВАДЦЯТЬ ЧЕТВЕРТА

1. Гермес кілленийський. — Гермес народився на горі Кіллени.

5. Всупереч загальним уявленням стародавніх греків про загробне життя та описові його в XI пісні, душі померлих тут зберігають пам'ять і свідомість, скиглячи (відбиток уявлення про душу як про пташку); йдуть до Аїду за помахом Гермесового жезла і залишаються там без похоронного обряду. Все це ще раз підтверджує думку про пізніше походження цієї пісні. 11 – 12. Левкадська скеля – біля входу до підземного царства мертвих. Брама Геліоса – на західному краю світу. У неї, за уявленням стародавніх греків, заходило сонце.

26–27. Під час походу на Трою Агамемнон був вождем цілого війська ахеїв.

37. Йдеться про Аргос у Фессалії, де народився Ахілл.

46. "...волосся собі обстригали" – див. прим, до IV. 198.

47–48. Мати – морська німфа Фетіда, донька старця морського Нерей, мати Ахілла. Безсмертні німфи – сорок дев'ять її сестер-нере'ш, що разом з Фетідою прийшли оплакувати її сина.

60. Гомер згадує то одну музу, то кількох, ніде не називаючи ні кількості їх, ні імен. Гесіод перший визначив кількість – дев'ять муз – і назвав їх поіменно. Наведена згадка про дев'ять муз – ще один доказ того, що даний текст – пізнішого походження.

195. Ім'я Пенелопи, що "вірна лишилась... Одиссею", стало прозивним для означення вірної дружини.

199. "...така Тіндареева донька..." – Йдеться не про Єлену, а про Клітемнестру, дочку Леди, що її смертним чоловіком був Тіндарей.

252. Одна з небагатьох в "Одіссеї" згадок про рабство (див. IV. 11 та ін.).

304–306. Алібант – місто в Південній Італії. Граючи на значенні цієї назви (від "аліо" – блукати), Одиссей натякає на свої довгочасні блукання та поневіряння. Вигаданими іменами, якими Одиссей називає себе і своїх предків, він продовжує натякати на свою

[539]

долю. Щодо первісного значення цих імен є різні здогади. За одним з них Еперіт – означає гнаний, Афідант – той, кого не щадили, Поліпемон – багатостраждальний.

378. Нерік – місто в Акарнанії (західна частина середньої Греції), біля якого корінфяни пізніше прокопали канал, що відділяє Левка-ду від суходолу.

429. Кефаленянами названі тут женихи з Сами, Дуліхію й Закінту (див. прим, до XX. 210).

502–503. Афіна в вигляді Ментора розпочала опікуватись Теле-махом у I пісні "Одіссеї" і в цьому ж вигляді з'являється наприкінці поеми, опікуючись його "незламним у нещастях" батьком.

523. Мідношокш шолом – тобто з мідними платівками, що прикривали щоки й скроні.

СЛОВНИК МІФОЛОГІЧНИХ ІМЕН ТА ГЕОГРАФІЧНИХ НАЗВ

Автолік – син Гермеса і смертної Хіони, Одиссеїв дід з боку матері, знаменитий злодій та дурисвіт, що успадкував ці властивості від свого батька. Умів перевтілюватись та робити невидимою кожну вкрадену річ і при тому так ловко клястися, що його не можна було звинуватити в порушенні клятви. Саме від нього "удатний на все" Одиссей успадкував свою хитрість. – XI. 85; XIX. 394, 399, 403 та ін.; XXI. 220; XXIV. 334.

Автоноя – служниця Пенелопи. – XVIII. 182.

Агамемнон – син Атрея (Атрід), володар Мікен та Аргоса, брат спартанського владаря Менелая, вождь греків у Троянській війні. Після зруйнування Трої, захопивши у здобич Кассандру (див. однойменну драму Лесі Українки), вертається додому й падає жертвою Егіста, що став коханцем його дружини

Клітемнестри. Месником за батька став син його Орест, що вбив свою матір Клітемнестру (ця історія стала сюжетом Есхілової трилогії "Орестея"). – 1. 30; III. 143, 156 та ін.; IV. 532 та ін.; VIII. 77; IX. 263; XI. 168, 387 та ін.; XIII. 383; XIV. 70, 117, 497; XXIV. 20 та ін.

Агелай – син Дамастора, один із женихів, убитих Одиссеєм. – XX. 321, 339; XXII. 131, 212, 327 та ін.

Адреста – служниця Єлени, дружини Менелая. – IV. 123.

Аедона (гр. "соловей") – дочка Пандарея, дружина Зета, Амфіо-нового брата, мати Ітіла. З заздрощів до Ніоби, дружини Амфіона, вирішила вбити одного з її синів, але помилково в темряві заколола свого власного сина Ітіла. Зевс обернув Аедону в солов'я, спів якого – безнастанний плач матері за своїм сином. – XIX. 518.

Аїд (невидимий) – син Кроноса й Реї, брат Зевса. Після перемоги над титанами одержав підземне царство, де й владарював над тінями мертвих разом із своєю дружиною Персефоною. Друга назва Аїда – Плутон, бо він володіє глибинами землі, звідки люди здобувають свої багатства. Молячись Аїдові, вдаряли руками об землю; в [541] жертву йому приносили чорних тварин, одвертаючи при цьому свої обличчя. Слово "АХд" означає також підземне царство мертвих. – II. 410; IV. 834; VI. 11; IX. 524; X. 175, 491 та ін.; XI. 47, 151, 211, 426, 571, 625 та ін.; XII. 17, 21, 383; XIV. 156, 207; XV. 350; XX. 208; XXIII. 252, 322; XXIV. 204, 264.

Акаст – володар острова Дуліхію. – XIV. 336.

Акроней – один з князів феакійських. – VIII. 111.

Апектор – житель Спарти, з дочкою якого одружився Мега-пент, син Менелая. – IV. 10.

Алібант – місто в Південній Італії. Вигадана батьківщина Одиссея. – XXIV. 304.

Аліферс – син Мастора, друг Одиссея, ітакійський ворожбит, що віщував з льоту птахів. – II. 157, 253; XVII. 69; XXIV. 451.

Алкандра – дружина фіванця Поліба. – IV. 125.

Алкім (дужий) – батько Ментора. – XXII. 235.

Алкіной – онук бога морів Посейдона, мудрий володар феаків – міфічного народу моряків, що жили на казковому острові Схерії. Він гостинно прийняв Одиссея, викинутого бурєю на берег, і допоміг йому вернутися додому. На острові Керкірі, який ототожнювали зі Схерією, існував культ Алкіноя. – VI. 12, 139, 299 та ін.; VII. 10, 132, 208, 308 та ін.; VIII. 2, 118, 235, 370 та ін.; IX. 2; XI. 346 та ін.; XIII. 3, 64, 171 та ін.

Алкіппа – служниця Єлени. – IV. 124.

Алкмена – дочка мікенського владаря Електріона, дружина Ам-фітріона. Від Зевса, який поєднався з нею, прибравши вигляд Ам-фітріона, породила славетного героя Геракла, а від чоловіка – смертного сина Іфікла. – II. 120; XI. 266.

Алкмеон – син Амфіарая й Еріфіли, вождь так званих епігонів (нащадків) у поході на Фіви. – XV. 248.

Алоей – син Посейдона, бог обмолоту зерна (алое – тік; від цього й походить ім'я), чоловік Іфімедеї, батько гігантів – Ота й Ефіальта, які щороку виростали на цілий сажень. Брати Алоеди (сини Алоєя), домагаючись кохання Гери й Артеміді, задумали вилізти на небо, а для цього – звалити гору Оссу на Пеліон, але були вбиті стрілою Аполлона. Алоеди тримали в ув'язненні бога війни Арея, якого тільки на тринадцятому місяці визволив Гермес. – XI. 305.

Алфей – найбільша річка на Пелопоннесі, а також бог цієї річки. – III. 489; XV. 187.

[542]

Амітаон — син Кретея і Тіро, брат Есона й Ферета. — XI. 259.

Амніс — гавань на північному узбережжі Крита, в гирлі ріки з такою ж назвою. — XIX. 188.

Амфіал — найкращий із стрибунів феакійських. — VIII. 114, 128.

Амфіарай — володар Аргоса й ворожбит, правнук Мелампода (див. прим, до XI. 326-327). Після невдачі походу сімох аргейських вождів проти Фів (міф про події, пов'язані з цим походом, ліг в основу епічних поем "Фіваїда" й "Епігони", які не збереглися, і використовується також у трагедіях Есхіла, Софокла й Евріпіда) Амфіарай під час втечі був поглинутий землею, але боги дарували йому безсмертя. Культ Амфіарая з оракулами в присвячених йому храмах існував у багатьох містах Греції. — XV. 244.

Амфілох — син Амфіарая й Еріфіли, брат Алкмеона, вішун ар-госький, учасник походу епігонів на Фіви, один з претендентів на руку Єлени і учасників Троянської війни. — XV. 248.

Амфімедонт — один з женихів, убитий Телемахом. — XXII. 242, 277 та ін.; XXIV. 103 та ін.

Амфіном — син Ніса з Дуліхію, найрозсудливіший і найчесніший з женихів. — XVI. 351, 394; XVIII. 119, 395 та ін.; XX. 244; XXII. 89 та ін.

Амфіон — а) владар в Орхомені, син Іаса, батько Хлоріди, яка в шлюбі з Нелеєм стала матір'ю Нестора. — XI. 283; б) син Зевса й Антіопи, що разом із своїм братом заснував Фіви. — XI. 262.

Амфітея — дружина Автоліка, бабка Одиссея. — XIX. 416.

Амфітріта — морська володарка, дочка морського бога Нерея й Доріди — дружина Посейдона, поряд з яким возсідала з тризубцем у руках на колісниці, запряженій тритонами. Культ її — дуже давнього походження. — III. 91; V. 422; XII. 60, 97.

Амфітріон — чоловік Алкмени, матері Геракла. — XI. 266, 270.

Анабесіней — один з юнаків феакійських. — VIII. 113.

Андремон — етолійський вождь, батько Фоанта. — XIV. 500.

Антікл — один із грецьких воїнів, що в дерев'яному коні увійшли в обложеною Трою. — IV. 286.

Антіклея — дочка Автоліка, дружина Лаерта, мати Одиссея, що вмерла після його від'їзду в Трою. — XI. 85.

Антілох — старший син пілоського володаря Нестора, друг Ахіл-ла після загибелі Патрокла. Наприкінці Троянської війни загинув [543] від руки Мемнона, прикриваючи собою батька. — III. 111; IV. 187 та ін.; XI. 468; XXIV. 16 та ін.

Антіной — син Евпейта, найзухваліший з женихів Пенелопи; робив замах на життя Телемаха, упав першою жертвою від руки Одиссея. — I. 383; II. 84 та ін.; IV. 628 та ін.; XVI. 363 та ін.; XVII. 374 та ін.; XVIII. 34 та ін.; XX. 270; XXI. 84 та ін.; XII. 8, 48; XXIV. 179, 424.

Антіопа — дочка Асопа, мати Амфіона й Зета. — XI. 260.

Антіф-списоборець — а) син Єгиптія з Ітаки, один із супутників Одиссея, що загинули в печері Поліфема. — II. 19; б) старий ітакієць, друг Одиссея.

Антіфат — а) міфічний владар лестригонів. — X. 106 та ін.; б) вішун, син Мелампода, батько Оїкла, дід Амфіарая. — XV. 242.

Анхіал — а) один із феаків. — VIII. 112; б) батько тафійського вождя Мента. — I. 180, 418.

Апірея — казкова країна, батьківщина Еврімедуси, служниці Аре-ти. — VII. 8.

Аполлон (Феб) — син Зевса й богині Лето, батько Орфея, брат Артеміди, одержав від Гермеса винайдену останнім ліру і став богом муз, звідси його прізвисько — Мусaget. У Троянській війні допомагав троянцям. Згадується дуже часто — майже в усіх піснях "Одіссеї".

Аргеї — жителі Аргоса (Пелопоннеса); у Гомера — спільне ім'я для всіх греків, що брали участь у Троянській війні. Багато разів згадуються в багатьох піснях поеми.

"Арго" — корабель, на якому аргонавти на чолі з Ясоном їздили в Колхиду по золоте руно. — XII. 70.

Аргос — за гомерівських часів — Арголіда, область на Пелопоннесі, а пізніше й головне місто Арголіди; Аргосом називали також увесь Пелопоннес, що північно-східною його частиною, з головним містом Мікенами, володів Агамемнон, а рештою — Діомед. — I. 344; III. 251 та ін.; IV. 99, 562, 816 та ін.; XV. 80, 224 та ін.; XVIII. 246.

Аргос пеласгічний — Фессалійська рівнина біля річки Пеней, володіння Ахілла. — XXIV. 37.

Аргос (проворний) — ім'я собаки Одиссея. — XVII. 291, 300, 326.

Арей (Арес) — син Зевса й Гери, грізний бог війни. — VIII. 115, 267, 309, 517 та ін.; XI. 537; XIV. 216; XVI. 269; XX. 50.

Арет — син Нестора. — III. 414, 440; XVI. 395; XVIII. 413.

[544]

Арета — дочка Рексенора, племінниця і дружина Алкіноя. — VII. 54, 141, 231, 335; VIII. 423 та ін.; XI. 335; XIII. 57 та ін.

Аретуса — джерело на острові Ітаці. — XIII. 408.

Аріадна — дочка критського володаря Міноса. Давши Тесеєві провідну нитку, вона допомогла йому вибратися з лабіринту, де він убив страховище Мінотавра, і втекла разом з ним, але Тесей покинув її на острові Наксосі; тут вона стала жрицею і дружиною Діоніса й загинула від стріли Артеміди. В "Одіссеї" (XI. 321) Артеміда вбиває Аріадну з волі самого Діоніса.

Арібант — сидонянин, дочка якого викрала юного Евмея. — XV. 426.

Аркесій — батько Лаерта. — XIV. 182; XVI. 118.

Арктос — сузір'я Великої Ведмедиці (або Віз) і Малої. (Див. прим, до V. 272-275).

Арней — див. Ір.

Артакійські джерела — криниці в країні лестригонів. — X. 107.

Артеміда — дочка Зевса й Лето, сестра Аполлона, богиня-мис-ливиця, вважалась також богинею рослинності і родючості, пізніше стала богинею Місяця й ототожнювалася з Селеною. Озброєна луком із стрілами, так само як і її брат Аполлон.

Асоп — річка в південній Беотії та північно-східній Аттиці, а також бог цієї річки, батько Антиопи. — XI. 260.

Астеріда — невеликий острів у протоці між Итакою й Самою. — IV. 846.

Асфаліон — служник Менелая. — IV. 216.

Атлант — титан, брат Прометея, батько німфи Каліпсо. За гомерівським міфом, підтримує стовпи, що підпирають небосхил, за іншими — тримає небо на своїх плечах. Місце його перебування — крайній захід, звідси й назва Атлантичного океану і гірського пасма в північній Африці (Атлас). — I. 52; VII. 245.

Атрей — батько Атрідів. — IV. 462, 543; XI. 438.

Атріди (сини Атрея) — Агамемнон і Менелай. — III. 136; V. 307; XVII. 104; XIX. 183; XXIV. 35. (Див. прим, до I. 35.)

Афідант — вигаданий батько Одиссея, син Поліпемона. — XXIV. 305.

Афіна — Зевсова донька, богиня наук, мистецтва і ремесла, переможної війни і мирного процвітання, покровителька Аттики й Афін; [545] весь час допомагала Одиссеєві в його блуканнях; згадується майже у всіх піснях "Одіссеї". Див. також Паллада Афіна.

Афіни — головне місто Аттики, священне місто богині Афіни, з найдавніших часів основний центр її культу, з VI ст. до н. ери — центр грецької культури класичної епохи.

Афродіта — богиня краси й кохання; за однією міфічною версією — вийшла з морської піни і вперше ступила на землю на острові Кіпрі (звідси її епітет — Кіпріда), за другою — дочка Зевса й Діони. За Гомером — дружина Гефеста, за іншими міфами — дружина Арея. Мати юного бога кохання Ерота, має ще ім'я Кітереї — від місця її культу на острові Кітери.

Ахеї — одне з найдавніших грецьких племен, що, прийшовши з півночі, завоювали корінне плем'я пелазгів і змішалися з ними. В Гомера це (так само як назви "аргеї" або "данаї") — назва греків взагалі, — зустрічається багато разів майже у всіх піснях поеми.

Ахерон — річка в підземному царстві мертвих, через яку тіні померлих переправляються в Аїд. Назва взята від річки Ахеронта в Епірі, яка швидко біжить у темних ущелинах. — X. 513.

Ахілл, або Ахіллес — син фессалійського владаря Пелея і морської богині Фетіди, внук Еака, головний герой "Іліади". Щоб Ахіллові не могла пошкодити ніяка зброя, Фетіда ще немовлям викупала його у водах Стіксу, держачи сина за п'ятку, якої таким чином не торкнулась чудодійна вода. Після багатьох подвигів під Троєю Ахілл все ж був убитий стрілою Париса, яку Аполлон спрямував у єдине вразливе місце на тілі Ахілла — п'яту (звідси вислів — "ахіллесова п'ята"). — III. 106 та ін.; IV. 5; VIII. 75; XI. 467, 546 та ін.; XXIV. 15, 72 та ін.

Аякси, або Еанти — див. Еант великий, Еант малий. — Дружба братів Еантів часто була сюжетом творів мистецтва. В переносному розумінні два Аякси — нерозлучні друзі.

Боетід — Етеон, син Боетів, управитель в Менеласовому домі. — IV. 31; XV. 95.

Борей — північний вітер. — V. 296, 328 та ін.; IX. 81; X. 507; XIV. 253, 476 та ін.; XIX. 200.

Волопас — сузір'я, що видно недалеко від Воза (Великої Ведмедиці). — V. 272.

Воронячі скелі — мис на острові Итаці. — XIII. 408.

[546]

Всеахеї — спільна назва всіх греків гомерівського часу. — I. 239; XXIV. 32.

Галій — син Алкіноя. — VIII. 119, 370.

Гарпії — богині вихору, крилаті страховища з жіночими головами, що хапали й викрадали людей. В переносному розумінні гарпія — лиха жінка. — I. 241; XIV. 371; XX. 77.

Геба — дочка Зевса і Гери, вічноюна богиня молодості; під час бенкетів на Олімпі розливала богам божественний напій нектар, що давав їм вічну молодість і безсмертя. — XI. 603.

Геліос (Гелій) — бог сонця, син титана Гіперіона, брат Еос — богині світанку, і Селени — богині місяця, пізніше ототожнюваний з Аполлоном. — I. 8; V. 479; VIII. 271, 302; X. 138, 191; XI. 109; XII. 128, 322 та ін.; XIX. 276 та ін.; XXIII. 329; XXIV. 12.

Геллеспонт — протока поміж Європою та Малою Азією (тепер — Дарданелли). Названа за ім'ям Гелли, дочки орхоменського володаря, що упала тут у воду зі спини барана, на якому тікала від лихої мачухи. — XXIV. 82.

Гера — старша дочка Кроноса і Реї, сестра і дружина Зевса, шлюб з якою триста років був таємним, аж поки Зевс не оголосив її своєю дружиною і владаркою богів. Її шанували також як покровительку шлюбного життя. У Троянській війні Гера підтримує греків, ображена тим, що Парис оддав

перевагу Афродіті. — IV. 513; VIII. 465; XI. 604; XII. 72; XV. 112, 180; XX. 70.

Геракл (Геркулес) — найбільш улюблений з грецьких героїв, син Зевса і смертної Алкмени. Переслідуваний Герою (саме ім'я його по-грецькому означає — ушавлений Герою), опиняється на службі в мікенського володаря Ерістея і за його наказом здійснює дванадцять славетних подвигів. — VIII. 224; XI. 267, 601; XXI. 25.

Герест — мис і гавань у південній частині острова Евбеї. — III. 177.

Гермес — син Зевса і німфи Маї, бог скотарства, торгівлі і ремісництва; вісник богів і покровитель подорожніх, — на дорогах в Аттиці ставились присвячені йому стовпи (герми) з головами бородатого Гермеса та написами. Був також провідником тіней померлих у підземне царство. — I. 38 та ін.; V. 28, 145 та ін.; VII. 137; VIII. 322 та ін.; X. 277, 302; XI. 626; XII. 390; XIV. 435; XV. 319; XIX. 396; XXIV. 1, 10, 99.

[547]

Герміона — дочка Єлени й Менелая, дружина Ахіллового сина Неоптолема. — IV. 13.

Гвфест — кульгавий син Зевса й Гери, бог підземного вогню в областях з діючими вулканами (Лемнос, Сицилія); взагалі — бог вогню й ковальського ремесла, єдиний серед олімпійців, що не цурався фізичної праці; дружиною його була Харіта, а в "Одіссеї" (VIII пісня) — Афродіта, що зрадила його з Ареєм. Римляни ототожнювали Гефеста з Вулканом. — IV. 617; VI. 233; VII. 92; VIII. 268-359; XV. 117; XXIII. 160; XXIV. 71, 75.

Гея — земля, богиня землі. — XI. 576.

Гіганти — велетні, сини Геї — Землі, та Неба — Урана, із зміями замість ніг, наділені величезною силою. Гея дала їм цілюще зілля, що оберігало їх від небесних стріл, і вони розпочали боротьбу з олімпійцями за владу над світом. Ця боротьба (гігантомахія) тривала довго, і тільки з допомогою смертного Геракла боги подолали гігантів. — VII. 59, 206; X. 120.

Гілак — батько Кастора, вигаданого Одиссеєвого батька. — XIV. 204.

Гіпересія — ахейське місто при Корінфській затоці. — XV. 254.

Гіперея — міфічна вітчизна феакіян ("за краєм світу"), з якої вони переселились у Схерію. — VI. 4.

Гіперіон — титан, батько Геліоса, Еос і Селени. Гіперіоном ("той, що ходить над нами") називали також і самого Геліоса. — I. 8; XII. 346. ,

Гіппот — батько Еола, бога вітрів. — X. 2, 36.

Гірейські скелі — скелі біля Евбеї; під ними загинув у хвилях Еант. — IV. 501-507.

Горгона — крилате жіноче страховисько із зміями замість волосся і поглядом, який обертав у камінь кожного, хто на неї гляне. Гомер знає лише одну Горгону, у пізніших міфах — їх три. Одна з них, Медуза, була смертна: аргоський герой Персей відрубав їй голову. — XI. 634.

Гортіна — місто на острові Криті. — III. 294.

Дамасторід — син Дамастора. Див. Агеяй.

Данаї — одне з грецьких племен; цим ім'ям, нарівні з іншими назвами (аргеї, ахеї), Гомер називає греків взагалі. — I. 350; IV. 278, 725 та ін.; V. 306; VIII. 82, 578; XI. 470, 551 та ін.; XXIV. 18, 45.

[548]

Девкаліон — син критського володаря Міноса, батько Ідоменея. — XIX. 180.

Деїфоб — один з троянських героїв, син Пріама, після смерті Париса — чоловік Єлени. — IV. 276; VIII. 517.

Делос — один з островів у Егейському морі; за міфологічним переказом, тікаючи від ревнощів Гери, блукав по хвилях річки Лето, що породила на

ньому Аполлона й Артеміду. Поряд з Дельфами Делос був одним із центрів культу Аполлона. — VI. 162.

Деметра — богиня землеробства й родючості землі, дочка Кро-носа і Реї, сестра Зевса, від якого вона породила Персефону. — V. 125.

Демодок — сліпий феакійський співець. — VIII. 43, 106, 255, 472 та ін.; XIII. 28.

Демоптолем — один із женихів, убитих Одиссеєм. — XXII. 242.

Дімант — феак, з дочкою якого подругувала Навсікая. — VI. 22.

Діокл — син Орсілоха, внук Алфея, володар міста Фер у Мес-сенії. — III. 488; XV. 186.

Діомед — син Тідея з Аргоса, упокірник коней. — III. 180; IV. 280.

Діоніс — бог рослинності, виноградарства і винарства, син Зевса й Семели. Культ Діоніса, пов'язаний з п'яними веселощами (вакханаліями) та екстатичними оргіями, в гомерівську епоху ще не був поширений у Греції (хоч і був уже відомий, про що свідчать недавно знайдені пілоські таблиці, які відносяться до II тисячоліття до н. е.); отже, ті місця "Одіссеї", де зустрічається ім'я Діоніса, вважаються пізнішими вставками. — XI. 324; XXIV. 74.

Дія — невеликий острів недалеко від Криту; за іншими даними — давня назва острова Наксосу в Егейському морі. — XI. 325.

Дметор — син Іаса, кіпрський володар. — XVII. 443.

Додона — місто в Епірі з оракулом Зевса. — XIV. 327; XIX. 296.

Долій — Одиссеїв слуга. — IV. 736; XVII. 212; XVIII. 322; XXII. 159; XXIV. 222, 387, 411 та ін.

Доряни (дорійці) — одне з основних грецьких племен, вирізнялось особливим дорійським діалектом. — XIX. 176.

Дуліхій — один із сусідніх з Ітакою островів, важко встановити — який саме. — I. 246; IX. 24; XIV. 335, 397; XVI. 123 та ін.; XVIII. 396; XIX. 131, 292.

Еак — син Зевса, батько Пелея й Телемона, дід Ахілла та Еанта великого. — XI. 538.

Еакід — внук Еака. Див. Ахілл.

[549]

Еант великий — син саламінського володаря Теламона, один з найславетніших героїв троянського походу. — III. 109; XI. 469, 550 та ін.; XXIV. 17.

Еант малий — син локрійського володаря Ойлея: повертаючись з-під Трої, загинув біля Прейських скель. — IV. 499, 509.

Евант — батько жерця Марона. — IX. 197.

Евбея — великий острів на схід від Греції. — III. 174; VII. 321.

Евенор — батько Леокріта, одного з женихів. — II. 242; XXII. 294.

Евмей — свинопас, вірний Одиссеїв слуга. — XIV. 55, 165, 360, 440 та ін.; XV. 304, 381 та ін.; XVI. 7, 60 та ін.; XVII. 199, 264, 305, 508 та ін.; XX. 169, 238; XXI. 82, 203 та ін.

Евмел — син фессалійського владаря Адмета і Алкестіди, що добровільно зійшла в Аїд замість свого чоловіка, але Геракл її визволив (на сюжет цього міфа написана трагедія Евріпіда "Алкестіда"); чоловік Пенелопиної сестри Іфтіми, один з видатних героїв "Іліади". — IV. 798.

Евпейт — батько жениха Антіноя. — I. 383; IV. 641 та ін.; XVI. 363; XVII. 477; XVIII. 42, 284; XX. 270; XXI. 140, 256; XXIV. 422, 465, 523 та ін.

Евр — східний або південно-східний вітер. — V. 332; XII. 326; XIX. 206.

Евріад — один із женихів, убитих Телемахом. — XXII. 267.

Евріал — кращий з борців феакійських. — VIII. 115, 396 та ін.

Еврібат — Одіссеїв оповісник, співучасник троянського походу, був негарний із себе, але відданий Одіссеєві, який поважав його більше ніж інших супутників за гострий розум. — XIX. 247.

Еврідамонт — один із женихів Пенелопи. — XVIII. 297; XXII. 283.

Еврідіка — дружина Нестора. — III. 451. — Слід відрізняти від німфи Еврідіки, дружини Орфея, міф про якого, пов'язаний з культом Діоніса, виник пізніше.

Евріклея — няня Одіссея й Телемаха. — I. 429 та ін.; II. 347 та ін.; IV. 742; XVII. 31; XIX. 15, 357 та ін.; XX. 128 та ін.; XXI. 380; XXII. 391, 480 та ін.; XXIII. 1, 39, 177 та ін.

Еврілох — небіж і супутник Одіссея. — X. 205, 429 та ін.; XI. 23; XII. 195, 294 та ін.

[550]

Еврімах — один із женихів Пенелопи. — I. 399 та ін.; II. 177 та ін.; IV. 628; XV. 17, 519; XVI. 345 та ін.; XVII. 257; XVIII. 65, 244, 325 та ін.; XXI. 186, 245, 320 та ін.; XXII. 44 та ін.

Еврімедонт — вождь гігантів. — VII. 58.

Еврімедуса — хатня дівчина Арети, дружини Алкіноя. — VII. 8.

Еврімій — батько Телема, віщуна кіклопів. — IX. 509.

Евріном — син старого ітакійця Єгиптія, один із женихів Пенелопи. — II. 21; XXII. 242.

Еврінома — стара Одіссеева ключниця. — XVII. 495; XVIII. 164 та ін.; XIX. 96; XX. 4; XXIII. 153, 289 та ін.

Евріпіл — син кетейського владаря Телефа і Пріамової сестри Астіохи; наприкінці Троянської війни прийшов на допомогу троянцям і загинув від руки Неоптолема. — XI. 519.

Евріт — ехалійський герой-стрілець, друг Одіссея, батько Іфіта і Йоли, яку він обіцяв видати за того, хто відзначиться в стрілянні з лука, але, переможений Гераклом, не виконав обіцянки, і Йола загинула від руки Геракла. — VIII. 224; XXI. 14 та ін.

Еврітіон — один з кентаврів, що, сп'янівши, почав бійку на весіллі Пірітоя, владаря лапітів. — XXI. 295.

Еги — місто в північній частині Пелопоннесу, один із центрів культу Посейдона. — V, 381.

Єгиптій — ітакієць, батько Антифа, Одіссеевого супутника, та Еврінома, одного з женихів Пенелопи. — II. 15.

Егіст — син Тіеста, вихований Атреєм. Під час перебування Агамемнона в троянському поході зійшовся з його дружиною Клітем-нестрою і разом з нею убив Агамемнона, коли той повернувся з-під Трої. Через сім років після того Орест, син Агамемнона, мстився за батька, убив Егіста і свою матір Клітемнестру. — I. 29, 300 та ін.; III. 194, 325, 303 та ін.; IV. 518 та ін.; XI. 389, 409; XXIV. 22, 97.

Едіп — фіванський герой, син Лая та Йокаста (у Гомера — Епі-касти). Лаєві було провіщено оракулом, що він умре від руки сина, який потім одружиться з своєю матір'ю. Коли народився Едіп, Лай звелів проколоти йому ступні ніг (Едіп — значить пухлоногий) і викинути звірам, але Едіпа було врятовано й виховано на чужині. Юнаком він починає шукати батька і по дорозі вбиває Лая, не знаючи, що то його батько, і, прийшовши в Фіви, розгадує славетну загадку страховища Сфінкса ("Хто ходить вранці на чотирьох ногах, [551] удень — на двох, а ввечері — на трьох?"), стає володарем Фів і одружується з Йокастою. Довідавшись через багато років, що він батьковбивця і кровозмісник, Едіп осліплює себе, а Йокаста кінчає самогубством. Міф про Едіпа покладено в основу трагедій Софокла ("Едіп-цар", "Едіп у Колоні"). — XI. 271.

Еет — син Геліоса і Перси, дочки Океану, володар Колхіди, брат Кіркеї. — X. 137; XII. 70.

Еея — казковий острів Кіркеї. — X. 135; XI. 70; XII. 3.

Ееянка — Кіркея, що живе на острові Еея. — IX. 31.

Ейдотея — дочка Протея, рятівниця Менелая. — IV. 366.

Елат — один із женихів, убитих Евмеем. — XXII. 267.

Елатрей — феак, умілий в дискометанні. — VIII. 111, 129.

Еліда — країна у північно-західній частині Пелопоннесу. — IV. 635; XIII. 275; XV. 298; XXI. 347; XXIV. 431.

Елісійська рівнина — поля блаженних, щаслива долина праведних на крайньому заході, на березі ріки Океану. — IV. 563.

Еглада — загальна назва Греції; зокрема — місто і край у володіннях Пелея. — XI. 496; північна частина Греції — у протилежність Аргосу. — I. 344; IV. 726, 816; XV. 80.

Ельпенор — один із супутників Одиссея. — X. 552; XI. 51; XII. 10.

Еніпей — річка в Фессалії і бог тієї річки, коханець владарівни Тіро. — XI. 238.

Еол — бог вітрів. — X. 2, 36 та ін.; XI. 237; XXIII. 314.

Еолія — казковий плавучий острів Еола. — X. 1, 55.

Еос — уособлене світання, розоперста сестра Геліоса — Сонця, і Селени — Місяця; нібито виїжджала на небо на безсмертних конях — Лампі й Фаєтоні — і окроплювала землю росю. Мати чотирьох вітрів, від неї та Атрея народилось також багато зірок. — II. 1; III. 404, 491; IV. 188, 306 та ін.; V. 1, 228 та ін.; VI. 48; VIII. 1; IX. 76, 151, 306, 436 та ін.; X. 144, 541; XI. 375; XII. 3, 142, 316; XIII. 18, 94; XIV. 502; XV. 56, 250 та ін.; XVI. 368; XVII. 1, 497; XVIII. 318; XIX. 50, 319, 428; XX. 91; XXIII. 241 та ін.

Епей — ахейський герой, будівник троянського коня. — VIII. 492; XI. 523; див. також прим, до IV. 272.

Епеї — давньогрецьке плем'я, що жило в північній частині Еліди. — XIII. 275.

Еперіт — одне з вигаданих імен Одиссея. — XXIV. 306.

[552]

Епікаста — мати і дружина Едіпа (в Софокла — Йокаста). — XI. 271.

Ереб — найтемніша частина Аїду, царства мертвих. — X. 528; XI. 36, 564; XII. 81; XX. 356.

Еремби — одне з африканських племен. — IV. 84.

Еретмей — один із феаків при дворі Алкіноя. — VIII. 112.

Ерехтей — син Геї — Землі, вихованець Афіни, родоначальник афінян. — VII. 81.

Ерімант — гора в північній Аркаді. — VI. 103.

Ерінні — богині кривавої помсти за пролиту людиною кров; Гомер називає то одну, то кілька ерінній; з ними ототожнювали римських фурій. В переносному розумінні фурія — дуже лиха жінка. — II. 135; XI. 280; XV. 234; XVII. 475; XX. 78.

Еріфіла — дружина Афіарая, що зрадила його за подароване їй намисто. — XI. 326.

Есон — син Кретея і Тіро, батько аргонавта Ясона. — XI. 259.

Етеокрити — основні жителі острова Крита. — XIX. 176.

Етеон — управитель в домі Менелая. — IV. 22 та ін.; XV. 95.

Етолійці — жителі Етолії, країни в середній Греції. — XIV. 379.

Етон — вигадане ім'я, яким називає себе Одиссей перед Пенелопою. — XIX. 183.

Ефіальт — велетень, син Посейдона, брат велетня Ота. — XI. 308.

Ефіопи – дослівно – обпалені сонцем, міфічний народ, улюблений богами; жив на обох краях світу – на сході й заході – біля самої ріки Океану. – I. 22; IV. 84; V. 282 та ін.

Ефіра – місто в Феспротії. – I. 259; II. 328.

Ехалія – місто в середній Греції. – VIII. 224.

Ехеней – старійшина феакійський, радник Алкіноя. – VII. 155; XI. 342.

Ехет – один із стародавніх богів смерті, жорстокий людод, що калічив кожного прибулого і навіть осліпив власну дочку Метопу; його ім'ям лякали дітей і дорослих. – XVIII. 85, 116; XXI. 308.

Ехефрон – син Нестора. – III. 413, 439.

Єгипет – а) країна в Африці. – III. 300; IV. 83, 126, 228, 351 та ін.; XIV. 247 та ін.; XVII. 426 та ін.; б) ріка Ніл. – IV. 477 та ін.; XIV. 257; XVII. 427.

[553]

Єлена – героїня давньогрецького епосу, дочка Зевса і Леди, дружина Менелая. Викрадення Єлени Парісом, який повіз її в Трою, спричинилося до виникнення Троянської війни. – IV. 12, 121, 234 та ін.; XIV. 68; XV. 58, 100 та ін.; XVII. 118; XXII, 227; XXIII. 218.

Закінт – острів в Іонійському морі на південь від Сами й Итаки, недалеко від берегів Еліди. – I. 246; IX. 24; XVI. 123, 250; XIX. 131.

Зевс – верховний бог, батько і володар усіх грецьких богів, син Кроноса і Реї, тому його часто називали Кронідом; бог неба, грому й блискавки. Ім'я Зевса з різними епітетами зустрічається багато разів у всіх піснях "Одіссеї".

Зет – син Зевса й Антіопи, що разом із своїм братом Амфіоном заснував місто Фіви. – XI. 262; XIX. 522.

Зефір – західний теплий вітер, що приносить дощі. – II. 421; IV. 401, 567; V. 295, 332; VII. 119; X. 25; XII. 289 та ін.; XIV. 458; XIX. 206.

Ідомей – син Девкаліона, володар критського міста Кноса, вождь критян у троянському поході. – III. 191; XIII. 260; XIV. 237, 382; XIX. 181 та ін.

Ікарій – брат Тіндарея, батько Пенелопи та Іфтіми. – I. 329; II. 52, 133; IV. 797, 840; XI. 446; XVI. 435; XVII. 562; XVIII. 159, 245 та ін.; XIX. 375, 546; XX. 388; XXI. 2, 321; XXIV. 195.

Ікмалий – тесляр ітакійський. – XIX. 57.

Іл – син Мермета, володар міста Ефіри в Еліді. – I. 259, 263.

Іліон – друга назва Трої за ім'ям її засновника Іла, сина Троя і річкової нимфи Каллірої. – II. 18, 172; VIII. 493, 582 та ін.; IX. 39; XI. 169 та ін.; XIV. 71, 238; XVII. 104, 294; XVIII. 253; XIX. 126, 260 та ін.; XXIII. 19; XXIV. 117.

Ілітія – дочка Гери, богиня пологів. – XIX. 188.

Іно – дочка Кадма, що стала морською богинею Левкотеею; під час морської бурі подала Одиссеєві рятівну намітку. – V. 334, 461.

Іолк (Йолк) – місто в Фессалії, звідки почався похід аргонавтів. – XI. 257.

Ір – прізвисько жебрака Арнея, що розпочав бійку з Одиссеєм; в переносному розумінні – бідняк. – XVIII. 6, 95, 233, 333 та ін.

Ісмар – місто кіконів у Фракії. – IX. 40, 198.

[554]

Ітак – герой-епонім (той, що дає ім'я) острова Итаки. – XVII. 207.

Ішака – вітчизна Одиссея, за Гомером, крайній західний з грецьких островів; можливо – це сучасна Кефалленія або якийсь інший великий острів в Іонійському морі. Згадується дуже часто – мало не в усіх піснях "Одіссеї".

Ітіл – син Аедони (див. це слово). – XIX. 522.

Іфікл – син Філака з Філаки Фессалійської, учасник походу аргонавтів; бігав так швидко, що міг пробігти полем, не зачепивши жодного колоска, міг ходити по воді; мав череду биків, яких подарував Мелампові. – XI. 290, 296.

Іфімедея – дружина Алоєа, мати гігантів Ота й Ефіальта. – XI. 305.

Іфіт – син Евріта, друг Одиссея. – XXI. 14, 22 та ін.

Іфтіма – сестра Пенелопи, дружина Евмела. – IV. 797.

Кавкони – одне з найдавніших грецьких племен, що жили в Пелопоннесі. – III. 366.

Кадм – міфічний засновник Фів семибрамних у Беотії; йому приписувалось також запровадження в Греції фінікійського алфавіту. – V. 333.

Кадмеї – нащадки Кадма, тобто фіванці. – XI. 276.

Каліпсо – німфа острова Огігії, дочка Атланта, що сім років затримувала в себе Одиссея. – I. 14; IV. 557; V. 14, 116, 202 та ін.; VII. 245, 254; IX. 29; XII. 389, 448; XVII. 143; XXIII. 333.

Кассандра – дочка Пріама; відкинула кохання Аполлона, який наділив її даром пророкування, і він зробив так, що їй ніхто не вірив. При розподілі троянської здобичі дісталась Агамемнону і разом з ним загинула в Мікенах від руки Клітемнестри й Егіста. Міф про Кассандру ліг в основу трилогії Есхіла "Орестея", а також драми Лесі Українки "Кассандра". – XI. 421.

Кастор – а) син Тіндарея й Леди, один з братів Діоскурів – див. прим, до XI. 299 – 300; б) син Гілака, вигаданий батько Одиссея. – XIV. 204.

Кентаври – міфічне плем'я напівлюдей-напівконей. – XXI. 295, 303 (див. прим, до цих рядків).

Кери – втілення смерті, крилаті жіночі духи, діти ночі, що хапають людську душу в момент, коли вона розлучається з тілом; часом [555] Керами називали ерінній. – II. 316, 352; III. 410; V. 387; VI. 11; XII. 157; XIV. 207; XV. 275; XVII. 547; XIX. 558; XXII. 66 та ін.

Кетеї – плем'я, що жило в Місії, північно-західній частині Малої Азії. – XI. 520.

Кефаленяни – грецьке населення Ітаки, Сами й Закінту та прилеглої до цих островків частини суходолу. – XX. 210; XXIV. 355, 377, 429.

Кідони (кідоняни) – плем'я, що жило на острові Криті. – II. 292; XIX. 176.

Кіклопи (циклопи) – міфічні одноокі велетні, що жили, як вважали античні коментатори Гомера, на острові Сицилії. – I. 70; VI. 5; VII. 206; IX. 106, 275, 357 та ін.

Кікони – фракійські союзники троян. – IX. 47 та ін.

Кіллена – гірська місцевість в Аркадії, батьківщина Гермеса. – XXIV. 1.

Кімерійці – народ, що жив, за уявленням стародавніх греків, в країні вічної темряви, далеко на півночі, куди не сягає сонячне світло. – XI. 14.

Кіпр – острів у східній частині Середземного моря біля берегів Кілікії та Сирії, давній центр культу Афродіти. – IV. 83; VIII. 362; XVII. 442 та ін.

Кіркея (Цирцея) – дочка Геліоса й Океанової дочки Перси, сестра колхідського володаря Еета; лиха чарівниця, що жила на острові Ееї; супутників Одиссея обернула на свиней, а його самого цілий рік затримувала на своєму острові; породила від нього сина Телего-на. – VIII. 448; IX. 31; X. 135, 211, 308, 426, 501 та ін.; XI. 6 та ін.; XII. 9, 148, 273 та ін.; XXIII. 321.

Кітери – острів біля берегів Пелопоннесу (IX. 81), відомий храмом Афродіти, яку називали через це Кіферською, або Кітереею. – VIII. 288; XVIII. 193.

Клімен – тесть Нестора, батько його дружини Еврідіки. – III. 452.

Клімена – мати Іфікла. – XI. 326.

Клітемнестра (Клітеместра) – дружина Агамемнона, дочка Леди й Тіндарея. – III. 265; XI. 422 та ін.

Клітій – батько Пірея, Телемахового друга. – XV. 540.

Клітонея – син Алкіноя, кращий з бігунів феакійських. – VIII. 119, 123. [556]

Кнос – місто на острові Криті, столиця міфічного володаря Міно-са, з славетним лабіринтом. Розкопками в Кносі відкрито пам'ятки стародавньої високої культури, яку називали мінойською. – XIX. 178.

Кокіт (Коцит) – ріка в підземному царстві, притока Стіксу. – X. 514.

Кратеїда – мати Скілли. – XII. 124.

Креонт – володар фіванський, батько Мегари, що стала дружиною Геракла. – XI. 269.

Кретея – фессалійський володар, син Еола, чоловік Тіро. – XI. 237, 258.

Крит – великий острів у Середземному морі, центр стародавньої культури, що існувала задовго до гомерівської епохи. – III. 191, 291; XI. 322; XIII. 256; XIV. 199, 300 та ін.; XVI. 62; XVII. 523; XIX. 173 та ін.

Кронід, або Кроніон – син Кроноса, Зевс, – часто згадується під цим ім'ям у багатьох піснях "Одіссеї".

Кронос – один з титанів, яких Гея – Земля, породила від Урана – Неба; скинувши батька, Кронос став царювати над світом. За його влади настав золотий вік. Боячись, що хтось із дітей скине його, Кронос ковтав їх, як тільки вони народжувались. Тільки новонародженого Зевса Гея, богиня-мати, сховала в печері на острові Криті, давши замість нього Кроносові проковтнути камінь. Пізніше Зевс скинув Кроноса, визволив з його утроби поглинутих братів і сестер і, перемігши титанів, став владарювати світом. – XXI. 415.

Круни – місцевість у південній Еліді, відома своїм джерелом. – XV. 295.

Ктесій – володар острова Сирії, син Ормена, батько свинопаса Евмея. – XV. 414.

Ктесіпп – один з Пенелопиних женихів, з острова Сами. – XX. 288 та ін.; XXII. 279 та ін.

Ктімена – сестра Одіссея, що була видана заміж на острів Саму. – XV. 363, 367.

Лаерк – коваль-золотар у Пілосі. – III. 425. Лаерт – Одіссеїв батько, син Аркесія. – I. 188, 430; II. 99; IV. 111, 555, 738 та ін.; VIII. 18; IX. 505; XIV. 9, 173, 451; XV. 353, 483; XVI. 118, 302 та ін.; XIX. 144; XXII. 185, 335 та ін.; XXIV. 134, 206, 327, 498 та ін.

Лаертід – син Лаерта, тобто Одіссей. – IV. 555; V. 203; IX. 19, 505; X. 401 та ін.; XI. 60, 617 та ін.; XHI. 375; XIV. 486; XVI. 167 та ін.

[557]

Лакедемон, або Лаконіка – область на південному сході Пелопоннесу; в Гомера також головне місто Лаконіки – Спарта, де владарював Менелай. – III. 326; IV. 1, 313, 702; V. 20; XIII. 414 та ін.; XV. 1; XVII. 121; XXI. 13.

Лам – засновник лестригонського міста Телепіла. – X. 82.

Ламп (світлий) і Фаетон (сяючий) – світлосяйні коні золото-шатної Еос-Зоряниці. – XXIII. 245.

Лампетія – одна з геліад (дочок Геліоса), разом із сестрою Фа-етусою пасла батькові стада на острові Трінакії. – XII. 132, 375.

Лаодамант – син Алкіноя. – VII. 170; VIII. 117, 207 та ін.

Лапіти – міфічне войовниче плем'я, що жило в Фессалії, на півночі Греції. – XXI. 295.

Левкадська скеля – при вході до підземного царства мертвих. – XXIV. 11.

Левкотея — див. Іно.

Леда — дружина Тіндарея, мати Клітемнестри і Єлени та синів Кастора і Полідевка. Захоплений красою Леди, Зевс з'явився їй в образі лебедя, коли вона купалась в річці Евроті; після цього Леда знесла два яйця, з одного вилупилась Єлена Троянська, з другого — брати Діоскури (чи один з них — Полідевок). З міфом про знесене Ледою яйце пов'язується вислів "з яєць Леди", тобто з самого початку. — XI. 298.

Лемнос — острів (з однойменним містом) в Егейському морі, де, за переказом, була Гефестова кузня, центр його культу. — VIII. 283, 301.

Леод — син Ойнопа, один з женихів Пенелопи. — XXI. 144; XXII. 310.

Леокріт — син Евенора, один з Пенелопиних женихів. — II. 242; XXII. 294.

Лесбос — острів у північно-східній частині Егейського моря. — III. 169; IV. 342; XVII. 133.

Лестригони — міфічне плем'я велетнів-людодів. — X. 81 та ін.; XXIII. 318.

Лето (Латона) — титаніда, Зевсова дружина, що породила від нього Аполлона й Артеміду. — VI. 106; XI. 318, 580.

Лівія — первісна назва всієї Африки, згодом — країна в Північній Африці на захід від Єгипту. — IV. 85; XIV. 295.

[558]

Лотофаги — казкове плем'я, що нібито жило в Лівії й живилося лотосом.

Люди, які покуштують лотоса, забувають минуле; звідси країна лотоса, або земля лотофагів, — край, де забуваються печалі. — IX. 84, 91 та ін.; XXIII. 311 (див. також прим, до IX. 101).

Малея — мис на півдні Пелопоннесу. — III. 287; IV. 514; IX. 80; XIX. 186.

Мантій — син віщуна Мелампода. — XV. 242, 249.

Марафон — місто на узбережжі Аттики, недалеко від Афін. — VII. 80.

Марон — син Еванта, жрець Аполлона в Ісмарі. — IX. 197.

Мастор — батько віщуна Галіферса. — II. 158; XXIV. 452.

Мегапент — син Менелая від рабині. — IV. 11; XV. 100, 121 та ін.

Мегара — дочка Креонта, Гераклова дружина. — XI. 269.

Медонт — окличник на острові Итаці. — IV. 677, 711 та ін.; XVI. 252, 412; XVII. 172; XXII. 357 та ін.; XXIV. 439 та ін.

Мелампод — вішун з Пілоса, родоначальник багатьох ворожбитів. — XV. 225, 231 (див. прим, до XI. 287 — 297).

Меланей — батько жениха Амфімедонта. — XXIV. 103.

Меланта — дочка Одиссеєвого слуги Долія. — XVIII. 321 та ін.; XIX. 65.

Мелантій, або Меланте'й — син Долія, пастух кіз, невірний слуга Одиссеїв. — XVII. 212, 369 та ін.; XX. 173, 255; XXI. 175, 265 та ін.; XXII. 135, 182, 474 та ін.

Мемнон — син розоперстої Еос, богині світанку, і ефіопського володаря Тітона; велетень надзвичайної сили, в кінці Троянської війни прийшов на допомогу троянцям; був убитий Ахіллом. — XI. 522.

Менелай — син Атрея, молодший брат Агамемнона, володар Спарти. Після викрадення його дружини Єлени Парісом зібрав ахейське військо в троянський похід. Після зруйнування Трої вернувся з Єленою в Спарту. В переносному розумінні — чоловік, обманутий дружиною. — I. 285; III. 141, 249, 311 та ін.; IV. 2, 116, 203, 307, 561 та ін.; VIII. 518; XI. 460; XIII. 414 та ін.; XIV. 470; XV. 4, 97, 167 та ін.; XVII. 76, 116 та ін.; XXIV. 116.

Мент — син Анхіала, вождь тафійців, Одиссеїв друг, що його вигляд прибирає Афіна на початку "Одіссеї". — I. 105, 180, 418.

[559]

Ментор — син Алкіма, товариш і друг Одиссея; вирушаючи в троянський похід, Одиссей доручив йому доглядати свій дім і виховувати Телемаха. В вигляді Ментора Афіна допомагає Телемахові шукати батька. Завдяки романові

французького письменника Фе-нелона "Пригоди Телемаха", ім'я Ментора набуває особливої популярності в XVIII ст. як синонім авторитетного наставника; звідси й пізніший вислів – менторство, менторський (тобто повчальний) тон. – II. 225, 401 та ін.; III. 22, 240; IV. 654; XVII. 69; XXII. 206, 235 та ін.; XXIV. 446, 503 та ін.

Мера – супутниця Артеміди, убита нею після того, як породила (від Зевса) Локра, родоначальника ахейського племені локріян. – XI. 326.

Месавлій – невільник, куплений Евмеєм у тафіян. – XIV. 449, 455.

Мессена – головне місто Мессенії. – XXI. 15, 18.

Мікена – а) дочка аргоського героя Інаха. – II. 120; б) Мікени за гомерівських часів – головне місто Арголіди, де володарем був Агамемнон; один з центрів стародавньої культури. – III. 305; XXI. 108.

Мімант – малоазійське передгір'я проти острова Хіосу. – III. 172.

Мінос – син Зевса й Європи, мудрий і справедливий правитель острова Криту, після смерті став суддею мертвих. Міф про Міноса був основою трагедії Евріпіда "Критяни", що не збереглася. – XI. 322, 568; XVII. 523; XIX. 179. Мірмідоняни – фессалійське плем'я, вождем якого був Ахілл. – III. 188; IV. 8; XI. 495.

Мойри – богині людської долі. (Див. прим, до VII. 197).

Музи – дочки Зевса й богині пам'яті Мнемосіни, що живуть на горі Парнасі, покровительки різних видів мистецтва; на початку "Одіссеї" це одна (I. 1; VIII. 63, 73, 480, 488), а в останній пісні (XXIV. 60, див. примітку) – всі дев'ять богинь музики й поетичної творчості, імен яких Гомер, проте, не називає.

Мулій – окличник з острова Дуліхію, товариш жениха Амфіно-ма. – XVIII. 424.

Навболід – син Навбола Евріал. – VIII. 115.

Навсікая – дочка феакійського вождя Алкіноя; в післягомерівських міфах – дружина Телемаха, героїня Софоклової трагедії, що не збереглася. – VI. 17, 101, 213 та ін.; VII. 12; VIII. 458, 464.

[560]

Навсітой – вождь феаків, син Посейдона, батько Алкіноя. – VI. 7; VII. 56 та ін.; VIII. 564.

Навтей – один з кнаків феакійських. – VIII. 112.

Неера – мати Лампетії й Фаетуси. – XII. 133.

Нейон – вкрита лісом гора на Ітаці. – I. 186; III. 81.

Нелей – пілоський володар, син Посейдона і Тіро, батько Не-стора, брат Пелія. – III. 4, 409; XI. 254, 282 та ін.; XV. 229 та ін.

Нелід (або Нелеїад) – син Нелея, тобто Нестор. – III. 465; IV. 639.

Неоптолем – син Ахілла, учасник Троянської війни, без якого вона, за провіщенням богів, не могла закінчитись. – XI. 506.

Нерік – кефаленське місто на острові Левкаді. – XXIV. 378.

Неріт – названа за ім'ям одного з синів Птерелая (див. прим, до XVII. 207) гора на Ітаці. – IX. 22; XIII. 351.

Нестор – пілоський володар, син Нелея і Хлоріди, чоловік Еврі-діки, від якої мав сім синів і двох дочок; учасник походу аргонавтів; дожив до глибокої старості і в часи Троянської війни владарював уже над третім поколінням людей. В переносному розумінні – мудрий старець, досвідчений радник. – I. 284; III. 17, 102, 202, 345, 405 та ін.; IV. 21, 161, 209, 303, 488 та ін.; XI. 286, 512; XV. 5, 144 та ін.; XVII. 109; XXIV. 52.

Несторід – син Нестора, тобто Пісістрат. – XV. 6, 44, 195, 215 та ін.

Німфи – прекрасні напівбогині, втілення сил природи. (Див. прим, до VI. 105.)

Ніс (Нісій) — батько Амфінома, жениха з острова Дуліхію. — XVI. 395; XVIII. 127. 413.

Ноемон — багатий ітакієць. — II. 386; IV. 630 та ін.

Нот — південний вітер. — III. 296; V. 331; XII. 289, 326 та ін.

Огігія — міфічний острів німфи Каліпсо. — I. 85; VII. 244 та ін.; XII. 448; XXIII. 333.

Одісей — володар острова Итаки, син Лаерта й Антіклеї, один з учасників Троянської війни, основний герой "Одіссеї" — розповіді про його блукання та пригоди, що вимагали хитрості та винахідливості. Образ Одіссея відбито також у трагедіях Софокла "Філоктет", "Еант", Евріпіда — "Іфігенія в Тавріді" та ін. В переносному розумінні [561] одіссея — повне пригод блукання. Ім'я Одіссея згадується з багатьма епітетами в усіх піснях поеми.

О'ікл — син віщуна Антіфата, батько Амфіарая. — XV. 243.

Ойноп — батько жениха Леода. — XXI. 144.

Океан — ріка, що омиває всю землю й відділяє її від потойбічного світу; з Океану сходять і в нього заходять всі небесні світила, крім сузір'я Великої Ведмедиці (Воза), що ніколи не купається в водах Океану. На берегах його, край світу, живуть щасливі ефіопи та вкриті вічною темрявою кімерійці. — IV. 568; V. 275; X. 508 та ін.; XI. 13, 158, 638; XII. 1; XIX. 434; XX. 65; XXII. 197; XXIII. 244, 347; XXIV. 11. — Як втілення божества Океан у Гомера — прабатько всіх богів і титанів, зокрема — батько Перси, матері Еета і Кіркеї. — X. 139.

Окіал — один з юнаків феакійських. — VIII. 111.

Олімп — священна гора греків у Північній Фессалії, оселя олімпійських богів. В переносному розумінні олімпом називають верховне зібрання, вищу раду. — I. 27; VI. 42-46, 240; VIII. 331; X. 307; XI. 313; XII. 337; XIV. 394; XV. 43; XVIII. 180; XIX. 43; XX. 55, 103; XXIV. 351 та ін.

Онеторід — син Онетора, Фронтий. — III. 281.

Опс — син Пейсенора, батько Евріклеї, Одісеевої няні. — I. 429; II. 347; XX. 148.

Орест — герой аргоських міфів, син Агамемнона і Клітемнест-ри; убив свою матір та її коханця Егіста, мстячись за вбивство Агамемнона. Міф про Ореста лежить в основі трилогії Есхіла "Орес-тея", трагедії Софокла "Електра", трагедій Евріпіда "Орест", "Іфігенія в Тавріді", "Електра". — I. 30, 298; III. 307; XI. 461.

Ори — богині порядку в природі і зміни часів року. — X. 469; XI. 295.

Оріон — міфічний велетень-мисливець, якого покохала розоперста Еос, а заздрі боги звелили Артеміді за те його вбити. Після смерті Оріон став сузір'ям. — V. 121, 274; XI. 310, 572.

Ормен — батько Ктесія, дід Евмея. — XV, 414.

Ортігія — давня назва острова Делосу, що вважався вітчизною Артеміді. — V. 123; XV. 404.

Ортілох — син Алфея, батько Діокла. — III. 489; XV. 187; XXI. 15.

Орхомен — головне місто племені мінійців у Беотії. — XI. 284, 459; треба відрізнати від міста Орхомена в Аркадії.

[562]

Осса — а) Поголовоска, Зевсова вісниця. — I. 282; II. 216; XXIV. 413; б) гора біля Олімпу. (Див. прим, до XI. 315.) От — велетень, брат Ефіальта. — XI. 308.

Паллада Афіна — Афіна. З цим подвійним ім'ям згадується. — I. 125, 252 та ін.; II. 405; III. 29, 222 та ін.; IV. 288, 828; VI. 233, 328; VII. 37; VIII. 7; XI. 547; XIII. 189, 300 та ін.; XV. 1; XVI. 297; XVIII. 235; XIX. 33; XX. 345; XXIII. 160; XXIV. 520.

Пандарей – батько Аедони, що в безумстві вбив свого сина Ітіла. – XIX. 518; XX. 66.

Панопей – місто у Фокиді. – XI. 581.

Парнас – гора, на схилах якої стояло місто Дельфи з храмом Аполлона і дельфійським оракулом, оселя муз. В переносному розумінні – творча співдружність поетів. – XIX. 394, 431 та ін.; XXI. 220; XXIV. 332.

Патрокл – найближчий друг Ахілла, що виховувався разом з ним у домі Пелея; загинув під Троєю від руки Гектора; міф про нього розповідається в "Іліаді". – III. ПО; XI. 468; XXIV. 16, 77 та ін.

Пафос – місто на острові Кіпрі із славнозвісним вівтарем Афро-діти Кіпріди. – VIII. 363.

Пean – лікар богів олімпійських. – IV. 232.

Пейсенор – а) ітакійський окличник. – II. 38; б) батько Опса, дід Евріклеї. (Див. Опс.)

Пелазги – найдавніші жителі Еллади. – XIX. 177.

Пелей – фессалійський герой, син егійського володаря Еака, брат Телемона; від шлюбу Пелея з морською богинею Фетідою народився Ахілл; Пелей брав участь у поході аргонавтів, у Геракловім поході на Трою, пережив Троянську війну і вмер у глибокій старості на вигнанні. – XI. 505 та ін.

Пелеїд – син Пелея, тобто Ахілл. – V. 310; VIII. 75; XI. 467 та ін.; XXIV. 15, 23 та ін.

Пелій – син Посейдона і Тіро, брат Нелея, володар Пілосу. – XI. 254.

Пеліон – гора в Фессалії. (Див. прим, до XI. 315-316.)

Пенелопа – дочка Ікарія і німфи Перібої, Одиссеева дружина, ідеал жіночого благородства і подружньої вірності. – I. 223, 329; II. 121, 274; IV. 111, 675, 721, 804 та ін.; V. 217; XI. 446; XIII. 406; XIV. [563] 172, 373; XV. 41, 314; XVI. 130, 303, 409 та ін.; XVII. 36, 162, 390, 528 та ін.; XVIII. 159, 245 та ін.; XIX. 53, 103, 308, 476 та ін.; XX. 388; XXI. 2, 158, 311 та ін.; XXII. 425, 482; XXIII. 5, 104, 256 та ін.; XXIV. 194, 294 та ін.

Перея – місцевість на північ від Олімпу, батьківщина Орфея і улюблене місце перебування муз. – V. 50.

Перібоя – дочка вождя гігантів Еврімедонта і мати Навсітоя, владаря феаків. – VII. 57.

Періклімен – брат Нестора, син Нелея і Хлоріди. – XI. 286.

Перімед – один із супутників Одиссея. – XI. 23; XII. 195.

Перо – дочка Нелея і Хлоріди, сестра Нестора і Періклімена. – XI. 287.

Перса – дочка Океану, дружина Геліоса, мати Еета і Кіркеї. – X. 139.

Персей – син Нестора. – III. 414, 444.

Персефона – дочка Деметри, богиня рослинності і земної родючості, викрадена Аїдом-Плутоном, стала його дружиною і володаркою підземного царства мертвих. – X. 491, 509 та ін.; XI. 47, 213, 386 та ін.

Пілос – а) область у південній частині Пелопоннесу, де владарював Нестор. – I. 93; II. 214, 308 та ін.; III. 182; IV. 598, 702 та ін.; V. 20; XI. 257, 459 та ін.; XIII. 274; XIV. 180; XV. 42, 226, 541 та ін.; XVI. 24, 131 та ін.; XVII. 42, 109; XXIV. 152, 430; б) головне місто Пілоської області, засноване Нелеєм, отже, відоме під назвою Піло-са Нелейського. – I. 284; III. 4, 485 та ін.; IV. 639; XV. 193, 216; XXI. 108.

Пірей – син Клітія, друг і супутник Телемаха в його подорожі до Пілосу. – XV. 540, 544; XVII. 55, 71 та ін.; XX. 372.

Пірітой – син Зевса, вождь лапітів. – XI. 631; XXI. 296 та ін.

Піріфлегетон – ріка в підземному царстві мертвих, притока Ахе-рону. – X. 513.

Пісандр – один із женихів Пенелопи. – XVIII. 299; XXII. 243 та ін.

Пісістрат — син Нестора, супроводив Телемаха в подорожі до Фер Мессенських та до Лакедемону. — III. 36, 400 та ін.; IV. 155; XV. 6, 131 та ін.
Піфія — старовинний храм з оракулом Аполлона в Дельфах біля гори Парнасу. — VIII. 79.

[564]

Плеяди — сім дочок Атланта й океаніди Плейони, що, вражені смертю сестер, покінчили з собою й були обернені в семизір'я Стожари (недалеко від Оріону). — V. 272.

Поліб — а) житель Фів. — IV. 126; б) феак. — VIII. 373; в) батько Еврімаха, жениха Пенелопи. — XV. 519; XVI. 345, 434; XVIII. 349; XX. 359; XXI. 320; г) один з Пенелопиних женихів. — XXII. 243, 284.

Полідамна — дружина єгиптянина Фтона, що від неї Єлена придбала цілюще зілля. — IV. 228.

Полідевк — один з братів Діоскурів. (Див. прим, до XI. 299–300.)

Полікаста — Несторова донька. — III. 464.

Поліктор — а) брат Ітака, родоначальника ітакійців. (Див. прим, до XVII. 207); б) батько Пісандра, жениха Пенелопи. — XVIII. 299; XXII. 243.

Поліней — син Тектона, батько феака Амфіала. — VIII. 114.

Поліпемон — вигадане ім'я Одиссеєвого діда. — XXIV. 305.

Політ — один із супутників Одиссея, обернутих Кіркеею у свиней. — X. 224.

Поліфем — син Посейдона і німфи Фооси, одноокий кіклоп, осліплений Одиссеєм. — I. 69; II. 20; IX. 296, 403, 502 та ін.; X. 200, 435; XII. 210; XX. 19; XXIII. 312.

Поліферс — батько жениха Ктесіппа. — XXII. 287.

Поліфід — син Мантия, внук ворожбита Мелампода. — XV. 249, 252.

Понтей — один з кнаків феакійських. — VIII. 113.

Понтоной — окличник Алкіноя. — VII. 179; VIII. 65; XIII. 50 та ін.

Посейдон — син Кроноса і Реї, брат Зевса, бог землі й земної родючості, земледержець, пізніше — бог морів, землі потрясатель, якого уявляли в вигляді озброєного тризубцем могутнього старця. У Троянській війні підтримував греків, по її закінченні довго переслідував Одиссея за осліплення свого сина Поліфема. — I. 20, 68 та ін.; III. 43, 178 та ін.; IV. 386, 500; V. 339, 446; VII. 61, 271; VIII. 322, 565 та ін.; IX. 283, 412, 526 та ін.; XI. 130, 252, 399 та ін.; XIII. 146, 341 та ін.; XXIII. 234, 277; XXIV. 109.

Поянт — батько Філоктета. — III. 190.

Пріам — син Лаомедонта, останній володар Трої, глибокий старець, батько п'ятдесяти синів і багатьох дочок, з числа їх найбільш відомі — Гектор, Паріс, Кассандра. Про долю Пріама та його смерть розповідається в трагедії Евріпіда "Троянки" та в Вергілієвій "Енеїді". [565] В переносному розумінні Пріам — багатодітний батько. — III. 107, 130; V. 106; XI. 422, 533; XIII. 316; XIV. 241; XXII. 230.

Прімней — один з кнаків феакійських. — VIII. 112.

Прокріда — донька Еретея, родоначальника афінян. — XI. 321.

Прорей — один з кнаків феакійських. — VIII. 113.

Яротей — підлеглий Посейдонові морський старець, що міг набирати вигляду різних істот і мав дар провидіння й пророкування. — IV. 365, 385.

Псірія — невеличкий острів між Лесбосом і Хіосом. — III. 171.

Птерелай — син Посейдона, володар тафіян.

Радамант — син Зевса і Європи, брат Міноса, один з трьох суддів у підземному царстві мертвих. — IV. 564; VII. 323.

Рейтра — гавань на острові Ітаці. — I. 186.

Рексенор — брат Алкіноя і батько Арети. — VII. 64. (Див. прим, до VII. 146.)

Салмоней – син бога вітрів Еола, фессалійський володар, батько Тіро, що була матір'ю Пелея й Нелея; видаючи себе за Зевса, роз'їжджав на колісниці з гуркотом котлів та блиском факелів, що мали імітувати грім та блискавку, і за це зухвальство був убитий Зевсом. – XI. 236.

Сама – острів недалеко від Итаки, частина Одиссеевих володінь. – I. 246; IV. 671, 845; IX. 24; XV. 29, 367; XVI. 123, 249; XIX. 131; XX. 288.

Сирени – казкові напівжінки-напівптахи, що заманювали своїми співами моряків, які ставали таким чином їх здобиччю. – XII. 39, 159 та ін.; XXIII. 326.

Сирія – острів на захід від Ортигії, батьківщина Евмея. – XV. 403.

Сідон – велике торговельне місто в Фінікії, яку називали також Сідонією, а фінікійців – сідонянами. – IV. 84, 618; XV. 117, 415 та ін.

Сізіф – син Еола, засновник і володар Корінфа, якому пощастило обманути саму смерть і якийсь час тримати її в полоні. За це Сізіф був змушений в Аїді вічно викочувати на гору великий камінь, який зараз же скочувався вниз. Звідси і крилатий вислів "сізіфів труд", що означає безконечну й безрезультатну працю. – XI. 593.

[566]

Сіканія – острів Сицилія, Сікелія – грецька назва Сицилії, сіка-ни та сікелійці – його жителі. – XX. 383; XXIV. 211, 307 та ін.

Сінтіяни – жителі острова Лемносу. – VIII. 294.

Скелі блуденні – див. прим, до XII. 61.

Скілла – міфічне морське страховисько з шістьма парами ніг і шістьма собачими головами; жила навпроти Харібди в печері біля морської протоки між Італією та Сіцилією. В переносному розумінні "опинитися поміж Скіллою та Харібдою" означає зазнати небезпеки з різних боків. – XII. 85, 108, 223, 310, 430 та ін.; XXIII. 328.

Скіра – острів в Егейському морі. – XI. 509.

Солімські пагорки – узвишся в Лікії, на заході Малої Азії, за назвою войовничого племені солімів. – V. 283.

Спарта, або Лакедемон – столиця Менелая і Єлени. – I. 93; II. 214 та ін.; IV. 10; XI. 460; XNI. 412.

Стікс – річка в підземному царстві Аїда; її водами клянуться боги. – V. 185; X. 514.

Стратій – син Нестора. – NI. 413, 439.

Суній – мис на південному сході Аттики. – III. 278.

Схерія – міфічний острів, на якому жили феаки; деякі дослідники ототожнюють його з сучасним островом Корфу. – V. 34; VI. 8; VII. 79; XNI. 160.

Тайгет – гірське пасмо в Лакедемоні. – VI. 103.

Тантал – син Зевса, дід Атрея, володар малоазійського міста Сіпіла (у Фрігії); зловживав довірою богів, розголошував їх таємниці; бажаючи вивірити всевідання богів, подав їм на бенкеті мясо із свого сина Пелопса; боги воскресили юнака, а Тантал був приречений на вічні муки голоду і спраги та постійного страху бути роздушеним навислою над ним скелею. Звідси вислів "танталові муки". – XI. 582.

Тафос – невеличкий острівець в Іонійському морі біля берегів Акарнанії; тафіяни – жителі цього острова, відомі як морські розбійники. – I. 105, 417 та ін.; XIV. 452; XVI. 426.

Тектонід – син Тектона, Поліней, батько феака Амфіала. – VIII. 114.

Теламон – саламінський володар, батько Еанта великого. – XI. 553.

Телем – син Еврімія, вішун у кіклопів. – IX. 509.

[567]

Телемах – син Одиссея й Пенелопи, вихований Ментором, в образі якого Афіна допомагала Телемахові під час шукань батька. Міф про Телемаха ліг в основу роману французького письменника XVII – XVIII ст. Фенелона "Пригоди Телемаха". Ім'я його згадується багато разів – майже в усіх піснях "Одіссеї".

Телепіл – місто лестригонів. – X. 81; XXIII. 318.

Телеф – кетейський володар, батько Евріпіла. – XI. 519.

Темеса – місто на Кіпрі, відоме мідними копальнями. – I. 184.

Тенед – острів в Егейському морі, недалеко від Трої. – III. 159.

Теоклімен – ворожит, правнук Мелампода. – XV. 256, 508 та ін.; XVII. 151.; XX. 350 та ін.

Терпій – батько співця Фемія. – XXII. 330.

Тесей – аттичний герой, син афінського володаря Егея; багатьма подвигами, подібно до Геракла, очистив рідну землю від страховиськ і розбійників; найбільше вславився перемогою над Мінотавром (напівлюдиною-напівбиком), який щороку вимагав у жертву сім афінських юнаків та сім дівчат; убивши Мінотавра, що жив у лабіринті на острові Криті, Тесей з допомогою Аріадниної нитки вийшов з лабіринту і після смерті Егея став володарем Афін. – XI. 323, 631.

Тідей – батько Діомеда, упокірника коней. – III. 167.

Тіндарей – чоловік Леди, що була матір'ю Клітемнестри, Єлени, Кастора й Полідевка. – XI. 298; XXIV. 199.

Тіресій – фіванський сліпий ворожит, що викрив злочин царя Едіпа; в "Одіссеї" виступає його душа в Аїді. – X. 492, 524 та ін.; XI. 32, 139, 479 та ін.; XII. 267; XXIII. 251, 323.

Тіро – мати Нелея й Пелея. – II. 120; XI. 235 та ін.

Тітій – велетень, син Геї – Землі; за намагання зневажити Геру був покараний вічними муками в Аїді. – VII. 324; XI. 576.

Тіфон – коханець розоперстої Еос. (Див. прим. V. 1.)

Трінакія – міфічний острів, на якому паслись корови Геліоса. (Див. прим, до XI. 107.) – XII. 127, 135; XIX. 275.

Трішогенея – народжена біля Трітону, лісового потоку в Беотії, епітет Афін. (Див. прим, до II. 378.)

Троя – інша назва міста Іліона, за яке точилась Троянська війна. – I. 2, 210, 326 та ін.; III. 85, 220, 256 та ін.; IV. 6, 99 та ін.; V. 39, 307; VIII. 219, 502; IX. 38, 259; X. 40, 332; XI. 160, 510 та ін.; XII. [567] 189; XIII. 137, 248, 315 та ін.; XVII. 314; XVIII. 259, 266; XIX. 8; XXIV. 27 та ін.

Трояни (або троянці) – осельники Трої. – I. 237; II. 86, 100 та ін.; IV. 254, 273 та ін.; V. 309; VIII. 82, 504 та ін.; XI. 169, 532 та ін.; XII. 190; XIV. 367; XVII. 119; XVIII. 261; XXII. 36; XXIV. 27 та ін.

Фаетон – див. Ламп.

Фаетуса – див. Лампетія.

Фарос – невеличкий острів у гирлі ріки Нілу. – IV. 355.

Феаки (феакійці) – міфічне плем'я, що жило на острові Схерії. – V. 35, 280, 345 та ін.; VI. 3, 114, 202 та ін.; VII. 11, 108, 315 та ін.; VIII. 5, 108, 201, 368, 428, 535 та ін.; XI. 336 та ін.; XIII. 12, 121, 204, 302 та ін.; XVI. 227; XIX. 279; XXIII. 338.

Феб (блискучий) – друге ім'я Аполлона. – III. 279; VIII. 80 та ін.

Федім – сидонський володар. (Див. прим, до IV. 617.)

Федон – володар феспротійський, друг Одиссея. – XIV. 316; XIX. 287.

Федра – дружина Тесея, закохана в свого пасинка Іполита; коли він відкинув її кохання, звела на нього наклеп і домоглася його смерті; покінчила самогубством. – XI. 321.

Феміда — дочка Урана й Геї, богиня справедливості. — II. 68.

Фелій — син Терпія, ітакійський співець. — I. 153, 337; XXII. 331 та ін.

Ферет — син Кретея й Тіро, брат Есона й Амітаона. — XI. 259.

Фери — а) місто в Мессенії. — III. 488; XV. 186; б) місто в Фес-салії. — IV. 798.

Феспроти — грецьке плем'я, що жило в північно-західній частині Греції. — XIV. 315 та ін.; XVI. 65, 427; XVII. 526; XIX. 271 та ін.

Фест — місто в південній частині острова Криту, один з центрів стародавньої мінойської культури. — II. 295.

Фетіда — дочка Нерея й Доріди, мати Ахілла, керівниця хору nereїд. На весіллі Фетіди і смертного Пелея запрошені були всі боги, крім Еріди, богині розбрату; Еріда помстилась, підкинувши гостям яблуко з написом "найгарніший", що й стало "яблуком розбрату" і призвело до Троянської війни.

Фея — гавань в Еліді. — XV. 297.

Фіви — а) стобрамні — в Єгипті. — IV. 127; б) семибрамні — в Ееотії. — XI. 263 та ін.; XV. 247.

[569]

Філак — батько Іфікла. — XV. 231.

Філака — місто в Фессалії. — XI. 289; XV. 235.

Філо — служниця Єлени в Спарті. — IV. 125, 133.

Філоктет — славетний стрілець, що одержав лук від умираючого Геракла; брав участь у троянському поході на чолі фессалійського війська, але по дорозі був ужалений змією і з невигодною виразкою залишився на острові Лемносі. Коли на десятому році війни грекам було провіщено, що без Гераклової зброї їм не взяти Іліона, Філок-тета було запрошено до участі в війні, і незабаром від його руки упав Паріс. Міф про Філоктета відбито в трагедіях Есхіла, Евріпіда, Софокла (збереглась лише остання). — III. 190; VIII. 219.

Філомелід — лесбоський володар, якого Одиссей подолав у змаганні. До того Філомелід убивав у кулачному двобої кожного чужоземця, який опинявся в його володіннях. — IV. 343; XVII. 134.

Філотій — пастух кіз, вірний слуга Одиссеїв. — XX. 185, 254; XXI. 240, 388; XXII. 359.

Фінікія — країна, що межує з пасмом Ліванських гір на малоазійському узбережжі Середземного моря (див. Сідон). — IV. 83; XIV. 291.

Фінікіяни (або фінікійці) — народ семітської мовної групи, що жив на сирійському узбережжі Середземного моря і здавна провадив морську торгівлю; від фінікіян греки запозичили свій алфавіт. — XIII. 272, 283; XIV. 287; XV. 415, 455 та ін.

Фоант — син етолійського вождя Андремона. — XIV. 499.

Форкін — а) один з морських богів, батько Фооси, матері Полі-фема. — I. 72; б) названа ім'ям цього божества затока на острові Ітаці. — XIII. 96, 345.

Фракія — країна на узбережжі Босфору та Мармурового моря.

Фрасімед — син Нестора. — III. 414, 442 та ін.

Фроній — батько ітакійця Ноемона. — II. 386; IV. 630.

Фронцій — син Онетора, стерничий Менелая. — III. 281.

Фтія — столиця мірмідонян. — XI. 496.

Фтон — чоловік Полідамни. (Див. прим, до IV. 228.)

Фтоон — один з феаків. — VIII. 113.

Халкіда — місто в Етолії. — XV. 295.

Харібда — міфічне морське страховисько, яке то поглинало хвилі разом з кораблями, то викидало їх, — втілення морського водовороту (див. Скілла). — XII. 104, 235, 428 та ін.; XXIII. 327.

[570]

Харити — вічноюні богині краси і радості, втілення жіночої вродливості. В Римі їх називали граціями. — VI. 18; VIII. 364; XVIII. 194. Хіос — острів у східній частині Егейського моря. — III. 170, 172. Хлоріда — Нелеєва дружина, мати Нестора. — XI. 281, 286. Хромій — син Нелея, брат Нестора. — XI. 286.

Ярдан — ріка на острові Криті. — III. 292.

Ясіон — коханець богині землеробства Деметри, з ревнощів убитий Зевсом. — V. 127.

Ясон, чи Іасон — очолив похід аргонавтів у Колхиду і з допомогою дочки Еета Медеї здобув золоте руно; пізніше кинув Медею, яка стала його дружиною, і вона тяжко помстилася, вбивши його наречену і своїх спільних з ним дітей; загинув Ясон під уламками спорожнілого корабля "Арго", заснувши в його тіні. Міф про Ясона й Медею відбито в трагедіях Евріпіда і Сенеки, а також у творчості багатьох пізніших поетів, художників і композиторів. — XVIII. 246.